تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی [٤]

نووسینی

مەلا مەحموودی گەلاڵەیی

جزمی [٧]

تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی چوارەم

نووسینی

مەلا مەحمودی گەلاڵەیـی

جزمـی (٧ ، ٨)

بسم الله الرحمن الرحيم

- تەفسیری ڕەوان بۆ تێگەیشتنی قورئان
- نووسینی: مەلا مەحمودی گەلاڵەیی
- چاپی یەکەم
- چاپخانەی ئۆفسێتی تیشک
- تیراژ : (٥٠٠) دانــــە
- ژمارەی سپاردن (١٧٠)ی ساڵی ١٩٩٩

- چاپ و هەڵەچین : مەڵبەندی کۆمپیوتەریی ئاوێزە – سلێمانی

بەناوی خوای بەخشندەو میهرەبـــان

پەیوەندی جولەکەو نەصرانیەکان بە موسوڵمانانو دوژمنایەتی جولەکەو بڕواهێنانی کەشیشو رەبەنەکان

﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ ٱلنَّاسِ عَدَٰوَةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱلۡيَهُودَ وَٱلَّذِينَ أَشۡرَكُواْۖ
وَلَتَجِدَنَّ أَقۡرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّا نَصَٰرَىٰۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ
مِنۡهُمۡ قِسِّيسِينَ وَرُهۡبَانًا وَأَنَّهُمۡ لَا يَسۡتَكۡبِرُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذَا سَمِعُواْ مَآ أُنزِلَ
إِلَى ٱلرَّسُولِ تَرَىٰٓ أَعۡيُنَهُمۡ تَفِيضُ مِنَ ٱلدَّمۡعِ مِمَّا عَرَفُواْ مِنَ ٱلۡحَقِّۖ يَقُولُونَ
رَبَّنَآ ءَامَنَّا فَٱكۡتُبۡنَا مَعَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤۡمِنُ بِٱللَّهِ وَمَا
جَآءَنَا مِنَ ٱلۡحَقِّ وَنَطۡمَعُ أَن يُدۡخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٤﴾
فَأَثَٰبَهُمُ ٱللَّهُ بِمَا قَالُواْ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ
وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ وَكَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَآ أُوْلَٰٓئِكَ
أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَحِيمِ ﴿٨٦﴾

پاش ئەوەی لە ئایەتەکانی پێشوودا؛ باسی حاڵو چۆنیەتی ئەهلی کیتابی کردوو ریسوایی‌و عەیبو عاریانی دەرخست، پوچەڵی‌و بێ بناغەیی بیرو باوەڕی جولەکەکانی دیاری کرد، هەروەها بیرو باوەڕی گەندەڵو بێ‌بناغەی مەسیحی‌یەکان کە (سێ خودایی‌و عیسا خودایی‌یە....) روون کردەوە، ئەمجا دەست دەکا بەدیاری کردنی هەڵوێستیان لە بارەی دۆستایەتی‌و دژایەتی کردنیان بۆ موسوڵمانان، ئەوەش دەخاتە روو؛ کە جوولەکەکان ئەو پەڕی دژایەتییان هەیە بۆ موسوڵمانان، لەم رووەوە لە ئاستی کافرەکان دان،

بەقەدەر ئەوان رقیان لە موسولمانانە: بەڵکوو لەوانیش زیاتر رقیان لێیانە؛ بۆیە لە ئایەتەکەدا جولەکەکان پێش موشریکەکان خراون.

ئیبنو مەردەوەیهی لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەت دەکا : دەڵێ پێغەمبەر ﷺ: فەرموویەتی: لەهەر شوێنێک جولەکەیەک موسوڵمانێکی بۆ هەڵبکەوێ هەوڵی تیرۆر کردنی دەدا، ئەوەتا قور ئانیش ئەوە دووپات دەکاتەوەکە نەصرانییەکان بەرامبەر موسوڵمانان لە جولەکەکان نەرمترنو لە رووی خۆشەویستیەوە بۆ موسوڵمانان لە جولەکەکان نزیکترن !

دەربارەی هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتی ﴿لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عداوةً......﴾ چەند رایەک هەیە .

ئیبنو ئەبی حاتەم لەسەعیدی کوڕی موسەییەبو ئەبوبەکری کوڕی (عبدالرحمن)و عورووەی کوڕی زوبەیرەوە ریوایەت دەکا؛ کە گوتوویانە: پێغەمبەر ﷺ عەمری کوڕی ئومەییەی ضەمەری نارد بۆ حەبەشەو نامەیەکیشی پێدا نارد بۆ نەجاشیو کاغەزەکەی پێغەمبەری پێدا: ئەویش خەێندیەوە، ئەمجار بانگی جەعفەری کوڕی ئەبوطالیبو هاوەڵانی کە لەگەڵیا بوون کردو، ناردی بەدوای قەشەو راهیبەکان داو کۆیکردنەوە، پاشان داوای لەجەعفەر کرد: کە سورەتی (مەریەم)یان بەسەردا بخوێنێ، کە بۆی خوێندن ئیمانیان بە قورئان هێناو موسوڵمان بوون. هەموو چاویان پڕ بوو لە فرمێسکو هۆن هۆن ئاو لە چاویان دەرژایە خوارێ، ئەو کۆمەڵە ئەوانەن کە خوا دەربارەیان ئایەتی ﴿لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مودةً﴾ تا دەگاتە ﴿فاكْتُبْنَا مع الشاهدين﴾ی ناردۆتە خوارێ. دوبارە ئیبنو ئەبی حاتەم لەسەعیدی جوبەیرەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: نەجاشی سێ کەسی لەپیاو چاکو هاوەڵانی خۆی نارد بۆ خزمەت پێغەمبەر ﷺ ئەویش تەشریفی سورەتی (یس)ی بەسەرا خوێندن ، هەموو دەستیان کرد بە گریانو وتیان:ئای ئەمە چەند لەوە دەچێ کەبۆ سەر عیسا نێردراوەتە خوارێ!! ئیتر ئەو ئایەتە دەربارەی ئەوان هاتۆتە خوارێ!

نەسائی لەعەبدوڵلای کوڕی زوبەیرەوە دەگێڕێتەوە : دەڵێ ئایەتی ﴿واذا سَمِعُوا مـا اُنْزِلَ اِلى الرَّسـولِ...﴾ دەربارەی نەجاشیو هاوەڵانی هاتۆتە خوارێ. طەبەرانی لە ئیبنو عەباسەوە هەمان را دەگێڕێتەوە . طەبەری دەڵێ: قسەی ڕاست ئەوەیە: کە خودای مەزن ستایشی گرۆهێکی کردووە کە گوتوویانە ئێمە نەصرانین، پێغەمبەری خودا ﷺ بەنزیکترین گرۆهی بۆ موسوڵمانان حلێب کردوونو ناوی نەبردوون، دەگونجێ مەبەست بەو گرۆهە هاوەلانی نەجاشی بێت، دەشگونجێ مەبەست گەلو نەتەوەیەک بیت لەسەر ئاینی عیسا بوون، بانگەوازی پێغەمبەری ئیسلامیان پێگەیشتبێو کە گوێیان لە قورئان بووبێ بۆیان دەرکەوتبێ کە ئەو ئایینە ئایینێکی حەقو راستەو ئەوانیش لوتبەرزییان نەنواندبێو موسوڵمان بووبن!!

﴿لَتَجِدَنَّ اشدَّ الناسِ عداوةً لِلَّذِينَ آمنوا اليهـودَ والذينَ اَشْركوا﴾

سوێند بێ ئەی فروستادە! ئەتۆ دەستت دەکەوێ دژوارترین خەڵک لەبارەی دوژمنایەتی کردنیان بۆ موسوڵمانان جولەکەو ئەوانەی کەشەریک بۆ خودا دادەنێن، سەرڕەقترین دوژمن بۆ موسوڵمانانی سەردەمی هاتنە خوارەوەی قورئان جولەکەکان بوون: چونکە کوفرو خوا نەناسی ئەوان کوفری رقەبەریو ئینکاری کردنو ژێرخستنی حەقە، بەڵکوو دوژمنایەتیەکەیان لە دوژمنایەتی موشریکەکانیش قوڵترە، چونکە لە ئایەتەکەدا جولەکە پێش موشریکەکان خراون، هەر لەبەر زێدەڕەوییان لە دوژمنایەتی کردنی خواناسان دا، چەند پێغەمبەریان کوشتوون، تەنانەت چەند جار هەوڵو تەقەڵلایاندا پێغەمبەری ئیسلامیش تیرۆر بکەن، ژەهریان بۆ کردە ناو خواردنەوە، سیحرو جادوویان لیکرد، دەنەدەنەی موشریکەکانیشیان دەدا کە لەشکرکێشی بکەنە سەر موسوڵمانان: ئەمجار لەپلەی دووەمدا بۆ دوژمنایەتی کردنی موسوڵمانان موشریکە بتپەرستەکانن، چونکە ئەوانیش حەقیقەتی ئایین نازانن، خودای تاکو تەنیا ناناسن ، بڕوایان بە پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد نیە: هەردوو گرۆهەکە: جولەکەو موشریکەکان دەشوبهێنە یەکتری لەکوفرو سەرەقیو یاخی بوون لەخوداو ژیان خۆشەویستیو خۆویستیدا ، هەروەها لەکەم سۆزیو بێ رەحمیدا، لەدەمارگیریو رەگەز پەرستیدا، بەلام عەرەبەکان

کەمێ لەجولەکەکان دڵنەرمتربوون، سەخی تەبیعەتو میوان نەوازبوون، بەهێزترین زیانو بەرەبەرەکانێ کەتووشی پێغەمبەر ﷺ بوو لەلایەن جولەکەکانی حیجازو عەرەبە بت پەرستەکانی نیوە دورگەی عەرەبی بوو، بەتایبەتی دانیشتوانی مەککەو طائیفو دەورو بەریان ﴿وتجدنّ أقربهم مودةً للذين آمنوا الذين قالوا إنّا نصارىٰ﴾ سوێندبێ ئەتۆ دەستت دەکەوێ نزیکترین گرۆهی ئادەمیزاد لەبارەی خۆشەویستی‌یەوە بۆ موسوڵمانان تاقمو کۆمەڵێک کە دەڵێن: ئێمە نەصرانین.

بێگومان پێغەمبەر ﷺ باشترین دۆستایەتی لەمەسیحی‌یەکانی حەبەشە دەبینی، زۆر بە رێکو پێکی پەنای کۆچەرە موسوڵمانەکانیان دا، ئەو موسوڵمانانەی کەپێغەمبەر لەسەرەتای پەیدا بوونی ئاینی ئیسلامدا ناردنی بۆ حەبەشە لەترسی ئەوەی نەوەکوو کافرەکانی مەککە زیانیان پێبگەیەنن.

هەروەها پێغەمبەر ﷺ چەند نامەیەکی نارد بۆ لای پاشاو مەلیکی گەلو نەتەوەکانی ئەو سەردەمە، وەڵامی مەسیحی‌یەکان لە هەموو ئەوانی تر جوانتربوو، هیرقەلی رۆم لەشام ، کە نامەکەی پێگەیی هەوڵی دا کە گەلەکەی موسوڵمان ببن، بەڵام سەرکەوتوو نەبوو، چونکە گەلەکەی مێشک وشکو کۆنە پەرست بوون، ئیتر بە نامەیەکی رێزو ئیحتیرام وەڵامی پێغەمبەری دایەوە. موقەوقیس کە پاشای قیبطی‌یەکان بوو لە میصر، ئەویش وەڵامێکی زۆر جوانی دایەوە، لەگەڵ نامەکەشی‌دا دیاری‌یەکی شیاوی نارد، پاشانیش کە وڵاتی میصر لەلایەن موسوڵمانەکانەوە رزگارکراو دانیشتووانی لەنزیکەوە هەڵسوکەوتی موسوڵمانانیان بینی خێرا روویان کردە موسوڵمان بوون. قیبطی‌یەکان لە هەمووکەس خێراتربوون بۆ موسوڵمان بوون.

ئەصحەمە (نەجاشی) پادشای حەبەشە لەگەڵ دارو دەستەکەیدا موسوڵمان بوون، کاتێکیش ئەصحەمە کۆچی دوایی کرد پێغەمبەر ﷺ نوێژی مردووی لەسەر کرد بەغائیبیو خەفەتیشی بۆ خواردو تازیەی بۆ گرت.....

ئەمجار پەروەردگار هۆی دۆستایەتی‌و خۆشەویستی مەسیحی‌یەکان دەربارەی موسوڵمانان بۆ روون دەکاتەوە : دەفەرموێ: ﴿ذلك﴾ ئەو

دڵنەرمی‌و خۆشەویستی‌یەی مەسیحی‌یەکان بەرامبەر موسوڵمانەکان ﴿بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ﴾ بەهۆی ئەوەوەیە : کەئەو مەسیحی‌یانە زانایان تێدان، ﴿ورهبانا﴾ خوا پەرستو تاعەتکەریان تێدان، کەهەمیشە بانگەوازی خەڵک دەکەن بۆ رەوشت بەرزی‌و خۆنەویستی‌و دنیا نەویستی ﴿وَلَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ لەئاستی حەقدا مل کەچو فەرمانبەردارن، لە بیستنی حەقو ویژدان بەکارهێنان لووتبەرزی نانوێنن، هەمیشە ترسی خودایان لەدڵدا جێگیربووە، بێ فیزو بێ دەعیەو تەکەببورن، مل کەچی حەقو راستین، بەشێک لە فەضیلەی ئایینەکەیان خۆ بەکەمزانین‌و فەرمانبەرداری‌و گەردنکەچیانە بۆ هەموو فەرمانڕەوایەک، بەڵکوو فەرمانیان پێکراوە کە تەنانەت دوژمنیشیان خۆش بوێ، بە هیچ شێوەیەک شەڕەنگێزییان تێدا نەبێ، ئەگەر لەرووی راستیان دان خێرا لارووی چەپیان بۆ ئامادە بکەن؛ هەموو ئەم رەوشتو بنەما ئاینیەیان کاری کردۆتە سەر جەماوەری مەسیحی‌و یەئاشتیخواز هاتوونە پێش چاو، بێ‌گومان وا لە مەسیحی‌یەکان گیردراوەتەوە کە بەخۆشی‌و ناخۆشی دەستەلاتی سەپاو بەسەریان دا قبووڵ بێ، بەپێچەوانەی جولەکەکان ئەوان ئەگەر بەناچاری رەزامەندی خۆیان بەرامبەر شتێک دەربخست، لە دڵ داو بە نهێنی جۆرەها فرتو فێڵ‌و پلان دەخەنە کار بۆ لێ رزگاربوونی، چونکە شەریعەتی جولەکە هەمیشە لەدڵ‌و مێشکی شوێنکەوتوانیدا تۆوی دەمارگیری رەگەزپەرستی‌و چینایەتی‌و تایەفەگەری دەچێنێ، چونکە شەریعەتەکەیان تایبەتە بەرەگەزی نەتەوەی ئیسرائیل‌و ئەحکامەکانی لەسەر ئەو بنەمایانە دامەزراوە.

﴿وإذا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ الى الرسولِ تَرَىٰ أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ من الدَّمْعِ مما عَرَفُوا مِنَ الحقِ﴾ ئەوانەی کە دەڵێن: ئێمە مەسیحین کە گوێیان لەو قورئانە دەبێت کە بۆ پێغەمبەر نێردراوە، دەبینی چاویان پڕ دەبێت لە گریان‌و هۆن هۆن فرمێسک دەبارێنن بەهۆی ئەو حەقو راستی‌یەی کە قورئان بۆیان بەیان دەکاتو ئەوانیش ئەو حەقە دەزانن، لوتبەرزی‌و دەعیە زلی نایێتە لەمپەر لەبەردەم قبووڵکردنی حەقدا دەزانن کە محمد ئەو پێغەمبەرەیە کە لە

ئینجیل دا مزگێنی بەهاتنی دراوە، ئەمجار بێ سێو دوو قبوولی بانگەوازییەکە دەکەن ﴿يقولون رَبَّنا آمنّا فَاكْتُبْنا مع الشّاهدين﴾ دەڵێن: خودایە: ئێمە ئیمانمان هێناو بڕوامان بە پەیامی پێغەمبەرەکەت کرد، شوێن شەریعەتی (محمد) دەکەوین، لەگرۆهو تاقمی ئەوانە حڵێبمان بکە، کەشایەدی دەدەن بەراستی هاتنە خوارەوەی قورئان بۆ سەر پێغەمبەر؛ شایەدی دەدەین کە خودا تاکو تەنیایە .

ئیبنو مەردەوەیهیو ئیبنو ئەبی حاتەمو حاکم لە ئیبنو عەباسەوە دەگێڕنەوە: فەرموویەتی: ﴿فَاكْتُبْنا مَعَ الشّاهدين﴾، واتە: لە ئۆمەتی (محمد)مان حلێب بفەرموو: لە رۆژی قیامەتدا بمانکە بە شایەد بەسەر باقی گەلەکانی ترەوە چونکە بوون بە شایەد بەسەر باقی گەلەکانی ترەوە تایبەتمەندی ئۆمەتی (محمد)ە وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وكذلك جَعَلْناكم أُمةً وسطاً لتكونوا شُهداءَ على النّاسِ وَيكُونَ الرسولُ عليكم شهيدا﴾البقرة/١٤٣.

داوا دەکەن خودا ئیمانەکەیان لێ قبووڵ بکا، لەگەڵ ئۆمەتی (محمد) بیان نووسێ، چونکە خودا ئۆمەتی (محمد)ی کردووە بە شایەد بەسەر خەڵکانی ترەوە، ئەوان لە کتێبی خۆیاندا بە ریوایەتو پشتاو پشت ئەوەیان پێگەیشتبوو کە پێغەمبەری ئاخر زەمان ئاییني خودا تەواو دەکاو بە شەریعەتی ئەو شەریعەتی خودا تەواو دەبێ، شوێنکەوتووانی ئەو پێغەمبەرە دەبنە شایەدو بەڵگە بەسەر گەلو نەتەوەکانی تردا.

ئەمجار جەخت لەسەر وتەکەی پێشوویان دەکەنەوەو دەڵێن:-

﴿وَمَالَنا لانُؤْمِنُ بِا للهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحق﴾ بۆچی چ لەمپەرێک هەیە بتوانێ ئێمە لە موسوڵمان بوون مەنع بکا؟ چ بەڵگەیەکمان بەدەستەوەیە بڕوا بە خودای تاکو تەنیا نەکەین؟ چ شتێک ئێمە لە شوێن کەوتنی ئەو پێغەمبەرە رێزدارە دەگێڕێتەوە؟ چ شتێک هەیە ئێمە لە قبووڵکردنی ئەو نامە ئاسمانیە حەقە پەشێمان بکاتەوە؟ بەتایبەتی کە بۆمان دەرکەوت ئەم پێغەمبەرە ئەو گیانە حەقەیە کە مەسیح موژدەی بە هاتنی داوە،

وەنیشانەکانی دیاری کردووە!! ﴿وَنَطْمَعُ أن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصالحين﴾ بەتەمای ئەوەین کە پەروەردگار بمانخاتە ریزی گرۆهی صالحو راستانەوە ئەوانەی بەهۆی بیروباوەڕی راستو دروستەوە، بەهۆی فەضیلەو رەوشتی جوانەوە دڵ ودەروونیان سافو بێگەرد بوو، ئەوانەی شوێنکەوتووی ئەو پێغەمبەرە رێزدارەن ؛ کە شوێندەستی باشیو چاکیو لێهاتووییان لەلامان ئاشکرا بوو، بە چاوی خۆمان بینیمان چ ئاشووبو ئاژاوەیەک لە پێش هاتنی ئاینی ئیسلام دا بڵاوبووەوە موسوڵمانان چۆن جیهانیان هێمنو ئاسایش کردەوە .

بە کورتی هیچ لەمپەرێک نیە نەهێڵێ موسوڵمان ببین، دوای ئەوەی بەڵگەو نیشانەمان دەست کەوتو زانیمان ئەو ئایینە ئایینێکی حەقو خودا ویستە، مایەی خۆشبەختی هەردوو دنیایە.

ئەمجار پەروەردگار پاداشتی باشیان لەسەر ئەم هەڵوێستو بیروباوەڕەیان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ﴾ . خودا لە پاساوی ئەو ئیمانە پتەوەیانداو داننانیان بەحەقو راستیدا پاداشتی دانەوە بە باشترین پاداش کە بریتیە لە باخو باخاتی بەهەشتی بەرینو بەر فراوانو رازاوە، ئەو بەهەشتەی کەبەژێر دارەکانیدا جۆگەلەو جۆبار دەکشێنو جوانیو رازاوەییو پۆشناخو پەرداخی زیاتر بەباخەکان دەبەخشن، ئەوانە لەناو ئەو بەهەشتەدا بۆ هەتاهەتایە دەمێننەوە، ئەوە پاداشتی چاکەکارانە؛ ئەوانەی لە شوێنکەوتنی حەقو راستیدا بە جوانی دێنە دەستو منجە منج ناکەن، لەهەر جێگایەک حەق ببینن شوێنی دەکەون، لە هەر کەسێکەوە حەق ببیستن گەردنکەچی دەبن .

پێویستە ئێمە دەربارەی خۆشی بەهەشتو چۆنیەتیئەو لەزەتو خۆشیە لە چوار چێوەی قورئانی پیرۆزو فەرموودەی صەحیحی پێغەمبەر ﷺ دەرنەچین، چونکە خۆشی گیانیو رەزامەندی خودا نە بە ئاخاوتن وەصف دەکرێ، نەدەتوانرێ بەقسەی ئاسایی ئادەمیزاد تەعبیر لەو خۆشیە بدرێتەوە !! ئێمە لەجیهانێک داین جوداوازە لەو دنیایە، چ لەبارەی وەصفو

چۆنیەتی‌یەوە، چ لەبارەی تایبەتمەندی‌یەوە، چەندێک ئێمە بەوەصفو ثـەنای ئەو نیعمەتانەوە خەریک بین ناگەینە ئەو وەصفەی کەخودا دەربارەی خۆشی بەهەشت دەفەرموێ: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جزاءً بما كانوا يَعْمَلُون﴾السجدة/١٧ . دوابـەدوای بـاس کردنـی پاداشـی باشی چاکە کاران، دێتە سەر باسی سزای خراپە کارانو دەفەرموێ: ﴿والذينَ كَفَرُوا وكَذَّبُوا بآياتِنا، أولئِكَ أَصْحابُ الجحيم﴾. ئەوانـەی کـافرنو ئایەتەکانی خـودا بـەدرۆ دەخەنـەوە، ئینکـاری تـاکو تـەنهایی خـودا دەکەنو پێغەمبەرایەتی (محمد) ڕەت دەکەنەوە، ئایەتەکانی قورئـان بەدرۆ دەخەنەوە ئەوانە دەبنە جەهەندەمی‌و تێـدا دەمێننـەوەو لی‌ی دەرناچن، لەزمانی عەرەبیدا (جحیم) بە ئاگرێک دەڵێن کە زۆر گـەرم بێت .

هەموو شتێکی پاکو خاوێن حەڵاڵو ڕەوایە بۆتان

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحَرِّمُواْ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمۡ وَلَا تَعۡتَدُوٓاْۚ إِنَّ
ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُواْ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلًا طَيِّبًاۚ وَٱتَّقُواْ
ٱللَّهَ ٱلَّذِيٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤۡمِنُونَ ﴿٨٨﴾

وەکوو زانیمان ئەم سورەتە (سورة المائدة) بە فەرمان کـردن بەپابـەند بوون بە عەهدو پەیمان دەستی پێکرا، ئەوەش بریتی‌یـە لـە پابـەند بـوون بـە سنوورەکانی خوداوە، ڕێز گرتن لەحەڵاڵو حەرام، خودا چی حەڵاڵ کـردووە بـە حەڵاڵی بزانی، چی حەرام کردووە خۆی لێ بپارێزی؛ ئەمجار فەرمانی کرد کە بە هیچ شێوەیەک شتێک خودا حەرامی کردبـێ بـە حـەڵاڵی حسێب نەکـەین وەکوو دەفەرموێ: ﴿لاتُحِلّـُوا شَـعَائِرَ ا لله﴾ لـێرەدا ئـەم ئایەتـەی کـە ئێسـتا دەسـت دەکـەین بـە ڕاڤـەکردنی بـە پێچەوانەوەیـە، داوا دەکـا شتێک خـودا حەڵاڵی کردبێ بە حەرامی دانەنێین، هەروەها پـاش ئـەوەی یـەزدان مـەدحی

مەسیحی‌یەکانی کرد: بەوەی نزیکترین گرۆهو تاقمن بۆ موسوڵمانان لە بارەی خۆشەویستی‌و دۆستایەتی‌یەوە هۆکارەکەشی بەوە هێنایەوە کە زانای رەبەنو دنیا نەویستیان تێدانو ئەوان کاریان تێ کردوونو ئاوا رەوشت بەرز بوون؛ وێ دەچێ موسوڵمانان وا تێ بگەن کە ئەمە هەڵنانی ئەوانە بۆ رەبەنی‌و دنیا نەویستی، ئەوەش بەخۆ گرتنەوە لە خواردنی خۆشو واز هێنان لە ئافرەتو لەبەر نەکردنی پۆشاکی رێکو پێکو خۆ جەرە بابەدان، ئیتر بەم ئایەتە پەروەردگار ئەوەی لێ قەدەغە کردن کە وەک قسیسو رەبەنەکان بکەن کە ژن هێنانیان لەخۆ قەدەغە کردبوو، توخنی خواردنی خۆشو خواردنەوەی بەتام نەدەکەوتنو خۆیان لە چلەخانەو دێرەکاندا بەند کردبوو .

ئیبنو جەریری طەبەری‌و ئیبنو ئەبی حاتەمو ئیبنو مەردەوەیهی لە ئیبنو عەباسەوە دەگێرنەوە کە فەرموویەتی : ئەم ئایەتە دەربارەی کۆمەڵێک لە هاوەڵانی پێغەمبەر هاتۆتە خوارێ کە عوثمانی کوڕی مەظعوون یەکێک بووە لەوان. ئەو کۆمەڵە هاوەڵە وتیان: خۆمان دەخەسێنین، خۆشی‌و ئارەزۆی دونیا واز لێ دێنین، وەکوو رەبەنەکان بەرگی دونیا نەویستی لەبەر دەکەین، دەبینە گەڕیدە؛ پێغەمبەر ﷺ کە بەوەی زانی لەدووی ناردنو فەرمووی: زانیومە خەیاڵێکی واتان هەیە، وتیان: بەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لكنّي أَصُومُ وأفطِرُ وأُصَلّي وأنَام، وأنكِحُ النّساءَ فمن أَخَذَ بِسُنّتي فَهو مِني ومن لم يأخذْ بسنتي فليس مني) .

سوددی دەڵێ: ئەو کۆمەڵە هاوەڵە دە کەس بوون (عوثمانی کوڕی مەظعوونو عەلی کوڕی ئەبو طالیب)یان تێدابوون .

ئیبنو جەریرو ئیبنو مونذیرو (ئەبو شەیخ) ئیبنو حەیانی ئەلئەنصاری لە عیکریمەوە دەڵێن: عوثمانی کوڕی مەظعوونو عەلی کوڕی ئەبو طالیبو ئیبنو مەسعود ئەلمیقدادی کوڕی ئەلئەسوەدو (سالم) مەولای ئەبو حوذەیفەو قودامە، هەرکەسەیان لە ماڵی خۆیان دا گۆشەگیر بوونو لەخێزانەکانیان دوورکەوتنەوەو پۆشاکی تەرکی دونیاییان پۆشی‌و خواردنی خۆشو بەتامیان واز لێ‌هێنا؛ جگە لەو جۆرە خواردنو پۆشاکەی کە گەڕیدە

ئیسرائیلی یەکان بۆ خۆیان دیاری کردبوو، ویستیان خۆیان بخەسێنن، بڕیاریان دا شەو شەونوێژ بکەنو بەڕۆژ بەڕۆژووبن ، ئیتر ئەم ئایەتـە هاتـە خـوارێ کـە دەفەرموێ: ﴿يا أيها الذينَ آمنُوا لا تُحرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ ولا تَعْتَدُوا﴾. ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان! شت لەخۆتان حەرام مەکـەنو خواردنـی خۆشی حەلالو هەر شتێک حەلال بێو لەززەتی تێدا بێو بەبێ فەرمانی شـەرع لەخۆتانی قەدەغە مەکەن ؛ بەم جۆرە بەمەبەستی خـودا پەرستی‌و خـودا لـە خۆڕازی کردن ئەو شتە حەلالانە لە خۆتـان قەدەغـە مەکـەن، سنوور بـەزێنی مەکـەن؛ ئـەو شـتانەی بۆتـان حـەلال کـراوە مـەچن لـەخۆتانی حـەرام بکـەن، هـەروەها زێدەڕەویـش مەکـەن لەبـەکار هێنـانی شـتی حـەلال، تـەجاوەزکاری مەکەن، بەم جۆرە حەلال حەرام بکەن، یان زێدەڕەوی بکـەن لـە بـەکارهێنانی حەلال وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَكُلُوا واشْرَبُوا ولا تُسْرِفُوا إنَّهُ لايُحِبُّ المُسْرِفِين﴾الاعراف/٣١.

جـا کـە ئایەتەکـە هاتـە خـوارێ، پێغەمبـەر ﷺ لـەدووی نـاردنو پـێی فـەرموون: (إنَّ لأنفسِكُمْ عَلَيْكم حَقًّا، وانَّ لِأعيُنِكُمْ حقًّا، وانَّ لِأَهْلِيكم حقًّا، فَصَلّوا وناموا، وصُومُوا وافطِرُوا، فليس مِنّا مَنْ تَرَكَ سُنَنَنَا) .

ئیتر هەموو وتیان: خودایە! تەصدیقی پەیامەکەت دەکـەین، شـوێن ئـەو شەریعەتە دەکەوین کە بۆ پێغەمبەرت ناردووە.

ئـەمجار هۆکـاری جڵەوگیری‌یەکـەی لـە سـنوور بـەزێنی بـەیان کـردو فـەرمووی: ﴿ان الله لايُحِبُّ الْمُعْتَدِين﴾ خـودا کەسانێکی خۆش نـاوێ کـە سنوور بەزێنی دەکەنو لە چوارچێـوەی شـەریعەت دەردەچـن، جـا زێـدەڕەوی‌و دەرچوونەکەیان بە نیازی خودا پەرستی بێت، یان بە نیازی تـر بـێ، هـەروەها شت لەخۆ حەرام کردنەکەیان بە سوێندو فۆتۆ بێ، یان بـێ سـوێندو نـەذر بـێ چوون یەکە.

ئەمەش تایبەتمەندی‌یەکی میانەڕەوی ئیسلامە، زێدەڕەوی تێدا نیە، نـە خۆگرتنەوە لەخۆشی‌و لەززەتە حەلاڵەکانی دونیا بـە ڕەوا دەزانـێ، نـە ماددە

پەرستیی بەلاوە رەوایە، هەرگیز رەبەنیو سۆفیگەرێتیو چلە کێشانی بەلاوە رەوا نیە، ئەگەر لەسنوور دەرچێو نیشانی ئادەمیزاد دامرکێنێو ئازاری جەستەو زەبوونی هێزو توانای لەرادەبەدەری تێدابێ، هەروەکوو چۆن نوغرۆ بوونی لە شەهوەتو ئارەزۆدا زیاد لەئەندازەی بەلاوە حەرامەو پەسەندی ناکا، واتە: دەبێ ئادەمیزاد هەوڵ بدا پەیڕەوی ژیانی پێغەمبەر ﷺ بکا!

پاش ئەوەی پەروەردگار جڵەوگیریی لەوە کرد کە ئادەمیزاد نەفسی لەلەززەتو خۆشی جیهان بگێڕێتەوەو زیاد لەئەندازە لغاوی بکا، ئەمجار بەشێوەیەکی ئیجابی فەرمانی کرد-بەڵام فەرمانێك ئیباحە بگەیەنێ- بە ئادەمیزادان کە لە رزقو رۆزیی حەڵاڵ بخۆنو بخۆنەوەو فەرمووی: ﴿وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا﴾ بخۆنو بخۆنەوە لەو رزقو رۆزییەی کەخودا پێی داونو بۆی حەڵاڵ کردوونو بە خاوێنی داناوە بۆتان، توخنی خواردنو خواردنەوەی حەرام مەکەون؛ جا چ ئەو شتە حەرامە خودی خۆی حەرام بێ وەکوو مردارەوەبوو و خوێنی رەوانو گۆشتی بەراز....... یان لە رێگەی دەست تێخستنو کار پێکردنەوە حەرام بێ وەکوو سوودو قومارو دزیو بەرتیل ....هتد .

ئەم ئایەتە ئاماژەی ئەوەی تێدایە کە وشەی (رزق) حەڵاڵو حەرام دەگرێتەوە، ئەمە دەکرێتە بەڵگە بۆ رەتدانەوەی ئەوانەی کەدەڵێن : حەرام (رزق) نیە.

ئەمجار پەروەردگار فەرمان دەکا بەوەی کەلەهەموو شتێك دا بەگوێرەی بەرنامەی خودا کار بکەنو سنوور بەزێنی نەکەن ﴿واتقوا الله الذي أنتم بِهِ مُؤْمِنُونَ﴾ خۆتان لە تۆڵەو سزای ئەو خودایە بپارێزن کەبڕواتان پێیەتی، لە هەموو کاروبارێکی ژیاندا پارێزگاریی سنوورەکانی بکەن؛ خواردنو خواردنەوەتان، پۆشاکو پەیوەندیتان لەگەڵ ئافرەتان لە چوارچێوەی سنووری خوادا بێ، هەموو کاتێ بترسن لە سەرپێچیکردنی فەرمانی خودا.

فەرمان بە خۆپاراستن لە سەرپێچی کردنی فەرمانی خودا لێرەدا کەباس کرا بۆ هەڵنانو سووربوونو پارێزگاری کردنە لەسەر ئەو شتانەی کە خودا وەصیەتی پێکردوونو بەردەوام بوون لەسەری، هێنانی ئەمر بەتەقوا پاش

جڵەو گیری لە بەحەرام دانانی شتی حەڵاڵ، بۆ گەیاندنی ئەو مەبەستەیە: کەدژایەتی نیە لەنێوان کەڵک وەرگرتنو لەززەت بینین لەرزقی حەڵاڵو تەقواکردن .

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە کە دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَارَزَقْنَاكُمْ، وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾البقرة /١٧٢.

یان دەفەرموێ: ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾الاعراف/٣٢.

نەوەوی دەفەرموێ: مەبەست بە (طيبات) رزقی حەڵاڵە، ئەوەی لەم دوو ئایەتە وەردەگیرێ ئەوەیە:

١- ئەم ئایەتانە بەبنەمایەکی سەرەکی دەژمێردرێن لەو بنەما ئیسلامی‌یانەی بانگەوازی بۆ میانەرەویی‌و ئاسانکاریی دەکەن، ئەوپەڕی یاسا دروستی‌و لێبوردوویی‌و مامناوەندی لەکاروباری ژیانو ئایینی لەخۆ گرتووە، ئاوێنەیەکی باڵا نومایە بۆ وازهێنان لە زیادە ڕەوی لەئایینداً، زۆر بەرێکو پێکی لایەنی پێویستی ژیانی ئادەمیزادی لەخۆ گرتووە، لایەنی گیانو جەستەی بەر چاو گرتووە.

٢- بەڵگەیەکی بەهێزە لەسەر ئەوەی کە رەبەنی حەرامو ناپەسەندە.

بوخاری لە ئەنەسەوە ریوایەتێک دەهێنێ دەڵێ: سێ کەس لەهاوەڵان هاتنە خزمەت خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ بۆ پرسیارکردن لە عیبادەتی پێغەمبەرو چۆنیەتی هەڵسو کەوتی: کە پێیان گوترا: بەلایانەوە کەم بوو، دوایی گوتیان: بابە: ئێمە لەکوێو پێغەمبەری خودا لەکوێ؟ ئەو خودا لە هەموو گوناهێکی خۆش بووە!! ئەمجار یەکێکیان گوتی: من هەتا هەتایە شەو نوێژ دەکەمو شەو ناخەوم ؛ ئەوی تریان وتی: من هەموو رۆژێک بەرۆژوو دەبمو هەرگیز رۆژوو ناشکێنم ، یەکێکی تریان وتی: منیش ژن ناهێنمو خۆم بە رەبەنی دەهێڵمەوە، پێغەمبەر ﷺ هاتە لایانو فەرمووی: ئەوە ئێوەن ئاواو ئاواتان گوتووە؟ سا وەڵلاهی من لە هەمووانتان زیاتر لەخودا دەترسم

تەقواو خۆپاراستنم لەو شتانەی دەبنە هۆی نا رەزامەندی خودا لەهەمووانتان زیاترە، بەلاّم من وادەبێ بەرۆژوو دەبمو وا دەبێ بەرۆژوو نابم. شەو نوێژیش دەکەمو دەشخەوم، ژنیش مارە دەکەمو دەچمەلای، هەر کەسێ بەرێبازو سوننەتی من رازی نەبێ لە من نیە.

ئیمام ئەحمەد لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (ان هذا الدین متین فاوغلوا فیه برفق) ئەم ئاینە قایمو پتەوە لە سەرەخۆو بە هێدی هێدی بچنە ناوی.

ئایەتی ﴿وَكُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلًا طَيِّبًا﴾ خواردنو خواردنەوەو پۆشاکو ئامێری سواریو هەر وەسیلەیەکی ژیان کە حەلاڵ بێ دەگرێتەوە، بۆیەش هەر باسی خواردنی کرد، چونکە خواردنو خواردنەوە گەورەترین لەززەتو هۆکارن بۆ پەرە پێدان بە ژیان!.

پێغەمبەر ﷺ لە ژیانیدا خواردنی تایبەتی نەبووە، بەڵکو چی ئامادەبوایە ئەوەی دەخوارد، جاری واهەبووە خۆشترین خواردەمەنی نۆش کردووە وەکوو گۆشت! جاری واش هەبووە نانی جۆ لەگەڵ خوێدا، یان لەگەڵ زەیتدا، یان لەگەڵ سرکەدا نۆش کردووە، جاری وا هەبووە تێر بووەو جاری واش هەبووە زۆر برسی بووە، هەڵسوکەوتی نموونە بووە بۆ دەوڵەمەندو هەژار، بەگوێرەی باری ئابوریشی ماڵی بەخشیوە بەشێوەیەکی مامناوەندیی!

وەکوو لە ژیاننامەو سیرەتیشیدا نووسراوە پێغەمبەر ﷺ زۆرتر گرنگی بە جۆری خواردنەوە داوە تا خواردەمەنی، خۆشترین خواردنەوەشی ساردو شیرینی بووە پێکەوە! وەکوو ئاوی شیرین کراو بە هەنگوین، یان دۆشاوی خورما، یان ترێ.

سوێندی لەغوو سوێندی دانەبەسراوو کەفارەتەکانیان

لَا يُؤَاخِذُكُمُ ٱللَّهُ بِٱللَّغْوِ فِىٓ أَيْمَـٰنِكُمْ وَلَـٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ ٱلْأَيْمَـٰنَ ۖ فَكَفَّـٰرَتُهُۥٓ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَـٰكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَـٰثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَٰلِكَ كَفَّـٰرَةُ أَيْمَـٰنِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَٱحْفَظُوٓا۟ أَيْمَـٰنَكُمْ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ ءَايَـٰتِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار لە ئایەتی پێشوودا جڵەو گیری لە حەرامکردنی شتی حەڵاڵ کرد بەهۆی ئەوەوە کەکەسانێک ویستبوویان بە چلە کێشی‌و رەبەنی ژیان بەسەر بەرنو لەززەتو خۆشی لەخۆیان قەدەغە بکەن، سوێندیشیان خواردبوو، پرسیاریان لە پێغەمبەر کرد کە دەربارەی سوێندەکانیان چی بکەن. ئیتر پەروەردگار بەم ئایەتەی دوایی وەلامی دانەوە، حوکمی قەرەبووی سوێند لێ کەوتنی دیاری کرد.

طەبەری لە ئیبنو عەباسەوە دەگێڕێتەوە : دەفەرموێ: کە ئایەتی: ﴿یا أیها الذین آمنوا لا تُحَرِّمُوا طَیِّبَاتِ....﴾ هاتە خوارێ:

دەربارەی ئەو کەسانەی کە چوونە لای ژنو گۆشت خواردنیان لە خۆیان یاساغ کردبوو؛ چوونە لای پێغەمبەرو عەرزیان کرد وتیان : ئەی پێغەمبەری خودا! ئێمە چی لەو سوێندانەمان بکەین کە خواردومانن؟ ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردە خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿لا یُؤَاخِذُکُمُ اللهُ بِاللَّغْوِ فِي ایمانکم .....﴾ خودا ئێوە ناگرێ لەسەر سوێند خواردنێک کە بەبێ مەبەست لەدەمتان دەردەچێ! سزا نادرێن لەسەر ئەو سوێندانەی کە لەدەمی سوێند خۆران دەردەچێ، عائیشە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: (لەغوول

ئەیمان) ئەوەیە کابرا لەناوەندی ئاخاوتنیدا دەڵێ: نە بەخوا بەڵێ بەخوا: فلان شت وایە، یان وانیە، شافیعی بەلایەوە (لغو الآیمان) ئـەو شێوەیەو ئـەوەش حوکمەکەیەتی . بەڵام زۆربـەی زانایـانی شـەرع دەفـەرموون: (لغـو الآیمـان) ئەوەیە: کە هەواڵی رابردووو سەردەم بەسوێندەوە بڵێو پـێی وابـێ هەواڵەکـە وەکوو ئەو رایدەگەیـەنێ وەهایـە، بـەڵام وانـەبێ.. بەڵگەشیان فەرمودەیـەکی ئیبنوعەبباسە کەدەڵێ:(لغو الایمان) ئەوەیــە سوێند بخۆی لەسـەر شـتێك کەوایە، کەچی وانەبێ. لەسەر ئەم شێوە سوێند خواردنە لێ پرسینەوە نیە، لە دونیادا کەفارەتی لەسەر نیە، لە قیامەتیشدا سزای نیە. ﴿ولكن يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الآيمانَ﴾ بەڵکوو سزاتان دەدا لەسەر سوێندێك کە بە سووربوونەوە جەختی لەسەر بکەیو بڵێی سوێندم وابێ فلان شت دەکەم یان نایکەم: ئەمـە ئەگەر سوێندەکەی لەخۆخست لێپرسینەوەی لەسـەرە، جۆرە سـوێندێکی تـر هەیـە؛ سـوێندی (غـەمموس) (سـوێندی بـەدرۆ)ی پـێ دەگوتـرێ: ئـەویش سوێندێکە بە مەبەستو سووربوونەوە ئـەنجامی بـداتو درۆش بـێ، جا بـۆ رابردوویێ، یان بۆ حاڵی حازر بـێ. کـەوابوو جـۆری سـوێند سـیانن (سـوێندی لەغوو، سوێندی دامەزراو، سوێندی غەمموس).

طەبەری لە ئەبو مالیکەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: سوێند سـێ‌نەوعە؛ سـوێند هەیە کەفارەتی هەیە، سوێند هەیە کەفارەتی ناوێ، سوێند هەیە لێپرسـینەوە لەسەر خاوەنەکەی نیە. ئەو سوێندەی کە کەفارەتی هەیە ئەوەیە: پیاو سـوێند دەخوا لەسەر نەکردنی کارێك دوایی دەیکـا، ئـەوە پێویسـتە کـەفارەت بـدا. سوێندی بێ کەفارەت ئەوەیە: کابرا سوێند بخوا لەسەر شتێك بـە ئەنقەست درۆی تێـدا بکـا، ئـەم جـۆرە سـوێندە کـەفارەتی تێـدا نیـە. سـوێندێك کـە لێپرسینەوەی تێدا نیە ئەوەیە: کابرا سوێند دەخوا لەسەر کارێك پێی وایـە: بەو شێوەیە کەچی وادەرناچێ ئەوە (لەغوول یەمینە)و هیـچ شـتێکی لەسـەر نیە.

سوێند کاتێك دادەمەزرێو بەسوێند حلێب دەبێ کە سوێند بەخودا، یان سیفەتێك لـە سیفەتەکانی بخـورێ، چونکــە ئەحمــەدو خاوەنـانی شــەش کتێبەکانی فەرموودە لە ئیبنو عومەرەوە فەرمودەیەکی پێغەمبـەر ریوایـەت

دەکەنو دەفەرموێ: (من كان حالفا فليحلف بالله او ليصمت) جگە لە خوداو سیفەتەکانی بەهەر شتێکی تر سوێند بخورێ دانابەسترێ بەڵکوو حەرامە.

فوقەهای ئیسلام لەسوێندی غەمووس دا دوو رایان هەیە:-

حەنەفیو مالیکیەکان دەڵێن: کەفارەتی نیە، واتە: بە کەفارەت قەرەبوو ناکرێتەوە، چونکە سزای سوێندی غەمووس سوتاندنە بە ئاگری دۆزەخ.

ئیمامی شافیعیو کۆمەڵێکی تر لە شەرع زانان، دەڵێن: پێویستە کەفارەت بدا چونکە پەروەردگار لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَلكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ﴾البقرة/٢٢٥. بەڵکوو ئێوە دەگرێ بەهۆی کەسبی دڵتان، کەسێکیش بە ئەنقەست درۆ بکا؛ ئەوە بەدڵ تاوانی کردووەو شیاوی سزادانە لەسەری؛ چونکە بەدڵ سووربووە لەسەر درۆکردن لە سوێندەکەیدا. تاوانەکەش، پەروەردگار کەفارەتەکەی دیاری کردووەو دەفەرموێ: ﴿فكفارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكم﴾ کەفارەت بە قەرەبووکردنەوەی ئەو تاوانە، خۆراکدانە بە دەکەسی هەژار لە خۆراکێکی مامناوەندی کە خۆتان دەیدەن بە مالو منداڵی خۆتان ﴿أَوْ كِسْوَتُهُمْ﴾ یان پۆشتەکردنی دە هەژار ﴿او تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ﴾ یان ئازاد کردنی کۆیلەیەک. واتە: کەسێک سوێندی خوارد دوایی سوێندەکەی هەڵوەشایەوە، یان بە ئەنقەست هەڵی وەشاندەوە، یان لە بیری چوو دەبێ کەفارەتی سوێندەکەی بدا بەمەرجێ دەوڵەمەند بێ، لەم سێ شێوەیە سەرپشک دەبێ کامەیان دەکا باشە:-

١- خۆراکدان بە دە هەژار بۆ هەر هەژارەی شەش سەدو حەفتاو پێنج غرام لە جۆرە خواردنێکی مامناوەندی دانیشتوانی ئەو شارە نە زۆر باش بێ نە زۆر خراپ بێ، هەریەکەیان ژەمێک نانو گۆشتیان بداتێ ئەمە رای حەسەنی بەصریو موحەممەدی کوڕی سیرینە.

حەنەفی‌یەکان دەڵێن: ئەندازەی خۆراکەکە وەکوو سەر فیترە وایە، واتە: نیو ربە گەنم، یان ربەیەک خورما، یان جۆ، یان ئارد، یان نرخەکەیان (ربە بەکێشانە دوو کیلۆو حەوتصەدو پەنجاو یەک غرامە) واتە: دوو ژەم نانخواردنی وا تێریان بکا، ژەمی نیوەڕۆو ئێوارە، چونکە ئیمامی عەلی لێیەوە گێردراوەتەوە کە فەرموویەتی: (یُغَدِّیهِمْ وَیُعَشِّیهِم) ئەبو حەنیفە دەڵێ: دەشێ دە رۆژ خۆراک بدا بە هەژارێک.

٢- پۆشاکدان بە دە هەژار، پۆشاک بەگوێرەی شوێن دەگۆڕێ، شافیعی‌یەکان دەڵێن: بۆ هەر یەکەیان کراس یان دەرپێ یان مێزەر. حەنەفی‌یەکان دەڵێن: کەمترین پۆشاک دەبێ بە جۆرێک بێ زۆربەی جەستە داپۆشێ!

٣- ئازاد کردنی کۆیلەیەک. بەلای شافیعی‌و مالیکەوە مەرجە دەبێ کۆیلەکە موسوڵمان بێ، ئەبو حەنیفە پێی وایە: مەرج نیە موسوڵمان بێ بەڵکوو ئەگەر کۆیلەکە موسوڵمانیش نەبێ هەر دەبێ .

﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ﴾ کەسێک توانای ئەنجامدانی یەکێ لەم سێ جۆرە کەفارەتەی نەبوو، پێویستە سێ رۆژ بەرۆژوبێ بەلای حەنەفی‌یەکانو حەنبەلی‌یەکانەوە دەبێ سێ رۆژەکە بەشوێن یەکەوە بن، شافیعی‌یەکانو مالیکی‌یەکان دەڵێن: مەرج نیە بەشوێن یەکدا بێن .

حەنەفی‌یەکانو حەنبەلی‌یەکان بەڵگەیان ئەو قیرائەتەیە کە حاکمو ئیبنوجەریری طەبەری لەرێگەیەکی راستەوە هێناویانە؛ دەڵێن ئوبەی کوڕی کەعب ئەم ئایەتەی بەم جۆرە دەخوێندەوە ﴿ثَلاثَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ﴾ ئەم قیرائەتە لە ئیبنومەسعودیشەوە ریوایەت کراوەو لەنوسخەی موصحەفی (ربیع)یش دا چەسپاوە، (سوفیانی ثەوری) یش هەروای هێناوە، ئیبنو مەردەوەیهی لە ئیبنو عەبباسەوە هەمان قیرائەتی نەقڵ کردووە!

شافیعی‌و مالیکی‌یەکان دەڵێن: ئەو قیرائەتە قیرائەتێکی (شاذە) قیرائەتی شاز نابێتە بەڵگە، قیرائەتی (متواتر)نەبێ ناکرێتە بەڵگە.

کەسێک خاوەنی زیـاد لـەبژێوی شـەوو ڕۆژێکـی هـەبێ بـۆ خۆیو مـاڵو منداڵی بە دەوڵەمەند حلێب دەکرێ، چی زیاد بوو لە بژێـوی ئـەو شـەوو ڕۆژە دەبێ بدرێ بە کەفارەت .

ئیبنو جەریر لە سەعیدی کوڕی جوبەیرو حەسەنی بەصرییـەوە ڕیوایـەت دەکا: کە دەڵێن: کەسێک سێ درەمی زیـوی هـەبێت پێویسـتە خۆراک بـدا، ئەگینا بەڕۆژوو دەبێ!

شایەنی باسە کاتێکی دیاریکراو نیە بۆ کەفارەتدان، بەڵکوو واباشە پەلـە بکرێ لە ئەنجام دانی، ئەگەر نەخۆش بوو، کاتێک بەڕۆژوو دەبێ کە بتوانـێ، ئەگـەر نەساغیەکەی بـەردەوام بـوو، ئـەوا دەکەوێتـە بـەر ڕەحمـەتی خـودا، میراتگرەکانیشی دەتوانن کەفارەتەکەی بۆ بدەن.

﴿ذلـك كفـارةُ أيمـانكمْ إذَا حَلَفتُمْ﴾ ئـەوەی گوتـرا: کـەفارەتو قەرەبووکردنەوەی سوێندە، بەگوێرەی شەرع هەرکاتێ سوێندتان بـەخودا، یـان بەناوێکی، یان بە سیفەتێکی خـواردو سـوێندەکەتان لێ کـەوت، بـەو جـۆرەی کەبۆمان شیکردنەوە کەفارەت بدەن.

﴿واحْفَظُـوا أيمَـانكم﴾ پارێزگـاری سـوێندەکانتان بکـەن، پابـەندی سوێندەکانتان بن‌و هەوڵ بدەن سوێند لە خۆتان مەخەن ! یان پارێزگاری بکـەن بەم جۆرە کـە سـوێندەکەتان لێ کـەوت کەفارەتەکـەی بـدەن، یـان پارێزگـاری سوێندەکانتان بکەن بۆ هەر شتێکی هیچ‌و پووچ سـوێندێک مـەخۆن، لەشـتی ڕاستیشدا سوێند زۆر مـەخۆن، چ جـای سـوێندی بـە درۆ!! کـە سوێندیشـتان خوارد لەبەر پێویستی‌و بـەرژەوەندیی نـەبێت سـوێندەکە لـە خۆتـان مەخـەن!

﴿كذلـك يُبَيِّنُ اللهُ لكـم آياتِـهِ﴾ بـەم شـێوە ڕوون کردنەوەیـە پـەروەردگار ئـەحکامی ئاینەکـەیتان بـۆ شـیدەکاتەوە ﴿لَعَلَّكـم تشـكرون﴾ بۆئـەوەی ئامادەباش‌و گونجاو بـن بـۆ سـوپاس کردنـی خـودا بـەو شێوەیەی کـە پـێی خۆشەو لێی ڕازییەو دەبێتـە هـۆی زیـادبوونی فـەضڵو ئیحسـانی‌و جێگـای ڕەزامەندیی زاتی پاکی.

شەرابو قومارو نوصوبو ئەزلام حەرامن

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلۡخَمۡرُ وَٱلۡمَيۡسِرُ وَٱلۡأَنصَابُ وَٱلۡأَزۡلَٰمُ رِجۡسٞ مِّنۡ
عَمَلِ ٱلشَّيۡطَٰنِ فَٱجۡتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَن
يُوقِعَ بَيۡنَكُمُ ٱلۡعَدَٰوَةَ وَٱلۡبَغۡضَآءَ فِي ٱلۡخَمۡرِ وَٱلۡمَيۡسِرِ وَيَصُدَّكُمۡ عَن ذِكۡرِ
ٱللَّهِ وَعَنِ ٱلصَّلَوٰةِۖ فَهَلۡ أَنتُم مُّنتَهُونَ ﴿٩١﴾ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ
وَٱحۡذَرُواْۚ فَإِن تَوَلَّيۡتُمۡ فَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا ٱلۡبَلَٰغُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٩٢﴾
لَيۡسَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جُنَاحٞ فِيمَا
طَعِمُوٓاْ إِذَا مَا ٱتَّقَواْ وَّءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ ثُمَّ ٱتَّقَواْ وَّءَامَنُواْ
ثُمَّ ٱتَّقَواْ وَّأَحۡسَنُواْۚ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٩٣﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار له ئایەتی پێشوودا جڵەوگیریی لەوە کرد: کە خەڵکی لەخۆیانەوە شتی حەڵاڵو خۆش لەخۆیان یاساغ بکەن، ئەوەبوو فەرمووی: ﴿لا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لكم﴾ تا دەگاتە: ﴿وكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمْ حَلَالاً طَيِّباً﴾ لەکۆی ئەو شتە خۆشانە شەرابو قومار بوو، ئیتر لەئایەتەکانی داهاتوودا پەروەردگار ئەوە روون دەکاتەوە کە شەرابو قومار ناچنە خانەی شتە خاوێنو حەڵاڵەکانەوە، بەڵکوو ئەوانە پیسو حەرامن!

بێگومان شەرابو قومارو نوصوبو ئەزلام دیاردەیەکی هەرە بەدەرەوەی ژیانی کۆمەڵگای سەردەمی نەزانی بوون، جۆرێك بوون لە دابو نەرێتی چەسپاوو رۆچوو بەناخی کۆمەڵگای جاهیلیدا، ئادەمیزادانی ئەو سەردەمە بەشێوەیەکی فراوان شەرابیان دەخواردەوەو خۆیان پێ هەڵ دەنایەوەو

پێشبڕکێیان لە رازاندنەوەی کۆڕو مەجلیسی عارەق خواردنەوەدا دەکرد، پێدا هەڵدانی شەرابو جۆرەکانی بەشێوەیەکی بەرفراوان لەشیعرو وتاری ئەو سەردەمەدا رەنگی دابووەوە، شاعیرەکان پێشبڕکێو خۆ تاقیکردنەوەیان تێدا دەکرد، وێرای گەرم کردنی کۆڕو مەجلیس بە شەرابو پێدا هەڵدانی بەشێوەی حەیوان سەربڕینو گۆشت برژاندنو ئامادەکردنی خواردەمەنی خۆشو بەتام دیاردەی زەقی خاوەن سامانەکان بوو، ئاژەڵیان دەهێنا لەسەر بەردە تایبەتی‌یەکانی دەوروپشتی کەعبە، واتە: (نصب)ەکان سەریان دەبڕینو بەخوێنەکەیان ئەو بەردانەیان سوور دەکرد، هەر وەکوو چۆن ئەو حەیوانانەیان سەر دەبڕین بۆ بتەکانیانو خواکانیان . هەر لەکاتی سەر بڕینی ئاژەڵ بۆ کۆڕو مەجلیسەکانی ئارەق خواردنەوەدا قوماریشیان دەکردو لەرێگەی (ازلام) قوداحەکانیان کە گۆشتی کوشتی‌یەکانیان پێ دابەش دەکردو هەر کەسە بەشێوەی (خۆمو بەختم) بەگوێرەی چۆنیەتی قەدەحەکەی بەشی خۆی دەبرد، ئەو کەسەی قەدەحی بەرزی بەر دەکەوت بەشی باشی دەبرد،، بەم شێوە دەهاتە خوارێ تا وای لێ دەهات هی وا دەبوو: قەدەحەکەی هیچی بەر نەدەکەوت، وادەبوو: کابرای خاوەن کوشتی بۆ خۆی هیچی پێ نەدەبڕا، ئاوا بەو شێوە دابو نەرێتی سەردەمی نەزانی لەو کۆمەڵگا نەفامی‌یەدا رەنگی دەدایەوە، بەگوێرەی بیرو بۆچوونی پڕوپووچو گومڕاییان هەڵسو کەوتیان دەکرد.

ئایینی ئیسلام لەسەرەتای پەیدا بوونیەوە چارەسەرکردنی ئەم دیاردە ناشرینو نەشازەی نەکردە بەرنامەو خۆی پێوە خەریک نەکرد، چونکە ئەم دیاردە ناشیرینانە رەگو ریشاڵی بیروباوەڕی فاسیدو بێبناغە دروستی کردبوون؛ چارەسەر کردنیان راستەوخۆو لەسەرەتاوەو بێ‌ریشەکێش کردنی رەگەکانیان ماندووبوونو کات بەفیرۆدانی بێ‌هودە دەبوو، بۆیە ئایینی ئیسلام ماوەیەکی دوورو درێژ خەریکی چەسپاندنی بیروباوەڕی یەکتاپەرستیو چاندنی‌تۆوی ئیمان لەدڵی خەڵکەکەداو دانانی بناخەو پایەی پتەوی ئیمان بەخوداو راست کردنەوەی بیروباوەڕی شێواوی ئەو کۆمەڵگایە بوو.

بەڵێ ئیسلام لەناخەوە ئەو خەڵکەی گۆڕی، گۆڕانکارییەکەی لەناخی دڵانەوەبوو، بۆی روون کردنەوە: خودایەتی چی‌یەو چۆنە؛ لە بتپەرستی‌یەوە خستنیە سەر خودا پەرستی‌و یەکتاپەرستی، تاکە خودای خۆیان بەحەق ناسی، دەروونیان ئامادەبوو بۆ وەرگرتنی فەرمانو جڵەوگیری خودای حەقو راست، ئەمجار چارەسەری دیاردەی عارەقخواردنەوەی کرد، چارەسەرکردنێکی بنبڕو ریشەکێش! چارەسەریەکی سەرتاسەریو هەمیشەیی! چارەسەرێکی نەخشە بۆکێشراوو بناغە بۆ دانراو؛

بۆیە لەسەرەتاوە ئیسلام نەهات هەوڵی لەناو بردنی ئەو دابو نەرێتە نەشازانە بدا! بەڵکوو لەبیروباوەڕەوە دەستی پێکرد، لەشایەتومانەوە لە شیعاری (**لاالە الا اللە**)وە دەستی پێکرد، سێزدە ساڵ بەبەردەوامی خەریکی چاندنو رواندنی بیرەباوەڕی خوداپەرستی‌و یەکتاپەرستی‌بوو، سێزدە ساڵ پێغەمبەر ﷺ خودای بە خەڵکی ناساندو فێری خوداپەرستی کردن، فێری ئەوەی کردن چۆن گەردنکەچی فەرمانی پەروەردگاربن، هەتا وا رام بوونو دەرونیان بۆ خوداپەرستی خوسا، هەرشتێک خودا بەلایەوە باش نەبێ بەلایانەوە باش نەبوو، چی پەروەردگار پێی خۆش نەبێ پێیان خۆش نەبوو؛ ئەمجار دەست کرا بەقەلاچۆکردنی دیاردە نالەبارەکانی سەردەمی نەزانی، دەستکرا بەپاک کردنەوەی خڵتەو پڵتەی سەردەمی نەزانی لەبارەی کۆمەلایەتی‌و ئابووری‌و دەروونی‌و رەوشتی‌و هەڵسوکەوتەوە. قەلاچۆکردنی دابو نەرێتی عەرەبو دیاردە دزێوەکانی کاتێک دەستی پێکرا موسوڵمانان بێ سێو دوو وەریان گرت؛ کاتێک فەرمان بەقەلاچۆکردنی دیاردەی شەراب خواردنەوە کرا موسوڵمانان جگە لە فەرمانی خودا هیچ فەرمانێکی تریان بەلاوە پەسەند نەبوو!! موسوڵمانان بە دڵ هاتبوونە ژێر ئالای ئیسلامەوە بە دڵو بەگیانو لێبڕانەوە، ئەو ئایینەیان وەرگرتبوو، پێغەمبەر ﷺ چی پێڕاگەیاندن بەبێ سێودوو قبووڵیان بوو، سەرپێچی‌کردنیان نەبوو، ئەگەر تاوانێکیان لێڕوویدایە، دەهاتنە خزمەتی‌و جەستەی خۆیان دەخستە بەر حوکمی ئەو ئایینە، چی بڕیار دەدا بابیدا، کابرا زینای لێ‌روودەدا، بۆ خۆی

دەهات بە زوبانی خۆی پێی لە تاوانەکەی دەناو ئامادەبوو بلرگەباران بکرێو لەو تاوانە رزگاری بێ.

کاتێک شەراب بەیەکجاری یاساغ کرا، هەبووە پیاڵە شەرابەکەی بەدەستەوەبوو فڕێی دا، یەکسەر فەرمانی خودا بوو بە لەمپەرو پەردە لە نێوان لێوی تینوویانو شەرابی خۆشو گوارا!!

کەئایەتی یاساغ کردنی یەکجارەکی شەراب هاتە خواری یەکسەر موسوڵمانان دەستیان کرد بە رژاندنی کوپە شەراب! تەنانەت لەناو کوچەو کۆڵانی مەدینەدا وەکوو لافاو جۆگە شەراب خورەخوری دەهات!!

شایانی باسە یاساغ کردنی شەراب قۆناغ قۆناغ بووەو شتێکی کوتوپڕی نەبوو، پێش یاساغکردنە یەکجارەکییەکە چەند قۆناغێکی تری بڕیبوو.

قۆناغی یەکەم ئاماژە بۆکردنێکو تیر هاویشتنێکە کە پەروەردگار ئاراستەی موسوڵمانانی کرد لەم بارەوە لەسورەتی (النحل)/٦٧دا کە لەمەککە هاتۆتە خوارێ دەفەرموێ: ﴿ومن ثمراتِ النَّخِيلِ وَٱلأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَرِزْقًا حَسَنًا﴾ ئەمە یەکەم لەدەرگادانی هەستی موسوڵمانان بوو، ئەوە بوو: ناوی شەرابی هێنا، بەلام بەرزقو رۆزیی پاکو خاوێنی حلێب نەکرد، واتە: رزقو رۆزیی شتێکەو عەرەق شتێکی ترە.

قۆناغی دووەم ئەوەبوو: قورئان لەوەتەری هەستی ئایینی موسوڵمانانی داو لەرێگەی تەشریع دانانەوە ئایەتی ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الخَمْرِ والمَيْسِرِ قُلْ فيهما إِثمٌ كَبِيرٌ ومَنَافِعُ للنّاسِ وَإِثْمُهُما أكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِما﴾البقرة/٢١٩ی ناردە خوارێ: ئەمەش ئاماژە بۆکردنو پێ‌راگەیاندنە کە دوور کەوتنەوە لە شەرابو قومار باشترەو، واباشە موسوڵمانان دەستبەرداریان بن، چونکە کەم شت هەیە لەسوود خاڵی بێ، بەلام حەرامو حەلاڵی ئەو شتە پابەندە بە کەمو زۆریی سوودو زیانەکانی.

ئەمجار قۆناغی سێیەم دێتە پێشەوە کە قورئان جڵەوگیری لە موسوڵمانان دەکا کە بە هیچ جۆرێک لەکاتی نوێژدا تۆخنی عەرەق خواردنەوە نەکەون، ئەوە بوو: پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردە خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿يا أيها الذين آمنوا لاتَقْرَبُوا الصَّلاةَ وأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى

تَعْلَمُوا مَاتَقُولُونَ ﴾النساء/٤٣ . لە شەوو رۆژدا لە پێنج کاتدا نوێژ واجبە کاتەکانیشیان لێک نزیکن، نێوان نوێژەکان بەشی سەرخۆش بوونو بەهۆشخۆهاتنەوە ناکا، ئەمەش تەنگەبەر کردنی هەلی عەرەق خواردنەوەیە، بەتایبەتی عادەتی (صەبوح) کەبەیانیان دەیانخواردەوە، یان عادەتی (غەبوق) کە دواعەصر، یان دوا شێوان کۆڕی عەرەق خواردنەوەیان گەرم دەکرد، بەتەواوی ئەم عادەتانەیان لێشێوا! وێڕای ئەوە کەئەم یاساغ کردنە لەکاتی نوێژەکان وەزنێکی تایبەتی هەبوو لە دڵی موسوڵمانانداْ؛ چونکە دژایەتی‌یەکی لای موسوڵمان دروست کرد لە نێوان ئەنجامدانی نوێژەکانیو ئەنجامدانی کاری عەرەق خواردنەوەکەیدا.

قۆناغی چوارەمو کۆتایی یاساغ کردنو بنبڕکردنی یەکجارەکی‌یە، ئیبنو جەریر لە ئەبولمەیسەرەوە دەڵێ: عومەری کوڕی خەتتاب نزای لە خوا دەکرد دەیگوت: خودایە! دەربارەی عەرەق رونکردنەوەیەکی تەواومان بۆ بنێرە[1] ئیتر ئەو ئایەتەی سورەتی (البقرة) هاتە خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿**يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ ومنافعُ لِلنَّاسِ**﴾ بانگی عومەر کراو ئایەتەکەی بۆ خوێندرایەوە. عومەر پاڕایەوە لە خودا وتی: خودایە روونکردنەوەیەکی تەواومان بۆ بنێرە، ئیتر ئایەتی سورەتی (النساء) هاتەخوارێ کە دەفەرموێ: ﴿**لا تَقْرَبُوا الصَّلاَةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى**﴾ ئایەتەکە بۆ عومەر خوێندرایەوە، وتی: خودایە! روون کردنەوەیەکی تەواومان بۆ رەوانە بفەرموو: ئیتر ئایەتی سورەتی (المائدة) هاتە خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿**يا أيها الناسُ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ والأَنْصَابُ والأزلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشيطانِ**﴾ تا دەگاتە ئەوە کە دەفەرموێ ﴿**فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ؟**﴾ کەئەم ئایەتە هاتە خوارێو عومەر پێی زانیو بۆی خوێندرایەوە وتی: خودایە وازمان هێنا وازمان هێنا[2].

---

[1] مامۆستا سید قطب دەفەرموێ: پێدەچێ ئایەتەکەی سورەتی (النحل) حەزرەتی عومەری تووشی دڵە راوکێ کردبێ دەربارەی عەرەق.
[2] خاوەنی سوننەکان ئەم ریوایەتەیان گێڕاوەتەوە.

جا کەدوای سێساڵ دوای جەنگی ئوحود ئەم ئایەتانە هاتنە خوارێ هەر ئەوەندە پێویست بوو کە جاڕ درا بەناو مەیخانەو یانەکانی ناو مەدینەدا وتیان شەراب حەرام کراوە، ئیتر ئەوەی کە پیاڵەی شەرابی بە دەستەوەبوو شکاندی، ئەوەی قومە عەرەقی لەدەمدا بوو تفی دایەوە، کوپەو دیزەی شەرابیان شکاندنو دیاردەی عەرەق خواردنەوە لەناو ئەو کۆمەڵگە موسوڵمانەدا باوی نەماو وازی لیّ هێندرا؛ هەر دەتگوت: ئەو ئادەمیزادانە لەوە پێش نە شەرابیان خواردۆتەوەو سەرخۆش بوون!

ئەمجار با بزانین قورئانی پیرۆز چۆن ئەو فەرمانە تەشریعیە ئاراستە دەکات؟؟

دەربارەی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتە، نەسائیو بەیهەقیو عەبدی کوڕی حەمیدو ئیبنو جەریرو ئیبنو مونذیرو ئیبنو مەردەوەیهی لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە دەفەرموێ: ئایەتی یاساغ کردنی شەراب دەربارەی دوو هۆزی ئەنصار هاتە خوارێ عەرەقیان خواردبووەو، کەسەر خۆش بوون هەندێکیان دەستیان لێک وەشاند، کە وەهۆشخۆهاتنەوە جێگا چرنووکو شوێن دەستی یەکتریان بەدەمو چاوی یەکترییەوە دەبینی، هەیانبوو دەیگوت: ئەم برایەم وای لیّکردم، لە پێشدا هیچ رقیان لەیەکتر نەبوو، بەڵام کابراکە دەیدی ئاوا زامار کراوە، گلەیی دەکردو دەیگوت: وەڵلاهی ئەگەر ئەم برادەرە بەزەیی بەمندا بهاتایە ئێجگار ئاوای لیّنەدەکردم، هەتا لە ئاکاما رقو کینە کەوتە دڵیانەوەو وای لیّهات دژایەتییان تیّ کەوت.

دوویارە ئیبنو جەریرو ئیبنو مەردەوەیهی لە سەعدەوە دەگێڕنەوە دەڵێ: پیاوێکی ئەنصاری داوەتی ئێمەی کرد، چووین شەرابمان خواردەوە تا وامان لیّهات سەرخۆش بووین، ئیتر ئەنصارو قورەیشییەکان هەریەکەیان لە ئاست خۆیەوە دەستی کرد بە پیاهەڵدانو خۆهەڵنانەوە، دوایی ئەنصارەکان وتیان: ئێمە لە ئێوە رێزدار ترین، قورەیشییەکان وتیان: نەخێر ئێمە لە ئێوە رێزدارترین، ئیتر پیاوێکی ئەنصاری لاشەویلە حوشترێکی بادایە دەمو لووتی سەعد، لووتی قەڵشاند. سەعد دەڵێ: ئیتر من هاتمە خزمەت پێغەمبەرﷺ و

ئەم رووداوەم بۆ گێڕایەوەو ئەم ئایەتـە هاتـە خـوارێ ﴿**یا أیها الناس انما الخمر والمیسر.....**﴾.

ئیمامی بوخاری لە ئەنەسەوە دەگێڕێتەوە: دەڵێ: مەیگێڕ بـووم لـەماڵی طەلحە، ئایـەتی یاساغ کردنـی شـەراب هاتـە خـوارێ، ئیـتر جاڕ دزا بـەناو مەدینەدا طەلحە پێی گوتم: بچۆ دەرێ بزانە ئەو بانگەو جاڕدانە چی‌یە؟ کـە گوێم راگرت جاڕچی دەیگوت: شەراب یاساغ کراوە، ئیتر طەلحە گوتی : بچۆ کوپە شەرابەکە برێژە، چووم رشتم، شەرابەکە لە خورما دروست کرابوو!

﴿یا أَیُّها الذینَ آمنوا﴾ ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتـان هێنـاوەو موسـوڵمان بوون ﴿انما الخمر﴾ بێگومان ئەو شەرابەی دەیخۆنەوەو هەموو شتێک کەسەر خۆشتان بکا ﴿وَالْمَیْسِرُ﴾ قومار بە هەموو جۆرەکانیـەوە ﴿والأنصابُ﴾ ئـەو بەردە تایبەتی‌یانەی کە حـەیوانیان لـەلا سـەردەبڕن، ئـەو بتانـەی قوربانی‌یـان لەکن سەردەبڕن ﴿والأزلام﴾ ئەو پارچە دارانەی کە لە شێوەی تیردا بـوون لـە سەردەمی نەزانیدا شتیان پێ دابەش دەکردن‌و بەختو شانصی خۆیان پێ تاقی دەکردنەوە، ئەمانە هـەموویان ﴿رجسٌ﴾ پیسـن، خـودا پـێی خراپـن، پـێی ناخۆشە توخنیان بکەون ﴿من عَمَـلِ الشیطانِ﴾ ئـەوە شـەیتان کردەیـەو ئـەو بۆتان جوان دەکاو لە پێش چاوتان دەیڕازێنێتەوە! لەو شتانە نـین خـودا پـێی رازی‌بێ‌و ئافەرینتان لێ‌بکا لەسەر ئەنجامدانی! دەی کەوابێ ﴿فاجتنبوهُ لَعَلَکم تُفْلِحُونَ﴾ واز لەو خواردن‌و کـارە پیسانە بێنـن‌و خۆتـانی لێ دوور بخەنـەوە بەڵکوو بەمراز بگەن‌و دەروونتان پاکو خاوێن ببێ‌و رزگارتان ببێ لـە کـرداری پیس‌و جەستەتان ساغڵەم بێ‌و خۆشەویستی بکەوێتە ناوتانەوە.

ئەمجار پەروەردگار دوو مـەفسەدەی قومارو شەراب دەست نیشـان دەکـا مەفسـەدەیەکی دونیـایی‌و مـەفسـەدەیەکی ئـایینی‌و دەفـەرموێ: ﴿إِنَّمَا یُرِیدُ الشَّیْطَانُ أَنْ یُوقِعَ بَیْنَکُمُ الْعَـدَاوَةَ وَالْبَغْضَـاءَ فِـی الْخَمْرِ وَالْمَیْسِرِ﴾ ئـەوەی کـە شەیتان دەیەوێ ئەوەیە: کە رق‌و کینە بخاتـە نێوانتانـەوە لەرێگـەی شـەراب‌و قومارەوە هەلتان لێ‌بەدەس بێنێ‌و ئەمن‌و ئاسایش‌و تەبایی‌و برایێتان لە ناودا نەمێنێ! بۆیە پێغەمبەر ﷺ لە فەرموودەیەکی‌دا کە عوثـمانی کوڕی عەففان

بـە (مـەوقوفی) دەیگێڕێتـەوە، دەفـەرموێ: (الخَمرُ أمّ الخَبائِثِ) شـەراب خواردنەوە سەرچاوەی هەموو تاوانێکە. بە زاریش فەرموودەیەکی (مـەرفوع) لەعەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە نـەقڵ دەکا کـە پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: (مُدْمِنُ الخَمْرِ كَعَابِدِ الوَثَنِ) شەرابخۆری هەمیشەیی وەکوو بتپەرست وایە.

هـەروەها شـەیتان لـە ڕێگـەی عـەرەق خواردنـەوەوە کـە دەبێتـە هـۆی سەرخۆشیو بێعەقڵی، لەڕێگەی قومارەوە کەدەبێتەهۆی خودا لەیاد چونـەوە مەبەستێکی تریشـی هەیـە ئـەویش ئەوەیـە ﴿وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللهِ وَعَنِ الصَّلاةِ﴾ دەیەوێ ئێوە لابدا لە یادی خوداو هۆشـتان بەسـەر خـودا پەرستیو یادی خوداوە نەمێنێ، یادی خودا کە هۆی دڵئارامیو دڵخۆشییە لـە دونیـاو لە قیامەتدا لەبیرتان بچێتەوەو هۆشتان بەسەریەوە نەمێنێ، هەروەها لاتـان بدا لە ئەنجامدانی کاری چاکەو بەسـود. نوێـژ ئـادەمیزاد دەگێڕێتـەوە لـە خراپەو خراپەکاریو دڵو دەروونی ئادەمیزاد پاک دەکاتەوە لەچڵکی گوناە.

شەراب کە عەقڵو هۆشی برد، ڕێزو نرخیـش نـاهێڵێ! توانـاو دەسـەڵاتی ئەنجامدانی خێرو چاکەش دەفەوتێنێ! چونکە کابرای شەرابخۆر ناتوانێ خـۆ لە تاوانی دیکەش بپارێزێ! ئەمە جگە لەوەی کە شەراب زیانی تەندروستیشی هەیە بۆ هەموو ئەندامێکی جیهازی هەرسو ئەعصاب، بەڵکوو جاری وا دەبـێ زیانەکەی دەتەنێتەوە بۆ منداڵەکانیشی، وا دەبێ منداڵی ئەوانەی کە عەرەق خۆرن گێلو نەفام دەردەچن، وا دەبێ عەرەق خواردنـەوە دەبێتـە هـۆی تـەڵاق کەوتنو هەڵوەشانو تێکچوونی خێزانو پەرتەوازەبوونی منداڵی بێتاوان بـەبێ سەرپەرشتیار.

قوماریش کە سەردەکێشێ بۆ قازانج بەبێ ماندوبوون بۆ لایەنێکو زیانی لایەنەکـەی تـر، بێگومـان ئـاگری دژایـەتیو ڕقو کینـە هەڵدەگیرسـێنێو زۆر وادەبێ قومارچییەکان دەبێتە شەڕیانو جنێودانو لێکدان لەناویاندا ڕوودەدا.

بـەکورتیو پوختـی شـەرابو عـەرەق زیـانی زۆریـان هەیـە، زیـانی تەندروسـتیو کەسـایەتیو کۆمەڵایـەتی، دەبێتـە هـۆی چـاندنی تـۆوی دوژمنایـەتیو ڕقو کینـە، زیانی ئایینیشـی هەیـە کـە یـادی خـودا لـەبیر

دەباتەوەو لە نوێژکردنی لادەدا، زیانی ئابوریشـی هەیـە مـاڵو سـامان خـەرج دەکا لە شتێکدا جگە لەزیان هیچی تری لیٚ شین نابیٚ!

هەروەها قوماریش زیـانی دەروونـیو دەمـار گـرژیو دڵـەڕاوکیٚو زیـانی کۆمەڵایەتیو ئایینیو ئابوری تێدایـە وەکـوو شـەراب خواردنـەوە، زیانـەکانی زۆرو هەمەجۆرن!

خەمر -عەرەق- شەراب: ئـاوی ترێیەکـە کـە کـەف هـەڵدا، ئـەم وشـەیە بـەلای جـەماوەری شـەرع زانانـــەوە بەهـــەموو شـــلەمەنیەکی سەرخۆشـکەر دەگوتریٚ. هــەر شـتێک بەخواردنـەوەی عـەقڵ تێـک بچـیٚو دابپۆشـریٚ پـیٚی دەگوتریٚ: خەمر.

حەنەفیـیەکان دەڵێن: ئەو کاتەی خەمر یاساغ کرا عەرەبـەکان جگـە لـەو خەمرەی کە لە ئاوی تریٚ دروستیان دەکرد هیچـی تریـان نـەدەزانی. کـەوابوو خەمر ناوە بۆ ئەو شلەمەنیەی کە لە ئاوی تریٚ دروسـت دەکـریٚو سـەر خـۆش دەکا! ئەگەر شتێکی تر هەبیٚ سەرخۆش بکا پیٚی ناگوتریٚ خەمر. هەرچەندە بەلایانەوە هەر شتێک سەر خۆش بکا حەرامە، چونکە عیلەتی حەرامیـیەکـە سەرخۆشکردنە.

بەڵام جەماوەری شەرعزانان دەڵێن: خـەمر نـاوە بـۆ هـەر شـتێک عـەقڵ دابپۆشـیٚو سەرخۆشـی بکـا. کـەوابوو جگـە لـەئاوی تـریٚ شـــلەمەنیە سەرخۆشـکەرەکانی تریـش بـە نـەصصی قورئـان حـەرامن، ئەمـە رای ئیبنـو عومەریشە ئەم گوتویەتی: خەمر حەرامەو لە پێنج شـت دروسـت دەکـریٚ لـە تـریٚو خورمـاو هـەنگوینو جـۆو گـەنم. خـەمر نـاوە بـۆ هەرشـتێک عـەقل دابپۆشیٚو تێکی بدا، ئەمە رای ئیبنو عەبباسیشە.

ئیمامی ئەحمەدو خاوەنی سونەنەکان جگە لە نەسائی لە نەعمانی کوڕی بەشیرەوە فەرموودەیەکی پێغەمبەر ﷺ ریوایەت دەکەن دەڵـیٚ: فەرمویـەتی: (انَّ مِنَ الْحِنطةِ خَمْراً، وانَّ مِنَ الشَّعِيرِ خمراً، وانّ من الزبيبِ خمرًا،وانَّ مِنَ التمرِ خمرا، وان من العسلِ خمراً) .

ئیمام ئەحمەدو موسلیمو خاوەنی سونەنەکان جگە لە ئیبنو ماجە لە ئیبنو عومەرەوە فەرمودەیەک دەگێڕنەوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ خَمْرٍ حَرَامٌ) واتە هەرچی سەرخۆش بکا خەمرە، هەموو خەمرێکیش حەرامە.

ئیمام (محمد)ی کوڕی حەسەنی شەیبانی قوتابیو هاوەڵی ئەبو حەنیفە پێی وایە: هەموو شلەمەنییەکی سەرخۆشکەر بەڵگەی حەرامییەکەی ئەو فەرمودەی پێغەمبەرە ﷺ کە لە ئیمام ئەحمەدو خاوەنی سونەنەکان لە جابیرەوە نەقڵیان کردووە؛ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (ما أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ) هەر شتێک زۆرەکەی سەرخۆش بکا کەمەکەشی حەرامە.

قوماریش حەرامە، هەرشتێکیش وەکوو قومار بچێ دەچێتە خانەی قومارەوە، تەنانەت یاری (هەڵماتێنو واغواغێن)یش ئەگەر لەسەر ماڵ بوون حەرامن. ئیمامی عەلی فەرموویەتی: شەترنج ئەگەر لەسەر ماڵبوو وەکوو قومار وایە، هەروەها یاری (نەرد)یش. ئەگەر شەترنج لەسەر ماڵ نەبوویەلای جەماوەری زانایانەوە حەرامە؛ چونکە رقو کینە دەخاتەوەو یادی خواد لەبیر دەباتەوە، نوێژ لەبیر دەباتەوە، شافیعی بەلایەوە (مەکروهە) ناباشە چونکە کات بەزایەدانی تێدایە.

دوای ئەوەی پەروەردگار هۆکارو حیکمەتی حەرامکردنی مەیو قوماری روونکردەوە، جەختی لەسەر حەرامی‌یەکەیان کردەوەو فەرمووی: ﴿فهل انتم منتهون﴾؟ ئایا ئێوە واز دەهێنن؟ کۆڵتان لیّدا ؟! واتە: لەگەڵ ئەو هەموو زیانو خراپی‌یەی کە مەیو قومار لەخۆیان گرتووەو شایانی ئەوەن کە دەست بەرداریان بن؛ ئایا ئێوە وازتان لیّ هێنان؟! ئایا وەکوو خۆتان ماونەوەو هیچ نەگۆڕاونو هەر دەڵێی پەندو ئامۆژگاریتان نەبیستووە؟!

پەروەردگار لەئایەتەکەدا بەچەند جۆر حەرامی مەیو قوماری دووپات کردۆتەوەو، عیلەتو بابیسی بۆهێناوەتەوە، لە قورئاندا زۆر بە کەمی بابیس بۆ ئەحکامی شەرعی هێندراوەتەوە بەڵام لێرەدا بەدرێژیی حیکمەتو عیلەتەکانی بەیان کردوون:

١- ناوی ناون بە پیس، وشەی (رجس)ی بۆ بەکار هێنا، لە زمانی عەرەبیدا ئەو وشەیە ئەو پەڕی پیسیو قێزەونی دەگەیەنێ!

٢- کردنی بە هاوشانی بتپەرستیو بەخت گرتنەوەو خۆمو بەختم کەلە دابیو نەرێتە پڕو پووچەکانی سەردەمی نەزانی بوون!.

٣- خستنیە خانەی کردەوەکانی شەیتان چونکە دەبنە کانو سەرچاوەی فەسادو نارەزامەندیی خودا!.

٤- خۆپاراستنو دورکەوتنەوە لێیان هۆی رزگاربوونو سەرفرازین.

٥- کردنی بەهۆی دروست بوونی دوژمنایەتیو رقو کینە، کەهەردوکیان دەبنە هۆی تاوانو فەساد لەماڵو نامووسو گیانو جەستە!.

٦- کردنی بە لەمپەرو مانیع لە یادکردنی خوداو لەنوێژ کردنی رێکئوپێک، کەیادی خوداو نوێژ، کۆڵەکەی ئایینو تێشوو کەرەسەی موسوڵمانن.

ئەمجار پەروەردگار جەخت لەسەر حەرامی مەیو قومار دەکاتەوەو هەڕەشەی توند ئاراستەی ئادەمیزاد دەکاو دەفەرموێ: ﴿وأَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرسولَ﴾ فەرمان بەرداری فەرمانی خودا بن، گوێبیستی ئامۆژگارییەکانی پێغەمبەر ﷺ بن، چیتان پێ راگەیەندراوە لە خوداو پێغەمبەرەوە دەربارەی خۆپاراستن لە مەی خواردنەوەو قومار کردنو باقی شتە حەرامەکانی تر پابەندی بنو بەموو لیی لانەدەن!! ﴿واحْذَرُوا﴾ بترسن لەو ناڕەحەتیو بەخت رەشییەی کە تووشتان دێ ئەگەر سەر پێچی فەرمانی خوداو پێغەمبەر بکەن؛ بترسن لە بەرپابوونی فیتنەو ئاژاوەو تێدا چوونی ماڵو گیان لە دونیادا، سزای سەختو کوشندە لە قیامەتدا، چونکە خودا هیچ شتێکی حەرام نەکردووە ئیللا زیانی تێدایەو لەبەر زەرەرو زیانەکانی یاساغی کردووە. وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فَلْيَحْذَرِ الذينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أمْرِهِ أنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أو يُصِيبَهُمْ عذابٌ اليم﴾النور/٦٣.

جا ﴿فان توليتم﴾ ئەگەر ئێوە پشتان هەڵکردو پابەندی فەرمانەکانی خوادو پێغەمبەر نەبوون ئەوە بزانن ﴿فانما على رسولنا البلاغ المبين﴾

پێغەمبەری ئێمە تەنها راگەیاندنی لەسەرە، ئەوا رەوانـەکراوی ئێمـە پـەیامی خۆی پـێ راگـەیاندن، ئـەرکی سەرشـانی خـۆی ئـەنجامدا، ئیتر ئێـوە تـازە بیانووتان بەدەستەوە نامێنێو عوزرو بەهانـەتان دەبـڕێ. کەسێک ترسێندرا عـوزری نـامێنێ!! ئـەوەتا پێغەمبـەر پـەیامی خـودای پـێ راگـەیاندنو تـێی گەیاندن، ئەمجار کێ‌سەرپێچی بکا ئەوە بەدەستی خۆی خۆی دەخاتـە ئـاگری دۆزەخەوە، پێغەمبەر لێیان بەرپرسیار نیەو داکۆکیان لێ‌ناکاو ناتوانێ سزایان لێ دور بخاتـەوە، ئـەوان بۆخۆیـان یـاخی‌بوون سـەرپێچی فـەرمانی خوادیـان کـردووە، کاریـان لای خودایـەو ئـەویش بـە توانایـە دەتوانـێ پڕاوپـڕ سـزای یاخی‌بووان بداتەوە.

که ئەم ئایەتە هاتە خـوارێو مەینۆشـی تێـدا حـەرام کرابـوو، بـە پیسو کاری شەیتان دانرابوو، هەندێ لەهاوەڵان وتیان: ئاخۆ حاڵی ئەو هاوەڵانـەمان چۆن بێ که مردوونو مەینۆش بوون؟ یان وتیان: دەبێ حاڵی ئەوانـە چۆن بـێ که له جەنگی ئوحوددا کوژرانو شەرابەکە لە گەدەیاندا بوو (واتە پێش حەرام بوونی)؟؟

هەندێ گومان پەیداکەر که دەیانویست ئاشوبو ئاژاوە بـڵاو بکەنەوەلـە هۆکارەکانی داهێنانی شەریعەتدا کەم بایەخی پەیدا بکەن، ئەوانیش جۆرێک لەو قسانەیان فڕێ دەدان، ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿ليس علـى الذينَ آمنـُوا وعَمِلـُوا الصَّالِحـاتِ جُنَـاحٌ فِيمَـا طَعِمـُوا﴾ تـاوانو تۆڵـە ستاندنەوە نیە لەسەر ئەوانەی خاوەن بڕوابوونو کردەوەی باشیان ئـەنجامداوە. واتە: ئەو کەسانەی باوەڕیان بە خوداو پێغەمبەر هەبووەو پێش یاساغ کردنـی مەی، لە دونیا دەرچوون، وەکوو حەزرەتی (حەمزە) هەروەها لەسەر ئەوانـەی کـە لـە ژیـاندا مـاونو پێـش یاسـاغ کردنـی مـەیو قومـار مـەینۆش بـوونو قوماریان کردووە وەکوو عـەبدوڵلای کوڕی مـەسعوود؛ ئەوانە هیچ گوناهێکیان لەسەر نیە، چونکە شەریعەتو یاسا کاردانەوەیان بۆدواوە نیە، گرنگ ئـەوەیـە دوای هاتنەخوارەوەی ئایەتی یاساغ‌کردن نەیخواتەوە!.

پێش هاتنەخوارەوەی ئایەتەکە حەڵاڵ بـووە! بەمـەرجێک ﴿إذا ما اتقوا وآمنوا وعملوا الصالحات﴾ تەقواکار بووبن، بڕوایان بە ئەو حوکمانە هەبووبێ

خودا ناردوونیە خواریو کردەوەی باشیان ئەنجامدابن، ئەو ئەرکو واجباتەی لەسەریان بووە وەکوو نوێژو ڕۆژوو بە ڕێکو پێکی جێبەجێیان کردبێ.

﴿ثم اتقوا وآمنوا﴾ ئەمجار خۆیان پاراستبێ لەو شتانەی لێیان قەدەغەکراوەو بڕوایان هەبوبێ بەو پەیامەی بۆ پێغەمبەر ﷺ نێردراوە ﴿ثم اتقوا وَاَحْسَنُوا﴾ ئەمجار بەردەوامبووبن لەسەر خۆپارێزیو چاکەکارییو کردەوەی چاک، سەرپێچی فەرمانی خودایان نەکردبێ، ﴿وا لله يُحِبُّ الْمُحسنين﴾ پەروەردگار چاکەکارانی خۆش دەوێو پاداشتی چاکەکارییەکەیان دەداتەوە، چاکەی ڕاستییو کاردروستیان پاشگوێ ناخات![٣]

کەواتە: مەبەست بەتەقواو ئیمان لە جاری یەکەم دا پەیداکردنو هەبوونی خودی تەقواو ئیمانەکەیە، لە جاری دووەم مەبەست بەردەوامبوونە لەسەر ئەو تەقواکارییو ئیمان دروستییە، لە جاری سێیەم دا مەبەست خۆپاراستنە لە ستەمکارییو هەرگیز زیانی بۆ کەس نەبووبێ لەگەڵ خەڵکدا چاکەی کردبێو بەهانای لێقەوماوو هەژارانەوە چووبن.

مامۆستا (سید قطب) دەفەرموێ: باشترین ڕاڤە کە بۆ ئەم ئایەتە کرابێ ئەوەیە: کە ئیبنو جەریری طەبەری کردوویەتیو دەڵێ: مەبەست بە (تقوی) لە جاری یەکەمدا وەرگرتنی فەرمانی خوادیە بە قبوڵو بڕوا پێکردنو گەردنکەچی بۆیو کارپێکردنی!

---

[٣] لێرەدا مامۆستا (سید قطب) دەفەرموێ: لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا نوسراوێکم نەبینی کە دڵم پیێ ئاو بخواتەوە، دەربارەی دووبارەو سێبارەبوونەوەی وشەی ﴿تقوی﴾ جارێک لەگەڵ (ئیمانو عەمەلی صالح)دا چەڵێک لەگەڵ(ئیمان)دا، جارێکیش لەگەڵ(ئیحسان)دا.

بۆخۆشم نەمتوانی تەفسیرێکی وابکەم کەدڵم پیێ ئاو بخواتەوە، لە چاپی یەکەمی تەفسیری(فی ظلال القران)دا چەندێکم کرد نەمتوانی تەفسیرێک بۆ ئەو دووبارەبوونەوەی وشەی (تقوی) بدۆزمەوە، لەکۆتاییشدا دەفەرموێ تائێستاش نەمتوانیوە تەفسیرێکی وا بۆ ئەم ئایەتە بکەم کەدڵم لیێ ڕازیبێ .

فی ظلال القران ج٢/٣٩-٤٠ دار احیاء التراث العربی ط٥

(تقوی) لەجاری دووەم دا مەبەست بەردەوامبوونە لەسەر ئەو بڕوا پێکردنە! (تقوی) لەجاری سێیەم دا بریتییە لە خۆنزیک کردنەوە لە خودا بە خێرو چاکە کردن.

لەم شیکردنەوەیەی رابردوو ئەوەمان بۆ دەرکەوت: کە ئایەتەکە عوزری تێدایە بۆ ئەوانەی کە مردوونو، بەڵگەیە لەسەر ئەوانەی کاتی هاتنە خوارەوەی ئایەتەکەو دوایی لەژیاندابوون.. چونکە کە ئایەتی مەی هاتە خوارێ هاوەڵان عەرزی پێغەمبەریان کردو وتیان: ئەی رەوانەکراوی خودا ! ئەبێ حاڵی ئەوانە چۆن بێ کە مردوونو مەینۆش بوونو پارەی قوماریان خواردووە؟؟؟ ئیتر ئایەتەکە هاتە خوارێ!

دوای هاتنە خوارەوەی ئایەتەکە ئیمامی عومەر ویستی (حەد) لەسەر قودامەی کوڕی مەظعوونی جومەحی جێبەجێ بکا کە یەکێک بوو لەوانەی کۆچی کردبوو بۆ حەبەشە، شایەتییان لێدا: کە دوای حەرام کردنی مەی بەم ئایەتە، مەی خواردۆتەوە. ئیمامی زوهرە دەڵێ: جارود سەرەک خێڵی عەبدولقەیسو ئەبوهورەیرە شایەتییان لە قودامەی کوڕی مەظعوون دا کە مەی خواردۆتەوە عومەر ویستی جەڵدەی لێ بدا، قودامە وتی: تۆ مافی ئەوەت نیە چونکە خودا دەفەرموێ: ﴿لیس علی الذینَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصالحاتِ جُنَاحٌ فیما طَعِمُوا...﴾ عومەر فەرموی: ئەتۆ لەئایەتەکە حاڵی نەبووی، ئەگەر تۆ لەخودا ترسو خۆپارێز بوویتایە خۆت دەپاراست لەو شتەی خودا حەرامی کردووە! ئیبنو عەبباسیش دەفەرموێ: ئەم ئایەتە نێردراونە خوارێ عوزرن بۆ مردووانو بەڵگەن لەسەر زیندوان. ئەوەی لە ئایەتەکە وەردەگیرێ بە کورتی ئەم حوکمو زانیاریانەن:

١- مەی لەساڵی سێیەمی کۆچیدا یاساغ کراوە لە دوای ڕووداوی جەنگی ئوحود! ئیبنو حەجەر رایەکی هێناوە دەڵێ: ساڵی هەشتەمی کۆچی حەرامکراوە، شافیعی دەڵێ: حەددی مەیخواردنەوە چل دارە، جەماوەری زانایانی تر دەڵێن: هەشتا دارە.

٢- ئایەتەکـە حـەرامی مـەیو هـەموو شـتێکی تـری سەرخۆشـکەری لەخۆگرتووە، هەروەها قومارو هەموو یارییەکی تـری لـەو جۆرە کـە وەکـوو قومار بچێ حەرام کردووە.

٣- حەرامکردنی مەی بەسێقۆناغ یان چوار قۆناغ بووە! ئەم ئایەتـە دوا قۆناغ بووەو بێ پێچو پەنا بەرونی حوکمی حەرامی مەیو قوماری تێدایە.

٤- جـەماوەری زانایـان لەیاسـاغکردنی مـەیو بـەکارهێنانی وشـەی (رجس) بـۆیو فـەرمانکردن بـە خۆلێپاراستنی حوکمیـان بـە پیسـی مـەی کردووە.

برێ زانای تـر وەکـوو رەبیعـەو لـەیثی کـوڕی سـەعدو موزەنـی هـاوەڵی شافیعیو برێ زانای تری بەغدایىو قـەزوێنی پێیـان وایـە مـەی پاکـە، تـەنها خواردنەوەو فرۆشتنی حەرامە. سـەعیدی کـوڕی (الحـدادی) فـەرەوی دەڵـێ: ئەگەر پیس بووایە لەکۆڵانەکانی مەدینەدا نەیان دەڕشتو پێغەمبەر ﷺ نەی لێدەکردن، وەکوو چۆن نەی لێکردن لەپیسایی کردن لەسەر رێگەو کۆڵانان.

٥- کـە دەفـەرموێ ﴿فـاجتنبوه﴾ خۆ لێ پاراسـتنی رەهـاو (مطلـق) دەگەیەنێ: واتـە: بـەهیچ جۆرێـک نـابێت سـودی لێ ببینـدرێ نەبەخواردنـەوە نەبەفرۆشتن یان بەکارهێنانی بۆ دەرمانو شـتیتر، چونکـە ئیمـامی موسلیم فەرمودەیـەکی لـەئیبنو عەبباسـەوە گێڕاوەتـەوە دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرموویەتی: (إنَّ الذي حَرَّمَ شُرْبَهَا حَرَّمَ بَيْعَهَا) ئەوەی خواردنەوەی یاساغ بـێ فرۆشتنیشـی یاسـاغە، هـەروەها کـە دەربـارەی تـەداویکردن بـە خـەمر لـە پێغەمبەریان ﷺ پرسی فەرمووی: (انه ليس بدواء ولكنه داء) مـەی دەرمـان نیە بەڵکوو دەردە.

بوخاریو هی تریش لە ئیبنو مەسـعودەوە فەرموودەیـەکیان گێڕاوەتـەوە دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: (ان اللهَ لم يَجْعَلْ شِفاءَكُمْ فيمـا حَـرَّمَ عليكم).

بەلاّم حەنەفی‌یەکان بەلایانەوە دروستە لەکاتی ناچاریدا دەرمانکردن بەمەی‌و زەهرو پیسی تر، ئەگەر زاندرا بەکەڵکی دەرمان دێ دروستە بەڵگەشیان ئەم ئایەتەیە کە دەفەرموێ: ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ الا ما اضْطُرِرْتُمْ اليه﴾الأنعام/١١٩.

٦- ئەگەر مەی لەخۆیەوە بووەوە بەسرکە، ئەوە بەلای هەموو زانایانەوە پاک دەبێتەوەو خواردنەوەی دروستە. بەلاّم کردنەوە بەسرکەی مەی واتە: بەشت تێکردن بکرێتەوە بە سرکە ئەوە جەماوەری زانایان بەلایانەوە نادروستە، چونکە کاتێ هاوەلاّن داوایان لە پێغەمبەر ﷺ کرد کە رێگەیان بدا (مەی)ی منداڵێکی هەتیو بکەنەوە بەسرکە فەرمووی: نابێ‌و نەی لێ‌کردن، ئیتر سەرپەرشتیاری هەتیوەکە کە عوسمانی کوڕی ئەبولعاص بوو رشتی!

حەنەفی‌یەکان دەڵێن: مەی بە دەرمانێکی وەکوو خوێ‌و شتی تری ئاوەها بکرێتەوە بە سرکەو ئەمجار بخورێتەوە دروستە، چونکە کردنەوە بە سرکە بریتییە لە لابردنی وەصفە فەسادەکەی، واتە: چاککردنو والی‌کردنی بۆ ئەوەی بەکەڵک بێ، دەی چاککردنو پاککردنەوەی شتی پیس دروستە.

٧- جەماوەری زانایانی سەلەفو هی‌تریش رایان وایە: هەرشتێک سەرخۆش بکا خواردنەوەی حەرامە، جا کەم‌بێ یا زۆر بێ، کاڵ بێ یاکولاّو بێ، لە ترێ دروست کرابێ یا لە شتی تر، هەرکەسێک لەو شتە سەرخۆشکەرانە بخواتەوە داری حەدی لێ‌ئەدرێ! جا ئەو مەیەی لەترێ دروست دەکرێ بەبێ کولاّنەوە سەرخۆش دەکا ئەوە بەتێکڕای رای زانایان حەرامە، کەم بێ یا زۆر بێ! ئەو مەیەی لە غەیری ترێ دەردەهێنرێ جەماوەری شەرعزانان بەلایانەوە یاساغە، بەلاّم ئەبو حەنیفەو ئەبو یوسف رای جیاوازیان هەیە دەربارەی مەی کە لە ترێ دروست نەکرابێ‌و کەم بێ‌و نەگاتە ئەندازەی سەرخۆش‌کردن، یان لەترێ دروست‌کراو بێ بەلاّم کولاّبێتەوە ئەگەر کەم بێ‌و نەگاتە ئەندازەی سەرخۆش‌کردن بەلایانەوە حەلاڵە!!

بەلاّم رای فتوا پێدراو لە مەزهەبی حەنەفی‌یەکان رای موحەممەدی کوڕی حەسەنی شەیبانیە کە بەلایەوە کەمو زۆر لە شتی سەرخۆشکەر

حەرامە.. بەڵگەی ئەو فەرمودەیەیە کە نەسائیو ئیبنوماجەو هـی تریـش لـە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتیان کردووە کـە دەفـەرموێ: (ما اسکر کثیره فقلیله حرام).

حەنەفییـەکان کۆکـن لەسـەر ئـەوەی کـە (حـەد) لەغـەیری خواردنـەوەی خەمردا بەسەرخۆشبوون نەبێ پێویست نابێ!

نێچیرکردن لەکاتی ئیحرامدا. جەزای نێچیری کێوی

یَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَيَبۡلُوَنَّكُمُ ٱللَّهُ بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلصَّيۡدِ تَنَالُهُۥٓ أَيۡدِيكُمۡ وَرِمَاحُكُمۡ لِيَعۡلَمَ ٱللَّهُ مَن يَخَافُهُۥ بِٱلۡغَيۡبِۚ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ بَعۡدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٩٤﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡتُلُواْ ٱلصَّيۡدَ وَأَنتُمۡ حُرُمٞۚ وَمَن قَتَلَهُۥ مِنكُم مُّتَعَمِّدٗا فَجَزَآءٞ مِّثۡلُ مَا قَتَلَ مِنَ ٱلنَّعَمِ يَحۡكُمُ بِهِۦ ذَوَا عَدۡلٖ مِّنكُمۡ هَدۡيَۢا بَٰلِغَ ٱلۡكَعۡبَةِ أَوۡ كَفَّـٰرَةٞ طَعَامُ مَسَٰكِينَ أَوۡ عَدۡلُ ذَٰلِكَ صِيَامٗا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمۡرِهِۦۗ عَفَا ٱللَّهُ عَمَّا سَلَفَۚ وَمَنۡ عَادَ فَيَنتَقِمُ ٱللَّهُ مِنۡهُۚ وَٱللَّهُ عَزِيزٞ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴿٩٥﴾ أُحِلَّ لَكُمۡ صَيۡدُ ٱلۡبَحۡرِ وَطَعَامُهُۥ مَتَٰعٗا لَّكُمۡ وَلِلسَّيَّارَةِۖ وَحُرِّمَ عَلَيۡكُمۡ صَيۡدُ ٱلۡبَرِّ مَا دُمۡتُمۡ حُرُمٗاۗ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِيٓ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴿٩٦﴾

لەوەپێش پـەروەردگار فـەرمووی: ﴿لاتُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَاأَحَلَّ اللهُ لكم﴾ ئەمجار مەیو قوماری لێچەرتکردنو حوکمی حەرامییان بەسەردا درا، لـە چوارچێوەی شتە حەڵاڵەکاندا ئەمان ئەمجار دێ جۆرێکی تریش چەرت دەکا،

ئەویش راوە نێچیرە لە کاتی ئیحرامدا، واتە: راوکردن لەکاتی ئیحرام حەرامەو نابێ موسوڵمانان بیکەن!

ئیبنو ئەبی حاتەم دەربارەی هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتی ﴿یاایها الذین آمنوا لَیَبْلُوَنکم.....الآیة﴾ لە موقاتیلەوە نەقڵ دەکا دەڵێ ئەم ئایەتە لە کاتی عەمرەی حودەیبییە هاتۆتە خوارێ، لەو کاتەدا موسوڵمانان ئیحرامیان بە عەمرە بەستبوو، ئیتر وابوو باڵندەو ئاژەڵی کێوی خۆیان لە موسوڵمانەکان نزیک دەکردەوە بەجۆرێک کە نێچیر کردنیان زۆر ئاسان بوو بۆیان، دەیانتوانی بەدەست بیان گرن بەشمشێر بیان کوژن وەکوو قورئان دەفەرموێ: ﴿تَنَالُهُ أَیْدِیکُمْ ورِمَاحُکم﴾ تەنانەت موسوڵمانەکان تەماعیان لێ غاڵب بوو ویستیان نێچیریان بکەن، ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارێ ﴿یاایها الذین آمنوا﴾ ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان بە خودایەتی خوداو پێغەمبەرایەتی (محمد) هەیە ﴿لَیَبْلُوَنّکم ا للهُ بِشَیْءٍ مِنَ الصَّیْدِ تنالُهُ أَیْدِیکُمْ وَرِمَاحُکم﴾ سوێندبێ بەخودا، دڵنیا بن پەروەردگار، ئێوە تاقی دەکاتەوە بە ناردنی نێچیرێکی زۆرو لێتان نزیک دەبنەوەو بۆتان بەیدەست دەبن، دەتوانن نێچیرە بچوکەکان بەدەست بگرن، نێچیرە گەورەکان بەشمشێر بکوژن. وشەی (بشیء) کە بە (نەکیرە) نەناسراوی هێنراوە، تەحقیرو هیچو پووچی دەگەیەنێ بۆیەش بەو شتە کەم بایەخە تاقیکراونەوە بۆئەوەی ئاماژەبێ کەکەسێک نەتوانێ خۆ لەبەر ئەو تەماعە رابگرێو فەرمانی خودا بشکێنێو نێچیری بکا، دیارە لەکاتی ترداو لە شوێنی تەنگانەو تەماعی زۆردا هەر خۆ راناگرێو فەرمانی خودا دەشکێنێ: دیارە خۆگرتنەوەو خۆپاراستن لە شتێک کە نەفس حەزی لێیەتیو بە ئاسانی بەدەستەوەبێ، زیاتر نیشانەی تەقواو لەخوا ترسییە، تا خۆپاراستنو خۆگرتنەوە لە شتێک کە بە ناخۆشی دێتە دەست!!

ئەوەبوو ساڵی (حودەیبییە) پێغەمبەر ﷺ بە هەزارو چوارصەد کەس لە هاوەڵانی بەرەو مەککە رۆیشتن بەنیازی عەمرە ئیحرامیان بەست، قورەیشییەکان رێگەیان لێگرتن، تا لە ئاکامدا بەپەیمانو سوڵحی (حودەیبییە) کۆتایی هات، جا لەوماوەدا کە موسوڵمانەکان لەئیحرامدابوون

ئاژەڵی کێویو باڵندەیەکی زۆر بەبێ تەقێو ترس هاتنە ناو موسوڵمانەکانەوە، بەجۆرێک دەیانتوانی بەدەست بیانگرنو بە رمەکانیان بیانکوژن، بەڵام لەبەر خودا خۆیان پاراستو خۆیان لە خواردنی ئەو گۆشتە خۆشەی ئەو نێچیرانە گرتەوە، پەروەردگار ئەو تاقمە موسوڵمانانەی بەتاقی کردەوەو لەتاقیکردنەوەکە دەرچوون! وەکوو چۆن کاتی خۆی بەنو ئیسرائیلیەکان بە راوکردنی ماسی بەتاقی کردەوە بەڵام ئەوان لەتاقیکردنەوەکە دەرنەچوون (بەیارمەتی خودا لەئایەتی -١٦٣- ی سورەتی ئەعرافدا بەدرێژی باسی تاقیکردنەوەکەی بەنو ئیسرائیلیەکان دەکەین).

ئەمجار پەروەردگار هۆی تاقیکردنەوەی موسوڵمانەکان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿لِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ﴾ بۆ ئەوەی خودا دەریبخاو بۆخەڵکی روون بکاتەوە: کێ لەخودا ترسو پابەندی فەرمانەکانیەتی، ئەوەی کە خودا لە ئەزەلدا زانیویەتی لای ئادەمیزادانیش زاندراوبێ بزانن کێ فەرمانبەردارە، کێ سەرپێچیکەرە! بڕوا پتەوی وا لە ئینسان دەکات بە نهێنیو ئاشکرا لە خودا بترسێو پابەندی فەرمانو جڵەوگیریەکانی بێ.

بە کورتی خودا دەیەوێ هەڵسو کەوتی کەسێکتان لەگەڵدا بکا کە بیەوێ بەتاقیتان بکاتەوە، بۆ ئەوەی دڵو دەروونتان پاکو پاڵفتە بکا، ئەگینا خودا بۆخۆی زاناو ئاگادارە، لەئەزەلدا دەزانێ کێ باشەو کێ خراپە، پێویستی بەتاقیکردنەوەنیە!!

﴿فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ کەسێک دوای ئەم روونکردنەوە چڕوپڕە، سنوور بەزێنی بکاو لەکاتی ئیحرامدا لە ئاخی حەرەمدا نێچیرەوانی بکا، ئەوە لە قیامەتدا سزای توندی دەدرێو دەخرێتە ئاگری دۆزەخەوە، چونکە ئەگەر دوای ئەم روونکردنەوەو پێراگەیاندنە سەرپێچی فەرمانی خودا بکا، مانای ئەوە دەگەیەنێ کەگوێ بەتاقیکردنەوەو فەرمانی خودا نادا، سەرپێچیکردن دوای پێراگەیاندنو تێگەیاندن لووت بەرزیو رقەبەریی دەگەیەنێ! ئەمجار پەروەردگار بەم ئایەتەی دوایی راوکردنی ئاژەڵو پەلەوەری وشکانی لەکاتی ئیحرامدا یاساغ کردو فەرمووی: ﴿ياايها الذين آمنوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ﴾ ئەم جڵەو گیریە گشتیە بۆ هەموو

موسـوڵمانێکە چ پیـاو چ ئـافرەت، تاقیکردنەوەکـەی ئایــەتی پێشــووە کــە فەرموویەتی: ﴿لَيَبْلُوَنَّكُمْ﴾. واتە: ئــەی ئــەو کەسانەی بڕواتــان بەخودایــەتی خوداو پێغەمبەرو قورئان کردووە نێچـیر مـەکوژن، هیـچ ئـاژەڵو پەلـەوەرێک بێگیان مەکەن لەو کاتەدا کە ئێوە ئیحرامتان بە حەج یان بە عەمرە، یان بـە هەردوکیان بەستووە، نەبەراستەوخۆ نەبەناراستەوخۆ! بەم رەنگە هیتر شارەزا بکەن بۆشوێنی نێچیرەکە، وەکوو دەگوترێ: (فیڵ لەخودا ناکرێ!). ئایەتەکـە ئەو حوکمە دەگەیەنی کە ئیحرام بەستوو راوکردنی لێ قەدەغەیە لە نـاوەوەی بەست (حرم)یان دەرەوەی بەست، بۆکەسێکیش ئیحرامی نەبەستبی لـەناخی حەرەمدا راوکردنی لێ یاساغە.

جەماوەری زانایان دەڵێن: ئیحرام بەستوو بۆی رەوایە لە گۆشــتی نێچـیر بخوات، بەمەرجێک نێچیرەکە بۆ ئەو نەکرابێ، چونکە نەسائیو تـیرمیذیو دارەقوطنی لە جابیرەوە دەگێڕنەوە: دەڵــێ: پێغەمبـەر ﷺ فـەرموی: (صَيْدُ الْبَرِّ حلالٌ لكم ما تُصِيدُوهُ او تُصِيدُ لكم) نێچـیری وشـکانی بۆئێـوە حەڵاڵـە، بەمەرجێ خۆتان نێچیری نەکەن، یان بۆتان نێچیر نەکەن.

حەنەفیەکان دەڵێن: خواردنی گۆشتی نێچیر بۆ ئیحرام بەستوو حەڵاڵە لە هـەموو حـاڵێکدا، بەمـەرجێ ئـەوەی نێچیرەکـەی گرتـووە ئیحـرام بەسـتوو نەبێت! دەڵێــن زاهـیری مانـای ئایەتەکـە پشـتگیری رای ئێمـە دەکـا چونکـە ﴿لاتقتلوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾ ئایەتەکـە نێچـیر گرتـنو کوشـتنی لـەئیحرام بەستوان قەدەغە کردووە، نەک خواردنی گۆشـتی نێچـیر، کـە کەسـێکی تـری ئیحرام نەبەستوو گرتبیەتی یا کوشتبیەتی!!

ئەمجار پەروەردگار قەرەبووکردنەوەی نێچیرگرتنو نێچیرکوشتنی ئیحرام بەستوو دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا﴾ هەرکەسێک لە ئێـوە لـەکاتی ئیحـرام بەسـتندا بـە ئەنقەسـت نێچـیر بکـوژێو راوی بکـا ﴿فَجَزَاؤُهُ مِثْلَ مَاقَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾ تۆڵـەو قەرەبووکردنەوەکـەی دەبــێ کوشتنیەک سەر ببڕێ بە ئەندازەی نێچیرکراوەکەو وەکوو ئـەو بچـێ، ئەگـەر کـەمتیاری راوکـرد دەبـێ بـەرانێک بکـا بـەقوربانی، لـەجیاتی ئاسـک مـەڕ

سەربېرێ، لەجیاتی کەروێشک دەبێ گیسک سەربېرێ، ئەگەر وێنەی نێچیرەکەی دەست نەکەوت دەبێ بەهاکەی بکاتە خێر.

ئەو راوکردنەی ئایەتەکە جڵەوگیری لێدەکا، راوکردنی ئاژەڵی کێوییە کە گۆشتی حەڵاڵ بێ، کەوابوو: تۆڵە لەسەر کەسێک نیە ئیحرامی نەبەستبێو ئاژەڵی ماڵی وەکوو (مەڕو بزنو رەشەوڵاخو حوشتر.....) سەر ببڕێ، یان ئاژەڵێکی کێوی راو بکا کە گۆشتی نەخورێ وەکوو دڕندە، یان وەکوو ئەو گیانلەبەرانەبن، کە پێغەمبەرﷺ بە پێنج فاسقەکەی ناو بردوون کوشتنیانی بەڕەوا داناوە.. کە (قەلەڕەشەو دووپشکەو کولارەو مشکەو سەگی نەهێنگر)ن. ئیمامی مالیک، گورگەو شێرو پڵنگەو ئەو جۆرە دڕندانەی وەکوو سەگی نەهێنگرحلیب کردووە، چونکە ئەو دڕندانە زیانیان زۆرترە.

ئیمامی عومەرو ئیمامی عەلیو ئیبنو مەسعوودو هاوەڵانی تریش فەرمویانە: لەجیاتی نوعامە دەبێ حوشترو لەجیاتی گاکێوی رەشە وڵاخێک سەر بڕن!

ئەبو حەنیفەو ئەبو یوسف دەفەرموون: پێویستە بەهای نێچیرە کوژراوەکە بدا، بەهاکەش بەگوێرەی شوێنو کاتی نێچیرکردنەکە دیاری دەکرێ! چونکە بەهاو نرخ بەگوێرەی شوێنو کات دەگۆڕدرێن، هەروەها پەروەردگار وێنەی نێچیرکراوەکەی پێویست کردووە، دەی خۆ وێنەی ئەو نێچیرە دەگمەنە، کەوابێ پەنا دەبەین بۆ بەهاکەی کە لەماناادا بە وێنە حلێب دەکرێ! جا هەر کاتێ ویسترا قەرەبووی نێچیرەکە بە ئاژەڵێکی ماڵی یان بەهاو نرخ پڕ بکرێتەوە، ئەوە پێویستە ﴿يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُم﴾ دوو کەسی عادڵو لێزانو موسوڵمان هاووێنەیی یان نرخەکە دیاری بکەن، چونکە یەکسانی لەنێوان نێچیرو وێنەکەیدا پێویستی بەدیاریکردنی دووکەسی شارەزاو لێزان هەیە، لەم رووەوە کە یەکسانیەکەیان لای زۆرکەس نادیارە!

جا کە بڕیاری سەربڕینی ئاژەڵێکی ماڵی هاووێنە درا بۆ قەرەبووکردنەوەی نێچیرەکە، دەبێ لەحەرەمی مەککەدا سەری ببڕی، چونکە خودا دەفەرموێ: ﴿هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ﴾ تۆڵەو قەرەبووکردنەوەکە دەبێ کوشتییەک بێ لە پەنا کەعبە سەر ببڕێو گۆشتەکەی بەسەر هەژارانی بەستی

کەعبەدا دابەش بکرێ!. ﴿او كفارةٌ طَعَامُ مَسَاكِين﴾ یان دەتوانێ کەفارەت بدا، ئەویش خۆراکدانە بە هەژاران بۆ هەر هەژارێک موددیک خواردەمەنی، یان لەبارتەقای خواردەمەنیەکەدا بەڕۆژوو بێ.
ئەگەر ئاسکێک یان ئاژەڵێکی لەو بیچمە کوشت، دەبێ مەڕێک سەربڕێ لەمەککەو گۆشتەکەی بەسەر هەژارانی حەرەمدا دابەش بکا، ئەگەر مەڕەکەی بۆ هەڵنەسوڕا، دەبێ خواردەمەنی بدا بە شەش هەژار، ئەگەر ئەوەشی بۆ هەڵنەسوڕا دەبێ سێ ڕۆژ بەڕۆژوو بێ، ئەگەر گاکێوییەکی کوشت دەبێ ڕەشە وڵاخێک سەر ببڕێ، ئەگەر بۆی هەڵنەسوڕا بیست ڕۆژ بەڕۆژوو دەبێ، ئەگەر نوعامەیەکی کوشت یان کەرەکێوییەکی کوشت، دەبێ حوشترێک سەرببڕێ، ئەگەر بۆی هەڵنەسوڕا دەبێ خواردەمەنی سێ‌هەژار بدا، خواردەمەنیەکە بریتییە لە (مد)ێک کە پێی تێرین، ئەگەر خواردەمەنیەکەی بۆهەڵنەسوڕا دەبێ سێ ڕۆژ بەڕۆژوو بێ.
ئەو شتانەمان لەسەر سنور بەزێن پێویست کرد ﴿لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهِ﴾ بۆ ئەوەی سزای سەرپێچییەکەی خۆی بچێژێ، چونکە سنووری خودای شکاندووە دەبێ تۆڵەی لێ بسێندرێتەوە یا بەماڵ، یان بەکردەوەی بەدەنی!!
﴿عفا اللهُ عَمَّا سَلَف﴾ خودا خۆش بووە لەوەی کە پێش پرس کردن کە پێغەمبەرﷺ لەکاتی ئیحرامدا نێچیرتان گرتوونو کوشتوون، ئەوە خودا لەسەر ئەو کارەتان سزاتان نادا.
﴿ومَنْ عادَ فَينتقِمُ اللهُ مِنهُ﴾ کەسێک دوای ئەم نەهییە ئاشکرایە بگەڕێتەوە بۆ عادەتی پێشووی، نێچیرگرێو سەرپێچی فەرمانی خودا بکا؛ ئەو دڵنیا بن خودا تۆڵەی لێ‌دەستێنێو باش باش سزای دەداو کەسیش نیە بەرگری لێبکا. ﴿وا الله عزيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾ خودا باڵا دەستەو هەر کارێکی بوێ دەیکات. خاوەنی تۆڵەو سزای سەختە بۆ ئەو کەسانەی کە سوورن لەسەر ئەنجامدانی تاوان.
ئایەتەکە بەئاشکرا ئەوە دەگەیەنێ کە سزای دونیایی کاتێک بری سزای قیامەت دەکەوێ، ئەگەر تاوانەکە دووبارەنەکاتەوە، ئەگەر دووبارەی کردەوە

شیاوی تۆڵە لیٚستاندنە، لـە دونیـادا؛ کـەفارەت لیٚستاندنو لەقیامـەتیشدا ئاگری دۆزەخ.

بەڵام ﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ﴾ حەڵاڵو ڕەوایە بۆ ئێوە نێچـیری دەریـا، واتە: ڕاوکردنی گیانلەبەرانی دەریا بۆتان حەڵاڵە ﴿وَطَعَامُهُ﴾ هـەروەها ئـەو گیانلەبەرانەی کە شەپۆلەکانی دەریا فڕێیان دەدەن بۆ قـەراخی! دروستـە بـۆ ئیحرامبەستوو خواردنی گۆشتی گیانلەبەرانی ناو دەریا، زیندووبن یامردووبن، شەپۆل فڕێی دابێ، یان بۆخۆی سەرئاو کەوتبێ یان لە گۆلاوو دێراودا گیریـان خواردبێ، یان شەپۆل فڕێی دابێو ئاویـان لیٚبڕابـێ، چونکـە خاوەنـانی چـوار سونەنەکان لـە ئـەبو هورەیـرەوە گێڕاویانەتـەوە: پێغەمبـەرﷺ فەرموویـەتی: (الطهورُ ماؤهُ، الحِلّ ميتتُه) دەریا ئاوەکەی پاکە، مردارەوەبووی پاکە.

﴿مَتَاعًا لكم وَلِلسَّيَّارَةِ﴾ واتە: گیانلەبەرانی دەریامان بۆ حەڵاڵ کـردوون تا سودی لیٚ وەربگرن، لەماڵەوەبن یا لەسەفەردا بن، کەسـێک لەماڵـەوەبوو، با لـەنێچیری دەریـا بخـوا بـەتازەیی، کەسێک لـە سـەفەردابوو باڵەگۆشـتی هەڵگیراو لەسەلاجەدا بخوا ئەگەر سەفەرەکەی لەبەحرانەبوو، نێچـیری دەریـا سـوودو لـەززەتی تێدایـە لـە سـەفەرو لەحەضـەردا چ بـەخواردنبێ یــان بـە هەڵگرتنو پەزمـەندە کردن (ادخار)بێ، یان بە سـوود لیٚوەرگرتـن بـە غـەیری لیٚخواردن وەکوو دەرهێنانی لوئلوئـو مـرواری، یـان زەیتلیٚگرتـن، یـان ئـەو سوودەی لیٚ دەبینرێ لە ئێسقانو ددانو عەنبەر لیٚپەیداکردن...

﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَادُمْتُمْ حُرُمًا﴾ بەڵام نێچیری وشکانی، ئاژەڵ یان پەلەوەر، کە بەشێوەیەکی سروشتی دروست بوونی زاووزێیان لە وشـکانیدا دەبێـتو بەشـێوەیەکی سروشـتی کێویـنو نـامۆن تـا لـە ئیحرامـدا بـن نێچیرکردنی ئەو گیانلەبەرانە یاساغە لێتان!

بەڵام ئەگەر یەکێکی نیحرام نەبەستوو ڕاویـان بکـا، یـان بۆخۆتـان پێـش ئیحرامبەستن نێچیریان بکەن، ئەوە دەتوانن لەگۆشتەکەیان بخۆن!! وەکوو لـە پێشەوە زانیمان کە جەماوەری شەرعزانان بەلایانەوە ڕەوایە کە ئیحرامبەستوو لەگۆشتی نێچیری وشکانی بخوا، بەمەرجێ بۆ خۆی نێچیری نەکا، یـان بـۆی

نێچیرنەکەن! حەنەفیەکان بەلایانەوە رەوایە کە ئیحرام بەستوو لە گۆشتی نێچیری وشکانی بخوا، بەمەرجێک ئەوەی نێچیری دەکا لەئیحرامدا نەبێت؛ واتە: ئەگەر ئەو کەسە لەبەر خاتری ئیحرام بەستووەکە نێچیری بکا، هەر بۆی حەلاڵە، یەکەم چونکە ظاهیری ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنێ، دووەم ئاماژە بەو فەرمودەیەی کە (محمد) لەئەبوحەنیفەوە ئەویش لە ئیبنولمونکەدیرەوە ئەویش لە طەلحەی کوڕی عەبدوڵلاوە کە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: ئێمە باسی خواردنی گۆشتی نێچیرمان دەکرد لەلایەن ئیحرام بەستووەوە پێغەمبەریشﷺ خەوی لێکەوتبوو دەنگمان بەرز کردەوەو پێغەمبەریشﷺ بەخەبەرهات فەرمووی: ئەوە کێشەی چیتانە؟ عەرزمان کرد دەربارەی خواردنی گۆشتی نێچیر بۆ کەسێک کە لەئیحرامدا بێت، ئیتر پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێ کردین بەخواردنی.

ئەمجار پەروەردگار کۆتایی روونکردنەوەی حوکمی نێچیری بە فەرمانکردن بە تەقوا هێناو فەرمووی: ﴿واتَّقُوا اللهَ الَّذي اليه تُحْشَرُون﴾ واتە: خۆتان بپارێزن لەو شتانەی کە خودا نەهی لێکردوون، وەکوو نێچیرکردن لەکاتی ئیحرامبەستنو هەموو تاوانێکی تری وەکوو مەینۆشیو قومارکردن....هتد. بترسن لەخودا بەو رەنگە پابەندی فەرمانو جڵەوگیرییەکانی بن، دڵنیابن ئێوە لەئاکاما هەمووتان دەچنەوە لای خوداو بۆ لای ئەو دەگەڕێنەوە، حیسابی توندو تیژتان لەگەڵ دەکا، سزای یاخیبووان دەداتەوەو دەیانخاتە ناو دۆزەخەوە، پاداشتی ئەوانە دەداتەوە کە فەرمانبەردارن بە بەهەشتو رەزامەندیی خۆی لێیان!.

پلەو پایەی کابەو مانگەکانی حەرامو چۆنیەتی دیاری ماڵی خوداو نیشانە کراو

﴿جَعَلَ ٱللَّهُ ٱلْكَعْبَةَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ قِيَـٰمًا لِّلنَّاسِ وَٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ وَٱلْهَدْىَ وَٱلْقَلَـٰٓئِدَ ۚ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَأَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾

ئەمجار پەروەردگار پلەو پایەی کەعبەو مانگەکانی کە بە (اشهر الحرم) بەناوبانگنو شەڕ کردن تێیاندا یاساغە، دیاریدەکاو دەفەرموێ: ﴿جَعَلَ اللهُ الكعبةَ البَيْتَ الحرامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ﴾ پەروەردگار کەعبە کە (بەیتولحەرامە) کردوویەتی بە هۆکاری ئەوە کەخەڵکی کاروباری ئایینیو دونیاییان چاک بکەن، هۆکارێکی سەرەکیە بۆ دابین کردنی بەرژەوەندی ئەو خەڵکەی کە لە دەوروبەریدا نیشتەجێ بوون، چونکە وڵاتی مەککە وڵاتێکە نە کشتوکاڵی تێدا دەکرێ نە ئاژەڵی تێدا بەخێو دەکرێ، بەدەگمەن نەبێ پێویستیاتی دانیشتوانی تێدا دابین ناکرێ، ئیتر پەروەردگار کەعبەی لەدڵی ئادەمیزاداندا خۆشویستو رێزدار کردووە، حەزیان لەدیدەنیکردنی هەیەو لە هەموو لایەکەوە خەڵکی بۆی دەچنو بۆی دەکشێن؛ ئەم هاتنو کۆبوونەوەی ئادەمیزادان لەدەوری کەعبە دەبێتە هۆی نازو نیعمەت بۆ خەڵکەکەی دەوروبەری؛ سوودی ئابووریو کۆمەڵایەتیو رۆشنبیری لێ وەردەگرن، هەروەکوو چۆن دانیشتوانی ئەو هەرێمە لەسایەی کەعبەوە لە ئەمنو ئاسایشدا دەژینو کەس دەستدرێژی ناکاتە سەریان ﴿وَالشَّهْرَ الحرامَ﴾ هەروەها پەروەردگار ئەو مانگانەی کەشەڕ کردن تێیاندا یاساغکراوە کە مانگی (ذولقەعیدەو ذولحیجەو موحەڕڕەمو رەجەب)ن کردوونی بەهۆی دابین کردنی پێویستیاتی خەڵکی، کە لەو مانگانەدا ئادەمیزادان بەرگی شەر دادەنێنو ترسو خۆفیان نامێنێ، دەتوانن هاتوچۆی بازرگانی بکەن، بەدڵنیاییەوە هاتوچۆی شارەو شاریکەنوترسی لەدەستدانی ماڵو سامانی

خۆیانو گیان لەدەستدانیان نەبێ، لەو مانگانەدا زوربەیان دەیانتوانی بژێوی ساڵەکەیان پێکەوە بنێن ﴿وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ﴾ هەروەها پەروەردگار ئەو کوشتییانەی کە دەکرێن بەدیاری بۆ کەعبەو ئەو حەیوانانەی کە ملوانکەیان لەملی دەکرێ لەکاتی بردنیان بۆ دیاری کەعبەو سەربڕینیان لەوێ کردونی بەهۆی دابین کردنی بژێو بۆ دانیشتوانی دەوروبەری، چونکە ئەو کوشتیانە لەوێ سەردەبڕدرێنو گۆشتەکەیان بەسەر هەژارانی ئەو دەڤەرەدا دابەش دەکرێو پێویستییاتیان جێبەجێ دەبێ.

لە سۆنگەی کەعبەوە دانیشتوانی مەککە پلەو پایەیەکی تایبەتی‌یان پێ دراوە، لەماڵو لەگیانی خۆیان دڵنیان؛ بێگومان عەرەبەکان لەناو خۆیاندا هەمیشە شەڕو هەرایان هەبوو خەریکی یەکتر کوشتنو یەکدی تالان کردن بوون، بەڵام لە ناو بەست (حرم)دا دەستیان بۆ یەکتر درێژ نەدەکرد، تەنانەت وا دەبوو: پیاو لەناو بەستدا تووشی دوژمنی بابەکوشتەی خۆی دەبوو، یان بکوژی کوڕی خۆی دەبینی، هیچ دەستی بۆ درێژ نەدەکرد، ئەگەر کابرا گەورەترین تاوانی ئەنجام بدایە لەناو بەستدا کەس لاقەی نەدەکرد، هەرکەسێ پەنای بەئەو خانووە ببردایە پەنای دەدرا، کەس تێیدا نەدەترسا، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿أَوَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ﴾العنكبوت/٦٧ . لەوێدا هەژاری برسی تێری دەخوارد، لەم ڕووەوە کە بەهۆی ئەنجامدانی کاری حەج لە هەموو لایەکەوە ئادەمیزادان ڕوویان تێدەکرد، لەوێ کوشتیو دیارییان سەردەبڕی، گۆشتەکانیان بەسەر هەژاراندا دابەش دەکرد، ئیتر بەهۆی حەج کردنو کۆبونەوەی ئادەمیزادان لەوێ، وڵاتێکی ئاوا ڕەقەنو چەقەنو بێ کشتوکاڵو ئاژەڵ، ئاوەدان بۆتەوە، ئەگەر بەهۆی کەعبەوە نەبوایە کەس تێیدا نیشتەجێ نەدەبوو! پەروەردگار نزاو پاڕانەوەی تێدا گیرا کردووە، پاداشتی چاکەی تێدا دووچەندانە کردۆتەوە، بۆئەوەی موسوڵمانان هەوڵی دیدەنی کردنی بدەن، هەروەکوو چۆن کۆبوونەوەی ئەو هەموو خەڵکەلە هەر چوارلای دونیاوە کە دێن بۆ دیدەنی‌کردنی گەلێک سوودبەخشە، تەنانەت هیچ کۆبونەوەیەکی سەردەم بەو جۆرە سودبەخش نیە.

هەروەها کردارەکانی حەج چەند سودێکی ئایینی تێدایە، حاجی دیاردەی دوورەپەرێزی لەهۆکارەکانی دونیا ویستی پێوە دیارە، لە خودا نزیک دەبێتەوەو خۆی لەو شتانە دەپارێزێ کەخودا نەی لیٚ کردوون! بە پۆشاکێکی تایبەتی کفن ئاساوە لە خودا دەپاڕێتەوە، بەجۆرێک کە زیناتر لە هەڵسوکەوتی حەشرو نەشری رۆژی قیامەت دەکا! دڵنیاییو دڵ ئارامی بۆ پەیدا دەبێ، خێرو بێری دونیاو قیامەتی دەست دەکەوێ.. سەعیدی کوڕی جوبەیر فەرموویەتی: کەسێ بێتە خزمەت ئەم ماڵی خودایەو داوای شتێکی دونیایی یان قیامەتی لیٚ بکا دەستی دەکەوێ!.

لەراستیدا کاتو سەردەمی حەج کردن ئەگەر وەکوو پێویست ئەنجام بدرێ-جگە لە پاککردنەوەی دڵو دەرونو گوناە شتنەوەو رزگاربوون لەتاوان- سودو قازانجی تریشی هەن؛ چونکە حەج کۆڵەکەیەکی پتەوە بۆ ئیسلامو هۆکارێکی فرە مەزنە بۆپتەوکردنی پەیوەندی نێوان موسوڵمانانو بەهێزکردنو گەشەپێدانی برایەتی نێوان موسوڵمانان، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿انما المؤمنون اخوةٌ﴾الحجرات/١٠ . هەروەکوو هۆکارێکی گەلیٚ گرنگە بۆ مشتوماڵ کردنی گیانی ئایینیو بەهێزکردنی هەستی هاریکاری نێوان موسوڵمانان بەگشتی؛ چ حکومەتەکانیان چ نەتەوەو گەلەکانیان، لەهەموو سووچو قوژبنی سەرزەویدا لەهەموو بوارەکانی ئابوریو کۆمەلایەتیو رامیاریو زانستیو......هتد.

﴿ذلك﴾ ئەو رێزپێدانە بە کەعبەو مانگەکانی حەرامو کوشتیو دیاری نیشانەکراو بۆ کابەو دابینکردنی ئەمنو ئاسایش لەناوچەی بەستی کەعبەداو لەرۆژگاری مانگەکانی کەشەرپیان تێدا قەدەغەیە، هەموویان سوودبەخشن بۆ ئادەمیزادو بەرژەوەندییان تییاندا دابین دەکرێ ﴿لِتَعْلَمُوا اَنَّ ا للهَ يَعْلَمُ ما في السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ﴾ بۆ ئەوەی سەرنج بدەن تێبفکرنو بزانن کە خودا زانایە، هەرچی لەئاسمانو زەوی هەیە پەروەردگار ئاگای لیٚیەتیو دەزانێ بەرژەوەندییان لەچیدایە ﴿وَاِنَّ ا للهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَليم﴾ هەروەها بۆئەوەی تیٚبگەن کەپەروەردگار زاناو ئاگادارە بەسەر هەموو شتێکداو هیچ شتێکی لیٚ گوم نابێت!

بێگومان هیچ گەلو نەتەوەیەک لەکۆنو نوێدا نەیانتوانیوە ئەمنو ئاسایش بەبەردەوامی بۆ وڵاتێک لەوڵاتان دابین بکەنو نەهێڵن ببڕای بڕای کوشتو کوشتاری تێدا روویدا!!

بەڵێ: ئەو رێزلێنانەی کەعبەو دانانی بەستو یاساغکردنی شەڕو کوشتوکوشتار تێیداو هەروەها یاساغکردنی شەڕ لەدەقەری دەوروبەری لەچەند مانگێکی دیاریکراودا، بۆ ئەوەیە: کە ئادەمیزادان بزانن کەخودا سروشتی ئادەمیزاد دەزانێو ئاگای لە پێویستیاتی دڵو دەروونیان هەیە، دەزانێ گیانیان بۆچی هوتاف دەکێشێ! بۆ ئەوەیە کە ئادەمیزاد بزانن کەخودا بۆیە شەریعەتو یاسا دادەنێ تا پێویستی سروشتی بەندەکانی دابین بکرێ، بۆ بەپیرەوە هاتنی حەزو ئارەزووی ئەوانە!! جا هەر کاتێ دڵی ئادەمیزادان هەستیان بەرەحمەتو کاردروستی پەروەردگار کرد لەدانانی یاساو نیظامدا، زانییان کە گونجانو تەناسوقێکی گرنگ هەیە لەنێوان ئەو یاساو نیظامەو سروشتی ئەواندا، ئەو کاتە بۆیان روون دەبێتەوە کە خودا زاناو ئاگادارە بەسەر هەموو نهێنیو شاراوەو ئاشکرایەکی ئاسمانەکانو زەویداو هیچ شتێکی لێ گوم نابێ!

ترساندن لەسزای خوداو هەڵنانی ئادەمیزاد بۆ چاکەکردن

ٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ وَأَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٩٨﴾ مَّا عَلَى
ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا تَكۡتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُل
لَّا يَسۡتَوِي ٱلۡخَبِيثُ وَٱلطَّيِّبُ وَلَوۡ أَعۡجَبَكَ كَثۡرَةُ ٱلۡخَبِيثِۚ
فَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ يَٰٓأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴿١٠٠﴾

لە ئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار ئادەمیزادانی ترساند لەوەی کە سنووربەزێنی لە چوار شتدا بکەن، بەوەی کە فراوانیو گشتییەتی زانستی پەروەردگاری راگەیاندو ئەوەی روونکردەوە کەخودا هەموو شتێک دەزانێو هیچ شتێکی لێ هون نابێ، ئەمجار لە ئایەتەکانی داهاتوودا خەڵکی هۆشیار

دەکاتەوە کە سزای سەرپێچیکەر دەداو هەموو کارو فەرمانێک بەدەستی خۆیەتی، پێغەمبەر ﷺ تەنها راگەیاندنی لەسەرەو هیدایەتو تەوفیقو پاداشدانەوە تایبەتە بە زاتی پەروەردگارەوەو کەسی تر مافی ئەوەی نیە! حیکمەتو عەدالەتیش داخوازی ئەوەن،کەجوداوازی نێوان پاکو پیس، چاکو خراپ بکرێ! بۆیە فەرمووی: ﴿اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ دڵنیا بنو بزانن کە خودا تۆڵەو سزادانەوەی سەختو بەپێشو توندە، بزانن خودا هیچ شتێکی لیٚ گوم نابێ، هەرکەسێک لە خودا یاخی بێ سزای بەئێشی دەدرێتەوە ﴿وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ بزانن کە خودا لێخۆشبوو بە بەزەیی‌یە بۆ ئەو کەسانەی بەکردارو گوفتاری چاک دڵو دەروونی خۆیان پاک دەکەنەوە، بڕوای بتەویان هەیەو تەنها خودا دەپەرستن، ئەو تاوانانەی پێش موسوڵمانبوونیان ئەنجامیان داون هیچ لێپرسینەوەیەکیان لەسەر نیە، هەروەها ئەو تاوانانەی کە بەنەزانی ئەنجامیان داون بە مەرجێک خێرا تۆبە بکەنو پەشێمان ببنەوە خودا لێیان خۆش دەبێ، هەروەها خودا لەسەر تاوانی بچووک سزایان نادا بەمەرجێک خۆیان لە تاوانکردنی گەورە بپارێزن، بەڵکوو تاوانە بچکۆلانەکانیان دادەپۆشیٚو لەناو کردارە چاکەکانیاندا دەتوێنەوە! وەکوو چۆن پیسایی کەم لەناو ئاوی زۆردا نموودی نیەو دەپوکێتەوە، سەرباری ئەوەش خودا رەحمەتو رەزامەندی خۆی دەکاتە سەربارو پارسەنگ.

ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنیٚ: کە ئیمانو باوەڕ پێویستی بە خەوفو رەجا هەیە، ترسان لە سزادانو هومێدی رەحمەتو رەزامەندی دەبیٚ پێکەوە بن، دەبیٚ بڕوامان وا بیٚ کە پەروەردگار ئێمەی بەبێهودە دروست نەکردووە، بەڵکوو لێپرسینەوە هەیەو سزای سەرپێچیکەرو پاداشتی فەرمانبەردار دەدرێتەوە!

لە ئایەتەکەدا سزاو عیقابی پێش لێخۆشبوونو رەحمەت خستووە تا ئاماژە بیٚ بۆ ئەوەی کە لایەنی رەحمەتو لێخۆشبوونی زاڵە بەسەر سزاو عیقابیدا، چونکە رەحمەتی خودا پێش رقو غەزەبی کەوتووە. وەکوو لە حەدیسدا چەسپاوە کە پێغەمبەر فەرموویەتی: (إِنَّ رحمتي تَغْلِبُ غَضَبي)

هەروەها وەکوو لەشوێنێکی تری قورئاندا دەفەرموێ: ﴿ويعفو عن كثير﴾المائدة/١٥.

پەروەردگار لە ئایەتەکەدا دوا وشەی (عقاب) دوو وەصفی هێناون (غفور، رحیم- لێبوردوو بەزەیی) ئیمامی رازی دەفەرموێ: ئەمە وردەکارییەکی گرنگی تێدایە، ئەویش ئەوەیە: کە سەرەتای دروستکردنو بەدیهێنان لەبەر رەحمەت بووە وا دیارە کۆتاییش لەسەر رەحمەتو بەزەیی دەبێ!

ئەمجار بەرپرسیاریەتی پێغەمبەر ﷺ دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿ما عَلَى الرَّسُولِ اِلا البَلاَغ﴾ پێغەمبەرﷺ جگە لە پێراگەیاندن بەولاوە هیچی تری لەئەستۆدا نیە، ئەو ناتوانێ بەتوێزی خەڵک بخاتە سەر رێگای هیدایەتو تەوفیقیان بدا بۆ ئیمان هێنان، ئەوەی ئەرکی سەرشانی پێغەمبەرە تەنها پێراگەیاندنەو ئامۆژگاریکردنە، پێغەمبەرﷺ ناتوانێ ئاگاداربێ بەسەر هەموو کردارێکدا کە موکەلەفەکان ئەنجامی دەدەن، ئاگای لە نهێنیو پەنامەکی خەڵک نیە، بۆیە ناتوانێ حیسابو لێکۆڵینەوە لەگەڵ ئادەمیزادان بکاو سزاو پاداش لەسەر کردارو گوفتاران دیاری بکا.

﴿وا للهُ يَعْلَمُ ما تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ﴾ خودا زاناو ئاگادارە بەسەر هەموو شتێکدا، ئەو شتانەی ئاشکرایان دەکەن ئەوانەی دەیانشارنەوە، خودا دەیانزانێو هیچی لێ گوم نابێ، ئەو شیاوی حیساب لەگەڵ کردنی ئادەمیزادانەو لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ دەکاو سزاو پاداشیان بۆ دەستنیشان دەکا! وەکوو لەشوێنێکی تردا پەروەردگار بە پێغەمبەر دەفەرموێ: ﴿فَاِنَّمَا عليك البلاغُ وَعَلَيْنا الحسابُ﴾الرعد/٤٠.

ئەمجار پەروەردگار دوو حەقیقەتی دژ بە یەک دەچەسپێنێ کە هەریەکەیان سزاو پاداشی تایبەتی خۆی هەیە، ئەوانەش حەقیقەتی پیسیو حەقیقەتی پاکییە! فەرمووی ﴿قل﴾ ئەی پێغەمبەر بەهەموو ئادەمیزادێک رابگەیەنە کە ﴿لايستوی الخبيثُ والطيِّبُ﴾ هەرگیز پیسو پاک چوون یەک نین، کرداری باشو خراپ وەکوو یەک حسابیان بۆ ناکرێ. زیان بەخشو

سوودبەخش نابن بە یەک، حەڵاڵو حەرام، ستەمکارو دادپەروەر، زاناو نـەزان، چاکو خراپ، موسوڵمانو کافر.....هتد. چوونیەک نین، هەریەکەیان پاداشتو سزای تایبەتیخۆی هەیە! حیکمەتو دادپەروەریش نیە کە یەکسانی بخرێتـە نێوان چـاکو خراپـەوە وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا، دەفـەرموێ: ﴿امْ نَجْعَلِ الذينَ آمنوا وعَمِلوُا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الأرضِ، امْ نَجْعَل المتقين كالفُجّار﴾ص/٢٨.

ئەی پێغەمبەر پێیان بڵێ: بە هیچ شـێوەیەک پیسو پـاک یەکسان نـین ﴿وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ﴾ با زۆری پیسیەکە سەرسامت بکاو سەرنجت رابکێشێ! شتی پیس زۆرو هەمە جۆرە:

پیسی خەڵک، پیسی ئاژاوەگێڕانو فێڵبازان، پیسیماڵو دارایـی حـەرام، پیسی ریباو بـەرتیلو خیانـەتکاران، لـە بەرامبـەر کـەمیی پـاکیدا. کـەمیی راستالان، کەمیی چاکو خۆڕاگران!! کەمێک حەڵاڵ وەکـوو معاشـی دادوەری دادپەروەر، قازانجی بازرگانی راستگۆو دەستپاک باشـترە لـەماڵی حـەرامی زۆر وەکوو بەرتیلو ریباو دەستبڕین لـەم رووەوە کـە تـەرازووی بـاشو خـراپ ئاکامەکەیانـە، خۆراکـی کـەمو بەسـود باشـترە لـەخۆراکی خـراپو تێکچـوو بازۆریش بێ، کاڵای باش باکەمیش بێ لەکاڵای خراپی زۆر باشترە، هـەروەها تـاقمو کۆمـەڵێکی بـاش لـەئادەمیزادان زۆر باشـترە لەکۆمـەڵانی خـراپو ئاژاوەگێڕ، کۆمەڵی موسوڵمانی کەمو ئازاو خۆڕاگرو خاوەن بیروباوەڕ، زۆرجار وادەبێ سوپایەکی زۆر بێشوماری ترسنۆکو بێبڕوا تێک دەشکێنێ!! بـەڵکوو وا دەبێ چەند کەسێکی خاوەن ئاوەزو زیرەکو دانـا کـاری وا ئـەنجام دەدەن، کۆمەلانێکی زۆرو بێ شـومار پێیـان ئـەنجام نـادرێ، زانایـەکی دانـاو لـێزان هەزاران نەزانو کەم عەقڵ دەکاتە خزمەتچی خۆی!

﴿فـاتقوا اللهَ یـا أولي الألبـابِ لَعلكـُم تُفلِحـون﴾ خۆتـان لـە سەرپێچیکردنی فەرمانەکانی خودا بپارێزن ئەی هۆشمەندان! مەهێڵن شـەیتان بەسەرتاندا زاڵ ببێ، زۆریی ئەهلی بەتاڵو ئاژاوەگێڕان، زۆریی مـاڵی حـەرامو دارو دەستەی لە رێ دەرچـووان هـەڵتان نەخەڵـەتێنێ، چونکـە هۆشـمەند ئـەو

کەسەیە پەند وەربگرێو تێبگاو بیربکاتەوە، لەسزای خودا بترسێ، بەڵکوو ئێوە بەم تەقواو خۆپارێزییە رزگارتان ببێ، رێگای سەرفرازیو سەرکەوتنو بەختەوەری بگرنە بەر، خێروخۆشی دونیاو قیامەت دەستەبەر بکەن.

بەتایبەتی بانگەوازییەکەی ئاراستەی هۆشمەندان کرد چونکە ئەوان خاوەن عەقڵو فامن، دەزانن: ئاکام بەچی دەگاو بە تێفکرینو بیرکردنەوە ئاکامی باش بەدەست دێنن، بەڵام نەزانو گێلو نەفامو کەودەنەکان هیچ ئامۆژگارییەک کاریان تێناکاو بەهیچ شتێک حاڵی نابن، بۆیە خیطابەکە ئاراستەی خاوەن عەقڵو فامەکانکرا!!

شتێک نیگای پێنەهاتبێ زۆری لێمەکۆڵنەوەو پرسیاری تێدا مەکەن

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَسْـَٔلُواْ عَنْ أَشْيَآءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِن
تَسْـَٔلُواْ عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ ٱلْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا ٱللَّهُ عَنْهَا وَٱللَّهُ غَفُورٌ
حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُواْ بِهَا كَـٰفِرِينَ ﴿١٠٢﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار ئەوەی راگەیاند کەئەرکی سەرشانی پێغەمبەر ﷺ تەنها راگەیاندنەو ئەرکی سەر شانی پێراگەیەندراوانیش ئەنجامدانی ئەرکەکانەو پابەند بوونە بە فەرمانو نەهیەکانی پەروەردگارەوەو بەس، نەک پرسیارو لێکۆڵینەوەی نابەجێ بکەن! زۆر گونجاوو جێی خۆی بوو کە بێ پێچو پەنا نەهی لە ئادەمیزادان بکا: کە پرسیار لەو شتانە نەکەن کە پێویست بە پرسیارکردن نەکا، بۆ ئەوەی ئەو پرسیارکردنە نەبێتە هۆی لەسەر پێویست بوونی ئەرکی قورسو لە توانادا نەبوو فەرمووی: ﴿یاایها الذین آمنوا لاتَسْأَلُوا عَنْ اَشْیَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ﴾ ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان بەخوداو پێغەمبەرەکەی هێناوە ! پرسیار لەشتی غەیبیو پەنامەکیو ئەو شتانەی پرسیار کردن لێیان بێهوودەیە مەکەن، هەروەها پرسیار لە کاروباری ئایینیو وردو نهێنی مەکەن، لەو شتانە

مەکۆڵنەوە کە قورئان باسی نەکردوونو نیگای پێ نەهاتووە! نەوەکوو ئـەرکی سەرشـانی ئێـوەو بـاقی موسـوڵمانانیش قورسبـێو پرسـیارکردنو لێکۆڵینەوەکەتان ببێتە هۆی قورسکردنی باری سەرشانتانو، ئەمجار نـەتوانن ئەنجامی بدەنو ببێتە نەهامەتیو خراپـە بۆتـانو پەشێمانی بەدەست بێنـن. ﴿وإنْ تَسْألوا عَنْها حينَ يُنَزَّلُ القرآنُ تُبْدَ لَكم﴾ ئەگەر پرسیار لـەو شتانە بکەن کەنیگای ئاسمانی لێیان بێدەنگ بووە، یـان پرسیار لەشتی زۆر وردو بەنامەکیو پەی پێنەبراو، یان پرسیار لەبارەی ئەرکی قورسو لەتواناتادا نـەبوو بکـەن لـەو کاتانـەدا کـە نیگـا دێتــە خـوارێ پـەروەردگار لەسـەر زوبـانی پێغەمبەرەکەی ئاشکرای بکاو بیکاتە ئەرکی سەرشانتانو ئـەو کاتـە نـەتوانن ئەنجامی بدەنو ببێتە هۆی چارەڕەشیتان!!.

ئیبنو کەثیر دەڵێ: واتە: لەخۆتانــەوە پرسیار قـوت مەکەنـەوە، چونکـە لەوانەیە بەهۆی پرسیار کردنی ئێوەوە ئەرکەکان قورس بکرێن، یان ماوەکەیان تەنگ بکرێتەوە، ئیمامی موسلیم لە عامیری کـوڕی سـەعدەوە لەباوکییـەوە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: خراپترینو تاوانبارترین موسوڵمان کەسـێکە پرسـیار لە شتێک بکا کەحەرام نـەبوویێو بـەهۆی پرسیارەکەی ئـەوەوە حـەرام ببـێ. بەڵام ئەگەر ئایەتێکی (موجمەلی) قورئانی هاتە پێـش چـاو، پرسـیار بکـەی لەروون کردنەوەی ئەوە قەیناکا.

هەر ئیمامی موسلیم لــە موغـیرەی کـوڕی شـوعبەوە لـە پێغەمبـەرەوە دەگێڕێتـەوە کـە پێغەمبـەرﷺ فەرموویــەتی: (ان اللهَ حَرَّمَ عليكم عقوقَ الآمهاتِ وَوأْدَ البناتِ، ومنعاً وهاتِ، وكَرِهَ لَكُمْ ثلاث: قيل وقال وكثرةُ السؤالِ واضاعةِ المالِ) .

هەر ئیمامی موسلیم ئەم حەدیثەی بەشێوازێکی تر گێڕاوەتەوە، زوربـەی زانایانی ئیسلام دەڵێن : مەبەست بە(كثرة السؤال) پرسیارکردنی بـێ ڕێگـاو جێگایە، کە کابرا لە خۆیەوە پرسیار قوت بکاتەوەو لـەباسو روداودا ئەگـەرو فەرەضیات دروست بکا، بێگومان سەلەفی صالح ئـەم جۆرە قـووڵ بوونـەوەو پرسیارە نالەبارانەیان بەلاوە پەسەند نەبوو بەنابەجێیان داناون!!

ئەمـە ئـەوە دەگەیـەنێ کـە پرســیارکردن بـۆ روونکردنــەوەی حوکمــی موجمەلو مانای ئاشکرای لەقورئاندا رەوایە، وەکوو پرسیارکردنو داواکردنــی رونکردنــەوەی تــێرو تەســـەل دەربــارەی حــەرامبوونی عــەرەق لــەپاش هاتنەخوارەوەی ئایەتەکەی سورەتی بەقەرە. بەڵام پرسیارکردن لەشتێک کە سوود بەخش نەبێ، یان پرسیارکردن دەربارەی حوکمی مەسەلەیەک کە حەرام نەکرابێ، یان نەکراوە بە ئەرک بەسەر شـانی موسوڵمانانەوە، یان ئـەو شتە وانیە پرسیاری لێ بکرێ، پێویسـت نیـە پرسیاری تێدا بکـرێ، یـان پرسیار کردنەکـە ئـەرکێو قورســایی دەخاتــە ســەر موســوڵمانان، ئــەوە ئــەوجۆرە پرسیارکردنانە حەرامن ﴿عفـا ا للهُ عنهـا﴾ پـەروەردگار بــڕێ شـت هەیـە چاوپۆشی لێکردووە لەقورئاندا باسی نەکردووەو لێی بێدەنگ بووە، ئێــوەش لێی بێدەنـگ بـن ﴿وا للهُ غفـورٌ رحیـم﴾ پـەروەردگار لێخۆشـبووە بـۆ ئـەو کەسانەی بە هەڵە پرسـیاری نابـەجێیان کـردووەو دوایـی پەشێمان بوونـەوە، تۆبەیان کـردووە. حـەکیمو لەسـەرخۆیە پەلـە لـە سزادانتان ناکا لەسـەر ئـەو سەرپێچیو هەڵانەی کردووتانن!!

دارەقوطنـیو هیتریش فەرموودەیـەکیان لـە ئـەبو ثەعلەبـەی خوشـەنی (جرثـوم بـن ناشـر) رەزای خـوای لێـبێ گێڕاوەتـەوە دەڵـێ: پێغەمبـەرﷺ فەرمووی: (إِنَّ اللهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فلا تُضَيِّعُوهَا، وَحَدَّ حُدودا فلاتعتَدوها، وَحَرَّمَ اشياءً فلا تنتهكوها، وسَكَتَ عَنْ أَشْيَاءَ رحمةً لكم غَيْرَ نسِيان، فلا تَبْحَثُوا عنها)[٤].

پەروەردگار چەند فەرزێکی لەسەر ئێوە فەرزکردووە ئاگاتـان لێیـان بـێو پاش گوێیان مەخەن! چەند سنورێکی داناون ئێوە سنوور بەزێنی مەکەن چەند شتێکی حەرامکردووە بەکەمتەرخەمی سەیریان مەکەن هەتکی ئـەو حورمەتـە

[٤] سـەیری تـەخریجی ئـەم فەرموودەیـە بکـە لـە (ریـاض الصـالحین ص ٥٣٦/ - تەحقیقی عەبدولعەزیز بن رباح و هاوەڵانی.

مەکەن! لەهەندێ شت بێدەنـگ بـووە رەحمـی بـەئێوە کـردووە نـەکـ لـەبیری چووە، کەوابێ لێکۆڵینەوەیان تێدا مەکەنو تێیاندا قووڵ مەبنەوە.

ئەمجار پەروەردگار حاڵو وەزعی برێ گەلو نەتـەوەی رابـوردووی وەکـوو گەلی صـالح پێغەمبـەر بـاس دەکـا ئـەو گـەلو نەتەوەیـەی پرسـیاریان کـرد دەربارەی چەند مەسەلەیەکـ کە حوکمەکەیان پێ راگەیەندرا ئیـتر پاشـگوێیان خستن دەفـەرموێ: ﴿قَدْ سَأَلَهَا قَومٌ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ بێگومـان ئـەم پرسـیارە نابەجێیانە هەر ئیشـی گـەلو نەتـەوەی تـۆ نیـە ئـەی پێغەمبـەر!! ئـەو جـۆرە پرسیارە قەدەغانە پێش ئێوە گەلو نەتەوەی تریش کردویانن. کە حوکمەکـەیان پێ راگەیەندرا ئەمجار بڕوایان پێنەکردو پاشگوێیان خستن ﴿فَأَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ﴾ ئیـتر پـێی کـافربوون! واتـە: کـە پرسـیارەکەیان کـرد ئێمـەیش حوکمەکەمان بۆ روون کردنەوە، بەڵام سـوودیان لێوەرنـەگرت، چونکـە ئـەوان پرسـیارکردنەکەیان بـۆ تێگەیشـتنو فـێربوون نـەبوو، بـەڵکوو بەمەبەسـتی گاڵتەپێکردنو لاقرتێ بوو دەیانویست ئەزیەتی پێغەمبەرەکەیان بدەن.

بوخاریو موسلیم لە ئەبوهورەیرەوە دەگێڕنەوە دەڵێ: (مَـانهيتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ، وما أمَرْتُكُمْ بِهِ فَأتُوا مِنهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَإنَّمَا أهْلَـكَ الذيـن مـن قبلكم كثرةُ مَسَائِلِهم واختلافِهِمْ على انبيائهم).

واتـە: ئـەوەی نـەهیم لێکـردوون خۆتـانی لێبپـارێزن. ئـەوەی فـەرمانم پێکردوون بەگوێرەی توانا ئەنجامی بدەن، ئەوەی کەگەلو نەتـەوەکانی پێش ئـەوەی بـە فـەتارە داوە زۆر پرسـیارکردنیان بـوو؛ پرسـیاری نابـەجێو دژایەتیکردنی پێغەمبـەرەکانیانو بێگوێیـی کردنیـانبوو، هـەر لـەو مانـاو مەفهومەدا ئیمامی ئەحمەدو موسلیمو نەسائیو ئیبنوماجـە فەرمودەیـەکی تر لـە ئـەبوهورەیرەوە دەگێڕنـەوە: دەڵـێ: پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: (ذروني ماتركتُ لكم، فَإنَّمَا أهْلَكَ مَنْ كان قَبْلكم بِكَثْرةِ سؤالِهِم واختلافِهم على أنبيائهم، فاذا امرتكم بِشَيْءٍ فَأتُوا منه مااستطعتم وإذا نهيتكم عن شَيْءٍ فَدَعُوه) .

ئەو ئاژەڵانەی نەفامەکان لەخۆیان حەرامکردبوو

مَا جَعَلَ ٱللَّهُ مِنۢ بَحِيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَـٰكِنَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾ وَإِذَا
قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ قَالُوا۟ حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا
عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۚ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

جا وەکوو چۆن پەروەردگار نەهی کردووەو ئادەمیزادانی مەنع کردووە لە پرسیارکردنو لێکۆڵینەوە لەو شتانەی کە پێویست نیە لێکۆڵینەوەیان تێدا بکرێ، هەر بەو جۆرەش مەنعی کردووە کە لەخۆوە برێ شت لەسەر خۆیان پێویست بکەن. لەم روانگەوە گومڕایی ئادەمیزادانی سەردەمی نەفامی دەست نیشان دەکا، لەو شتانەدا کە لەسەر خۆیان حەرامکردبوو، بەبێ ئەوەی کە رەزامەندی خودای لەسەر بێ، ئەوەی راگەیاند کە ئەو کارە، لاسایی‌کردنەوەیەو بەتاڵو پێچەوانەی زانستو ئاینە، دەفەرموێ: ﴿مَا جَعَلَ اللهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَاسَائِبَةٍ وَلا وَصِيلَةٍ وَلاحَامٍ﴾. (بحيره) ئەو حوشترەیە کە گوێچکەی دەقلیشێننەوە کاتێک کە پێنج سک دەکاو ئاخرەکەیان مێینە دەبێ، ئیتر ئەو وشترە گۆشتو شیری لەسەر ئافرەتان قەدەغە دەبوو، ئەگەر ئاخر سکی نێرینە بوو ئەوە سەردەبڕێو گۆشتەکەی دەخورێ لەلایەن پیاووئافرەتەوە.

(سائبة) وشترێکە مەرەخەس دەکراو نەزردەکرا بۆ بتەکانیان لەکوێ بلەوەڕایە ئارەزووی خۆی بوو، باری لێ نەدەنرا، کوڵکەکەی نەدەبڕدرایەوە، شیرەکەی بۆ میوان نەبوایە نەدەدۆشرا!

(وصیة) حوشترێکە دەسک بکا دوانکە دوانکە، یان مەر حەوت سک بکا دوانکە دوانکە، جا کە لە جاری حەوتەمدا یان دەیەمدا نێرو مێی ببن

نێرەکە سەرنابڕن لەبەر خاتری مێیەکە، شیری دایکەکەشیان نەدەبوو ئافرەت بیخۆنەوە تایبەتبوو بەپیاوان!.

(حام) وشترە نێرێکە کە لە پشتی ئەو، لای خاوەنەکەی دەجار پەڕی بێ دەوەرز مێینەی لیچاک کرابێ. ئیتر ئەو حوشترە باری لێ نەدەنراو لەهیچ پاوانێک نەدەگەڕێندرایەوە، لەکوێ حەزی لێبوایە لەوێ دەلەوەڕا.

واتە: پەروەردگار هەرگیز یاساو شەریعەتی حەرامبوونی (بەحیرەو سائیبەو وەصیلەو حامی) دانەناوە ﴿وَلَكِنَّ الذينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ على الله الكَذِبَ﴾ بەڵکوو خەڵکانی سەردەمی نەفامی بەحەرامکردنی بەروبوومو گۆشتی ئەو جۆرە ئاژەڵانە درۆ بەدەم خوداوە هەڵدەبەستن.

چونکە بۆ خۆیان یاساو دابو نەریتیان دادەنانو پاڵ خودایان دەدانو دەیانگوت: ئەمە خودا وای داناوە ﴿وَأَكْثَرُهُمْ لايَعْقِلون﴾ زوربەیان عەقڵیان بەوە ناشکێ کە ئەو هەڵبەستنە لەسەر خودا بێعەقڵو هۆشییە، کوفرو بتپەرستییە، خودا رازی نیە بەندەکانی کافر ببنو فەرمان بەکافر بوون ناکا.

وەکوو دەڵێن: یەکەم کەس ئەم شتانەی حەرامکردو بتپەرستی بۆ عەرەبەکان داهێنا: عەمری کوڕی لوحەی خوزاعی بوو، ئەوەبوو ئایینی ئیبراهیمی تێکدا (بوحەیرەو سائیبەو حامی) داهێنا.

بوخاری فەرموودەیەکی عائیشە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (رايتُ جَهَنَّمَ يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا، رايت عَمْرا يَجُرُّ قُصْبَهُ -امعاءه- وهو اولُ مَنْ سَيَّبَ السوائبَ) .*

طەبەری لە ئەبوهورەیرەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: بیستم پێغەمبەر ﷺ بە ئەکثەمی کوڕی جەونی گوت: ئەی ئەکثەم! (عەمری کوڕی لوحەی کوڕی قومەعەی کوڕی خیندیف)م بینی ریخۆڵەی خۆی رادەکێشان لەناو ئاگردا: کەسم نەبینیوە هێندەی ئەو لە تۆ بکاو هێندەی تۆ لەو بکا!. ئەکثەم وتی: ئەی پێغەمبەری خودا ﷺ ترسم هەیە ئەو لێکچوونەمان زیانم پێبگەیەنێ،

* تەفسیری ئیبنوکەثیر ج٢/١٠٧.

پێغەمبەرﷺ فەرمووی: نەخێر زیانم پێ ناگەیەنێ، تۆ موسوڵمانیو ئەو کافرە، ئەو یەکەم کەس بوو ئایینی ئیسماعیلی تێکدا یاسای (بوحەیرەو سائیبەو حام)ی داهێنا.[٦]

ئەو نەفامانە ئەوەندە لەسەر دابو نەریتی خۆیان سورن!

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ﴾ ئەگەر بەو موشریکانە بگوترێ: واز لەو دابو نەریتە پوکاوانە بێنن، وەرن موسوڵمان ببنو بەگوێرەی قورئان هەڵسو کەوت بکەن، ئەحکامی ئەو کتێبە نێردراوە جێبەجێ بکەن، کە هەموو حوکمێکی بە بەڵگەی بەهێزەوە پشتگیری دەکرێ، وەرن گوێ لەئامۆژگاری پێغەمبەرﷺ بگرن کە راگەیەنەری قورئانەو حوکمە موجمەلەکانی شیدەکاتەوە، لە وەلامدا ﴿قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ دەڵێن: ئەوەمان بەسە کە لەباوکو باپیرانمانەوە بۆمان ماوەتەوە، ئەوان بۆ ئێمە پێشەواو مامۆستانو ئێمە شوێنکەوتووی ئەوانین. ئیتر پەروەردگار قسەکانیان رەت دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ بۆچی نازانن کە باوکو باپیریان هیچ لەشەریعەتو یاسایان نەزانیوەو هەرگیز نازانن رێگەی راستو خێر لەکوێوەیە، قەت بەرژەوەندی دینو دونیایان نەزانیوە!!

بەڵکوو ئەوان لەگومڕاییو قوڕەلیتەی بتپەرستیدا، لەناو گێژاوی بیروباوەڕی پڕوپووچدا نوغرۆ بوون، ئەوانە بە شارەزوو هەوانتە شەریعەت بۆخۆیان دادەنێن، ئەوەتا یاسای کچ زیندە بەچاڵکردن، عەرەقخواردنەوە، ستەمکردن لەئافرەتو هەتیو، تاوانکردنی گەورەو هەمەجۆر، هەڵگیرساندنی شەڕوشۆڕ بەبێهۆی رەوا، خۆشکردنی ئاگری دوژمنایەتی.....هتد، پەیڕەویان کردووەو دەیکەن.

ئەم ئایەتە هەڕەشەیەکی توندو سامناکە بۆ ئەو کەسانەی کە لاسایی کوێرانە دەکەنەوە بەبێتێفکرینو وردبوونەوە شوێن خەڵکی تر دەکەون، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ، قَالُوا بَلْ

---

[٦] هەمان سەرچاوە.

نَتبعُ مَا الفَیْنَا علَیْه آباءَنا ، اَوَلَوْ كانَ آباؤهُمْ لایَعْقِلُوْنَ شیْئا ولایَهْتَدُوْن﴾البقرة/١٧٠.

بەڵێ عەرەبە موشریکەکان پێیان وابوو: ئەوان لەسەر ئایینی ئیبراهیمن، کە لە خوداوە هێناویەتی! ئەوان هەرگیز ئینکاری هەبوونی خودایان نەکردووە، بەڵکوو دانیان بە هەبوونی خودادا دەنا، بڕوایان وابوو کەخودا خاوەن دەسەڵاتەو بەدەسەڵاتی خۆی بوونەوەر هەڵدەسوڕێنێ، بەلام وێڕای ئەوەش بۆ خۆیان شەریعەتو یاسایان بۆخۆیان دادەناو پاشانیش پێیان وابوو: وایان دادەنا کە ئەوە شەریعەتی خودایە، واتە: بەدەم خوداوە درۆیان هەڵدەبەستن، بەمەش بوون بە کافرو بێ بڕوا، ئیتر هەر لەم روانگەوە لەهەموو شوێنو کاتێکدا هەر کۆمەڵ ئەنجوومەنێک یاسا بۆ خۆیان دابنێن -پێیان وابێ یان پێیان وانەبێ کە ئەوە شەریعەتی خودایە بە نەفامو کافر حسێب دەکرێنو دەچنە ریزی کافرەکانی سەردەمی نەفامیەوە!، چونکە شەریعەتی خودا ئەوەیە: کە لەقورئاندا دیاری کراوە، ئەوەیە کە پێغەمبەرﷺ روونی کردۆتەوە، شەریعەتەکە هیچ تەمو غوبارێکی بەسەرەوە نیە، پێویستی بەوە نیە کەس لەخۆیەوە شتی بەناوەوە هەڵبەستێو ئەمجار پێی وابێ کە لە خوداوەیە!

بۆیە پەروەردگار هەموو ئەوانەی ئەو ئیدیعایە دەکەن بەکافرو خوانەناس دروشمداریان دەکا، ئەمجار دەیانخاتە ریزی نەفامو بێ عەقڵەکانەوە، چونکە ئەگەر هۆشیان هەبوایە شتیان بەدەم خوداوە هەڵ نەدەبەست، ئەگەر فامیان بکردایەوە پێیان وانەدەبوو کەئەم درۆو هەڵبەستەیان بۆ بەسەر دەچێ!.

ماوەتەوە ئەوە بزانین کە مانای ئیستینکاری ئایەتەکە ﴿أَوَلَوْ كَانَ آباؤُهُمْ لایَعْلَمُوْنَ شَیْئاً ولایَهْتَدُوْن﴾ ئەوە نیە، کە ئەگەر باوکو باپیریان شتێکیان بزانیایە دروستو رەوا دەبوو بۆ ئەوانە کە شوێنیان بکەوتنایەو وازیان لەقورئانو روونکردنەوەی پێغەمبەرﷺ بهێنایە...

بەڵکوو ئایەتەکە بۆ تەقریری واقیعی ئەوانو واقیعی باوکو باپیرانیانە کە پێش ئەوانە باوکو باپیرانیشیان شوێن ئەو دابو نەریتە دەکەوتن کە

لەوەپێش لە بـاوکو باپیرانیانـەوە بۆیـان مـابووەوە، یـان شـوێن ئـەو یاسـایە دەکەوتن کە خۆیان بۆ خۆیان دادەنا!.

ئیستنکارەکە ئەو دەگەیەنێ کە نابێ بە هیچ جۆرێک کەس پەنا بۆ ئەوە بـەرێ شـەریعەت بۆخـۆی دانـێ، شـوێن شـەریعەتو یاسـای داڕێـژراوی بـاوکو باپـیرانی بکـەوێ، لـەکاتێکدا کـە شـەریعەتی خـودا لەبەردەسـتدا بـێو پێغەمبەر رایگەیاندبێو روونی کردبێتەوە.

دوای فەرمان بە چاکەو نەهی لە خراپە هەموو شتێک بەدەست خوایە

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

جا کـە لـە روونکردنـەوەی حـاڵو چۆنیـەتی کافرەکـان بـووەوە، قسـەو هەڵوێسـتیانی دەستنیشـانکردن،، ئـەمجار هاتەسـەر حـاڵو چۆنیـەتی موسـوڵمانانو سـیماو دروشمیـان دیـاری دەکـا، ئـەرکی سەرشـانیان روون دەکاتەوە، هەڵوێستیان بەرامبەر خودا نەناسـانو بـیرو بۆچوونیـان بـۆ دیـاری دەکا، رووبـەڕووی حسـابو پـاداشو سزای خودایـان دەکاتـەوە، بەتـەرازوو و پێوەری یەزدانی کارو کردەوەکانیان هەڵدەسەنگێنێ.

ئیمامی واحیدی لە ئیبنوعەبباسـەوە دەگێڕێتـەوە دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ نامەی نووسی بۆ خەڵکی هەجەر کەمونذیری کوڕی ساوی بەسـەریانەوە بـوو، بانگەوازی دەکردن بۆموسوڵمان بوون، پێی فەرموو: بانگیان بکـە بۆئیسـلام، ئەگـەر موسـوڵمان نـەبوون، بـا سـەرانە بـدەن، کـاتێ نامـەی پێغەمبـەر ﷺ گەیشتو بۆی خوێندنەوە، خەڵکەکە هەمەجۆر بوو عـەرەبو جولەکـەو گـاورو صابیئەو ئاگرپەرستیان تێدابـوو، تێکـڕا هـەموویان وتیـان: سەرانە دەدەیـنو موسوڵمان نابین، پێغەمبەر ﷺ نامەی بۆ مونذیر نووسی؛ فەرمووی: بە هیچ جۆرێک سەرانە لە عەرەبەکان قبووڵ مەکە، ئەوان یان دەبـێ موسـوڵمان بـبن

یان دەبێ شەڕیان لەگەڵ بکرێو بە شمشێر بکوژرێن، بەڵام ئەهلی کیتابو مەجووسەکان سەرانەیان لێوەربگرە، جا کە مونذیر نامەکەی پێغەمبەریﷺ بۆخوێندنەوە عەرەبەکان موسوڵمان بوونو ئەهلی کیتابو مەجووسەکانیش سەرانەیان دا، عەرەبە دووڕووەکان وتیان: (محمد) سەیرو سەمەرەیە، لە لایەکەوە پێی وایە: کە خودا ناردوویەتی بۆ ئەوەی شەڕ لەگەڵ هەموو کەس بکا تا موسوڵمان ببن، سەرانە لەئەهلی کیتاب نەبێ لە کەسی تر وەرنەگرێ، سەیرە ئەوەی لە موشریکەکانی هەجەری قبوڵ کرد لە موشریکەکانی عەرەبی وەرنەگرت، ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردە خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿یا أَیُّهَا الذینَ آمَنُوا﴾ ئەی ئەوکەسانەی کە بڕواتان بەخوداو پێغەمبەرەکەی هێناوە ﴿عَلَیْکُمْ انفُسَکُمْ﴾ پارێزگاری نەفسی خۆتان بکەنو خۆتان لە تاوانو سەرپێچیکردنی فەرمانەکانی خودا بپارێزن، هەوڵ بدەن خۆتان لەخودا نزیک بکەنەوە، کردەوەی چاک بکەن، گوفتارو کردارتان باش بێ! خۆتان لە سزای خودا رزگار بکەن. ئەگەر ئێوە بۆ خۆتان خوداپەرستو فەرمانبەردارین، ﴿لَایَضُرُّکُمْ مَنْ ضَلَّ اذا اهْتَدَیْتُمْ﴾ گومڕایی خەڵکی تر زیانتان پێناگەیەنێ، ئەگەر ئێوە رێگای هیدایەتو راستی بگرنە بەرو حەقخوازو بەحەقگەیشتووبن گومڕایی کەسانیتر نزیک بن لێتان یا دووربن زیانتان پێناگەیەنێ! ﴿إِلَی اللهِ مَرْجِعُکُمْ جمیعاً فَیُنَبِّئُکُمْ بِمَا کُنْتُم تَعْمَلُونَ﴾ هەربۆلای خودایە گەڕانەوەتان ، هەمووتان دەگەڕێنەوە بۆ بەر قاپی یەزدان، ئەو کاتە هەواڵی کردارو گوفتارتان دەداتێو پێتان دەڵێ: چیتان کردووەو چیتان گوتووە، هەرکەسەتان بەگوێرەی کردەوەکانی سزاو پاداشی دەدرێتەوە ! چاکە بەچاکەو خراپە بەخراپە!.

پێویستە ئەوە بزانرێ کەئەم ئایەتە نابێتە بەڵگە بۆ وازهێنان لە فەرمان بە چاکەو نەهیکردن لە خراپە، بەڵکوو ئایەتەکە راستییەک روون دەکاتەوە ئەویش ئەوەیە: کە کەس لەباتی تاوانی یەکێکی تر سزا نادرێت، ئایەتەکە بنەمای بەرپرسیاریەتی تادەمیزاد روون دەکاتەوە وەکوو لەشوێنێکی تردا

دەفەرموێت: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾المدثر/٣٨. ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ﴾الأنعام/١٦٤.

بەهەر حاڵ ئایەتەکە داوادەکا: کە موسوڵمان بینای کەسایەتی خۆی بکا، رەوشتو ئەخلاقی خۆی جوانبکا، بیروباوەڕی خۆی بەهێز بکا، لەکردنی هەموو خێرو چاکەیەکدا، بۆ خۆپاراستن لەهەموو گوناهو تاوانێک پشت بەخۆی ببەستێو ئیعتیمادی سەرەکی لەسەر خۆی بێ.

ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنێ: کە موسوڵمان کۆمەڵێکن جودان لە خەڵکی تر، لەناو خۆیاندا هاریکارو یەکگرتوون، بۆیە پەروەردگار پێیان دەفەرموێ: ئێوە بەرپرسیاری نەفسی خۆتانن، پاکی بکەنەوە، بەر پرسیاری کۆمەڵی خۆتانن ئاگاداری بکەنو بیپارێزن، چ زیان بە ئێوە ناگا کە خەڵکی تر گومڕاببێ؛ بەمەرجێ ئێوە خۆتان رێگای هێدایەت بگرن، ئێوە گەلو نەتەوەیەکی هاریکارن لە نێو خۆتاندا، هەندێکتان وەلیو خۆشەویستی یەکترین، پەیوەندیتان بەکەسی ترەوە نیە.

ئایەتەکە بنەما سەرەکییەکانی سروشتی گەلی موسوڵمان دادەرێژێ، شێوەی پەیوەندییان بە گەلانی ترەوە دیاریی دەکا! موسوڵمانان پارتو حیزبی خودان، خەڵکانی تر پارتی شەیتانو ئەهریمەنن، بۆیە لەنێوان موسوڵمانو ناموسوڵماندا وەلائو هاریکاری نیە، نابێ ببێ، چونکە لە بیروباوەڕدا هاوبەش نین، لە هۆکارو ئامانجدا جیاوازن.

بەڵام ئەمە مانای ئەوە ناگەیەنێ کە موسوڵمانان واز لەفەرمان بەچاکەو نەهی لەخراپە بهێنن، گەلی موسوڵمان کە یاساو نیظامی یەزدانییان لەسەر زەوی خۆیان چەسپاند، ئەمجار دەبێ بانگەوازی ئادەمیزاد بکەن بۆ ئیسلام، هەوڵی هیدایەتدانو تێگەیاندنیان لە ئیسلام بکەن، هەوڵ بدەن دادوەری لەناو کۆمەڵدا سەقامگیر بکەن، ئایەتەکە ئەرکی فەرمان بە چاکەو نەهی لەخراپە لەکۆڵ کەس ناخا، بەرەنگاری کردنی شەڕو گومڕاییو جەنگان دژی ملهوڕان ئەرکی هەمیشەیی موسوڵمانانە، گومڕاترین ملهوڕ ئەو کەسەیە کەدەستدرێژی دەکاتە سەر دەسەڵاتی خوداو لاسایی خودا دەکاتەوە، خەڵکی دەکاتە بەندەی شەریعەتو یاسایەک کەشەریعەتی خودانیە.

خاوەنەکانی سـونەنەن (اصحـاب السنن) دەگێرنـەوە دەڵێـن: حـەزرەتی ئەبوبەکر رەزای خوای لێبێ، لـەکۆڕێکا هەسـتایە حـەواو سوپاسو ستایشـی خـودای کـردو ئـەمجار فـەرمووی: ئـەی موسـوڵمانینە! ئێـوە ئـەم ئایەتـە دەخوێننەوە ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ لَايَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ﴾ بێگومان ئێوە مانای ئەم ئایەتە وەکوو پێویست ناکەن، مانایـەکی لێوەردەگرن جودایە لە مانـای حـەقیقی خۆی! مـن بـۆ خـۆم لـە پێغەمبـەرم ژنەوت: دەیفەرموو: موسوڵمانان ئەگەر مونکەریان بینیو نەیانگۆڕیو هەوڵی لابردنیان نەدا، لەوانەیە پەروەردگار بەسزایەکی گشتی سزایان بدا!

بەڵێ بەم شێوە حـەزرەتی ئەبوبـەکر رەزای خـودای لێبـێ -تێگەیشـتنو بۆچوونێک کە بە هەڵـە چوبـووە مێشـکی هـەندێ کەسـەوە راسـتی کـردەوە! بێگومان موسوڵمانان ئەمرۆ زۆر پێویستیان بەئەو جۆرە راستکردنەوە هەیە ، چونکە ئەنجامدانی ئەرکی گۆڕینی مونکەر ئەمرۆ دژوارتـرە! چەندە ئاسانە کەنەفس نزمو ورە رووخاو پەنا دەبەنە بەر تەئویلکردنی ئەم ئایەتەو بەو جۆرە راڤەی دەکەن کەلەنارەحەتیو تەنگەو چەڵەمەی جیهاد رزگاریان ببێ، ئـەرکەو زەحمەتی تێکۆشانیان لەکۆڵ بکەوێ!.

بـەڵام لـێرەدا راسـتییەک هەیـە پێویسـتە موسـوڵمانان بـاش بـیزانن هەمیشە لەبەر چاویان بێت! ئەویش ئەوەیە ئەم ئایینە پایەدار نـابێ ئیـللا بـە ماندووبوونو جیهـاد نـەبێ، راگـیر نـابێ ئیـللا بـەکردەوەو هـەوڵدان نـەبێ، پێویسـتە بـۆ ئـەم ئایینـە هەمیشـە کۆمـەڵێک هـەبن بانگـەوازی بـۆ بکـەنو خۆیـانی لـە پێنـاودا بـەخت بکـەن، خـەڵکی بیننـەوە سـەر جـادە راسـتەکەی ئیسـلام، خودایـەتی خـودا لەسـەر زەوی بچەسـپێنن، ئـادەمیزادان لـە بەندایەتیکردنی بەندە رزگار بکەن بۆبەندایەتیکردنی خودا، بـۆ بەرقـەراربونی شـەریعەتی خـوداو کـارپێکردنی لـەژیانی خـەڵکیدا، ئـەمجار موسـوڵمانان رزگاریان دەبێو ئەرکی فەرمان بەچاکەو نەهی لەخراپەیان لەکۆڵ دەکەوێ !.

سەعیدی کوڕی موسەییەب دەڵێت: مانای ئایەتی ﴿لایضرکم من ضـل اذا اهتدیتم﴾ پاش فـەرمان بەچاکـەو نـەهی لەخراپەیـە، واتـە: ئێـوە ئـەرکی

سەرشانی خۆتان کە فەرمان بە چاکەو نەهی لە خراپەیە ئەنجامی بدەن، ئیتر دوای ئەوە، ئەگەر کەسێک کە گوێی نەگرت زیان بە ئێوە ناگا.

بەلاّم ئەگەر ئایەتەکە دەرحەق ناموسوڵمان هاتبێتە خوارێ، ئەوە هیچ ئیشکالێکی تێدا نیەو مانەکەی بەم جۆرە دەبیّ؛ پارێزگاری هاوئایینانی خۆتان بکەنو بەرژەوەندی دونیاو ئایینیان بپارێزن، ئیترگومڕایی کافرەکان زیان بە ئێوە ناگەیەنیّ! فەرمان بەچاکەو نەهی لە خراپە هەرکاتیّ هومێدی کاریگەری تێدا هەبوو یان بەرپەرچدانەوەی ستەمکاری تێدا هەبوو! ئەرکێکی پێویستو دیاریکراوە، بەلاّم هەرکاتیّ ترسی زیانێکی تایبەتی بۆ خۆی هەبوو، یان دەترسا لەوەی فیتنەیەک بۆ موسوڵمانان بخاتەوە، یان ببێتە هۆی کەوتنە فەلاکەتەوە، بەم جۆرە لیّی مەعلوم بیّ یان گومانێکی بەهێزی هەبیّ، کەئامۆژگارییەکەی سوودی نابیّ، یان دەبێتە هۆی لەناوچوونی خۆی، ئەوە پێویستی فەرمان بەچاکەو نەهی لەخراپەی لەکۆڵ دەکەویّ.

شایەتی گرتن لەسەر وەسیەت کردنیکاتی مردن

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ شَهَـٰدَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ
ٱلْمَوْتُ حِينَ ٱلْوَصِيَّةِ ٱثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ أَوْ ءَاخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ
أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى ٱلْأَرْضِ فَأَصَـٰبَتْكُم مُّصِيبَةُ ٱلْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا
مِنۢ بَعْدِ ٱلصَّلَوٰةِ فَيُقْسِمَانِ بِٱللَّهِ إِنِ ٱرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِى بِهِۦ
ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَـٰدَةَ ٱللَّهِ إِنَّآ إِذًا لَّمِنَ ٱلْـَٔاثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

فَإِنۡ عُثِرَ عَلَىٰٓ أَنَّهُمَا ٱسۡتَحَقَّآ إِثۡمٗا فَـَٔاخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَحَقَّ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَوۡلَيَٰنِ فَيُقۡسِمَانِ بِٱللَّهِ لَشَهَٰدَتُنَآ أَحَقُّ مِن شَهَٰدَتِهِمَا وَمَا ٱعۡتَدَيۡنَآ إِنَّآ إِذٗا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَٰلِكَ أَدۡنَىٰٓ أَن يَأۡتُواْ بِٱلشَّهَٰدَةِ عَلَىٰ وَجۡهِهَآ أَوۡ يَخَافُوٓاْ أَن تُرَدَّ أَيۡمَٰنُۢ بَعۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡۗ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱسۡمَعُواْۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡفَٰسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

جا وەکوو زانیمان لە ئایەتی پێشودا پەروەردگار ئەوەی رون کردەوە کە سەرەنجام گەڕانەوەی هەموو ئادەمیزادان پاش مردن بۆلای خودایە حیسابو لێکۆڵینەوە لەگەڵ بەندەکانیدا دەکاو بەگوێرەی کردارو گوفتاریان پاداشو سزایان دەداتەوە، کەوابوو گونجاو و جێی خۆیەتی کە باسی وەصیەتو پێویستی‌یەکانی بکا: لەپێش مردندا دەبێ وەکوو چەندو چۆنی شایەد بەمەبەستی پارێزگاری‌کردنی ماڵو سامانو پارێزگاری حەقی خەڵک فەرمووی: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُم ....الآية﴾.

دەربارەی هاتنەخوارەوەی ئەم ئایەتە ئیمامی بوخاری‌و دارەقوطنی‌و طەبەری‌و ئیبنولمونذیر لە عەکرەمەوە لە ئیبنوعەبباسەوە دەڵێ: تەمیمی داری‌و عەدی کوڕی بەداء کە نەصرانی بوون لە سەردەمی نەزانی‌دا بازرگانی‌یان لە شامەوە بۆ مەککە دەکردو لەوێ زۆر دەمانەوە، کە پێغەمبەر ﷺ تەشریفی کۆچی کرد بۆ مەدینە، ئەوانیش شوێنی بازرگانیەکەیان گۆڕی بۆمەدینە، واتە: دەهاتنە مەدینە . بودەیلی (السهمی) مەولای عەمری کوڕی عاص بە هیوای بازرگانی لەگەڵیان کەوتو چوونە دەرەوە بۆشام بە مەبەستی بازرگانی، کە ماوەیەک ڕۆیشتن لەرێگا (بودەیل) نەخۆش کەوت، نەخۆشی‌یەکەی سەخت بوو، زانی کە دەمرێت بۆیە وەسیەتنامەیەکی نووسی‌و خستیە ناو شتومەکەکانیەوە پێی گوتن: کە شتوومەکەکانی بە

کەسوکارەکەی بسپێرنەوە، کە بودەیل مرد، شتەکانیان لێک‌کردەوە جامێکی زیوی بەزێڕ زەرکەفتکراویان تێدابوو، دەریان هێناو شتەکانیان وەکوو خۆی لێ‌کردەوە ، کە هاتنەوە مەدینە، شتومەکەکانیان دایەوە بە کەسوکاری (بودەیل)، کە لێکیان کردنەوە وەسیەتنامەکەیان تێدا دۆزیەوە، جامە زیوەکەی تێدا نەبوو، داوایان لێ‌کردن ئەویشیان بۆ بگێڕنەوە، وتیان: هەر ئەو شتانەبوونو ئەوانەشمان داونەوە بە خۆتان، وتیان: ئەوە وەسیەت نامەو نووسراوی خۆیەتی، بەدەستی خۆی نووسیویەتیو لیستی شتەکانی تێدایە!! وتیان: هیچمان لێ پاش نەداوەو هەر ئەوەندە بوون، دوایی کێشەکەیان گەیاندە لای پێغەمبەر ﷺ ئەویش سوێندی دان کە هیچ شتێکمان نەشاردۆتەوەو هیچمان لێ هەڵنەگرتووە، دوایی لە مەککە جامەکە دۆزرایەوە، وتیان لەعەدی کوڕی بەداءو تەمیم کڕیومانە، ئەمجار دوو پیاویان لەخزمی بودەیل (السهمی) هێناو سوێندیان خوارد کە ئەم جامە هی فلانە کە مردووە. ئیتر جامەکەیان لێ‌وەرگێڕایەوەو درایەوە بەمیراتگرانی بودەیل[٧]. لەم بارەوە ئەم ئایەتانە هاتنە خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ ....﴾ الآية.

ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان بەخوداو بە پێغەمبەری خودا کردووە شایەتیدانی راستو دروست لە نێوانتان دا ﴿إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾ کاتێ مردن یەخەی هەریەکێ لە ئێوەی گرت، واتە: کە تووشی دەردی وا بوون گوماتی ئەوەتان لێ‌دەکرد پێ‌ی دەمرن ﴿حِينَ الْوَصِيَّةِ﴾ لەکاتی وەسیەتکردندا شایەتەکان دەبێت بریتی بن لە ﴿اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾ دوو شایەتی عادل لەموسوڵمانان یان لە خزمو خوێشی خۆتان ﴿أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ یان دوو شایەتی غەیری موسوڵمان یان غەیری خزمو خوێش ئەگەر موسوڵمان یا خزم دەست نەکەوت ﴿إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُم

---

[٧] لەدواییدا تەمیم بەیعەتی بە پێغەمبەرﷺ کردو موسوڵمان بوو، جا دەیگوت وەڵڵاهی پێغەمبەر راستی فەرموو من جامەکەم دەرهێناو هەڵمگرت (تفسیر الطبری م٧-ص٧٥).

مصيبة الموت﴾ ئەگەر ئێوە لە سەرە مەرگێدا بوونو بەڵای مردن یەخـەی پـێ گرتنو ئێوەش وەسیەتنامەتان نوسیبوو، دوو کەس کە پێتـان وابـوو عـادڵن، چی ماڵو سامانێ پێتـان بـوو تەسـلیم بـە ئـەوانتان کـردو دوایـی مـردن، دوو شایەتەکە شتو مەکەکانیان هێنایەوە بۆ لای میراتگرەکـانو ئـەوانیش لێیـان کەوتنە گومانەوەو پێیان وابوو خیانەتیان کـردووە، بـەم شێوە شـایەتیەکەیان لێوەربگرن ﴿تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلاَةِ﴾ رایان بگرن لە دوا نوێژی عـەصر چونکە دوا نوێژی عـەصر کـاتی دادگـایی کـردنو حوکـم دان بـووە لـە ولاتـی حیجـاز، لەوکاتـەدا قـازیو دادوەر ئـەرکی خۆیـان ئـەنجام داوە، هـەندێکیش دەڵێن: مەبەست دوا نوێـژی نیوەڕۆیـە، بڕێکیـش دەڵێـن: دوای هـەر نوێژێـک دەبێ، سوێند خواردنو شایەتیدانو تـەئمینکردن بـەو شێوە، ئـەمجار لـەناو کۆمەڵێک خەڵکو لە دوا نوێژ بۆ وروژاندنی هەستی ئاینیو شەرمەزارکردنە لە حاڵەتێکدا کە درۆو خیانەتی لێ دەربکەوێ بۆ ئەوەی خۆیان بپارێزن!!

بە هەرحاڵ زوربەی زانایان پێیان وایە: کە مەبەست بە (الصـلاة) نوێـژی عەصرە. چونکە پێغەمبەرﷺ عەدیو تـەمیمی لـەو کاتـەدا سوێندا، لـەوە دواش کاری دادگاییو قەزاوەت کردن لەو کاتانەدا بوو!.

ئیبنوعەبباس دەفەرموێ: ئەگەر شایەتەکان موسـوڵمان نـەبوون ئەوکاتـە مەبەست بەنوێژ نوێژی ئایینی خۆیانە.

طەبـەری دەفـەرموێ: مەبەسـت بـەنوێژ نوێـژی موسـوڵمانانە؛ چونکـە پەروەردگار وشـەکەی بـە (الصـلاة) هێنـاوە- ئـەلیفـولامی- پێـوە لکـاندوە بۆئەوەی بسەپێ بەسەر نوێژێکی زانراودا، جولەکـەو گـاور زۆر جـۆرە نوێژیـان هەن، کەوابێ دەزانین کە مـەبەستەکە نوێژی دیـاریکراوی موسـوڵمانانە نـەک نوێژی موتڵەق.

﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ﴾ ئەگـەر لەراسـتگۆیی شـایەتەکان کەوتنـە شکەوە، سوێندیان دەدەن بەخودا، واتە: داوایـان لێ بکـەن کـە سـوێندتان بـۆ بخۆن بە خودا، کە ﴿لانشتري به ثمنا﴾ بڵێن: ئێمە بـەم سـوێند خواردنـەمان نامانەوێ ماڵو سامانی دونیامان دەست بکـەوێ، بـەم جـۆرە سـوێند بـەدرۆ بخۆیـن، نەخـێر سـوێند بـەدرۆ نـاخۆینو چـی دەڵێـین راسـت دەکـەین،

بەسوێندەکەمان مەبەستمان دەستکەوتنی ماڵی دونیا نیە. ﴿وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ﴾ تەنانەت ئەگەر سوێند بۆخوراوەکەمان یان شایەدی بۆ دراوەکە خزمو خوێشی خۆشمان بێ!

واتە: ئێمە بۆ ماڵی دونیا سوێند بە درۆ ناخۆین ﴿وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ﴾ دەبێ لەسوێندەکەشیاندا بڵێن: ئێمە شایەتیدانێک ناشارینەوە کەخودا فەرمانی کردووە بەئەنجامدانی چیمان لایە بەراستو ڕەوانی دەیگێڕینەوە، چۆن خودا فەرمانی کردووە بە هەڵگرتنو پارێزگاریکردنو ئەداکردنی ئێمە ئاوا ئەنجامی دەدەین، خۆ ئەگەر وا نەکەین ﴿إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْآثِمِينَ﴾ واتە: ئەگەر ئێمە سوێند بە درۆ بخۆین یان لایەنی خزمایەتی لەبەرچاو بگرین، درۆ لەشایەتیدانەکەماندا بکەین، شایەتی‌یەکەمان بشارینەوە، ئەوە ئێمە تاوانبارینو شیاوی سزاو تۆڵە لێ ستاندنین.

بەکورتی دەبێ شاهیدەکە سوێند بخوا کە حەقو ڕاستی دەڵێ: دادوەرانە شایەدی‌یەکەی ئەدا دەکا، لایەنی سوودو قازانجی دونیایی کاری تێ ناکەن، نە کەم نە زۆر شایەتی‌یەکەی ناشارێتەوە خودا چۆن فەرمانی پێکردوون ئاوا ئەرکی سەرشانی خۆیان ئەنجام دەدەن. جا ﴿فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا﴾ ئەگەر دەرکەوت کە شایەتەکان درۆیان کردووە، خیانەتیان لەشایەتی‌دانەکەیاندا کردووە، شایەتی‌یەکەیان شاردۆتەوە کارێکیان کردووە کە پێی تاوانبار بوون ئەوە ﴿فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا﴾ سوێندەکە ڕەت دەکرێتەوە بۆ میراتگرەکان دوو پیاو لەخزمی مردووەکە سوێند دەخۆن لەشوێنی شایەتەکان ﴿مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ﴾ لەوانەی کەوا نزیکن لە مردووەکەو شیاوترین کەسانێکن بۆ میراتگرتن ﴿فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا﴾ سوێند دەخۆن بەخوداو دەڵێن: سوێند خواردنو شایەدی ئێمە ڕاسترە لە شایەتیدانی ئەوان، دەڵێن: ئەوان خیانەتیان لەشایەتیەکەی خۆیاندا کردووە، ئەرکی سەرشانی خۆیان بەرێکو پێکی ئەنجام نەداوەو سوێندیان بەدرۆ خواردووە ﴿وَمَا اعْتَدَيْنَا﴾ دەڵێن: ئێمە دەستدرێژیمان نەکردۆتە سەر ئەو دووشایەتەو بەهەوانتە بەخیانەتکاریان

حلێب ناکەین، بەڵکوو بەڵگەمان هەیە لەسەر داواکەمان ﴿إِنَّا إِذاً لَمِنَ الظَّالِمِينَ﴾ واتە: دەبێ لەسوێنددەکەیاندا بڵێن: ئێمە ئەگەر دەستدرێژی بکەینە سەر حەقو بەدرۆ سوێند بخۆین ئەوە ئێمە ستەمکارین ستەم لەخۆمان دەکەین، بەوە کە خۆمان دەخەینە بەر نارەزامەندیی خوداو تۆڵە ستاندنەوە! ئەمجار پەروەردگار حیکمەتی دانانی ئەم جۆرە شایەتیدانو سوێند خواردنە دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَا أَوْ يَخَافُوا أَن تُرَدَّ أَيْمَانٌ بَعْدَ أَيْمَانِهِمْ﴾ ئەو یاسایەی کە بۆ ئێوەمان داناوە کەدەبێ ئەمانەت لادانراوەکە؛ وەصیەت لەلا کراوەکە، لەبەرامبەر خەڵکداو لەپاش نوێژو لە مەشهەدێکی سامناکدا سوێند بخوا، ئەمە نزیکترین رێگەیە کە شایەتەکان شاهیدییەکەی خۆیان بە رێکو پێکی ئەدابکەن، بە بێ گۆڕانکاریو کەمو زیاد تێدا کردن، چونکە لەپاش نوێژو لە مەشهەدێکی ئاوادا کابرا کەم وا هەیە رێگە بەخۆی بدا خیانەتکاریی بکا، جگە لەوە ترسی ئەوەشی دەبێ کە سوێندەکە بدرێ بەمیراتگرەکان، ئەمەش دەبێتە هۆی ریسواییو ناو زراندنی لەناو خەڵکدا، کەوابێ ترسی خوداو ترسی ریسوابوونی لەناو خەڵکدا داخوازی ئەوەن کە لە خیانەتکردن دوورەپەرێز بێ!

ئەمجار پەروەردگار جەختی لەسەر راستگۆیی لەشایەتییدانەکەیاندا کردەوە، بەوە کەکۆتایی حوکمەکەی هێنا بەهەڵنەرێکی هەمیشەییو زاتی کەئەویش تەقوای خودایەو فەرمووی: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ﴾ خوداتان لەیاد بێ، لە سزاو تۆڵەی بترسن! لە سوێندخواردندا خیانەت مەکەن، بەهۆی سوێندی بەدرۆ ماڵو سامان کۆمەکەنەوە، ﴿وَاسْمَعُوا﴾ ئەم حوکمانە ببیستن بیستنی تێفکرینو وەرگرتنو کاری پێ بکەن، ئەگەر وا نەکەن دەبن بە فاسقو یاخیبوو لەچوارچێوەی حوکمی خوداو شەریعەتی خودا دەچنە دەرێو لە ژێر خێمەی هیدایەتی خوادا نامێننەوە، شیاوی سزاو تۆڵە دەبن، ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ پەروەردگار یارمەتی گەلو نەتەوەی فاسیقو لەرێگا دەرچوو نادا،

کەسێک سەرپێچی فەرمانی خودا بکاو گوێڕایەڵی شەیتان بێ خودا سەرفرازی ناکا.

ئیمامی طەبەری دەفەرموێ: زوربەی راڤەکەرانی قورئان پێیان وایە ئەم ئایەتە موحکەمە، واتە: حوکمەکەی نەبڕاوەتەوە، هەر کەسێکیش ئیدیعای نەسخ بوونەوەی ئەم ئایەتە دەکا با بەڵگەی خۆی بخاتە روو؛ (مەبەست ئەوەیە بەڵگەی بەهێزی دەست ناکەوێ)!.

جا وەکوو لە پێشەوە باس کرا ئەم ئایەتانە دەربارەی عەدی کوڕی بەداو تەمیمی داری هاتنە خوارەوەو پێغەمبەر ﷺ بەگوێرەی دەقی ئەو ئایەتانە رەفتاری لەگەڵ تەمیمو عەدیو کەسوکاری ئەو مردووەی کەوەسیەتی لایان کردبوو کرد.

لەدوای کۆچی پێغەمبەریش ﷺ روداوێکی تری وا رووی داو هەر بەپێی حوکمی ئەم ئایەتانە رەفتارکرا!.

ئیبنو جەریر لەشەعبییەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: لە -داقوقا- پیاوێکی موسوڵمان دەکەوێتەوە حاڵەتی مردنەوە کەسی موسوڵمانی دەست ناکەوێ بیکاتە ئەمیندارو وەسیەتیان لابکاو بیانکا بەشایەت بەسەر وەسیتنامەکەیەوە، ئەمجار دوو پیاوی مەسیحی دەکات بەشایەت. ریوایەتەکە دەڵێ: ئیتر ئەم دوو کابرا مەسیحییە دین بۆ کووفە بۆ لای ئەبوموسای ئەشعەری کە لەوێ والی دەبێ وەسیتنامەکەو کەلەپورەکەی دەبەنە خزمەتی!

ئەبو مووسا دەفەرموێ: ئەم رووداوە روداوێکە لەسەردەمی پێغەمبەردا ﷺ رووی‌داوەو لەو کاتەوە تا ئێستا رووی نەداوەتەوە، ئیتر ئەبو مووسا بەگوێرەی دەقی ئایەتەکان رەفتاری لەگەڵ کردنو هیچ کەسێک لە موسوڵمانان رەخنەی لەم کارەی ئەبوو مووسا نەگرت!

ئیبنو عەبباس (خوایان لێ‌رازی بێ) دەفەرموێ: وەک ئێستا لەبەرچاومە کە ئەو دوو گاورە هاتن بۆ ماڵی ئەبو مووساو راسپاردەکەیان دایە دەستیو ئەویش نامەکەی کردەوە کە ئەوان هێنابوویان لەلایەن ئەو موسوڵمانەی کە ئەوانی کردبوو بەشایەتو ئەمیندار.

ئاشکراشە کە ئەم سوورەتە لە دوا دوایی هاتنەخوارەوەی قورئان هاتۆتە خوارێ، بۆیە زانایان دەفەرموون: ئەم سورەتە هیچ ئایەتێکی لێنەسڕاوەتەوە، کە وابێ پێویستە هەر رووداوێکی تری لەم جۆرە روویدا بەو شێوە رەفتاری لەگەڵ بکرێ.

دیارە ئێستا ئامێری جۆراوجۆر پەیدا بوون دەتوانرێ لەرووداوی ئاوەها کەڵکیان لێ وەرگیرێ،، بۆنموونە کابرای کە دەکەوێتە حاڵەتی مردن دەتوانێ بە خەتی خۆی وەسیەتنامەو راسپێردەکانی بنووسێ، یان بە تەسجیلو ڤیدیۆ تەسجیلی بکا، یان بە تەلەفۆنو فاکس وەسیەتەکەی بگەیەنێ، یان بەهۆی دائیرەی دادگاو پۆلیسو بانقەوە ......هتد، کارەکەی ئەنجام بدرێ، بەڵام ئەگەر وا رێکەوت روداوێکی لەو جۆرە هاتە پێشەوەو لەکۆمەڵگایەکی وادا بوو کە ئەو جۆرە هۆکارو ئامێرانەی تێدا نەبوون ئەوە دەبێ بەگوێرەی دەقی ئایەتەکان رەفتار بکرێ.

زانایانی ئیسلام لەم سێ ئایەتە چەند حوکمێکیان دەرهێناوە هەرە گرنگەکانیان ئەمانەن:

١- هەڵنانی موسوڵمانان بۆ وەسیەتکردنو گرنگیدان پێی هەمووکاتێ: چ لەماڵەوە بن چ لە سەفەردابن.

٢- شایەت گرتن لەسەر وەسیەتەکە بۆئەنجامدانی.

٣- دەبێ شایەتەکان دووپیاوی موسوڵمانی عادڵ بن.

٤- ئەگەر وا رێکەوت موسوڵمان دەست نەکەوت لەبەر ناعیلاجی دەکرێ دوو ناموسوڵمان بگیرێ بەشایەت. ئا لێرەدا زانایانی ئیسلام رای جیاوازیان تێدا پەیدا بووە؛ جەماوەری فوقەها دەڵێن: رستەی ﴿أو آخران مِنْ غَيْرِكُمْ﴾ لەئایەتەکەدا حوکمەکەی هەڵوەشاوەتەوە بە رستەی ﴿مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ﴾البقرة/٢٨٢ ، هەروەها بە رستەی ﴿وأشهدوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾الطلاق/٢ ، ئایەتی دەین کە رستەی ﴿ممن ترضون﴾ەی تێدایە لە دوادوایی ئایەتەکانی قورئان لەبارەی هاتنە خوارەوە کەوابێ حوکمی ئەم حوکمی ئەوی سڕیوەتەوە، ئەو رۆژگارە ئیسلام تەنها لە مەدینەو چەند

شوێنێکی تری وڵاتی حیجازدا هەبووە، بۆیە لەبەر ناعیلاجی شایەتیدانی ئەهلی کیتاب وەرگیراوە، بەڵام ئەمڕۆ موسوڵمانان لەهەموو شوێنێک هەن، کەوابێ شایەتیدانی کافر دروست نیەو کاری پێ ناکرێ: زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوە یەکن کەشایەتی فاسق وەرناگیرێ دەی خۆ کافر پلەی بێ دینیو گومڕایی زۆر لەهی فاسق خراپترە! کەوابێ شایەتی کافر قبووڵ نیە بەسەر موسوڵمانانەوەو نەبەسەر کافرەکان خۆیانەوە.

ئیمام ئەبوحەنیفە دەفەرموێ: شایەتیدانی کافر لەسەر کافر دروستە بەڵام لەسەر موسوڵمان دروست نیە، چونکە ئایەتەکانی قورئان کە لەبارەی شایەتی هاتوون ئوسلوبو سیاقیان دەربارەی موسوڵمانانە، وەلێ شایەتیدانی ناموسوڵمان لەناو خۆیاندا وەردەگیرێ چونکە خودا دەفەرموێ: ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ﴾آل‌عمران/٧٥ ، ئەهلی کیتاب هی وایان تێدایە ئەگەر ماڵو سامانێکی زۆریشی لا دابنێی خیانەتی تێدا ناکاو بەرێکەو پێکی دەتداتەوە.

ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنێ کە لەناو ئەهلی کیتابدا هی وایان تێدایە ئەوەندە دەست پاکە ئەو ئەندازە ماڵەشی بخەیە ژێردەست خیانەتی تێدا ناکا! کەوابێ باشتر ئەمینی دەربارەی کەسو کارو هاوئایینانی خۆی ئەنجامدەدا. هەروەها قورئان دەفەرموێ: ﴿والذين كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾الانفال/٧٣ . ئایەتەکە ویلایەتو سەرپەرشتیاری بۆ یەکتری بۆ چەسپاندوون، دەی خۆ سەرپەرشتیارییو ویلایەت لەشایەتیدان گرنگ ترە....

هەروەها ریوایەتەکەی جابیری کوڕی عەبدوڵلاﷺ کە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: جولوکەکان پیاوێکو ئافرەتێکیان هێنا بۆلای پێغەمبەرﷺ تاوانی زیناکردنیان خستبوونە پاڵ، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: (ائتونى باربعة منكم يشهدون) .

زیاد لەوە ئەهلی ذیمە لەناو خۆیاندا مامەڵەی کڕینو فرۆشتن دەکەن، شەڕو هەرایان لەناودا روو دەدا، جگە لەخۆیان شایەتی تریان دەست ناکەوێ،

کێشەکانیان دەبەنە دادگای موسوڵمانان، ئەگەر قازی موسوڵمانان شایەتی خۆیان لیٚ وەرنەگریٚ زۆر لەمافەکانیان دەفەوتیٚ، ستەمو ئاژاوەو پشێوی دەکەوێتەوە، کەوابوو پێویستە شایەتییان لەسەر خۆیانو بۆخۆیان لیٚوەربگیریٚ، ئەمە رای پەسەندو عەمەلی‌یە.

هەروەها دەربارەی شایەتیدانیان لەسەر موسوڵمانان پێویستە کار بە رای ئیمام ئەحمەد بکریٚ: کە دەڵیٚ: لەبەر ناچاریو نەبوونی وەکو: لە سەفەردا دروستە شایەتی ناموسوڵمان بۆ موسوڵمان! بەڵگەش ئایەتەکەیە کە دەفەرمویٚ: ﴿أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ﴾.

ئیبنو تەیمییە دەڵیٚ: رای ئیمام ئەحمەد دەربارەی وەرگرتنی شایەتی لێیان لەم باسەدا بۆ کاتی ناچاریو پێویستی‌یە، ئەمەش داخوازی ئەوە دەکا لەهەر کاتو شوێنێکدا ناچاری هەبوو، شایەتییەکەیان لیٚوەردەگیریٚ! خۆ ئەگەر بگوتریٚ: نا موسوڵمان لەهەر شوێنێکدا موسوڵمان دەست نەکەوت شایەتی لیٚوەردەگیریٚ! بەڵام دەبیٚ لەگەڵ شایەتیدانەکەیدا سوێندیش بخوا، ئەوە ویٚ دەچیٚ. چونکە ریٚ دەکەویٚ کابرای موسوڵمان لەغەریبیدا دەکەوێتە حاڵەتی سەرەمەرگو موسوڵمانی دەست ناکەویٚ بیکاتە شایەدو ویٚ دەچیٚ سپاردەی لابیٚ قەرزی لابیٚ یا قەرزی لای خەڵک بیٚ، زەکاتی لەسەر مابیٚ! کەفارەتی لەسەر بیٚ! جا ئەگەر دروست نەبیٚ ناموسوڵمان بکا بە شایەد! زۆر لە مافی خۆیو خەڵکی تریش دەفەوتیٚ.

٥- ئایەتی ﴿تَحْبِسُونَهُمَا﴾ بەڵگەیە لەسەر بەند کردن، چونکە دڵنیاییو گەیشتن بەقەناعەت لە کاروباری ماڵو ساماندا یان بەرەهن دەبیٚ یان بە کەفالەت! دەی کە ئەمانە نەبوون تەنها بەندکردن دەبیٚ بۆ ئەوەی بەهۆی بەندکردنەوە کابرا وا لیٚ بکریٚ ئەو مافەی لایەتی بیداتەوە، یان دەربکەویٚ کەهەژارو نەبووەو وازی لیٚ بهێنریٚ!! بەڵام گەیشتنو دەستکەوتنی مافی جەستەیی؛ ئەو مافانەی کەبریکارییان تیدا نیە، وەکوو حەددو تۆڵە، ئەوە بە بەندکردن نەبیٚ نابیٚ!.

ئەبو داوودو تیرمیذیو هی تریش گێراویانەتەوە لە بەهزی کوڕی حەکیم، ئەویش لە باوکی‌یەوە، ئەویش لە باپیریەوە؛ دەڵیٚ: پێغەمبەرﷺ بە بۆنەی

تۆمەتێکەوە، پیاوێکی بەند کرد. هەروەها ئەبو داوود لە عەمری کوڕی (الشرید)ەوە لەباوکیەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لَيُّ الواجدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وَعقوبَته) کە فەرمووی (يحل عِرْضَهُ) بە سەرزەنشت کردن تەمبێ دەکرێ.. کە دەفەرموێ: (وعقوبته) مەبەست بەندکردنیەتی.

٦- کە دەفەرموێ: ﴿مِنْ بَعْدِ الصَّلاةِ﴾ ئاماژەیە بۆدیاری کردنی کاتو شوێنی سوێند خواردنەکە، واتە: هەڵبژاردنی کاتێک کە لەدڵو دەروونی سوێندخۆرەکاندا کاریگەربێ، بە ئومێدی ئەوەی کە راست بڵێن: لەشایەتیدانو سوێند خواردنەکەیاندا.

زوربەی زۆری زانایان دەفەرموون: مەبەست لە ﴿بعد الصَّلاةِ﴾ دوا نوێژی عەصرە، چونکە شوێنکەوتوانی هەموو ئایینەکان رێزی کاتی دوا نوێژی عەصر دەگرن، خۆیان دەپارێزن لەوەی کە درۆی تێدا بکەنو سوێندی بەدرۆی تێدا بخۆن. لەحەدیثی صەحیحدا هاتووە؛ دەفەرموێ: (من حلف على يمين كاذبة بعد العصر، لقي الله وهو عليه غضبان) هەرکەسێ سوێندی بەدرۆ بخوا لەدوای نوێژی عەصر، رۆژی قیامەت دەگا بەخودا، خودا رەحمی پێ ناکاو رقی لێیەتی. هەروەها دیاریکردنی شوێنی سوێند خواردنەکە، وەکوو لە فەرموودەیەکدا هاتووە کە مالیکو ئەحمەدو ئەبوداوودو نەسائی ریوایەتیان کردووە؛ ئیبنو ماجە بەصەحیحی داناوە، ئیبنو خوزەیمەو ئیبنوحەببیانو حاکم بە صەحیحیان داناوە، لە جابیرەوە بەمەرفوعی ریوایەتیان کردووە؛ کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (لايحلف احدٌ عِنْدَ مِنْبَرِي كاذباً إلاَّ تَبوَّأَ مَقْعَدَهُ مِنَ النار) لە ئەبوهورەیرەوە فەرموودەیەکی تر بەم مانایە ریوایەت کراوە، نەسائی لە ئەبو ئومامەی کوڕی ثەعلەبە بەمەرفوعی ریوایەتی کردووە: کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (مَنْ حَلَفَ عِنْدَ مِنْبَرِي هذا بيمينٍ كاذبةٍ يَسْتَحِلُّ بِهَا مالَ امْرِئٍ مسلمٍ فعليه لعنةُ اللهِ والملائكةِ والناسِ اجمعين لايقبل اللهُ مِنْهُ صَرْفا

ولا عدلا) ئیتر جەماوەری فوقەها ئەم ئایەتەو ئەم فەرمووداندیان کردووە بە بەڵگەی ئەوەی کەدروستە قورسایی بخرێتە سەر سوێندخۆرو توندو تیژی لەگەڵدا بەکار بهێنرێ، بەم جۆرە لە شوێنێکی پیرۆزی وەکوو ناو کەعبە، بەتایبەتی لەنێوان روکنو مەقامی ئیبراهیمدا، یان مزگەوتی مەدینە، لە نزیک مینبەری پێغەمبەرﷺ یان لە بەیتولمەقدیس لای (صەخرە) لە رۆژی جومعە دوای نوێژی عەصر سوێند بدرێ!!

ئیمامی رازی دەڵێ: شافیعی گوتوویەتی: لە سوێنداندا توندوتیژی لەگەڵ سوێندخۆر بەکاردەهێنرێ لە مەوزوعی خوێنو تەلاقو ئازادکردنی بەندەو ماڵو دارایی ئەگەر گەیشتە دووسەد دیرهەمی زیو، واتە: کاتو شوێنەکەی لێ تەنگ دەکرێتەوەو زێدە گرنگی پێ دەدرێ، لە مەککە دەبرێتە ناو کەعبە؛ لەنێوان روکنو مەقامدا سوێند دەدرێ، لە مەدینە لای مینبەری پێغەمبەرﷺ، لە بەیتول مەقدیس لای (صەخرە) لەولاتانی دیکە دەبرێتە پیرۆزترین مزگەوتەوە لەلای مینبەرو بەرەو رووی رۆگە سوێند دەدرێ!

٧- ئایەتەکە بەروونی ئەوەی تێدایە کە دەبێ توندو تیژیی لەگەڵ سوێند خۆر بکرێ، بەجۆرێک کە سامو هەیبەتێک بە سوێند خواردنەکە ببەخشێو بەشێوەیەک بێ کابرا لە درۆکردنو خییانەت بگێرێتەوە؛ توندو تیژی لەگەلا کردنەکە بەچوار شت دەبێ:

ا- کات: رۆژی جومعە دوا نوێژی عەصر.

ب- شوێن: وەکوو نێوان روکنو مەقامی ئیبراهیم لەکەعبەدا، یان نزیک مینبەری پێغەمبەرﷺ لەمەدینە، یان لای (صخرە) لە بەیتولمەقدیس، بەلام ئەبو حەنیفەو بوخاری دەفەرموون: سوێند لەسەر خوراوەکە کەم بێ یان زۆر، گرنگ بێ یان نا، پێویست ناکا کەس لەنێوان روکنو مەقام، یان لای مینبەری پێغەمبەرﷺ سوێند بدرێ! وەلێ: ئیمامی مالیک رەئی لەگەڵ ئیمامی شافیعیدایە، لەوەدا کە دەڵێ: سوێندی گرنگ وەکوو سوێند خواردن لەسەر مەوزوعی خوێن دەبرێتە نێوان روکنو مەقام بۆ کەسێ لە مەککەو

دەوروبەری بێ، بۆ دانیشـتوانی مـەدینـەو دەوروبـەری دەبرێتـە لای مینبـەری پێغەمبەر ﷺ.

ج- چۆنیەتی سوێند خۆر: موظـەررەف ئیبنول‌ماجشـونو بـڕێ فوقـەهای شافیعی دەڵێن: دەبێ سوێند خۆرەکە بـە راوەسـتانەوەو رووی لەقیبلـەبێ کـە سوێندەکە دەخوا، ئیبنو کەنانە دەڵێ: بەدانیشتنەوە سوێند دەدرێ.

د- توندوتیژی کردن لەوشەی سوێندەکەدا: بڕێ دەڵێن: دەبێ بڵێ: سوێند بە خوا، بڵێ قەسەم بە خوا. ئیمامی مالیکێ دەڵـێ: دەبـێ بڵـێ: سـوێند بـەو خودایەی -هیـچ خودای تر نین جگە لە ئـەو- هیـچ مـافێکی ئـەوانم لا نیـە، ئەوەی لێم داوا دەکەن بێ بناغەیە.

حەنەفییەکان دەڵێن: بەس دەڵێ (بە خودا) هیچـی تـری لێ زیـاد ناکـا، ئەگەر قازی گومـانی لێ‌پـەیدا کـرد، سـوێندەکەی لەسـەر تونـد دەکـرێ؛ بـەم نەوعـە بڵێ: سوێند بەو خودایەی هیچ خودای ترنین -جگـە لـە ئـەو- هـەموو نهێنیو ئاشکرایەکێ دەزانێ، رەحمانو رەحیمێکی وەهایە؛ ئاگـاداری نهێنـیو ئاشکرایە وەکوو یەکێ، خیانەتی چـاو دەزانـێ، شێردراوەی نـاو دڵ دەزانـێ! شافیعی دەفەرموێ: دەتوانرێ سـوێندەکە قـورس بکـرێ بـەهۆی قورئان‌دانـان لەبەردەمیا.

٨- ئـەندازەی ئـەو ماڵـەی کەسـوێندی تێـدا دەخـورێ، ئیمام مـالیکێ دەفەرموێ: نابێ‌لەسێ دیرهەم کەمتر بێ، واتـە: بـە ئـەندازەی ئـەو ماڵـە کـە دەستیـ‌پێ دەبڕدرێ! شافیعی دەفـەرموێ: نـابێ لەبیسـت دینـار کـەمتربێ، واتە: دەبێ بگاتە ئەندازەی نیصابی زەکات.

٩- لەراستی‌دا حەق وایە هەواڵی شایەد وەرگیرێو بڕوای پێبکـرێ بـەبێ سوێنددان چونکە خودا دەفـەرموێ ﴿وَلاَیُضَـار کـاتِبٌ ولاشـهیدٌ﴾ کـەوابوو کاتێ شایەد سوێند دەدرێ کە گومان لـە هەواڵەکـەیاندا پـەیدا ببـێ، ئەگـەر شـایەدەکان عـادڵ نـەبوونو دادوەر لێیـان کەوتـە گومانـەوە سـوێندیان دەدا، چونکە خودا دەفەرموێ ﴿ان ارتبتم﴾ ئەگەر گومانتان بۆ پـەیدابوو، کـەوابێ هەرکاتێ گومان دروست نەبوو سوێنددان نابێ! بەڵام ئیمڕۆ شایەدو سـوێنددان لەدادگاکاندا بۆتە دیاردەیەکی گشتی.

١٠- ئایەتەکە بەڕەوای داناوە کە داواکەر (مدعي) شایەتی بۆ خۆی بداو هەر لەگەڵ سوێندی لەسەر داواکەی خوارد مافەکەی بۆ دەچەسپێ ئەمەش پێچەوانەی ئەو قاعیدە فیقهییەیە کە دەفەرموێ: (البينة على المدعي واليمين على من انكر) ئەوەش ئەوپەڕی دادپەروەری تێدایە جا لەبەر ئەم پێچەوانەیە جەماوەری زانایان دەڵێن: حوکمی ئەم ئایەتە سڕدراوەتەوە.

وەڵامی ئەوانەی کە دەڵێن ئایەتەکە موحکەمەو حوکمەکەی باقییە دەڵێن: قبووڵکردنی سوێندی داواکەر (مدعي) لەبەر ئەوەیە: کە داوالێکراو خییانەتی تێدا دەرکەوتووەو تاوانبار بووە. ئەمەش لەگەڵ قاعیدەی ئوصوولدا یەکدەگرنەوە چونکە لایەنی داواکەر بەهێز دەبێ، ئەگەر داوالێکراو سوێند ڕەت بکاتەوە، یان قەرینە هەبێ لەسەر ڕاستی داواکەی ئیتر بەدیکردنی خیانەت لە داوالێکراو، دەبێتە هۆیەک بۆ بەهێزکردنی داوای داواکەر (مدعي). چونکە هەموو کاتێ سوێند لایەنی ئەو کەسە دەگرێ کە داواکەی بەهێزترە.

١١- ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ڕەوایی سوێندی ڕەتکراوە، واتە: ڕەتکردنەوەی سوێند لە داوالێکراوەوە بۆ داواکەر.

١٢- شایەنترین کەس لەو میراتگرانەی داوایان هەیە بۆ قبووڵکردنی سوێند لێیان ئەو کەسەیە کەنزیکترە لەمردووەکە.

لەڕۆژی قیامەتدا پرسیار لە پێغەمبەران دەکرێ دەربارەی ئاکامی بانگەوازییەکەیان

﴿يَوْمَ يَجْمَعُ ٱللَّهُ ٱلرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَآ أُجِبْتُمْ ۖ قَالُوا۟ لَا عِلْمَ لَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿١٠٩﴾

دوای ئەوەی پەروەردگار فەرمانی کرد بە ئادەمیزاد بە تەقواکردنو ترساندنی لەشاردنەوەی وەسیەتو شتی تریش، بەشوێن ئەوەدا هەڕەشەی توندی لەهەموو ئادەمیزاد کردو ترساندنی لە مەشهەدو ڕووداوێک کە لە پێشیانەو ڕۆژی قیامەت تووشی دێن، داوای لێکردن کەخۆیان لەسزاو تۆڵەی

ئـەو رۆژە بپـارێزن، هەمیشـە ئــەو رۆژەیــان لــەیاد بــێو، ئــەو مەشــهەدو لێکۆڵینەوەو پرسیارو وەلامەیان لەپێش چاو بێو خۆیـانی بـۆ ئامـادە بکـەن.

﴿یوم یجمع ا الله الرسل﴾ ئـەی پێغەمبـەرﷺ یـادی ئـەو رۆژە بکـەرەوە کـە رۆژی قیامەتە، ئەو رۆژەی کەپەروەردگار هەموو پێغەمبـەران کۆ دەکاتـەوە، لـە رووی سەرزەنشـتو لۆمـەکردنی گەلەکانیانـەوە روو دەکاتـە پێغەمبـەرانو ﴿فَیقولُ مَاذَا اُجِبْتُمْ﴾ دەفەرموێ: کـە ئێـوە بانگـەوازی نەتـەوەکانی خۆتـان کرد بە چ شێوەیەک بەپیر بانگەوازییەکەتانەوە هاتن؟ ئایا بڕوایـان پیێکـردنو گوێبیسـتی ئامۆژگارییـەکانتان بـوون؟ یـان سـەرپێچیان کــردو رویــان لێوەرگێران؟؟ ئەڵبەتە خودا بۆخۆی دەزانــێ بانگەوازییەکـەیان چۆن بـووەو، وەلامەکەشـیان چـی بــووە؛ وەلێ ئاراســتەکردنی ئــەم پرســیارانە بــۆ سەرزەنشتکردنی ئەوانەیە کە بڕوایان نەکردووە، بۆ ئەوەی پەنجەی پەشیمانی بگەزنو لێیان روون بێ کە خودا لە هــەموو شـتێک دەکۆڵێتـەوە، لـە هـەموو کەس دەپرسێتەوە، وەکوو لەشوێنێکی تردا دەفـەرموێ: ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الذینَ ارسلَ الیهم وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِین﴾الأعراف/٦.

یــان کــە دەفــەرموێ: ﴿فَوَرَبِّـكَ لَنَسْـأَلَنَّهُمْ اجمعـین عَمَّـا کَـانُوا یَعْمَلُون﴾الحجر/٩٢-٩٣ . دەی جاتەگەر بگوترێ: بۆچی پەروەردگار پرسیاری لەشتێک لێکــردن کـەخۆی زۆر باشـتر لـەوانی دەزانـی!؟ دوو وەلامــی هەیـە: یەکەم بۆ ئەوەی بە پێغەمبەرەکان بزانێنێ ئەو کـارو کردەوانـەی دوای ئـەوان کردوویانەو ئەوان پێیان نەزانیوە.

دووەم بۆ ئەوەی گەلو نەتەوە سەرپێچیکارەکان ریسوا بکـا لەبـەر چـاوی ئەو خەڵکو خودایەدا ببێتە جۆرە سزایەک بۆیان.

ئەم پرسیار کردنە بۆ هەردوولایە؛ بۆ پێغەمبەرەکانو بۆ گەلەکانیشـیانە!

یان کە دەفەرموێ:﴿اذا الموؤدةُ سُئِلَتْ بِاَیِّ ذنبٍ قُتِلَتْ﴾التکویر/٨-٩.

ئەم پرسیارە بۆ شاهیدەکانە! نـەک بـۆ تاوانبـار، مەبەسـت سەرزەنشـتو ناڕەزایی دەربڕینە بەرامبەر کارەکە.

ئەم پرسیارو وەڵامــە بـەگوێرەی مەوقیفـەکانی ڕۆژی قیامـەت دەگۆڕێـن لەبڕێ مەوقیفـدا پەروەردگار پرسـیارەکان ئاراستـەی پێغەمبـەران دەکـا، بـۆ ئەوەی شایەدی بدەن لەسەر گەلەکانیان، جاری وا دەبێ پرسیار لـە نەتـەوەکان دەکا، جاری وا هەیە پرسیار لە دوژمنـەکان دەکـا، وادەبێ پرسـیار لەشـایەد دەکا، مەوقیفی واش هەیە پرسیار لە هەردوولایان دەکا.

هەروەها پرسیار لە پێغەمبەران دەکـا ئـاخۆ گـەلو نەتـەوەکانیان دوایـی چییـان کـردووە؛ چ دابـو نـەرێتێکیان داهێنـاوە، ئـەوانیش لـە وەڵامـی ئـەم پرسیارانەدا ﴿قَالُوا لَاعِلْمَ لَنَا﴾ وتیان: خودایە: ئێمە هیچ زانیارییەکمان نیـە جگە لەو بڕە زانیاریەی کە تـۆ لـە ئێمـەی باشتر لیٚدەزانـی، زانیـاری ئێمـە لەئاست زانیاری رەهاو موطلەقی تۆدا دەبێ چی بێ؟ ئەتۆ ئاگـاداری هـەموو شتێکی، زانیاری ئێمە لە ئاقار زانستی تۆدا وەکوو نەبوو وایە. ﴿إِنَّكَ أَنتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ بێگومـان زاتـی تـۆی پـەروەردگار زانـاو ئاگـادار بەهـەموو نهێنیو شتە پەنامەکییەکان، ئـەوەی لـە ئـادەمیزادان نادیـارێ، یـان لەبـەر ترسو بیمی تەنگـو چەڵمەی ڕۆژی قیامەت لەیادیان بچێ لای تۆی یـەزدانی زاناو ئاگادار ئاشکراو نمایانە. چونکـە زانیـاری تـۆ گشتیو فراوانـە هـەموو شتێکی ئاشکراو نهێنی دەگرێتـەوە، هیـچ شـتێکی لیٚ گـوم نـابێ. بەڕاسـتی دیمەنێکی سامناکو مەوقیفێکی ترسناکە!!

کۆکردنەوەی ئەو هەموو پێغەمبەرانە کە لەڕۆژی جیاجیادا یەک لـەدوای یەک نێردراون، هەریەکەیان لەشوێنێک ، هەریەکـەیان بـۆ گـەلو نەتەوەیـەکو هۆزێـک ڕەوانـە کـراون، هـەموویان -وێـڕای جیـاوازی کاتوشـوێنو گـەلو نەتەوەکانیان- یەک بانگەوازیان کردووە، بۆ یەک مەبەست هەوڵیان داوە، بـۆ یەکتاپەرسـتیو خوداناسیو گەردنکـەچیو فەرمانبـەرداری بـۆ زاتـی پـاکی یەزدان.

ئا ئـەو پێغەمبەرانـە کـە نێردراون بـۆ سـەر ئـەو هـەموو گـەلو نەتـەوە جۆراوجۆرانـە لـەو ڕۆژگـارو سـەردەمو شـوێنە جیاجیایانـەدا ئـەو ڕۆژە کۆدەکرێنەوە، جۆرەها شایەتیدانو هەڵوێستیان بەرامبـەر گەلـەکانیان هەیـە، جۆرەهـا وەڵامیـان دراوەتـەوەو دەیخەنـە ڕوو، ئەمانـە هـەموو لەبـەردەم

پەروەردگاردا کۆدەبنەوە، چاوەڕێی پرسیارو چاوەڕوانی ئاکامن، ئاشکرایە ئەوە دیمەنێکە بیر لێکردنەوەی موچوڕکە بە جەستەدا دێنێو پێست گرژ دەکاو، دڵە خورپێ پەیدا دەکا!! خۆ ئەگەر رەحمی خودا نەبێ، لەو مەشهەدەدا کەس هیچی لەبیر نامێنێو کەس سەر کەسی ناپەرژێ! رۆژی بەرەورووکردنەوەیە، بەرەورووکردنەوەی ئادەمیزادان بە پێغەمبەرەکانیان، بەرەو رووکردنەوەی بەدرۆخەرەوەکان بەو پێغەمبەرانەیان کە بە درۆیان خستوونەوە، بۆ لۆمەو سەرزەنشتکردنی سەرپێچیکاران، بۆ دووپات کردنەوەی ئەو راستییەی کە ئەو پێغەمبەرانە لە خوداوە نێردراون، ئایینی خودایان هێناوە، ئەوان بەرپرسیارن لە پەیامەکەیان؛ لەگەڵ نەتەوەکانیان! بۆیە کە پرسیار ئاراستەیان دەکرێ، بە یەک دەنگ ئیعلانی ئەوە دەکەن کە زانیاری حەقو راست لای زاتی پەروەردگارە، ئەو زانیارییەی لای ئەوانە دەربارەی گەلەکانیان لەئاستی زانیاری خودادا وەکوو نەبوو وایە!! بە ئەدەبەوە حیشمەتەوە لە خزمەت پەروەردگاردا بەندایەتیو زەلیلی خۆیان رادەگەیەنن بە یەک دەنگ دەڵێن: خودایە ئێمە هیچ زانیارییەکمان نیە، ئێمە ئاگامان لەهیچیان نەبووە ئەو زانیارییەی دەربارەیان هەمانە لەئاست زانیاری تۆدا وەکوو نەبوو وایە.

یادخستنەوەی موعجیزەکانی حەزرەتی عیسا

إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَٰلِدَتِكَ إِذْ
أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ تُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا ۖ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ ٱلْكِتَٰبَ
وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ۖ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ ٱلطِّينِ كَهَيْـَٔةِ ٱلطَّيْرِ
بِإِذْنِى فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًۢا بِإِذْنِى ۖ وَتُبْرِئُ ٱلْأَكْمَهَ وَٱلْأَبْرَصَ بِإِذْنِى ۖ
وَإِذْ تُخْرِجُ ٱلْمَوْتَىٰ بِإِذْنِى ۖ وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُم
بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّـنَ أَنْ ءَامِنُواْ بِى وَبِرَسُولِى قَالُوٓاْ ءَامَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾

وەکوو لەمانای ئایەتی پێشوودا گوترا: مەبەست بە فـەرموودەی خـودا: ﴿مَـاذَآ أُجِبْتُمْ﴾ سەرزەنشـــتو لۆمـــەکردنی گـەلو نەتـــەوە ســـەرپێچیکارو یاخیبووەکانی پێغەمبەرانە، ئاشکراشە شیاوترین گەلو نەتەوە بە لۆمەکردن، ئەو مەسـیحییانەن کەعیسـایان کـردووە بـەخودا، چونکـە یـاخیبوونو تانـەو تەشەری گەلو نەتەوەکانی دیکە تەنیا ئاراستەی پێغەمبەرەکان کـراوە؛ بـەڵام دەستدرێژیو تانەی مەسیحییەکان ئاراستەی زاتی پاکی خودا کـراوە، شـتی وایان بـۆ هەڵبەسـتووە کـە زۆر لـەزاتی پـاکو بـەرزی ئـەوەوە دوورە، ئـەوەتا ئەوانە، دەڵێن: خودا ژنو منداڵی هەیە، ئیدیعای ئەوە دەکەن کە عیسا کوڕی خودایەو، مەریەمی دایکی خێزانی خودایە!! بۆیە پەروەردگار دێ لەو رۆژەداو لەو مەشهەدەدا نیعمەتەکانی خۆی، یادی عیسا دەخاتەوە: کە لەراستیدا ئەو نیعمەتانە موعجیزەو چەسپێنەری پێغەمبەرایەتیەکەنی، پاڵپشتو پشـتگیری دەکەن لەسەر پەیامەکەی، هەر وەکوو چۆن پشتگیری پێغەمبـەرانی تریشـی کـردووە بـەموعجیزە، مەبەسـتیش بـەوە بیرهێنانـەوەی ئـەو نیعمـەتو موعجیزانـە بۆعیسـا ریسـواکردنی مەسـیحییەکانە!! سەرزەنشـتو لۆمەکردنیانە لەسەر ئەو پڕو پاگەندەیەی کە بۆ عیسایان هەڵبەسـت، چونکـە هەریەکێ لەو نیعمەتانە ئەوە دەگەیەنێ کەعیسا ئادەمیزادو بەندەی خودایە، نەک خودابێ، یان کوڕی خودابێ، یـان بەشێکبێ لـەخودا!...... دەبـا بزانـین ئاخاوتنی ئەو مەشهەدە چییەو حەزرەتی عیسـا چۆن وەڵامـی پـەروەردگاری تاکو تەنیا دەداتەوە؟؟..

﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَاعِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەو دیمەنە بۆ گـەلو نەتەوەکەت باس بکە؛ کە خودا عیسـا لـەو مەشـهەدە سامناکەدا رادەگـرێ، خیطـابی خـۆی ئاراسـتە دەکـاو، دەفـەرموێ: ئـەی عیسـای کـوڕی مەریـەم! ﴿اذكر نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ﴾ یـادی نیعمـەتی مـن بکـەرەوە کـە

بەسەر خۆتو دایکتدا رشتمن!! بەبێ باوک لەدایک دروستم کردی، کردمی
بە موعجیزەو نیشانەی بالادەستیو بە توانایی خۆم، نیعمەتم بەسەر دایکتدا
رشت بەوە کە تۆم کرد بە بەڵگەو شایەت لەسەر داوێنپاکی لەو تاوانەی کە
ستەمکاران وە پالیان دابوو نەفامو گەوج بوختانیان بۆ دەکرد، کە لەسەر
بێشکە تۆمان هێنایە زوبانو شایەتیتدا بە داوێنپاکیو بێ تاوانی دایکت
﴿إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ تۆم بەهێزکرد بەهۆی ناردنی فریشتەی سرووش
کە جوبرەئیلە، کردمی بە پێغەمبەر، نیگامان بۆ ناردیو پلەو پایەی
پێغەمبەریت پێ درا، لەتەمەنی منداڵیو گەورەییتدا بانگەوازی خەڵکت کرد
بۆ خواپەرستی، موعجیزەی سەرسوڕهێنەرمان پێبەخشی بۆ پشتگیریکردن
لە راستی پێغەمبەریەتیەکەت بەم جۆرە کە ﴿تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا﴾
ئادەمیزادانت بانگ دەکرد بۆ خواپەرستیو ئاخاوتنت لەگەلدا دەکردن
لەتەمەنی ساواییتدا کەلەسەر بێشکە بووی لەتەمەنی گەورەییشدا
داوێنپاکی دایکت رادەگەیاندو بەرپەرچی ستەمکارو بوختانکەرانت دەدایەوە،
دەتگوت: ﴿إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا وَجَعَلَنِي
مُبَارَكًا﴾مریم/٣٠-٣١، هەروەها ﴿وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ یادی
ئەو نیعمەتە بکەرەوە کە فێری نووسینو خوێندنەوەم کردی، دەتوانی کتێب
بخوێنیتەوەو زانستی بەسوود بۆ دینو دنیات فێر ببیت، وشەی ﴿حكمة﴾
زانستی نەظەریو عەمەلی دەگرێتەوە ﴿والتورات والإنجيل﴾ فێری تەوراتم
کردی، ئەو تەوراتەی کە لە پێش تۆدا بە نیگا بۆ موسامان ناردبوو، هەروەها
(ئینجیل)مان بۆ ناردی کە پەندو ئامۆژگاری تێدایە، باسکردنی ئەم دوو
کتێبە دوا بەدوای وشەی -الكتاب- بۆ زێدە رێزو قەدر زانییانە! ئەگینا
وشەکە ئەوانیش دەگرێتەوە!.

هەروەها ﴿وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ
طَيْرًا بِإِذْنِي﴾ یادی ئەو موعجیزە بکەرەوە: کە پێمان بەخشیوی؛ بەویستو
ئیرادەی ئێمە دەتهێنا لەقوڕ لاشەیەکت دروست دەکرد لەشێوەی باڵندەدا
ئەمجار فووت بەو لاشەیەدا دەکرد، بە ویستو ئیرادەی ئێمە دەبوو بە

باڵندەیەکی خاوەن گیان. ئەتۆ لاشەیەکت رێکـ دەخستو فووت پێدا دەکرد پەروەردگار دەیکردە باڵندەو گیانی بەبەردا دەکرد ﴿وَتُبْرِئُ الأَكْمَهَ والأبرَصَ بإذْني﴾ هەروەها بەشێوەی موعجیزە کوێری مادەرزادو بەڵەکت چاکـ دەکردنەوە بە ویستو ئیرادەی ئێمە! هەروەها ئەو نیعمەتە بێنەوە یادی خۆت؛ کە موعجیزەی مردوو زیندووکردنەوەمان پێ بەخشیبووی، مردووی چەند ساڵ لەوە پێش مردوو لەگۆڕا، بانگت لێ دەکرد بەئیزنو ئیرادەی ئێمە گۆڕی هەڵدەتەکانو زیندوو دەبووەوەو هەڵدەستایەوە.

هەروەها ﴿وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي اسرائيلَ عَنْكَ﴾ یادی ئەوە بکەرەوە کە لە شەڕو مەبەستی بەنوئیسرائیلی پاراستمیو نەمهێشت فرسەتت لێبێنن ﴿وَإِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ ئەو کاتەی کرای بە پێغەمبەرو بە بەڵگەو موعجیزەوە هاتیە لایانو پەیامی خۆت پێڕاگەیاندنو بەڵگەت لەسەر راستی پەیامەکەت نیشاندان، بەڵام گەلەکەت بڕوایان پێ نەکردیو سەرپێچییان کرد ﴿فَقَالَ الذينَ كَفَرُوا مِنهُمْ إنْ هَذَا إلاَ سِحْرٌ مُبِين﴾ ئەوانەی کافر بوونو بڕوایان پێنەکردی لەوان، وتیان: ئەم دیاردانەی عیسا دەیانوێنێ سیحرو جادوویەکی ئاشکرایە، فری بەسەر موعجیزەوە نیە. پەروەردگار هەموو نیعمەتەکانی بەشێوەی کرداری رابردوو هێنان، بۆ ئەوەی ئاماژەبێ لەسەر روودانیان.

هەروەها ﴿وإذْ أوْحَيْتُ إلَى الْحَوارِيِينَ﴾ یادی ئەو نیعمەتە بکەرەوە کەئیلهامم خستە دڵی حەوارییەکانەوە ﴿أن آمِنُوا بِي وَبِرَسُولي﴾ کەئیمان بێنن بەخودایەتی خۆمو پێغەمبەرایەتی عیسا؛ بۆئەوەی ببنە هاوڕێو یارمەتیدەرت ئەوانیش ﴿قَالُوا آمَنَا وَاشْهَدْ بِأنَنَا مُسْلمون﴾ وتیان: خودایە ئیمانمان هێناو بڕوامان بە خودایەتی تۆ هەیەو عیساش بە پێغەمبەرو رەوانە کراوی تۆدەزانین، خودایە! تۆ بەشایەدبە ئێمە موسوڵمانین!!

ئاشکرایە وشەی ﴿اوحینا﴾ لێرەدا بەمانا ئیلهامو خستنە دڵە، نەکـ ئەو سروشو نیگایەی بۆ پێغەمبەران کراوە، لەچەند شوێنی تریشدا وشەی

﴿وحي﴾ بەمانا ئیلهام هاتووە؛ وەکوو دەفەرموێ: ﴿واوحينا الى ام موسى ان ارضعيه﴾القصص/٧ ، یان ﴿واوحى ربك الى النحل ان اتخذي من الجبال بيوتا﴾النحل/٦٨.

مەبەست لەهێنانی موعجیزاتی عیسا لێرەدا ئاگادارکردنەوەی مەسیحیەکانە، کە بیرو باوەڕەکەیان بەتاڵەو پێویستە واز لە ئەو بیروباوەڕە بێنن، چی دیکە ئادەمیزادێکی ئاساییو لەدایکبووی وەکوو عیسا نەکەن بە خودا، ئادەمیزادێک کە وەکوو ئادەمیزادێکی‌تر دەخواو دەخواتەوەو سەرئاو دەکاو خەوی لێدەکەوێ......هتد.

ناردنە خوارەوەی سفرەو خوان بۆسەر بەنوئیسرائیل لەسەر داوای حەوارییەکان

إِذْ قَالَ ٱلْحَوَارِيُّونَ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَن يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۖ قَالَ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا۟ نُرِيدُ أَن نَّأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَن قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ ٱلشَّٰهِدِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ ٱللَّهُمَّ رَبَّنَآ أَنزِلْ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِّأَوَّلِنَا وَءَاخِرِنَا وَءَايَةً مِّنكَ ۖ وَٱرْزُقْنَا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلرَّٰزِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ ٱللَّهُ إِنِّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۖ فَمَن يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ فَإِنِّىٓ أُعَذِّبُهُۥ عَذَابًا لَّآ أُعَذِّبُهُۥٓ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١١٥﴾

لەئایەتەکانی پێشوودا هەشت نیعمەت، یان بڵێین : هەشت موعجیزەی یەکی‌یەکی کە پەروەردگار بەخشیبوونی بە عیسا باسکران، ئیستا دێتە سەر

باسکردنی نیعمەتی نوێەم کە موعجیزەیەکی ترە لەسەر راستی پەیامی عیساو پێغەمبەرایەتی‌یەکەی، ئەویش چیرۆکی سفرەو خوانە، کەلەسەر داوای عیسا، پەروەردگار ناردیە خوارێ تا ببێتە بەڵگە لەسەر بالادەستی‌و بەتوانایی خوداو راستی پێغەمبەرایەتی عیسا بۆئەوەی خەڵکی بڕوای پێ بکەن‌و ئیمانی پێ‌بهێنن دەفەرموێ: ﴿وَإِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ﴾ ئەی محمد! یادی ئەو کاتە بکەرەوەو ئەو چیرۆکە بۆ ئادەمیزادان بگێڕەوە: کە هاوەڵە راستاڵەکانی عیسا؛ حەوارییەکان، بەعیسایان گوت: ئەی عیسای کوڕی مەریەم! ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ﴾ ئایا پەروەردگاری تۆ رازی دەبێ بەوە کەلە ئاسمانەوە سفرەو خوانمان بۆ بنێرێتە خوارێ ئایا شتی وامان بۆ دەکا؟؟

راڤەکەرانی قورئان لەسەر رستەی ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ﴾ چەند رایەکیان هەیە:

١- دەڵێن: چونکە پرسیارو روداوەکە لەحەوارییەکان بووە، ئەوانیش بڕواداربوون‌و پێیان وابووە: کە خودا بەسەر هەموو شتێکدا بالادەستە، کەواتە: مانای ﴿يَسْتَطِيعُ﴾ لەسەر شێوەی خۆی نیە، بەڵکوو بەمانای (يَفْعَلُ)وە، واتە: پرسیارەکە لەتواناو دەسەلات نیە بەڵکوو پرسیارەکە لەوەیە ئایا دەیکا یان نا؟! ئایا ئەگەر داوای شتی وا بکەی وەلامت دەداتەوە یان نا؟! واتە: ئەوان هەرچەندە بڕوای تەواویان هەبوو بەدەسەلاتو توانای خودا بەسەر هەموو شتێکدا بەلام ویستیان بەچاوی خۆیان ببینن بۆ زێدە دڵنیایی‌و بەهێزبوونی باوەڕەکەیان! وەکوو چۆن حەزرەتی ئیبراهیم داوای لەخودا کرد فەرمووی: ﴿رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى؟﴾ خودایە پیشانم بدە چۆن مردوو زیندوو دەکەیەوە؟ چونکە شتێکی ئاشکراو نومایانە کە زانستی نەظەری‌و هەواڵ جاری وادەبێ شوبهەو رەخنەی ئاراستە دەکرێ، بەلام زانستێک کە لەبینینی بە ئاشکراو بەرچاوەوە پەیدا ببێ شکو گومان رووی تێ‌ناکا! فارس دەڵێن: (شنیدن کی‌بود ماننده دیدن) هەربۆیەش حەوارییەکان وتیان: ﴿وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا﴾ وەکوو لەدواوە دێ. حەزرەتی ئیبراهیمیش –

درودی خوای لەسەر بێ- لەوەلامی پەروەردگاردا کە پێی فەرموو: ﴿أَوَ لَمْ تُؤْمِنْ؟﴾ فەرمووی: ﴿وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾البقرة/٢٦٠.

٢- ئیمامی (السدی) دەفەرموێ (یستطیع) لێرەدا بەمانای (یطیع)وەو (سین) کە زیادە ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ﴾ واتە: ئایا ئەگەر تۆ ئەی عیسا ! داوا لەخودا بکەی بۆناردنە خوارەوەی سفرەوخوان لە ئاسمانەوە خودا بەقسەت دەکا؟

٣- ئیمامی طەبەری دەفەرموێ: باشترین مانا بۆ رستەی ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ ربك﴾ ئەوەیە بگوترێ:

ئایا ئەگەر داوا لەخودا بکەی کە سفرەو خوانمان لەئاسمانەوە بۆ بنێرێتە خوارێ خودا وەلامت دەداتەوەو ئەوەت بەقسە دەکا؟

٤- برێکیش دەڵێن: بەگوێرەی قیرائەتێک کە ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ﴾ یە، رستەکە وشەیەکی‌لێ بڕدراوە، لەبنەرەتدا رستەکە بەم جۆرەیە ﴿هَلْ يَسْتَطِيعُ سُؤَالَ رَبِّكَ﴾ ئەی عیسا دەتوانی پرسیار لە خودا بکەی؟؟ ئەو کاتە وشەی (استطاع) لەسەر مانای خۆی دەبێ!

بەهەر حاڵ حەزرەتی عیسا پرسیارەکەیانی پێ خۆش نەبوو بۆیە وەلامی دانەوە کە واز لەو داوایە بێنن ﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ﴾ وتی: تەقوای خوا بکەنو لە سزای بترسنو واز لەم داواکارییە بێنن کە لە داوا ناقۆلاکەی بەنی ئیسرائیلی دەچێ کە داوایان لە موسا کردو داواکەیان رەت کرایەوە، چونکە داواکەیان پەڵپو بیانوو بوو ئێوەش پەڵپو بیانووی وا مەگرن ﴿إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ ئەگەر ئێوە راست دەکەن لەداوای ئیمان پتەویتاندا، چونکە ئەو جۆرە پەڵپو بیانوە لەگەڵ ئیمانی راستو پتەودا کۆنابنەوە.

ئەمجار حەواریەکان عوزر دەهێننەوەو هۆی سەرەکی داواکەیان رون دەکەنەوە ﴿قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا﴾ داواکردنەکەمان پەڵپو بیانوو نیە بەڵکوو دەمانەوێ لێی بخۆین، برسیمانەو پێویستیمان بە خۆراک هەیە، سەرباری ئەوەش ﴿وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا﴾ دەمانەوێ دڵنیا بینو بڕوامان بەهێز بێ ﴿وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا﴾ یەقینو زانیاریمان بۆ زیاد ببێ لەسەر توانا و

دەسەڵاتی خـوداو راسـتی پێغەمبەرایـەتی تـۆو هیـچ گومـانو دڵـە راوکێمـان نەمێنیّ!! چونکە زانیاریەکێ کە لە رێگەی بینینەوە دەسـت بکـەویّ بـەهێزترە بـۆ دابینکردنـی مەبەسـت لـە زانیاریـەکێ کـە لەرێگـەی بەڵگـەوە بەشـێوەی نەظەری پـەیدا ببـیّ ﴿وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾ ئەگـەر ئـەو سفرەو خوانەمان بۆ بێتە خواریّ ئێمە دەبین بە شایەد لەسەر ئـەو موعجیزەو لای ئەو بەنو ئیسرائیلیانەی کە حازر نین بۆیان باس دەکەین، یان ئەو کاتە ئێمە شایەدی دەدەین بە تاکو تەنهایی خـوداو، بـەتواناو دەسـەلاتی بیّسنووریو، باڵا دەستی بەسەر هەموو شـتێکدا، شـایەتیش دەدەیـن کـە تـۆش بەراسـتی پێغەمبەریو لەخوداوە رەوانەکراوی، بەمەش ئیمانمان زیاد دەکـاو دەشـبێتە هۆی موسوڵمانبوونی خەڵکیتر.

جا کە حەزرەتی عیسا لەنیازەکەیان گەیشتو زانی مەبەستەکەیان پەڵپو بیانوو نیە، ئەم نزایەی لە خودا کرد: کە فەرمووی: ﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ﴾ عیسای کوڕی مەریەم دەستی نزاو پاڕانەوەی بەرز کردەوەو فـەرمووی: پـەروەردگارا! ئـەی ئـەو کەسـەی هـەموو ئیشو کارێکی ئێمەت بەدەسـتە؛ سفرەو خوانێکمـان لەئاسمانـەوە بـۆ بنێرە خواریّ، بە شێوەیەکێ ئەمانە بەچاوی خۆیان ببینن ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا﴾ ئـەو رۆژەی سفرەو خوانەکەی تێدا دێتە خواریّ ببێتە جەژنو رۆژی شـادیو خۆشـی بۆئێمـەی خـاوەن بـاوەڕو خـودا پەرسـت، یـان ئەوسفرەو خوانـە ببێتـە بژێـوو نیشانەی رێزلێنان لەئێمە لەرۆژی جەژندا! ﴿لِّأَوَّلِنَا﴾ ببێتە جـەژن بـۆ یەکـەم گرۆهی ئێمە کەموسوڵمان بوون، حاڵی حازر کە ئەم نـزاو پاڕانەوەیـە دەکـەین خاوەن باوەڕن ﴿وَآخِرِنَا﴾ هەروەها ببێتــە جـەژن بۆئەوانـەی کـەدوای هاتنـە خوارەوەی سفرەو خوانەکە ئیمان دێنن.

هەندێکێ دەڵێن: واتە: ئەو سفرەو خوانـە بەشـی هـەموومان بکـا، واتـە: ئاخرکەس وەکوو یەکەم کەس لیّی تێربخوا! ﴿وَآيَةً مِّنكَ﴾ ئەو سفرەو خوانە بکە بەنیشانە لەسەر راستی بانگەوازی یەکەمو راسـتی پێغەمبەرایەتییەکـەمو ببێتـە هـۆی شـارەزایی بوونـی قەومەکـەم بـۆ رێگـەی راسـتو خوداپەرسـتی

﴿وَارْزُقْنَا﴾ لەو سفرەو خوانە رزقو رۆژیمـان بـدەریّ، رزقو رۆژیمـان لەشتی تریش بۆ دابین بکە، کە بیکەینە غیـذاو خۆراکـی جەستەمان ﴿وَأَنتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ تۆی پەروەردگار چاکترین رزقو رۆژیدەری، رزقو رۆژی دەدەی بـە کەسانێک مەیلت لیّ بیّ، بـەبیّ ئـەندازە، گەنجینـەی رەحمـەتت بیّ سنورو فراوانە.

تێبینی ئەوە دەکریّ: کە حەزرەتی عیسا لە دوعاو پاڕانەوەکـەیدا سودو فـائیدە ماددیـیەکانی سفرەو خوانەکەی خستە دوای سوودەکانی ئـایینیو سـودە کۆمەڵایەتیـەکانی، بەپێچەوانـەی داوای حەوارییـەکان کەسـودە ماددییەکانیان پێش خست!

دوعاکـەی حـەزرەتی عیسـا گـیرابوو ﴿قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ﴾ پەروەردگار وادەی بە عیسا داو فەرمووی: ئـەو سفرەو خوانـەی داوات کـرد، بۆتان دەنێرمە خواریّ، جارێک یان چەند جارێک!! وادەی خودا حەقـەو وتـەی راستەو بەڵێنی خۆی بەجیّهێنا. سفرەو خوانی لەئاسمانەوە بۆ ناردنـە خـواریّ بەڵام ئەم وادەیە مەرجێکی لەگەڵدا بوو فەرمووی: ﴿فَمَن يَكْفُرْ بَعْدُ مِنكُمْ﴾ هەر کەسێک لە ئێوە دوای هاتنەخوارەوەی ئەم سفرەو خوانە کافر ببیّو بڕوا بە تاکو تەنیایی خودا نەکا ﴿فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ﴾ بێگومان من سزای دەدەم سزایەکی وەهـا کەسیترم لـەکافرەکانی جیهـانی ئەوسەردەمە بەو شێوە سزانەدابیّ! چونکە دوای بینینی ئەو بەڵگەیە بـەچاوی خۆیان، هیچ بڕوبیانوویەکیان نامێنیّ بۆئەوەی بەکافری بمێننەوە، یان گاڵتـە بەنیشانەکانی خودایەتی خوداو دەسەڵاتو توانای بێسنوری بکەن!!

هـەندێک دەڵێـن: رۆژی هاتنـە خـوارەوەی سـفرەوخوانەکە رۆژی یـەک شەممە بووە، بۆیە ئێستا مەسیحییەکان رۆژی یـەک شـەممە دەکەنـە رۆژی پشوودان!

هەندێک دەڵێن: خواردەمەنیەکـە نـانو گۆشت بـووە، هـەندێک دەڵێـن: نانو گۆشتی ماسی بووە. ئیمامی سیوطی فەرمودەیـەکی ریوایـەت کـردووە دەفەرمویّ: سفرەو خوانەکە لە ئاسمانەوە نێردرایە خواریّ نانو گۆشتی لەسەر

بوو، فەرمانیان پێکرا رۆژ بەرۆژ بیخۆنو هیچی لێ پەزمەندە نەکەن بۆ رۆژی دوایی. بەڵام ئەوان بەرچاو تەنگی‌یان کردوو، لێیان هەڵگرت بۆ رۆژی دواتر. خودا غەزەبی لێگرتنو کردنی بە مەیمونو بەراز! ئیبنو عومەر دەڵێ: کوشندەترین سزا رۆژی قیامەت بۆ مونافیقەکانو ئەوانەی کافربوون لە تاقمی داواکەری سفرەو خوانو دارودەستەی فیرعەون.

طەبەری دەفەرموێ: قسەی راست ئەوەیە: کە بگوترێ: سفرەکە خواردەمەنی لەسەر بووە، دەگونجێ: گۆشت ماسیو نان بوو بێ، یان جۆرە میوەیەکی بەهەشت بووبێ بزاندرێ چجۆرێک بووە باشە، نەشزاندرێ زیانی تێدا نیە! (تفسیر الطبري -ج/٧/٨٨).

حەزرەتی عیسا بەرائەتی خۆیو دایکی رادەگەیەنێ دەربارەی بیروبۆچونی مەسیحی‌یەکان کە دەڵێن: خۆیو دایکی خودان

وَإِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَـٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَـٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَـٰنَكَ مَا يَكُونُ لِىٓ أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ ۚ إِن كُنتُ قُلْتُهُۥ فَقَدْ عَلِمْتَهُۥ ۚ تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى وَلَآ أَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنتَ عَلَّـٰمُ ٱلْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَآ أَمَرْتَنِى بِهِۦٓ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
(١١٨) قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن
تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (١١٩) لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ (١٢٠)

دوای ئەوەی پەروەردگار نیعمەتەکانی خۆی بۆ حەزرەتی عیسا ژماردن هەریەکێ لەو نیعمەتانە موعجیزەیەکیشن بۆ عیساو نیشانەی بەندایەتیو پێغەمبەرێتی بوون! ئەمجار باسی ئەوە دەکا کەلەرۆژی قیامەتدا لەمەشهەدێکی سامناکو ترسناکدا پەروەردگار پرسیارێکی خەتەرناک ئاراستەی عیسا دەکا بۆ سەرزەنشتکردنو ناڕەزایی دەربڕین لەقەومەکەی کە ئەو هەموو سەرپێچیو بوختانو خییانەتکارییەیان ئەنجام داوە، هەروەها بۆ ئەوەی پێیان رابگەیەنێ کە عیسا لەو تۆمەتو بوختانانە رزگاری دەبێ. ئەوەتا لێرەدا پەروەردگار رووی خیطابی خۆی دەکاتە پێغەمبەرو دەفەرموێ: ﴿وَإِذْ قَالَ اللهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ﴾ ئەی (محمد) ئەو رۆژە بۆ گەلەکەت باس بکە، کە پەروەردگار پرسیارێکی گرنگ لە مەشهەدێکی ترسناکدا ئاراستەی عیسا دەکاو دەفەرموێ: ئەی عیسای کوڕی مەریەم: ﴿أَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ اللهِ﴾؟؟ ئەوە ئەتۆ بە ئادەمیزادانت گوتووە منو دایکم بەخودا بزانن لە جیاتی خودا ئێمە بپەرستن؟؟ واتە: لە یەکتاپەرستییەوە ببنە موشریکو هاوەڵ پەیداکەر بۆخوداو لەتەک خودادا خودایەکی تر، یان چەند خودایەک قەرار بدەن، جا پێیان وا بێ کە ئەو هاوەڵە سودو زیان دەگەیەنێ یا نا، بۆ خۆی سەربەخۆ کاری پێ ئەنجام دەدرێن یان پێویستی بەئیزنی خودا هەیە، چوون یەکەو بە موشریک حلێب دەکرێ، وەکوو پەروەردگار لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ، وَيَقُولُونَ هَٰؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِندَ اللهِ﴾یونس/١٨.

یـان دەفـەرموێ : ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلاَّ لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى﴾الزمر/٣.

جـا هەرچـەندە ئایەتەکـە لەشێوەی پرسیاردا ئاراسـتـە کـراوە، بـەڵام لەراستیدا پرسیار نیە، بەڵکوو سەرزەنشتو لۆمەیـەو ریسـواکردنی ئەوانەیـە کە پێیان وایە عیسا خودایە، یان بەشێکە لە خودا، بۆ ئەوەی ئینکـاریکردنی عیسـا لـەو بـارەوە کاریگـەرتر بـێ لـە بەدرۆخسـتنەوەیان لەریسـواکردنو سەرزەنشتکردنیان، یان بۆ پێزانانی عیسایە کـە گەلەکـەی دوای ئـەو چۆن گۆڕاونو بوختانیان بەدەم خۆیو دایکییەوە هەڵبەستووە، ئایەتەکە بە ئاشکرا ئاماژە بۆ ئەوە دەکا، کە مەسیحییەکان مەریەمو عیسـای کوڕیـان بـەخودا داناون، چونکە دەیانپەرستنو بەندایەتییان دەکەن ، هەروەها دەڵێن: مـەریـەم هـەرگیز ئـادەمیزادی لێنـەبووە بـەڵکوو ئـەوەی لێی بـووە خـودا بـووە، هەندێکیشیان پێیان وایە: مـەریـەم یەکێکـە لـە سـێ ئوقنومـەکانی: بـاوک، کوڕو روحولقـودوس بێگومـان پـەروەردگار لـە هـەموو کـەس باشتر دەزانـێ کەحەزرەتی عیسا ئەوەی بە گەلەکەی نەگوتووە، بەڵکوو رێگەی خواپەرستیو یەکتاپەرستی نیشـان داون بەوپـەڕی دڵسـۆزییو لێبڕانـەوە ئـەرکی سەرشـانی خۆی ئەنجامداوە!.

کەواتە: لەراستیدا پرسیارەکە ئاراستەی ئەو خواگرتووانـە کـراوە! بـەڵام بەرواڵەت پرسیارەکە ئاراستەی حەزرەتی عیسا کراوە، وەڵامدانەوەکـەش هـەر دەبێ لە ئەوەوە بێ ئەوەندەی تر مەشهەدەکەی پڕ سامو ترس کردووەو تـاوانی شەریک پەیداکردنو بـە خـودا زانینـی عیسـایان لێ ئەستەم بـووە ریسـوایان دەکا!!

بـە راسـتی شـەریک دانـان بـۆ خـوداو بـەخودا زانینـی عیسـاو دایکـی تـاوانێکی ئـەوەندە گـەورەو لەعـەقڵ دوورە ئـادەمیزادێکی ئاسـایی نـاتوانێ بیلەرکێنێو لافی پێـوە لێـدا! کـێ دەتوانـێ ئیدیعـای خودایـەتی بکـا ؟ لـە کاتێکا دەزانێ کە بەندەیەو دروست کراوە؟!، دەی باشـە چۆن پێغەمبـەرێکی بەرێزی وەکوو عیسای کوڕی مەریەم لافی خودایـەتی لێ دەدا ؟! لەوەپێشـیش کـە خـودا ئـەو هـەموو نیعمـەتو موعجیزەیـەی پـێ بەخشـینو کردنـی بـە

پێغەمبەرو فروستادەی خۆی؟؟ دەبێ چۆن لەم پرسیارە گرنگـە رزگـاری ببـی؟ چۆن بەرەو رووی ئەو ئیدیعای خوایەتییە ببێتەوە؟ لەکاتێکا عیسـا بـۆ خـۆی هـەرگیز لافـی خودایـەتی لیْ نـەداوەو بەندەیـەکی راسـتاڵو ملکـەچو فەرمانبەردارە! بۆیە وەلامەکەی عیسا پڕە لەترسو لەرزو بەوپـەڕی دامـاویو سەرکزییو سیمای بەندایەتییەوە رووبەڕووی پرسیارەکە دەبێتەوە، سەرەتا بـە پاکیو بێگەردیو بەرزی پەروەردگار دەست پیْدەکا ﴿قَالَ سُبْحَانَكَ﴾ دەڵـیْ: خوایـە: تۆپـاکیو بیْعـەیبی، بـەرزو بـیْ هـاوەڵیی، تـاکیو تـەنیاو باڵادەستو پەروەردگاری، کەی بەندەیەکی وەکوو من رایەی دەکەویْ ناماقووڵی وا بکـا؟! ﴿مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ﴾ من رایەم ناکەویْ ناگونجیْ بۆ من شتێک بڵێم کە بۆ زاتی پـاکت نەشیْ، نـاگونجیْ بـۆ مـن کەقسـەیەک بکـەم کەمافی کردنی ئەو قسەیەم نەبیْ، چۆن بەندەیـەکی وەکـوو مـن ریْ بـە خـۆی دەدا لافی خودایەتی لیْبدا؟! ئەمجار دەکەوێتە بەڵگە هێنانەوە لەسەر ئەوەی کەئەو کارە نەبووەو هەرگیز بانگەوازی بۆئـەوە نـەکردووەو زاتـی پـەروەردگار دەکاتـە شـایەد لەسـەر بیْتـاوانییو بەراتـەتی لـەو تاوانـە گـەورەو دەڵـیْ: پەروەردگارا! ئەمن هەرگیز شتی وام نەگوتووە ﴿إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ﴾ خۆ ئەگەر شتی وام گوتبیْ بێگومان تۆ زانیوتەو ئاگاداری تـۆ تـاکیو تـەنیاو زاناو داناو پەروەردگاری ﴿تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي﴾ تۆ هـەموو ئاشکراو نهێنـیو پەنامەکی ناو دڵی من دەزانـی ﴿وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ﴾. بـەلام مـن ئـەو شتانەی لە زانستی تایبەتی خۆت دەیشارییەوە بەهیچ جۆرێک پەی پیْ نابـەم وە لـیْی بیْئاگـام، ئـەوی فـێرم نەکـەی نـایزانم وا دەبیْ فـێری دەبم لـەبیرم دەچێتەوە ﴿إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ﴾ بێگومـان تـۆی پـەروەردگار هـەموو نهێنیو پەنامەکییەکت ئاگا لیْیەو دەزانی چ دەبیْ چۆن بووەو چی لیْ دیْ!

ئەمە وەلامی عیسابوو نەیگوت مـن ئـەوەم گوتـووە یـان نـەم گوتـووە، بەڵکوو زانینی ئەوەی حەواڵەی زانیاری بەرفراوانو بیْ سنووری خودا کرد کـە هەموو شتێکی لیْ ئاشـکراو نومایانـەو هیچـی لیْ ون نـابیْ، ئـەوەبوو وتـی: ئەگەر من ئەوەم گوتبیْ ئەوە تۆ دەیزانیو ئاگاداری پـیْی، ئەمـەش ئەوپـەڕی

ڕێزگرتنو ئەدەب دەگەیەنێ، ئەوپەڕی زەلیلیو گەردنکەچی خۆی بۆ خودا دەردەبڕێ!!

ئەمجار پەروەردگار قسەی عیسامان بۆ دەگێڕێتەوە کە چییەگەلەکەی گوتووەو فەرمانی بەچی پێکردوون، حەقیقەتو راستی ئەوەی بەگەلەکەی ڕاگەیاندووە ئاشکرای دەکاو دەفەرموێ: ﴿مَاقُلْتُ لَهُمْ إِلاَّ مَا أَمَرْتَنِي بِهِ﴾ ئەمن هیچ شتێکم دەربارەی بیروباوەڕی خوا پەرستیی پێ نەگوتوون جگە لەوەی فەرمانت پێکردووم بە گەیاندنی کە بریتی بوو لەوەی تەنها خودا بپەرستن کە پەروەردگاری منو پەروەردگاری ئێوەشەو منیش وەکوو ئێوە بەندەی بێدەسەلاتو دروستکراوی ئەو پەروەردگارەم! تەنیا جیاوازی من لەگەل ئێوە ئەوەیە: خودا کردوومی بە فروستادەی خۆیو بۆ لای ئێوەی ناردووم بانگەوازیتان بکەم بۆخودا پەرستیو بەندایەتیکردنی! ﴿وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَادُمْتُ فِيهِمْ﴾ تا لەناویاندا بووم چاوەدێریم دەکردنو ئاگام لەکردارو گوفتاریان بوو، نەمدەهێشت قسەی نابەجێ بکەن! هەمیشە داوام لێدەکردن کە قسەی حەق بلێنو خۆیان لەکردارو گوفتاری نابەجێ بپارێزن، ﴿فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنتَ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ﴾ کاتێکیش منت مراندو بردتمەوە بۆلای خۆت ئیتر من ئاگام لێیان نەماوەو نازانم چییان کردووەو چییانگوتووە، تۆ بۆخۆت چاودێری کردارو گوفتاریان بویتو ئاگات لەهەڵسو کەوتیان بووە ﴿وَأَنتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ تۆ بەسەر هەموو شتێکدا ئاگاداریو هیچت لێگوم نابێ، ئاگات لێیەو شاهیدی، کەمن لەناویاندا بووم.

مامۆستا سەیید لێرەدا دەفەرموێ: ظاهیری دەقەکانی قورئان ئەوە دەگەیەنن کە پەروەردگار عیسای مراندبێو ئەمجار بەرزی کردبێتەوە بۆ لای خۆی بڕێ ئاثارو فەرموودەی پێغەمبەریش ﷺ ئەوە دەگەیەنن کە حەزرەتی عیسا زیندوو بێو لە پلەوپایەیەکی تایبەتیدا خودا لای خۆی دایناب‌ێ!! لێرەدا-بەڕای من- هیچ دژایەتییەک نابیندرێو ج گیرو گرفتێک پەیدا نابێ

لە نێوان ئەوەی خودا حەزرەتی عیسای لە ژیانی سەر زەوی بێبەش کردبێو مراندبیەتیو وە لای خۆی لە پلەو پایەیەکی تایبەتیدا ئێستا زیندووبێ!!

ئەوەتا: بەگوێرەی دەقی ئایەتی قورئان شەهیدەکان ژیانی دونیایان لەکیس دەچێو بە رواڵەت دەمرن! وەلێ لەهەمان کاتدا لای خودا زیندوونو خواردنو خواردنەوەیان هەیە، بەڵام شێوەی ژیانەکەیان چۆنەو چۆن نیە؟ ئێمە نایزانین ئەو شێوە ژیانەچۆنە! هەروەها شێوەی ژیانی حەزرەتی عیسا سەلامی خوای لێبێ نازاندرێ چۆنەو چۆننیە.

زوربەی راڤەکەرانی قورئان لەسەر ئەوەن کە رستەی ﴿فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي﴾ مەبەست مردنی گیاندەرچوون نیە، بەڵکوو مەبەست بەرزکردنەوەیە بۆ ئاسمان، چونکە لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ﴾آل‌عمران/٥٥. شێخ حەسەنی بەصری دەفەرموێ وشەی (وفاة) لەقورئاندا بە سێ جۆر مانای هاتووە:

١- وەفات: بەمانا مردنو گیان دەرچوون بێ وەکوو دەفەرموێ: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا﴾المائدة/١١٧ واتە: ئەو کاتەی تەمەنی تەواودەبێ.

٢- وەفات بەمانای نوستن بێ دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ﴾الانعام/٦٠، واتە: دەتاننوێنێ.

٣- وەفات بەمانای بەرزکردنەوە وەکوو دەفەرموێ: ﴿يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ﴾آل عمران/٥٥، واتە: وەرت دەگرمو بەرزت دەکەمەوە.

ئەمجار حەزرەتی (عیسا) کارەکان هەموو حەواڵەی پەروەردگار دەکاو بەندایەتی هەموو ئادەمیزادەکان بۆ خودا دوپات دەکاتەوە، جەخت لەسەر بەتوانایی زاتی پەروەردگار دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ﴾ هەموو شتێک بەدەست خۆتە: ئەگەر لەسەر تاوانەکەیان سزایان بدەی ئەوە دادپەروەری خۆتەو ئەوان بەندەی خۆتن. ﴿وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ خۆ ئەگەر لەگەڵ ئەوەشدا کە موشریکو تاوانبارن لێیان خۆش ببی، ئەوە دەسەڵاتو صەلاحیەتی خۆتەو کەس رایەی ناکەوێ

رەخنەت لیٚبگریٚ، تۆ بەهیٚزو خاوەن تواناو دەسـەڵاتی، دەتوانـی پـاداش یـان سزایان بۆ دەستنیشان بکەی، حەکیمو دانای هەرچی بکەی حیکمەتەو لەجیٚی خۆیدایــەو کــاری بــیٚ ریٚو جــیٚ ناکــەی! ئــەوان بــەندەی تــۆنو ئــەتۆش پەروەردگاریانی، ئەتۆ لە هەموو کـەس شـیاوتری بـەکاروباری ئـەوان، نـەمنو نەغەیری من لە مەخلوقات بەرەحمتر نین لـەتۆ، کـەس بەقـەدەر تـۆ لـەحاڵی ئەوان شارەزا نیە، تـۆ سـزاو پاداشـیان دەدەیـەوە بـەگویٚرەی زانسـتی رەهـاو موطلەقی خۆت کە ئاگاداری نهیٚنیو ئاشکرایانی، تۆ دەزانی کیٚ موسوڵمانی یەکتاپەرستەو کیٚ سیٚ خوداییو موشریکە.

واتە: ئەگەر سزابدەی سـزای ئەوانـە دەدەی کەشیاوی سـزادان بـن! هـەر سزایەکیان بدەی چەندیٚ سزاکەیان زۆرو بەئیٚش بیٚ جگە لەخۆت کەسیتر نیـە ئەو سزایەیان لیٚدوور بخاتـەوە! ئەگـەر لیٚخۆشـبوونو عـەفونامـەیان بدەیـە، ئـەوە کـەس نیـە بتوانـیٚ لیٚخۆشـبوونی تۆیـان لیٚ قەدەغـە بکـا، چونکـە تـۆ باڵادەستو بەتوانای، بەسەرهەموو کەسدا دەسـەڵاتت هەیـەو، کـەس بەسـەر تۆدا دەسەڵاتی نیە، هەرچی بتەویٚ لەهەر کەسیٚک قەدەغەی بکەی، دەتوانـی بیکەی! ئەتۆ حەکیمو دانایەکی وەهای هـەموو کـاریٚکت لەشـویٚنی خۆیدایـە، کەس ناتوانیٚ تۆ لەویستو ئیرادەی خۆت بگیٚڕیٚتەوە!.

لیٚرەدا پرسیاریٚک سەرهەڵدەدا ئەویش ئەوەیە: دەگوتریٚ: حەزرەتی عیسا چۆن ریٚگەی بـەخۆیدا کـەبڵیٚ: ﴿وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ﴾ ئەگـەر لیٚیـان خـۆش ببـیٚ لەکاتیٚکدا خودا لەتاوانی شەریک بۆخودا دانان خۆش نابیٚ؟!

لەوەلاٚمدا دەڵیٚین: مەبەست لــە قسـەکەی حـەزرەتی عیسـا ئەوەیـە: کـە هەموو کاریٚک بە دەست خودایەو چی بویٚ دەیکاو چی ویست بڕیـاری لەسـەر دەداو کەس نیە بەرەنگاری بکاو حوکمو بڕیاری هەڵوەشیٚنیٚتەوە. رستەی ﴿اِنَّ اللهَ لَایَغْفِرُ اَنْ یُشْرَكَ بِهِ﴾ ئەوە تەقریری ئەمری واقیعەو بەبەڵگـەی بیسـتراو (الدلیـل السـمعي) چەسـپاوە! هەرچـەندە بـەگویٚرەی عـەقڵو بـەڕای ئــەهلی سونئەوە رەوایە خودا لەتاوانبار خۆشبیٚو سزای فەرمانبەردار بدا!! ئەم رایـە لەوەوە سەرچاوەی گرتووە کەخودا ئیرادەو قودرەتی وەهای هەیەهەرچی بـویٚ بیکا دەیکا، بەلاٚم موعتەزیلەکان دەڵیٚن: پیٚویستە خـودا سزای تاوانبـار بـدا

ئەگەر نەشیدا خودا لەخودایەتی ناکەویٚ! قسەکەی حەزرەتی عیسا ئەوە ناگەیەنێ: کە داوای شەفاعەت بکا بۆ قەومەکەی چونکە کەسێک شەریک بۆ خودا دابنێ شەفاعەتی بۆ ناگرێ! جا وەکوو لە سیاقی ئایەتەکەدا تێبینی دەکرێو وەردەگیرێ ئەوانەی ئیدێعای خودایەتیان بۆ عیساو دایکی کردووە هیچ رۆڵێکیان لە مەشهەدەکەدا نیە، وادیارە ئەوان لە شەرمەزاریو پەشیمانیدا نازانن چیبڵێن! کەی ئەوان بەو هەموو تاوانو ریسواییەوە زاتی ئەوە دەکەن سەرهەڵبرنو وەڵام بدەنەوە؟!

کەواتە: با ئێمە خۆیان پێوە خەریک نەکەینو بزانین مەشهەدەکە چۆن کۆتایی پێ دێ؟ مەشهەدەکە بە شێوەیەکی سەرنج راکێش کۆتایی پێ دێ، بە رستەیەکە پەروەردگار رستەیەکی یەکلاکەرەوەو دیاری کردنی پاداش کۆتایی مەشهەدەکە دێ وەکوو دەفەرموێ: ﴿قَالَ اللَّهُ هَـٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ﴾ جەماوەری قورئان خوێنان وشەی (یوم) یان بە(مضمومی) خوێندۆتەوە لەسەر ئەم شێوە خوێندنەوەیە مانای ئایەتەکە بەم جۆرە دەبێ: پەروەردگار لەکۆتایی پرسیارو وەڵامەکەدا فەرمووی: ئەمڕۆ ئەو رۆژەیە کە راستگۆیان سوود لە راستگۆیی خۆیان دەبینن، راستگۆیی لە بیروباوەڕدا، راستگۆیی لە شایەددانیاندا، راستگۆیی لە قسەو هەڵسو کەوتیاندا. ئیمامی نافیع وشەی (یوم)ی بە (منصوبی) خوێندۆتەوە، ئەو کاتە مانای ئایەتەکە بەم جۆرە دەبێ: پەروەردگار فەرمووی: ئەوەی کە عیسا گوتی: ئەمجار پەروەردگار شێوەو جۆری ئەو سوودە دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ بۆ ئەو راستگۆیانە هەیە باخو سەیرانگای بەهەشت کە بەژێر دارەکانیاندا جۆگەو جۆبار دەکشێن ئەم جۆگەو چۆمانە ئەوەندەی تر جوانیو رازاوەیی بە باخەکان دەبەخشنو، ژیانیان تێدا خۆشتر دەبێ! ﴿خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا﴾ هەتا هەتایە لەو بەهەشتەدا دەمێننەوە وێڕای ئەو لەزەتو خۆشییە جەستەییانە ﴿رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ پەروەردگاریش لێیان رازییەو، ئەوانیش رازین لەو پاداشتەی پەروەردگاریان، ئەمەش لەزەتێکی گیانیەو خۆشبەختیو کامەرانییەکی وەهایە کە بە

نووسینو گوتن پێناسە ناکرێنو هەر خودا بۆخۆی دەزانێ چەند دڵخۆشکەرەنو فەرەح بەخشن بە دڵو دەروون، چ بەمراز گەیشتنو ئاوات بەدیهێنانێکە! بۆیە پەروەردگار دەفەرموێ : ﴿وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ﴾ ئا ئەو خۆشیو لەززەتو بەمراز گەییشتنە بە مرازگەیشتنی مەزنو گەورەیەو ئەوپەڕی خۆشبەختیو کامەرانی‌یە! چونکە رزگاربوون لەدۆزەخو دوورکەوتنەوە لێی ئەوپەڕی بەمرازگەییشتنو خۆشبەختییە، خۆشیو لەززەتە جەستەییو گیانیەکانی ناو بەهەشتیش سەربار!!

ئەمجار پەروەردگار شتێک دێنێتەوە پێشەوە کە زۆر گونجاوە لەگەڵ ئیدیعای مەسیحی‌یەکان کە بە خودا زانینی عیسایە تا بەشێوەیەکی نا راستەوخۆ بەرپەرچی ئیدیعایەکەیان بداتەوە، ئەوەتا لە کۆتایی باسەکەداو لە دوادوای مەشهەدە سامناکو ترسناکەکەدا جاڕی دەسەڵاتداریو خاوەنیەتی خودا هەڵدەداو دەفەرموێ: ﴿وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ﴾ هەر بۆخودایە خاوەنیەتی ئاسمانەکانو زەوی ﴿وَمَا فِيهِنَّ﴾ ئەو شتو حەشاماتەی تیایاندایە هەمووی دروستکراوو موڵکی خودان نەک هی عیسا یان یەکێکی تر ﴿وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ خودای باڵادەست تواناو دەسەڵاتی بەسەر هەموو شتێکدا هەیە هەر شتێکیش خودا دەسەڵاتی بەسەردا هەبێ دروستکراوی ئەوەو بە ویستو ئیرادەی ئەو هاتۆتە کایەوە، یەکێکیش لەو بەندەو دروستکراوانە عیساو مەریەمی دایکی‌یەتی؛ ئەدی ئێوەی مەسیحی چۆن ئیدیعای خودایەتیان بۆ دەکەنو دەیانبەنە پلەو پایەی خودایەتیەوە؟ چۆن ئەو مافە بە خۆتان دەدەن ئەم دەستدرێژی‌یە لە خودا بکەن؟

بسم الله الرحمن الرحيم

سورەتی ئەنعام (الانعام)

ئەم سورەتە پیرۆزە شەشەم سوورەتە لەقورئانی پیرۆز، ناونراوە بەسورەتی (الأنعام) چونکە دووجار وشەی (انعام)ی تێدا هاتووە.
﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا﴾الانعام/١٣٨.
﴿وَقَالُوا هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ﴾الانعام/١٣٩.

ئەم سوورەتە بە یەکجار هاتۆتە خوارێ؛ ئیبنو عەبباس فەرموویەتی: سوورەتی ئەنعام، لەمەککە بە شەو بە یەکجار هاتۆتە خوارێ، حەفتا هەزار فریشتەی بەدەورەوە بوو، بە دەنگی بەرز تەسبیحاتی خودایان دەکرد. ئیبنو عومەر -خوایان لێ رازی بێ-، دەفەرموێ : پێغەمبەرﷺ فەرمووی: سورەتی (الأنعام)م بۆ هاتەخوارێ بە یەکجار، حەفتا هەزار فریشتەی لەگەڵدا بوو، تەسبیحو تەحمیدیان دەکرد، هۆی ئەم زێدە گرنگی پێدانە؛ ئەوەیە: کە هەموو بەڵگەو دەلیلی یەکتاپەرستیو دادوەریو باسی پێغەمبەرایەتیو زیندوبوونەوەی قیامەتو پوچەڵ کردنەوەی رێبازی خوانەناسانو پروپووچ خواهانو رەتدانەوەی بەرنامە چەوتەکانی لەخۆ گرتووە. ئەوەشمان لەیاد نەچێ برێ لەئایەتەکانی وێ دەچێ لە مەدینە هاتبنە خوارێو پێغەمبەرﷺ فەرمانێ کردبێ کەبخرێتە سەر ئەم سوورەتەوەو لەشوێنی خۆیاندا بنووسرێن. پەیوەندی ئەم سورەتە بەسوورەتی مائیدەوە لەم رووەوەیە: کە هەردووکیان؛ بەرپەرچدانەوەی ئەهلی کیتابیان لەخۆ گرتووە، دژی هەڵوێستو بیروباوەڕیان دەدوێن، هەروەکوو چۆن حوکمی خواردەمەنیحەرامو گۆشتی ئاژەڵەکان دیاری دەکەن، هەروەها بیروباوەڕی ئادەمیزادانی سەردەمی نەفامی رەت دەکەنەوە کە دابو نەرێتیان وابوو؛ برێ ئاژەڵیان دیاری دەکرد بۆ بتەکانیانو خواردنی گۆشتی ئەو جۆرە ئاژەڵانەیان لەخۆ حەرام دەکرد، بەخەیاڵی خۆیان لە بتەکانیان نزیکئ دەبوونەوەو بەتاعەت بۆیان حلێب دەکرێ!

زانایانی ئیسلام فەرمویانە: ئەم سورەتە بنەماو سەرچاوەیە بۆبەرپەرچ دانەوەی موشریکو خوانەناسانو ئەوانەی بڕوایان بە زیندوبوونەوەو حەشرو حیسابو لێکۆڵینەوە نیە، ئەمەش ئەوە دەخوازێ کە بە یەکجار هاتبێتە خوارێ، چونکە مەبەستی سوورەتەکە هەمووی بەڵگەهێنانەوەو چەسپاندنی عەقیدەو بیروباوەڕە! هەرچەندە شێوازی بەڵگەکان جۆراوجۆرن. زانایانی زانستی کەلام بنەمای زانیاریەکانی خۆیانیان لەسەر ئەم سورەتە دامەزراندووە، چونکە زۆر ئایەتی تێدان بەئاشکرا بیروباوەڕی قەدەرییەکان ڕەت دەکاتەوە! ئەم سورەتە وەکو سوورەتە مەککییەکان زۆر گرنگی بەلایەنی بنەمای بیروباوەڕ داوە، جەخت لەسەر چەسپاندنی خودایەتی خوداو نیگاو پێغەمبەرایەتیو زیندوبوونەوەو پاداشدانەوە دەکا!

بۆ چەسپاندنی باوەڕ بەئەم بنەمایانە دوو جۆر ئوسلوب بەکاردەهێنێ ئوسلوبی تەقریرو ئوسلوبی تەلقین. لەبارەی شێوازی تەقریرەوە ئەوەتا بەڵگەی زۆرو زەبەندە لەسەر هەبوونی خوداو تاکو تەنیایی ئەو زاتە پیرۆزە دەهێنێتەوە، بەشتی سەلمێندراوو حاشاهەڵنەگر خودامان پێدەناسێنێ، بەو شێوە کە دروستکردنی بوونەوەر پاڵ خودا دەداو خودایەتی حەقو موتڵەق بۆ ئەو دەچەسپێنێو دەفەرموێ: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ﴾ یان دەفەرموێ: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ﴾ یان ﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ﴾ ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ ﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ﴾ لەبارەی شێوازی تەلقینو دەرس دادانەوە ئەوەتا بەڵگەو دەلیلی زۆر رادەنوێنێو فێری پێغەمبەریان دەکا بۆ ئەوەی لەگەڵ دوژمنەکانیدا بەکاریان بێنێو بتوانێ بەرەنگارییان بکاو بۆڕیان بدا، ئەویش لە ڕێگەی پرسیارو وەڵامەوە وەکوو دەفەرموێ: ﴿قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ، قُلْ: لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ یان ﴿قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً؟ قُلْ: اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ، مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ﴾ یان ﴿قَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ، قُلْ: اللَّهُ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ

آية.....﴾ پوختەی ئەو بنەما سەرەکی‌یانەی ئەم سوورەتەی لەخۆی گرتوون ئەمانەن:

١- چەسپاندنی بیروباوەڕ لەڕێگەی ئیقناعو کارتێکردنو لێکۆڵینەوەو توێژینەوەو پرسیارو وەڵام دەربارەی خوداو تاکو تەنیاییو صیفاتو نیشانەکانی خودا لەخودی ئادەمیزادەکانداو لەبونەوەرداو کاریگەریی لەکردارو گوفتاردا.

٢- چەسپاندنی پەیامی پێغەمبەرایەتیو نیگاو رەتدانەوەی شوبهەو گومانی کافرەکان بەبەڵگەی عەقڵیو زانستیو هەستەکان.

٣- چەسپاندنی رۆژی قیامەتو زیندوبوونەوەو حیسابو لێکۆڵینەوەو پاداشتو سزا لەسەر کرداری دونیا چاکە بە چاکەو خراپە بە خراپە.

٤- شیکردنەوەی بنەمای ئایینو ئەخلاقو دابو نەریتی کۆمەلایەتیو جەخت لەسەر ئەو وەسیەتو ئامۆژگاریانەی کە لە هەموو ئایینێکی ئاسمانیدا جەختی لەسەر کراوە.

٥- ئایین لە سەردەمی ئادەمەوە تا ئایینی (محمد)ﷺ یەک بنەمایان هەیەو یەک مەبەستو سەرەنجامیان هەیە. کەوابێ بەش بەش کردنی ئایینو بڕواهێنان بە هەندێکیو بڕوانەکردن بە بڕێکی دژی بنەماکانی ئایینی خودایە!

٦- خۆشبەختیو نەگبەتی، سزاو پاداشتی قیامەت لەسەر خراپەو چاکە پەیوەندی بەکردەوەی ئادەمیزاد خۆیەوە هەیە.

٧- ئادەمیزادەکان لە چوارچێوەی یاساو نیظامی کەوندا کە خودا بۆی دیاری کردووە بە ویستو ئیرادەی خۆیان دێنو دەچنو کار دەکەن، زۆرەملێو زەختکردن نیە، چ دژایەتیەک لە نێوان ویستو ئیرادەی خوداو کرداری ئادەمیزادا نیە، چونکە (قەدەر)ی خودا بریتیە لە پەیوەندیکردنی کارلێکراوو کارلێکەر بەگوێرەی زانستو دانایی زاتی بێچوونی.

٨- دادپەروەریی خودا داخوازی ئەوەیە: کە جیاوازیی بخاتە نێوان گەلو نەتەوەکانەوە، ستەمکاران لەناو بەرێو نازو نیعمەتی خۆی بەسەر خوداپەرستاندا برێژێو لەزەویدا جێگیریان بکا.

٩- خودا سەرچاوەی یاسادانانە؛ حەڵاڵکردنو حەرامکردن بەدەست خۆیەتی، بۆ هیچ کەس رەوا نیە لافی خودایەتی لیٚبداو یاساو شەرع بۆ ئادەمیزادان دابنیٚ.

١٠- پێویستە ئادەمیزاد لەحاڵو چۆنیەتیو بەسەرهاتی گەلە پێشینەکان کەڵك وەربگرێ، تێبفکرێ ئەوانەی پابەندی فەرمانی خودا نەبوون چییان بەسەر هات. هەروەها لەبوونەوەر ورد ببێتەوە بەڵگە لەسەر بەتوانایی دەسەڵاتی خودا بێنێتەوە.

١١- ئادەمیزادەکان لەژیاندا لەپێشبرکێو ململانیٚدان، لە بۆتەی تاقیکردنەوەدان بۆ ئەوەی چاکو خراپ دەرکەونو بزاندرێن، سزاو پاداشیش چاوەڕوانی هەموانە، پەروەردگار مۆڵەتی بەندەکانی دەداو لەسەر خراپە، زۆرجار خێرا تۆڵەیان لیٚناسێنێ، بۆ ئەوەی بەخۆیاندا بچنەوەو خۆیان چاك بکەن، بەڵام هەرگیز پەروەردگار خراپەو چاکەی کەس پاشگوێ ناخاو هیچ شتێك ئیهمال ناکا! رەحمەتو سۆزو بەزەییشی بیٚسنوورو فراوانەو بەشی هەموو کەس دەکا!

بەڵگەکانی هەبوونی خوداوتاکو تەنهایی زاتی پاکیو بەڵگەی زیندوبوونەوە

ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَجَعَلَ ٱلظُّلُمَٰتِ وَٱلنُّورَۖ ثُمَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمۡ يَعۡدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ ٱلَّذِي خَلَقَكُم مِّن طِينٖ ثُمَّ قَضَىٰٓ أَجَلٗاۖ وَأَجَلٞ مُّسَمًّى عِندَهُۥۖ ثُمَّ أَنتُمۡ تَمۡتَرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ ٱللَّهُ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَفِي ٱلۡأَرۡضِۖ يَعۡلَمُ سِرَّكُمۡ وَجَهۡرَكُمۡ وَيَعۡلَمُ مَا تَكۡسِبُونَ ﴿٣﴾

ئەمجار پەروەردگار لەروانگەی ئەم ئایەتانەوە بەڵگە لەسەر هەبوونی خوداو تاکو تەنیاییو زیندووبوونەوە دێنێتەوەو دەفەرموێ : ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ﴾ هەموو جۆرە سوپاسو ستایشێك

بەهەموو زوبانێکو لەهەموو کاتو شوێنێکدا بۆ پەروەردگاری تاکو تەنیایە، بۆ بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوییەی هەر ئەو شیاوی سوپاسو ستایشە، چونکە بەخششو نیعمەتەکانی بەسەر ئادەمیزادا زۆرو هەمە جۆرن، یەکێکێ لەو نیعمەتانە دروستکردنی ئاسمانەکانە، کە ئەو هەموو ئەستێرەو کاکەشانەو مانگو رۆژەی تێدان کە بۆمان بوون بەچراو رووناکی، هۆی گەشەو نەشونمای ئادەمیزادو ئاژەڵو رووەکن، هەروەها بۆشایی فراوان کە برێکی هەوای تێدایەو درێژەپێدەری ژیانە، هەروەها ماددەی ئەثیر کە هۆی گواستنەوەی دەنگە لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر، هەروەها برێ لە نیعمەتەکانی یەزدان، هەبوونی زەوییە؛ کە قەرارگای مەخلوقاتەو سەرچاوەی رزقو رۆژییە، هەموو ئەم بوونەوەرە بۆ بەرژەوەندی ئادەمیزادەو لەخزمەتی ئینساندایە، ﴿وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ هەروەها تاریکیو رووناکی دروست کردووە، شەوو رۆژی داهێناوە بۆ ئەوەی بەندەکانی سوودیان لێوەربگرن، شەو بۆ حەسانەوەو نوستنو رۆژ بۆهەوڵدانو کۆششکردنو دەستەبەرکردنی بژێوو پێداویستی ژیان. جا وەکوو ئیمامی سوددیو جەماوەری راڤەکەرانی قورئان دەڵێن: مەبەست بە(الظلمات) تاریکایی شەوەو مەبەست بە (النور) رووناکی رۆژە، ئەمەش رەتکردنەوەی بیروباوەڕی ئاگرپەرستەکان (الثنویە)ی تێدایە، ئەوانە کە پێیان وایە دوو خودا هەن؛ دەڵێن: رووناکی خوداو بەدیهێنەری خێرە، تاریکی خوداو بەدیهێنەری شەڕە!!

حەسەنی بەصری دەڵێ: مەبەست بە (النور) ئیمانو باوەڕە، مەبەست بە (الظلمات) کوفرو بێدینیە!

قەتادە دەڵێ: هۆی پێشخستنی (السموات) لە (الأرض)و (الظلمات) لە (النور) ئەوەیە: کە پەروەردگار ئاسمانەکانی پێش زەوی بەدیهێناوە تاریکی پێش رووناکی دروست کردووە، بەهەشتی پێش دۆزەخ دروست کردووە، جینسی تاریکییە حیسییەکانی پێش رووناکی هێناوەتە کایەوە، سەرەتا ماددەی بوونەوەری دروست کردووە کە بریتی بووە لە دووکەڵێکی رەش یان (سەدیم) وەکوو زانایانی فەلەکناسی دەڵێن! ئەمجار رۆژو مانگو ئەستێرەکان دروست کراون، تاریکییە مەعنەوییەکانیش وەکوو نەزانیو

کوفرو شیرکێ پێش نووری زانستو نوری باوەڕو نووری یەکتاپەرستی دروستکراون بەگوێرەی قورئان نووری زانستیو ئیمانو یەکتاپەرستی دوای تاریکی نەزانیو کوفرو شیرکێ بەدی هێنراون وەکوو دەفەرموێ: ﴿وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا، وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾النحل/٧٨.

ئیبنو ئەبی حاتەمو ئەبوشەیخ لەموجاهیدەوە دەگێڕنەوە دەڵێ: ئەم ئایەتە؛ واتە: رستەی ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ رەتکردنەوە بۆچونی زیندیقەکانە، کە دەڵێن: خودا تاریکیو خوونفووسو دووپشکو هیچ شتێکی خراپو ناشیرینی دروست نەکردووە، دەڵێن: بەس روناکیو شتە جوانەکانی بەدی هێناون. رستەی ﴿وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ﴾ رەتکردنەوەی ئاگر پەرستەکانە کە دەڵێن: تاریکیو روناکی هەڵسوڕێنەری بوونەوەرن وەکوو لەوەپێش ئاماژەمان بۆ کرد! ئەمجار بەم رستەی دوایی رەتی کافرە هاوبەش پەیداکەرەکانی عەرەب دەداتەوەو دەفەرموێ : ﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ واتە: ئەمجا ئەوانەی کافرو هاوبەشپەیداکەرنو ئینکاری نیعمەتەکانی خودای کردگار دەکەنو هاوبەش بۆخودا دادەنێن! شتی تر دەکەن بە هاوشانی پەروەردگارو دەیپەرستن، هاواری لێ دەکەن بۆ دابینکردنی پێویستییەکانیان، داوای دوورخستنەوەی زەرەرو زیانو هێنانی خێروبێر لەو خودا درۆزنانە دەکەن! لە کاتێکدا ئەم خودا درۆزنانە ناتوانن بۆ خودی خۆیان سوودیان هەبێ، پێیان ناکرێ زیان لەخۆیان دوور بخەنەوە چجای بۆ خەڵکیتر! ئەمجار پەروەردگار روی خیطاب دەکاتە هاوبەش پەیداکەران؛ ئەوانەی هاوشانیان بۆ پەروەردگار داناوە، بەڵگەیان بۆ دێنێتەوە لەسەر تاکێو تەنیایی خۆیو زیندوبوونەوەی رۆژی قیامەتو دەفەرموێ: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ﴾ پەروەردگار خودایەکی وەهایە ئێوەی لەگڵ دروست کردووە، واتە: باوکی ئێوە کە ئادەمەو هەموو رەگەزی ئادەمیزاد لە ئەو کەوتۆتەوە لەگڵ دروستمان کردووە، دوایی ئەوەی زۆری لێ کەوتۆتەوەو هەموو کونو قوژبنێکی زەوییان گرتۆتەوە، هەروەها باقی زیندەوەرانی سەر

زەوى كە دروستى كردوون. دواى ئەوەى كە گيانيان بەبەردا دەكرێ پێويستييان بە گژوگيا هەيە: چونكە خوێنو گۆشتو ئيسقان لە خۆراكێ پەيدا دەبێو خۆراكيش لە گژوگياى زەوى پەيدا دەبێ، گژوگياش لەئاوو گڵ پەيدا دەبێ، كەوابێ هەموو زيندەوەرێكێ لە گڵ پەيدا دەبێ!

ئەمجار پەروەردگار ئەوە رادەگەيەنێ كە تەمەنى هەموو دروستكراوێكى ديارى كردووە؛ دەفەرموێ :﴿ثُمَّ قَضَى أَجَلاً﴾ پاشان تەمەنى ژيانى ئادەميزادى دەستنيشان كردووە، لە رۆژى لەدايكبوونەوە تا رۆژى مردنى، ﴿وأجل مسمى عنده﴾ تەمەنو ماوەى بەرقەراربوونى هەموو ئادەميزادێك لاى خودا خۆيەتى، ئەم تەمەنە ناو براوە لە زيندوبوونەوەى ناو گۆڕەوە دەست پێدەكا، تا رۆژى زيندوبوونەوەى قيامەت، ژيانى ئەم ماوەيە پێى دەڵێن: ژيانى بەرزەخيى.

ئيبنو عەبباسو موجاهيد دەڵێن ماناى ﴿قَضَى أَجَلاً﴾ واتە: تەمەنى ژيانى دونيا كە بەمردن كۆتايى دێ ﴿وَأَجَلٌ مُسَمًّى﴾ تەمەنى ژيانى قيامەتە. واتە: ئايەتەكە ئاماژە بۆئەوە دەكا كە پەروەردگار دوو جۆر ئەجەلى بۆبەندەكانى داناوە، ئەجەلێك بۆ ژيانى هەموو كەسێك كە بەمردن كۆتايى دێ، ئەجەلێكيش دواى مردنى دونيا دەست پێدەكا كە بەزيندووبوونەوە دەست پێدەكا!

هەموو تەمەنێك لاى خودا ديارىكراوە، واتە: سەرەتاو كۆتايى هەيە! لەو ئەندازەيە زيادو كەم ناكا، پێشو پاش نابێ، جگە لەخودا خۆى كەسىتر ئاگادارى بەسەر چۆنيەتىو كاتو ماوەى تەمەندا نيە، تەنانەت پێغەمبەرانو فريشتە نزيكەكانى بارەگاى ئەقدەسيش ئەم جۆرە زانيارييەيان نيە! كەوابوو مەبەست لەدوو جۆرە ئەجەلەكە، يەكێكيان ئەجەلى ئادەميزادو دونيايە، ئەوى تريان: ئەجەلى قيامەتە!! دەربارەى جۆرى ئەجەلى يەكەم قورئان لەشوێنێكى تردا دەفەرموێ : ﴿فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لاَيَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلاَ يَسْتَقْدِمُونَ﴾النحل/٦١. دەى سەربارى ئەم هەموو بەڵگانە لەسەر تاكو تەنيايى خوداو هەبوونى رۆژى قيامەتو زيندوبوونەوە ﴿ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ﴾

کەچی ئێوە ئەی کۆمەڵی کافرو هاوبەشپەیداکەران! دەکەونە شکو گومانەوەو بڕواتان بە زیندوبوونەوە نیە، پێتان وایە ژیان تەنها بریتییە لە ژیانی دونیاو بەس، پاش لەدونیا دەرچوون ئیتر ژیانی تر نیە!؟ لە کاتێکدا خودا بابە ئادەم کە باوکی هەموو ئادەمیزادە لە گڵ دروستی کردووەو دوایی نەوەو رەچەڵەکی لێ کەوتۆتەوە، جگە لە ئادەمو حەوا، بناغەی هەموو ئادەمیزادێک دڵۆپە ئاوێکە هیچو پووچ لە منداڵدانی ئافرەتدا جێگیری دەکەینو دوایی گیانی بەبەردا دەکەین لەناو تاریکایی پەردەو منداڵداندا، پێداویستی ژیانو گەشەکردنی بۆ دابین دەکەینو دوایی لەدایک دەبێو پێدەگا! دەی کەسێک ئاوا دەسەلاتی هەبێ لەسەرەتاوە شت دروست بکا؛ بێگومان دروستکردنەوەی لا ئاسانتر دەبێ.

ئەمجار بەڵگەیەکی تری لەسەر تاکو تەنیایی خۆی هێنایەوەو فەرمووی: ﴿وَهُوَ اللهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الأَرْضِ﴾ ئەو پەروەردگارە کە ناوی (الله)یە هەر ئەو خودایەو شایانی پەرستنە لە ئاسمانەکانو زەویداو ئاسراوە بەخودایەتیو هەرچی لەئاسمانەکانو زەویدا هەیە گەردنکەچی فەرمانو دەسەلاتی ئەو خودایەیە: کە ناوی (الله)یە... لەرووی خۆشەویستیو لێترسانەوە-جگە لە کافرانو بێ باوەڕانی ئادەمیزادو جنۆکە- هەموو شتێکو هەموو کەسێک دەیپەرستنو بەندایەتی دەکەن! بێگومان ناسینی خودا بەناوی (الله) لەکۆمەڵگای عەرەبە موشریکەکاندا دیاردەیەکی ئاشکراو نومایان بوو، ئەوەتا پەروەردگار لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾العنکبوت/٦١.

هەروەکوو لە سورەتی (الزمر/٢٨) جارێکی تر وێنەی ئەم ئایەتە دووبارە بۆتەوە.. هەرلەشێوەی ئەم جۆرە پرسیارو وەلامەدا قورئان چەند جارێکیتر ئەم راستییەی دووبارەو سێبارە کردۆتەوە[٨].

[٨] بڕوانە سورەتی المؤمنین ئایەتی ٨٠-٩٠ ، سورەتی النحل ٦١-٧٠ ، هەروەها سورەتی الزخرف/٨٤ کە دەفەرموێ ﴿وهو الذي في السماء اله وفي الأرض اله﴾.

کەواتە: عەرەبە موشریکەکان بڕوایان بەخودا هەبووەو پێیان وابوو: کە بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوی خودایە؛ کە ناوی (اﷲ)یە. کەسی تر نیە ئەو کارانەی لێ وەچاو بکرێ.

﴿يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ﴾ شتی نهێنیو ئاشکراتان وەکوو یەک دەزانێ، لە زانستی خودادا پەنامەکیو نومایان چونیەکە، بەسەر هەموو شتێکدا بەتەواوی ئاگادارە، هیچی لێ گوم نیە، هەرچی پەنامەکیو شاردراوەی ئاسمانەکانو زەوی هەیە لەژێر تیشکی زانستی ئەودا ئاشکراو نومایانە!

﴿وَيَعْلَمُ مَا يَكْسِبُونَ﴾ هەر کردارو گوفتارێک ئەنجامی دەدەن، چاکو خراپو خێرو شەڕ، ئەمو زۆر خودا پێی دەزانێو ئاشکراو عەیانە لای، پاداشو سزاتان لەسەریان دەداتەوە!

ئەوەی لەمانای ئەم ئایەتە تێبینی دەکرێ بەڵگەهێنانەوەو چەسپاندنی بیروباوەڕی یەکتاپەرستیو هەبوونی خودایەکی پەروەردگارو کارسازو بەدەسەڵاتو بێهاوەڵو هاوشانە! خودایەک کە شیاوی هەموو سوپاسو ستایشێکە، چونکە خاوەنی نیعمەتو بەخشیشی زۆرو زەبەندەیە!

ئایەتەکان بەڵگە هێنانەوەن لەسەر دەسەڵاتی خودا، لەسەر زانیاریو ویستو ئیرادەی! لەم رووەوە کە هەواڵمان پێدەدا کە خۆی ئاسمانەکانو زەوی بەدی هێناوەو رەنگڕێژو نەخشەکێشی کردوون، پەروەردگار بەدەستی قودرەتو توانا ئاسمانی بەبێ کۆڵکە راگرتووە، بەسافو بێ کەندو چاڵو دۆڵ دێتە بەرچاومان، مانگو رۆژو ئەستێرەی جۆراو جۆری تێدا خولقاندوون بۆجوانی، هەڵمو هەوری تێدا داناون بۆ نیشانە، زەوی راخستووەو کردوویەتی بەسەرچاوەی رزقو رۆژی گیانلەبەران، جۆرەها گیانلەبەرانی تێدا بڵاو کردۆتەوە، کێوەکانی وەکوو سینگ تێدا داکوتاون، شیوو دۆڵو رێگاوبانی تێدا دروست کردوون، جۆگەو چەمو زێی گەورەو بچووکی تێدا رەوان کردوون! بیرو کانیاوو سەرچاوەی ئاوی زوڵاڵی تێدا هەڵقوڵاندووە، لەشوێنی وادا هەیە لەبەردی رەق سەرچاوەی ئاو هەڵدەقوڵێنێ ئەمانەو زۆر نیشانەی تریش لەئاسمانەکانو زەویدا بەڵگەی بەهێزن لەسەر تاکو تەنیایی خوداو گەورەییو بێ هاوەڵی، ناوی (اﷲ)یە، پەرستراوە لەئاسمانو زەویدا، خۆی کارگێڕو

هەڵسوڕێنەری بوونەوەرە، تەمەنی هەموو شتێك لای خۆی ئاشكرایەو نمایانەو دیاری كردووە هیچی لێ ون نابێو ئاگاداری هەموو شتێكە!

هۆی كافربوونی ئادەمیزادان بەئایاتی خوداو، هەڕەشە لێكردنیان بەسزاو تۆڵە

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا۟ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا ٱلسَّمَآءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا ٱلْأَنْهَٰرَ تَجْرِى مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ﴿٦﴾

ئەمجار هۆی بڕوانەهێنانی كافرەكان بەخودا باس دەكاو هەواڵمان دەداتێ كە هاوبەشپەیداكەرانو سەرڕەقو ملهوڕەكان، كە موعجیزەو بەڵگەیەكیان لەسەر تاكو تەنیایی خودا بۆ بنێردرێ راستی پەیامی پێغەمبەر بچەسپێنێ پشتی تێدەكەنو گرنگی پێنادەنو بە وردی تێی نافكرنو دەفەرموێ : ﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلاَّ كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾ ئەی پێغەمبەر ! بزانە ئەو موشریكانە هەر نیشانەیەكی خودایان بووبێو بەڵگەبێ لەسەر راستی پەیامتو پێغەمبەرایەتی تۆ بسەلمێنی، ئەوان پشتی لێ هەڵدەكەنو تێی نافكرن، ئەوانە هەرگیز بیر لەقورئان ناكەنەوەو لێی ورد نابنەوە، ئەو قورئانەی لە پەروەردگاریانەوە بۆیان نێردراوە، هیچ بیر لە دروستكراوو دەستكردی ئەو خودایە ناكەنەوە، كە پەروەردەی كردوون، لەكاتی زەبوونیو بەهێزیدا بژێوی پێداون، نازو نیعمەتی

بەسەرا رشتوون، ئاسمانو زەوی بۆ رام کردوونو سوودی لیوەردەگرن، لەخودی خۆیانداو لەئاسمانو زەویدا بەڵگەی چەسپێنەر هەن، لەسەر دەست رەنگینییو کارسازیی خودا، کەچی ئەوانە لە ئاست هەبوونی ئەم هەموو بەڵگەو دەلیلانەدا چاوی خۆیان دەقوچێننو گوێی خۆیان دەئاخننو پشتی لێ هەڵدەکەن، تەنانەت گاڵتەشیان پێی دێو بەلاقرتێو گاڵتەبازییەوە روویان لیوەردەگێرن، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ : ﴿مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوا وَهُمْ يَلْعَبُونَ﴾الأنبياء/٢.

قورطوبی دەڵێ: مەبەست بە (آيات) موعجیزەیە؛ وەکوو لەت بوونی مانگو ئەو جۆرە شتانە، ئیبنو کەثیریش هەر ئایاتی بەموعجیزە راڤە کردووە، دەڵێ: مەبەست بە ئایات ئەو بەڵگەو دەلیلانەن کە تاکو تەنهایی خودا دەچەسپێنن!!

﴿فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ﴾ هۆی ئەو روو وەرگێرانو پشت هەڵکردنەشیان لە ئایەتەکانی خودا بەدرۆخستنەوەی ئەو ئایینە حەقو راستەیە کە سەرداری پێغەمبەران بۆی هێناون ئەویش ئایینی پاکو خاوێنی ئیسلامە! ئەمجار پەروەردگار لەسەر ئەو پشت هەڵکردنو روو وەرگێڕانەیان هەڕەشەی توندیان ئاراستە دەکاو دەفەرموێ : ﴿فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ دڵنیابە ئەوەیان بەسەرەوە ناچێ، لەوەدوا هەواڵی ئەو بەدرۆخستنەوەیان دەزاننو ئاکامی ئەو هەڵوێستە نادروستەیانو روو وەرگێڕانو گاڵتەکردنەیان تووش دەبێتەوە بەکوشتنو فڕاندنو دەرکردن لە وڵات تۆڵەیان لێدەسەندرێتەوە!

بێگومان ئەم وادەیە هاتەدیو موشریکەکان تووشی گرانییو قاتو قڕیی بوون رۆژی جەنگی بەدرو رزگارکردنی مەککە تووشی تێکشکانو چەرمەسەری بوون!

ئیمامی رازی دەڵێ: پەروەردگار حاڵو چۆنیەتی کافرەکانی بە سێ پلە دەستنیشان کرد، پلەی یەکەم روو وەرگێڕانو تێ نەفکرین لە بەڵگەو نیشانەکانی خودا، پلەی دووەم بەدرۆخستنەوەی ئەو بەڵگەو موعجیزانە،

پلەی سێیەم گاڵتەکردن بەو موعجیزەو نیشانانە، تـاوانی هـەموو پلەیـەکیش لـە تـاوانی پلـەی پێشـوو گـەورەترە، چونکـە وا دەبـێ کـابرا روو لـە شـتێک وەردەگێڕێ لەبەر ئەوە نیە بڕوای پێ‌ی نیە بەڵکوو لەبەر ئەوەیە پێ‌ی نـازانێ‌و لێ‌ی غافڵە، وا دەبـێ کەسـێک شـتێک بـەدرۆ دەخاتـەوە بـەڵام نایگەیەنێتـە ئاستی گاڵتە پێکردن[٩] کەوابێ تاوانی پلـەی سـێیەم کـە گاڵتـە پێکردنـە لـە تاوانی پلەکانی پێشوو گەورەترە!

ئەمجار پەروەردگار ئەو راستیە دووبارە دەکاتەوە: کە هەڕەشەکردنی لـە سەرپێچی‌کاران بەسزادانیان دەستورو دابێکی خۆیەتی‌و دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ﴾ ئایا ئەو بـەدرۆ خەرەوانـەی ئـایینی ئیسـلام ، ئـەو روو وەرگێڕانـە لـەقورئان‌و موعجیزەکانی پێغەمبەرﷺ ، نەیانبیستووەو نـەیانزانیوە ئێمـە چـەند گەل‌و نەتەوەمان لەپێش ئەوان بەهیلاک بردووە، چەندان گەل‌و نەتەوەی وەکوو گەلی عادو ثەمودو گەلی فیرعـەون‌و گـەلی (لـوط)مـان بەفـەتارە داوەو لـە بێـخ دەرمان هێناون، ئەوانـەی پێغـەمبـەرانی خۆیـان بـەدرۆ خسـتەوە، هەرچـەندە ئەوانـە هـێزو توانامـان پـێ دابـوون، رزق‌و رۆژیمـان پـێ دابـوون، دەسـەڵات‌و فـەرمانڕەواییمان پـێ بەخشـیبوون بـەجۆرێک کـە ئـەو دەسـەڵات‌و چەسـپان لەزەویداو رزق‌و رۆژییەمان نەداوە بەئێوەی هاوچەرخی پێغەمبەری ئیسلام!

﴿وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا﴾ ئاسمانمان بۆ رام کـردن بـۆ ئـەوەی بەگوێرەی پێویست بارانیان بۆ ببارێنێ ﴿وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ﴾ جۆگـەو جۆبارمـان بـەژێر نیشـتەمەنیەکانیاندا دەڕۆیـاند، واتـە: ئـەوان لەکافرەکانی قورەیش سـامانەدارتر بـوون، بارانیان بـۆ دەبـاری بەشـێوەیەکی رێکو پێک، جۆگەوجۆبار بەژێرخانووەکانیاندا دەکشان! ژیانێکی بەختـەوەرو کامـەرانیان هـەبوو! بـەڵام کـەکوفرانیان بەرامبـەر نیعمەتـەکانی خـودا کردوتاوانیـان ئـەنجامدان، پێغەمبـەرەکانیان بـەدرۆ خسـتنەوە ﴿فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ﴾ بەهۆی ئەو تاوانانەیانەوە لەناومان بردن، تەفرو تونامان کردن‌و لـە

[٩] تەفسیری کەبیری فەخرەدینی رازی ج/٢/١٥٧.

پێخمان دەرهێنان! ﴿وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ﴾ دوای ئەوان نەتەوەیەکی ترمان هێنایە کۆڕی ژیانەوە، چینێکی ترمان خستەسەر زەوی‌و ئەرکی ئاوەدانکردنەوەمان خستنە ئەستۆ، بۆ ئەوەی زەوی ئاوەدان بکەنەوەو سوپاسی پەروەردگار بکەن! بەکورتی ئایەتەکە ئاماژە بۆئەوە دەکا: کەدوو جۆر تاوان بوون کە بوون بەهۆی لەناو بردنی گەلەکانی پێشوو؛ یەکەم بەدرۆ خستنەوەی پێغەمبەرەکانیان، دووەم ناشکوری‌و سپڵەییان بەرامبەر نیعمەتەکانی پەروەردگار وەکوو لەشوێنێکی تردا لەم بارەوە دەفەرموێ:
﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلاً وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ، وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولاً يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا، وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ﴾ القصص/٥٨-٥٩.

مەبەست لەم هەڕەشەکردنە ئامۆژگاری کردنی دانیشتوانی مەککەیەو ترساندنیانە لەوەی کە هەمان سزاو بەڵاو ناڕەحەتی‌و چەرمەسەری کە تووشی نەتەوە پێشینەکان بووە، لەسەر بەدرۆ خستنەوەی پێغەمبەرەکانیان‌و سپڵەییان بەرامبەر نیعمەتەکانی خودا توشی ئەمانیش ببێ، لە کاتێکدا کەنەتەوە پێشینەکان لەمان بەهێزتربوون، ساماندارتر بوون، کوڕو خزم‌و کەس‌و کاریان زیاتر بووە، لە باری ژیارو زەوی‌و ئاوەدانکردنەوەدا زۆر لە قورەیشی‌یەکان پێشکەوتووتر بوون!

سەرڕەقی کافرەکان‌و رەتکردنەوەی داواکارییەکەیان کە بریتی بوو لەناردنە خوارەوەی کتێب یان فریشتەناردن -

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَـٰبًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَـٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِىَ ٱلْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾ وَلَوْ جَعَلْنَـٰهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَـٰهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

ئایەتەکانی پێشوو برێ هەڵوێستی موشریکەکانی مەککەی دەست نیشان کرد، لێرەش بەولاوە ئایەتەکان بەردەوامن لەسەر ئاشکراکردنی هەڵوێستی جۆراوجۆریان کە بریتییە لەسەر رەقیو دژ بەحەق وەستانو گومان خستنە سەر ئیسلامو بەرامبەریکردنی، بەتایبەتی شوبهەو گومانەکانیان ئاراستەی نیگاو پێغەمبەرایەتی حەزرەتی (محمد) ﷺ دەکرد ئەوان ئینکاری سێ بنەمای سەرەکی ئایینیان دەکرد کە بریتی بوون لە: بڕوا بەتاکو تەنهایی خوداو زیندوبوونەوەی دوای مردنو پێغەمبەرایەتی حەزرەتی (محمد) ﷺ.

جا وەکوو کەلەبی دەگێڕێتەوە: دەڵێ: موشریکەکانی مەککە وتیان: ئەی (محمد)! سوێند بەخوا ئێمە ئیمانت پێ ناهێنین هەتا لەخوداوە پەڕاوێکمان بۆ نەهێنی چوار فریشتەی لەگەڵدابن لەپێش چاوی خۆمان شایەدی بدەن کەئەو پەڕاوە لەلایەن خوداوە هاتووەو تۆیش فروستادەو رەوانەکراوی خودای، ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی نارده خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ﴾. ئەگەر بماننارداية بۆسەر تۆ پەڕاوێک لەکاغەزدا بۆ خۆیان دەستیان لێبدایە، کافرە بێبڕواکان دەیانگوت: ئەمە جگە لەسیحرو جادو هیچیتر نیە.

لەم ئایەتەدا پەروەردگار هۆی بڕوانەکردنی کافرەکانو ئیماننەهێنانیان دیاری دەکا، ئەوە رون دەکاتەوە: کەئەوانە بیانوی سەیرو سەمەرە دێننە پێشەوە، داوا دەکەن پەڕاوێکی لەکاغەز نوسراودا بنێرینە خوارێ، چوار فریشتەشی لەگەڵدابنو شایەتی بدەن لەسەر ئەوەی کەلەلایەن خوداوەیەو پشتگیری راستی پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر بکەن! ئەمجار هەر ئیمان ناهێنن، چونکە بەراستی رویان وەرگێڕاوە، بەڵکەو دەلیل کاریان تێناکەن، تەنانەت ئەگەر داواکارییەکانیشیان جێبەجێ بکرێن بیانوی تردێننە پێشەوە.

بێگومان: هۆی سەرەکی بەدرۆخستنەوەیان بۆ ئایینی حەقو راست روو وەرگێڕانیانە لە ئایەتەکانی خوداو داخستنی هەموو پەنجەرەو دیدەوانیو وردبوونەوەو تێفکرینە، لەکارخستنی هەموو هێزو توانایەکی تێگەیشتنو تێفکرینە، تەنانەت ئەگەر ئێمە ئەی (محمد)! کتێبێکی نوسراو لەکاغەزدا

بۆ تۆ بنێرینە خوارێ یان لەنێوان زەوی‌و ئاسماندا رایبگرین‌و بەچاوی خۆیان ببینن‌و چاویان لە هاتنە خوارەوەی بێ، کە گەیشتە سەر زەوی دەستی لێبدەن! دەڵێن: ئەمە سیحرو جادووەو فێڵ‌و چاوبەستە لێمان‌کراوەو بنەماو حەقیقەتی نیە!

ئایەتەکە فەرمووی: ﴿فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ﴾ چونکە لێدان بەهێزترین بەڵگەی حیسسی‌یەو کەمتر فێڵی لێدەکرێ هەروەها وشەی (نزلنا) بە موشەددەدی، رستەی ﴿كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ﴾ کە کتێب هەر دەبێ لەناو کاغەزدا بێ‌و (لمس) هەر بەدەست دەبێ ئەمانە هەموو موبالەغەو جەخت کردنن بەو شێوە هێندراون، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا پشت هەڵدەکەن‌و روو وەردەگێرن‌و دەڵێن: ئەمە سیحرو جادووە لێمان‌کراوە، ئاوا بێ پەروا ئینکاری شتە حیسسی‌یەکان دەکەن!.

هەر لەم روانگەوە لەشوێنێکی تردا دەفەرموێ ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ، لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ﴾الحجر/١٤-١٥ یان دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا، يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ﴾الطور/٤٤.

ئیبنو مونذیرو ئیبنو ئەبی حاتەم لەموحەممەدی کوڕی ئیسحاقەوە دەگێڕنەوە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بانگی نەتەوەکەی خۆی کرد بۆ موسوڵمان بوون‌و ئاخاوتنی لەگەڵدا کردن زەومەعەی کوڕی ئەسوەدی کوڕی موطەلیب ونەظری کوڕی حاریثی کوڕی کەلدەو چەند کەسێکی تر وتیان: ئەی (محمد)! ئەگەر فریشتەت لەگەڵدا بووایەو لەجیاتی تۆ قسەی بکردایەو لەگەڵتدا ببینرایە؟! ئیمانمان پێ دەهێنای ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردە خوارێ ﴿وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مَلَكٌ﴾ واتە: کافرەکان پێشنیاری ئەوەیان کرد، وتیان: بۆ فریشتە نانێردرێتە سەری؟ ئەگەر (محمد) راست دەکا پێغەمبەرە بۆ فریشتەی لەگەڵدا نیە! پشتگیری بکاو یارمەتی بدا؟ وەکوو ئەوە بڵێی وا تێگەیشتبوون کە پێغەمبەرایەتی‌و ئادەمیزادی پێکەوە ناگونجێن!! دەشیان زانی کە پێغەمبەر ﷺ ئادەمیزادە، ئیتر نەدەچووە عەقڵیانەوە پێغەمبەر

ئادەمیزادبێ وەکوو لە شوێنێکی تردا لەم بارەوە لەسەر زوبانی کافرە سەرڕەقەکان دەفەرموێ: ﴿مَا هَذَا إِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ، وَيَشْرَبُ مِمَّاتَشْرَبُونَ﴾المؤمنون/٣٣ ، یان دەفەرموێ: ﴿وَقَالُوا مَا لِهَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الأَسْوَاقِ، لَوْلاَ أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيرًا﴾الفرقان/٧.

ئیتر پەروەردگار ئەم پێشنیارەشی بەدوو بەڵگە رەتکردنەوە؛ یەکەم فەرموی: ﴿ولو انزلنا ملكا لقضي الامر ثم لاينظرون﴾ ئەگەر بەگوێرەی پێشنیاری ئەوان فریشتەمان بناردایە خوارێو سەرپێچییان بکردایە یەکسەر بڕیاری لەناو چونیانمان دەدانو مۆڵەتمان نەدەدان بۆ ماوەیەکو بە کاوەخۆ موسوڵمان بوونایە، بەڵکوو یەکسەر لەخوداوە سزایان بۆ دەهات، وەکوو لەشوێنێکیتردا دەفەرموێ: ﴿مَا نُنَزِّلُ الْمَلاَئِكَةَ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذاً مُنْظَرِينَ﴾الحجر/٨ .

یان دەفەرموێ: ﴿يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلاَئِكَةَ، لاَ بُشْرَى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ﴾الفرقان/٢٢...

دووەم دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكاً لَجَعَلْنَاهُ رَجُلاً﴾ ئەگەر لەتەک ئادەمیزاد سروشتدا فریشتەمان بناردایەتە خوارێ، دەبوایە ئەو فریشتەیەش لە شێوەی ئادەمیزاددا بوایە تا بیان توانیایە ئاخاوتنی لەگەڵدا بکەنو شتی لێوە فێرببن، ئیتر ئەو کاتەش دەکەوتنە هەمان لێتێکچوونو سەرلێشێواوییەوە، چونکە ئەویش لە شێوەو روخساری ئادەمیزاددا دەبوو پێی دەگوتن: من رەوانە کراوی خودام بۆ لای ئێوە، وەکوو چۆن ئێستا پێغەمبەر (محمد) ﷺ پێتان دەڵێ: ئێوەش دەتانگوت ئێمە داوای پێغەمبەری فریشتەمان کردووە ئەمە ئادەمییە!

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: مانای ئایەتەکە ئەوەیە: ئەگەر فریشتەمان بناردایە سەریان دەبوایە لەشێوەی پیاودا بوایە، چونکە ئەوان توانای ئەوەیان نیە ئاخاوتن لەگەڵ فریشتە بکەنو سەیری بکەن لەم رووەوە کە فریشتە لەنوور دروست کراون.

واتە: ئامانجەکەیان نەدەهاتە دی، چونکە ئەگەر فریشتەکە لەشێوەی خۆیدا بوایە، ئەوان نەیان دەتوانی بیبینن، ئەگەر لەشێوەی پیاویشدا بوایە ئەو کاتە دەیان گوت تۆ فریشتەنیو ئادەمیزادی کەوابوو هەمان هەڵوێستی ئێستایان دەنواندەوە!.

﴿وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ﴾ دەمانکردە گریّ کوێرەکەو چاوبەست لەسەریانو لێمان دەشێواندن ئەوەی بۆخۆیان لەخۆیان شێواندووەو کردویانە بەگریّ کوێرەکەو پەڵپو بیانوو! واتە هەمان بەزمەکەی خۆیان دەهاتەوە کایەوەو دەیانگوت: ئێمە داوای فریشتەمان کردووە، ئەمەی بۆمان نێردراوە ئادەمیزادە!!؟ بەکورتی داواکردنی هاتنی فریشتە بە ئەرکی پێغەمبەرایەتی پەڵپو بیانوویەکی نابەجێیە، لەبەر دوو هۆ:

یەکەم: ئەگەر فریشتە بنێرین یەکسەر ئیمانی پیّ نەهێنن هیچ مۆڵەتیان نادەین دەسبەجیّ لەناویان دەبەین. دووەم: ئەگەر لەفەرزی مەحاڵدا لەناویان نەبەین ئەو فریشتەیەی بە ئەرکی پێغەمبەرایەتی دەینێرین دەبیّ لەشێوەو روخساری ئادەمیزادا بێت ئیتر پەڵپەکەیان هەردەمایەوەو دەمکوت نەدەکران..

سەرەنجامی ئەوانەی گاڵتەیان بەپەیامی پێغەمبەران دەکردو بەدرۆیان خستنەوە

وَلَقَدِ ٱسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُوا۟ مِنْهُم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ ٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾

وەکوو زاندرا کافرەکان پەڵپو بیانووی نابەجێیان دەگرت، گاڵتەیان بەپێغەمبەر دەهات، دەمێکێ دەیان گوت: بۆچی فریشتەی لەگەڵدا نیە پشتگیری بکا، جاخێکێ داوای ئەوەیان دەکرد: کە فریشتەیان بۆ سەر بنێردریّ ئەرکی پێغەمبەرایەتی ئەنجام بدا، پێغەمبەر ﷺ بەبیستنی ئەم داوا

ئایەجێیانە زۆر دڵتەنگ دەبوو، ئیتر پەروەردگار ئەم دوو ئایەتەی دوایی ناردە خوارێ، بۆ دڵدانەوەی پێغەمبەرو سووککردنی ئەو ئێشو ئازارانەی لەکافرەکانەوە پێی دەگەیشت.. وێڕای دڵدانەوەکەش وادەو بەڵێنیشی تێدایە بۆ موسوڵمانان بە سەرکەوتنو بەختەوەری دونیاو قیامەتو دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ سوێند بەزاتی خودا بێگومان زۆر گاڵتەو لاقرتێ کراوە بەو پێغەمبەرانەی پێش تۆ، گەلو نەتەوە پێشینەکانیش وەکوو نەتەوەکەی تۆ گاڵتەیان بەپێغەمبەرەکانیان کردووە: وەکوو لەشوێنێکی تردا لەم بارەوە دەفەرموێ: ﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾الحجر/١١. ئەمە دابو نەرێتی هەموو گەلو نەتەوەیەک بووە کە پێغەمبەریان بۆ نێردراوە، بەدرۆیان خستۆتەوەو گاڵتەیان پێکردووە، دژی بانگەوازی حەقو یەکتاپەرستی وەستاون، ئەو هەڵوێستی دژ بەحەق وەستانە تایبەت نیە بە کافرەکانی قورەیشەوە؛ بەڵام با ئەوانو هەموو کەسێکی وەکوو ئەوان باش بزانن کە ئەو گاڵتەکردنو پەڵپ گرتنەیان بۆ سەر ناچێو وەک بەرزەکی بانان بۆی دەرناچن؛ چونکە گەلە پێشینەکان سەرپێچی کردنیان بۆ سەر نەچوو، بەڵکوو ﴿فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ دەوری ئەو کافرانەیدا کەگاڵتەو لاقرتێیان بەپێغەمبەرەکانیان دەکرد، ئەو سزاو تۆڵەیەی کەگاڵتەیان پێدەهات، سزاو عەزابی بێ ئامانی خودا دەوری دانو تێکیەوە پێچانو بەرەو تیونی نەمان گلۆری کردنەوەو لەناوی بردن، ئەو سزاو تۆڵەیەی پێغەمبەرەکان هەڕەشەیان پێ لە گەلو نەتەوەکانیان کرد کە ئەگەر بڕوا نەهێنن لەناو دەچن، ئەوانیش گاڵتەیان پێدەهات، هاتە سەریانو دەوری دانو لەناوی بردن! یان سزاو تۆڵەی بڕوا نەکردنیان بەو شتە هەقو راستانەی کە پێغەمبەرەکانیان پێیان راگەیاندنو گاڵتەکردنیان بە پێغەمبەرەکان دەوری دانو تێکی شکاندنو لەناوی بردن!

ئەمە دڵنەوایی کردنی پێغەمبەرەو شارەزایی کردنیەتی بەسوننەتو دابو نەرێتی خودا، بەرامبەر سەرپێچیکارانو ئەوانەی پەیامی خودا بەدرۆ دەخەنەوە، بۆئەوەی بەهەڵوێستی نادروستیان دڵتەنگ نەبێ، لەهەمان کاتدا مزگێنیە بۆی بەسەرکەوتنو بەختەوەری سەرئەنجامو ئاکامی باشی بۆ خۆیو

ڕێڕەوانیەتی، هەر لە ڕوانگەی ئەم مژدەو بەڵێنانەوە پەروەردگار لەیەک ڕۆژدا پێنج ملهوڕی لە سەرانی قورەیش بۆ لەناو برد، تۆڵەی گاڵتەکردنیانی لێستاندن، ئەوەتا یەزدانی مەزن منەت بەسەر فروستادەی خۆیدا دەکاو دەفەرموێ: ﴿إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ﴾الحجر/٩٥. بەکورتی گاڵتەکردنەکەیانت لەسەرشان گران نەبێ، خۆ ڕابگرە لە بەرامبەر ئەو سپڵەیی و گاڵتەکردنەیان بەتۆ دەربارەی بەندایەتیکردنیان بۆ من، بەردەوامبە بۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکانم، بانگەوازیی بکە بۆ یەکتاپەرستیو گەردنکەچی بۆ فەرمان بەرداریم، پێیان ڕابگەیەنە ئەوان ئەگەر درێژە بە سەرپێچیکردنیان بدەنو لە ڕێبازی گومڕایی لانەدەنو نەیەنە سەر ڕێگای هیدایەت، هەمان دەردی سەریو سزادانی بەسەر گەلە پێشینەکانمان هێنا، بەسەر ئەوانیشی دێنین، پەلە دەکەین لە سزادانیانو لەناویان دەبەین.

جا وێدەچێ ئەو سزایەی کە دێتە سەر ئەوانەی گاڵتە بە پێغەمبەرﷺ دەکەن، بەگوێرەی سوننەتو دابو نەریتی خودابەرامبەر سەرپێچیکاران، جێگای شکو گومانبێ لەلای کافرەکان، چونکە ئەوان مێژوو نازانن، ڕەنگە بڕوا بە هەواڵی ڕووداوەکانی نەکەن، بۆیە پەروەردگار فەرمانی بە پێغەمبەرﷺ کرد کە ڕێگایەکیان نیشان بدا بتوانن لەو ڕێگایەوە بگەنە یەقینو دڵنیابن لە سەرەنجامو تاکامو فەرمووی: ﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ ئەی(محمد)! بەموشریکەکان بڵێ: بەوانە بڵێ: کە ئینکاری ڕاستی ئەو پەیامەی تۆ دەکەن، بڵێ دە بڕۆن گەشتو گوزار بکەنو بگەڕێن بەناو شوێنەواری ئەو گەلو نەتەوانەی کە لەپێش ئێوەدا لە زەویدا جێگیرمان کردبوونو هێزو تواناو دەسەلاتی ماددی زۆرمان پێدابوون؛ ئەمجار لەکاتی گەڕانو هاتوروچۆتاندا ورد ببنەوە لە شوێنەوارو پاشماوەی ئەو نەتەوانەی کەوا بەر سزای خودا کەوتوونو بەهیلاک چوون، تێبفکرن: ئەوان چییان بەسەر هاتووەو سەرەنجامیان بەچی گەیشتووە، سەیری شوێنەواری نەتەوەی فیرعەونو نەتەوەی لوطو هیتریش بکەن، بڕوانو پەند وەربگرن، بترسن لەوەی ئێوەش بەدەردی ئەوان بچن، خۆتان بپارێزن لەو

بەدبەختیو چارەڕەشییەی کە تووشی ئەوان هاتووە، ئەوە جگە لەسزای قیامەتو سووتاندنیان بە ئاگری دۆزەخ؛ هەروەها بڕوانن چۆن یەزدان پێغەمبەرانو بەندە موسوڵمانەکانی بەسەر موشریکو بتپەرستەکاندا زاڵکردوو خودا پەرستانی لەمەینەتی رزگاری کردن.

لە ئایەتەکەدا تێبینی ئەوە دەکرێ کەکۆتایی ئایەتەکە بە ﴿عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ﴾ دوایی هات نەک ﴿عَاقِبَةُ الْمُسْتَهْزِئِينَ﴾ لەکاتێکدا قسەو مەبەستی کۆتایی لە ئایەتەکەدا دەربارەی گاڵتەچییەکانە نەک بەدرۆخەرەوەکان! پەروەردگار لە چاخەکانی پێشوودا هەموو بەدرۆخەرەوەکانی لەناوبردن، هەرچەندە هۆی سەرەکی بۆ لەناوبردنەکەیان پێشنیاری گاڵتەچییەکان بوو کە پەڵپی سەیرو نابەجێیان بەشێوەیەکی لاقرتێ لە پێغەمبەرەکانیان دەگرت، جا کەپەڵپەکەیان هاتەجێ، گاڵتەچییەکانو ئەوانی تریشیان پابەند نەبوون پەروەردگار لەناوی بردن، جا کە ئەوانەی پێغەمبەرەکانیان بەدرۆخستەوە شیاوی لەناو چوونو تەفروتونا کردن بوون! دەبێ حاڵی گاڵتەچییەکان چۆن بووبێ؟؟ بێگومان ئەوان شیاوتربوون بۆ لەناوبردن.. هەر بۆیەشە پەروەردگار لە نەتەوەی پێغەمبەر ﷺ تەنیا گاڵتەچییەکانی لەناوبردنو گوێی بە پێشنیارەکیان نەدا، بۆ ئەوەی نەگبەتیەکە بەدرۆخەرەوەکان نەگرێتەوە ئەوانەی کە لەوە دوا وازیان لەهەڵوێستی خۆیان هێناو موسوڵمان بوون.

ئایەتەکە ئەوەی لێ وەردەگیرێ: کە گاڵتەکردن بە پێغەمبەران لەلایەن گەلەکانیانەوە دابو نەرێتێکی کۆنو بڵاوو چەسپاو بووە، ناردنی سزاو تۆڵە لە لایەن خوداوە بۆ ئەو گاڵتەچیو بەدرۆخەرەوانەو تەفروتونا کردنیان دابو نەرێتێکی خودایی بووەو لەجێی خۆیدا بووە! تۆڵەیەکی دادپەروەرانە بووە!

مێژوو باشترین شایەدە، هەموو گاڵتەچیو بەدرۆخەرەوەیەک لەرابردوو ورد ببێتەوە: بزانێ خوانەناسان چییان بەسەر هاتووەو چۆن سزا دراونو لەبەدبەختیو چارەڕەشیدا سەرنگوون بوون! ئایەتەکە ئەوەش دەگەیەنێ کە گەشتو گوزارکردن بەمەبەستی وردبوونەوەو پەندو ئامۆژگاری وەرگرتن لەشوێنەواری نەتەوە پێشینەکان کارێکی پەسەندو باشە!.

هەندێ بەڵگەی تر بۆ چەسپاندنی تاکو تەنهایی خوداو زیندووبوونەوە

قُل لِّمَن مَّا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ قُل لِّلَّهِۚ كَتَبَ عَلَىٰ نَفۡسِهِ ٱلرَّحۡمَةَۚ
لَيَجۡمَعَنَّكُمۡ إِلَىٰ يَوۡمِ ٱلۡقِيَٰمَةِ لَا رَيۡبَ فِيهِۚ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ فَهُمۡ
لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٢﴾ ۞وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِي ٱلَّيۡلِ وَٱلنَّهَارِۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ
﴿١٣﴾ قُلۡ أَغَيۡرَ ٱللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيّٗا فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَهُوَ يُطۡعِمُ وَلَا
يُطۡعَمُۗ قُلۡ إِنِّيٓ أُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ أَوَّلَ مَنۡ أَسۡلَمَۖ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ
﴿١٤﴾ قُلۡ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنۡ عَصَيۡتُ رَبِّي عَذَابَ يَوۡمٍ عَظِيمٖ ﴿١٥﴾
مَّن يُصۡرَفۡ عَنۡهُ يَوۡمَئِذٖ فَقَدۡ رَحِمَهُۥۚ وَذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ
ٱلۡمُبِينُ ﴿١٦﴾

لەم ئایەتانەی دواییشدا قورئان جەخت لەسەر بنەما سەرەکییەکانی ئایینی ئیسلام دەکاتەوە، کە لە سێ بنەمای سەرەکیدا خۆ دەنوێنێ:

یەکەم: سەلماندنی هەبوونی خودای کردگارو بەیەک ناسینی، دووەم: سەلماندنو چەسپاندنی رۆژی زیندوویوونەوەو گەڕانەوە بۆ دەشتی مەحشەر، بۆ حیسابو لێکۆڵینەوە، سێیەم: سەلماندنو بڕواکردن بە پێغەمبەرایەتیو فروستادەیی حەزرەتی موحەممەد ﷺ. بەڵێ ئایەتەکان ئەم بنەمایانە جەخت دەکەنەوەو بەشێوەی پرسیارو وەڵام سێبنەماکان دووپات دەکاتەوە، ئەمەش شێوازێکی ترە لە شێوازەکانی سەلماندنو چەسپاندنی بیروباوەڕ لە دڵانداو سەرنج راکێشانی بیسەرانو خوێنەران بۆئەوەی لەبیستنو خوێندنەوەی بەڵگە سەلمێنەرەکان لۆس نەبنو وەڕزو جاڕسی بەسەریاندا نەیە.

جا کە سەلمێندرا کە خودا خولقێنەرو بەدیهێنەری زەوی‌و ئاسمانەکان‌و ئەوەی تێیاندایە لە گیاندارو بێ گیان‌و دارو بەردو ئاوو هەوا... هتد، ئەوەش دەسەلمێندرێ کە ئەو خودایە دەتوانێ سەر لەنوێ جارێکی تر ئەو ئادەمیزادو گیانلەبەرانەی تر زیندوو بکاتەوە، شتێکی ئاشکراو حاشا هەڵنەگرە کە پەروەردگار پاشایەکی فەرمان ڕەوایە، پاشای فەرمانڕەواش فەرمان‌و نەهی‌یەکانی دەبێ جێبەجێ بکرێن لەلایەن بەندەکانیەوە، کەوابێ پێویستە کەسێک هەبێ ئەو فەرمان‌و نەهی‌یانە بگەیەنێ! ئەو کەسانەش کە هەڵدەستن بەگەیاندنی فەرمان‌و نەهی‌یەکانی پێغەمبەرانن، کەوابوو ناردنی پێغەمبەرو فروستادە لەلایەن خوداوە بۆسەر بەندەکانی شتێکی پێویست‌و زەروری‌یە! بۆیە دوا بەدوای ئایەتەکانی پێشوو پەروەردگار جارێکی ترو بەشێوازێکی تر، جەختی لەسەر ئەو بنەما سەرەکییانە کردەوەو فەرمووی: ﴿قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ئەی موحەممەد! ئەی فروستادە! بەو موشریکانەی نەتەوەکەت بڵێ: ئەو ئاسمانانەو ئەو زەوییەو ئەوەی تێیاندایە هی کێیە؟ کێ خولقاندوونی؟ کێ هەڵسوڕێنەرو راگرو خاوەنیانە؟ ئەم بوونەوەرە هی کێیەو کێ خاوەنیەتی؟ مەبەست لەم پرسیارکردنە سەرزەنشت‌و لۆمە کردنیانە، چونکە ئەو موشریکە عەرەبانەی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ بڕوایان هەبوو کە خودا بەدیهێنەرە.. وەکوو قورئان لێیان دەگێڕێتەوەو دەفەرموێ: ﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللهُ﴾لقمان/٢٥. بەڵام لەگەڵ هەبوونی ئەو بڕوایەشدا بەندایەتییان نەدەکرد، هاوشان‌و شەریکیان بۆ بەڕەوا دەزانی !!

ئەمجار پەروەردگار فەرمان بەفروستادەی خۆی دەکا: کە لە جیاتی ئەوان وەڵام بداتەوەو دەفەرموێ: ﴿قُلِ اللهُ﴾ ئەی (محمد)! بڵێ ئاسمانەکان‌و زەوی‌و هەرچی تێیاندایەو هەموو بوونەوەر هی خودایەو ئەو راگرو هەڵسوڕێنەرو بەدیهێنەریەتی! ئەم وەڵامەیان لەجیاتی کافرەکان دەدرێتەوە، چونکە ئەوان بۆخۆیان دان بەوەدا دەنێن! یان لەم رووەوەیە: کە تێیان بگەیەنێ: کە هەر ئەو جۆرە وەڵامە راستەو، پێویستە ددان بەوەدا بنێن کە هەموو بوونەوەر موڵکی خودایە! هیچ خیلافەو را جیایی‌یەک نیە لە نێوان

منو ئێوەداو ناتوانن رایەکی تر بێننە کایـەوەو کەسێکی تـر بکەنـە خـاوەنی بوونەوەر! خاوەن دەسەلاتو فەرمان رەوا هەر خۆیەتی، خۆی خاوەنی هـەموو شتێک، هەموو شتێکە بەدەست خۆیەتی، خودایەکی وەهایـە! ﴿كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ لەسـەر خـۆی پێویسـت کـردووە بەرامبـەر بـەندەکانی خـاوەن رەحـمو بـەزەیی بێ! بـەگوێرەی رەحـمو شـەفەقەتی خـۆی حیسـاب لەگـەڵ بـەندەکانی بکـا، هـەبوونی ئـەم رەحـمو بەزەییـیـە داخـوازی ئەوەیـە: کـە زیندوو بوونەوەی قیامەت هەبێ؛ بۆ ئەوەی هەموو کەس سزاو پاداشی خۆی بدرێتـەوە، چونکـە ئـادەمیزاد کـە لێی روون بـوو، دوا رۆژ حیسـابو لێکۆڵینـەوەی لەگـەڵ دەکرێ روو لـەکاری خێر دەکـاو واز لـە خراپـەکاری دەهێنێ! هەبوونی ئەم هەستە ئایینیە دەروونیە، رێگـا چارەیـەکی باشـە بـۆ پاککردنەوەو مشتو ماڵ کردنی دەروونو بەزەیی هاتنەوە بەئادەمیزادان، خۆ ئەگەر ترسی سزای رۆژی قیامەت نەبوایە جیهان پڕ دەبوو لە پشێویو ئاژاوەو خراپەکاریو تاوان، سەرزەوی دەشێواو یاسـای کۆمـەڵ تێکدەچوو! کەوابوو: هەڕەشە کردن بە سزای رۆژی قیامەت نیشانەیەکی رەحمەتی خودایە.

لە بوخاریو موسلیمدا فەرموودەیەک هەیە: ئەبو هورەیـرە دەیگێڕێتـەوە دەڵێ: پێغەمبـەرﷺ فەرمویـەتی: (إِنَّ اللهَ لَمَّا خَلَقَ الْخَلْقَ، كَتَبَ كِتَابًا عِنْدَهُ فَوْقَ الْعَرْشِ: إِنَّ رَحْمَتِي تَغْلِبُ غَضَبِي)[10] واتـە: کـاتێک پـەروەردگار ویستی خـۆی هێنایـەدیو بوونـەوەری هێنایـە وجـوود لـە لەوحولمـەحفوظدا ئەمـەی چەسپاندو ئەم بەڵێنەی دا: کە ناوەڕۆکەکـەی بریتیـیوو لـەوە: کـە رەحمـەتو بەزەیی زۆر لە خەشمو قـاری زۆرتـرە. ﴿لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ ئەم رستەیە وەلامە بۆ پرسیارێکی مەزندە کراو، واتـە: وێ دەچـێ کـە فەرمووی: ﴿كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ پرسیار بکرێ بڵێـن: ئـەم رەحـمو بەزەییـیە چییە؟ ئەویش فەرمووی: بەشێک لەرەحمو بـەزەیی پـەروەردگار بـۆ بەندەکانی ئەوەیە: لە رۆژی قیامـەتدا زیندووتان دەکاتەوەو کۆتان دەکاتەوە،

[10] وفي رواية (سبقت غضبي).

بۆ لێکۆڵینەوەو پاداشو سزا، کۆکردنەوەتان لەو رۆژەدا بۆ حیسابو لێکۆڵینەوەو سزاو پاداش وەرگرتنەوە شتێکی حەتمی‌یەو هیچ شکو گومانی تێدا نیە. خۆ ئەگەر ترسی سزای ئەو رۆژە نەبێ سەر زەوی پڕ دەبێ لە ئاشوبو خراپەکاری، یاسای کۆمەلایەتی تێک دەچێو، بەهێز زەبوون دەخواو هیچ شتێک نابێ دەستی زۆردار بگرێو، سەر زەوی دەبێتە جەنگەڵستان! ئەم سەرزەنشتو لۆمەو یاد خستنەوەیە لەناو ئەوانەی کە رۆژی قیامەت کۆدەکرێنەوە بەتایبەتی ئاراستەی ﴿الَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ﴾و ئەوانە دەکرێ کە سروشتی خۆیان تێکداوە پەنجەرەو دیدەوانی هیدایەتیان لەسەر خۆیان پێوە داوە، پەیرەوی هیچ جۆرە هیدایەتێک ناکەن، چونکە ئەوان لەبەر ئەوەی لە دونیادا سەریان لە خۆیان تێک داوە خۆیان بەفیرۆ داوە، ئیمانیان بە رۆژی قیامەت نیەو بە راستی نازانن، ئەوان کەم بیر دەکەنەوەو کەم هەوڵی بەڵگە هێنانەوە دەدەن لەسەر بنەما سەرەکی‌یەکانی ئیسلام، ئەگەر هەوڵیش بدەن ناگەنە ئامانج، چونکە بەهۆی زەبوونی ویستو ئیرادەیان خۆ لەبەردەم لۆمەی لۆمەکاران ناگرنو ناتوانن رای خۆیان فەرز بکەنو خاوەن کەسایەتیو بیروباوەڕی خۆیان نین! ئەوان هەرگیز ئیمان ناهێنن! بە کورتی سەکەوتنو بە مراز گەییشتن لە دونیاو قیامەتدا بەبێ زانستی راستو ورەی بەرزو هەڵنەر بۆ کارکردن بە گوێرەی زانیاری‌یەکە دەستبەر نابێ! کەسێک یەکێ لەم دوو رەوشتە سەرەکی‌یەی لەدەست بچن، خۆشی بەخەسار داوەو ماڵی خۆی وێرانکردووەو کەسایەتی خۆی لەدەست داوە، هۆی خەسارەتمەندی‌یەکەیان ئەوەیە: کە ئیمان ناهێننو بڕوا بەزیندوبوونەوەو لێکۆڵینەوەو حیسابو کیتاب ناکەن، ترسی سزای ئەو رۆژەیان نیە!! ﴿وَلَهُۥ مَا سَكَنَ فِى ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ﴾ هەروەها هەر بۆ خودایە هەرچی لەشەوو رۆژدا ئارامدەگرێو خۆ حەشار دەدا، ﴿وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ﴾ پەروەردگار هەموو شتێک دەبیستێو پێی دەزانێ! هەرشتێک شیاوی بیستن بێ ئەو دەیبیستێ! گوێی لە دەنگی قاچی مێروولەیە کە بەشەو بەسەر بەردی لووسدا تێدەپەڕێ، ئاگای لە هەموو جووڵەو خشپەو هاتوچۆیەکیەتی، بە پێچەوانەی بیسەری ترەوە کە ناتوانێ گوێی لە دەنگی نرم بێو دەنگی گەورەش کەڕی دەکاو سیستەمی بیستنی

تێکـ دەدا! زاناو ئاگاداری هەموو شتێکە، هیچ شتێکـ نیە لەژێر زانستی ئەو دەرچێ! ئاگای لەهـەموو هەستو نەستێکی بەندەکانیـەتیو هـەموو جـموجوڵـیـەکیان کۆنـترۆڵ دەکـا! ئیمامی عـەلی دەفـەرموێ: مانـای ئایەتەکـە ئەوەیە.. کە زانستی خودا هەموو شتێکـ دەگرێتەوە ﴿يَعْلَمُ خَائِنَةَ ٱلْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي ٱلصُّدُورُ﴾ شێوەی روانینی چاو دەزانێ، ئاگای لە نهێنیو شاراوەی نـاو دڵ هەیە! کەوابێ ئاگونجێ گـوێی لـە بـانگی بانگەوازیکـەران نـەبێ! ناشـێ ئاگای لە پێویستی موحتاجان نەبێ، پێویستی بەوە نیە، وەلیو خۆشەویستی ئەم جۆرە هەوالانەی پێ رابگەیەنن، یان تکاکار قەناعەتی پێ بکەنو رای پـێ بگۆرِن[١١] ! پـەروەردگار بۆخـۆی رابـوردوو داهـاتووی هـەموو کـەس دەزانـێو هیچی لێ ون نابێ!

کە دەفەرموێ: ﴿وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ﴾ وەکـوو ئایـەتێکی تـر وایە: کە دەفەرموێ: ﴿وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمُ ٱلْحَرَّ﴾ واتـە: کـە ئاگـاداربێ بەسـەر شتە خامۆشەکانی شەودا، دیارە بەسەر شتە گەرۆکەکاندا بە ئاسانیترو باشتر دەتوانێ ئاگاداربێ، هەرچەندە بەنیسبەت خوداوە جیاوازی نیە لـەنێوان ئـەو زانیاریو ئەم زانیارییەدا هەموو زانیارییەکـ بۆ خودا چوون یەکە!

دوای ئەم فەرموودەیەی کە ئاراستەی پێغەمبەری کرد کـە بریتییـوو لـە وەبیرهێنانـەوەی ئـادەمیزادو تێگـەیاندنی بـەوە کـە خـودا خـاوەنی هــەموو شـتێکەو هەڵسـوڕانی هـەموو بوونـەوەر بـە هـێزی ئــەوە، هـەموو شـتێکـ دەبیستێو ئاگای لەهـەموو شـتێکە، ئـەمجار لـێرەدا فـەرمانی پێدەکا کـە حەقیقەتێکی تر بە نەتەوەکـەی رابگەیـەنێ کـە بریتیـیە لـەوەی کـە هـەموو ویلایەتێکـ هەموو مەزنایەتیو خودایەتیـەکـ، هـەموو پەرستشو بەندایـەتی کردنێکـ هەر بۆخودایە! دەبێ ئادەمیزاد لە هـەموو شـتێکدا پشـت بـەهێزی لەبن نەهاتووی زاتی بێچوون ببەستێو فەرمووی: ﴿قُلْ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِيًّا﴾ ئەی (محمد)! پێیان بڵێ: ئایا دەشێ جگە لەخودای مەزن کەسێکی تر بکـەم بە وەلیو سەرپەرشتیاری خۆم؟؟ واتە: بڵـێ: مـن جگـە لـەخودا کەسێکی تـر

---

[١١] تفسير المنار (ج ٤٢/٧).

ناکەم بە پشتیوانو سەرپەرشتیارو سوودم پێبگەیەنێ یا زیانم لێ دوورخاتەوە! جگە لەزاتی مەزن کەسێکی تر شیاوی ئەوە نیە؛ بێگومان زاتی بێچوون ﴿فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ﴾ بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوییە، لەنەبوونەوە هێناونیە وجوودو رەخساندوونی، ئاسمانەکانو زەوی یەکپارچە بوون، کوتلەیەکی دووکەڵی بوون، پەروەردگار لێکی جیاکردنەوە، وەکوو لە ئایاتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿اَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا﴾الأنبياء/٣. ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئەم دەزانی مانای ﴿فاطر السموات والارض﴾ چیە؟ تا رۆژێک دوو عەرەبی دەشتەکی هاتنە لام لەسەر بیرێک کێشەیان هەبوو لەناوەندی قسەکانیاندا یەکێکیان وتی: (انا فطرتها) واتە: من هەڵم کەندووەو دروستم کردووە، ئیت رئەو کاتە بەباشی لە وشەی (فاطر) تێگەیشتم.

لە رستەی ﴿فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ﴾دا ئاماژەی ئەوەی تێدایە: کە خودایەک بە ویستو ئیرادەی خۆی ئاسمانەکانو زەوی بەدی هێناون، هەر ئەو شیاوی ئەوەیە روی نزاو پاڕانەوەی لێبکرێو پشتی پێ ببەسترێ، کەسی تر رایەی ناکەوێ دەستی لەبەردا پان بکرێتەوە!! چونکە ئەو خودایەکی وەهایە ﴿وَهُوَ يُطْعِمُ وَلاَ يُطْعَمُ﴾ رزقو رۆزی ئەدا بە گیانلەبەرانو بژێویان دەداتێو بۆ خۆی پێویستی بە رزقو رۆزیی کەس نیەو موحتاجی هیچ شتێک نیە! هەموو بەندەکان پێویستیان بە رزقو رۆزی خودا هەیە، پێویستە هەموویان پەرستشو بەندایەتی بۆ لاتەنجام بدەن وەکوو لە شوێنێکیتردا دەفەرموێ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الجِنَّ وَالاِنْسَ اِلاَّ لِيَعْبُدُونَ، مَا اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا اُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ، اِنَّ اللهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَةِ الْمَتِينِ﴾الذاريات/٥٦-٥٨. ئەم ئایەتانە بەئاشکرا ئەوە دەگەیەنن: کە پێویستە ئادەمیزادەکان داوای رزقو رۆزیی هەر لەخودا بکەن! بەڵام پێویستە هۆکارە مادديیەکان دەستەبەر بکەنو هەوڵو تێکۆشانو لێکۆڵینەوە ئەنجام بدەنو پشت بە خودا ببەستن، نابێ رزقو رۆزیی نەلەبت، نەلە ئادەمیزاد، وە

نە لە کاربەدەست، وە نە لە ئادەمیزادی ئاسایی داوابکات! رزقو رۆزیی ئادەمیزادان هەمووی بەدەست خودایە!

ئەی فروستادە! کە ئەم بەڵگیەت بۆ چەسپاو، سەلمێندرا کێ شیاوی خودایەتیو پەرستنەو، کێ بۆ سەرپەرشتیاریو ۆالیەتی دەشێ ﴿قُلْ إِنِّيٓ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ﴾ پێیان بڵێ: من لەخودای زاناو داناو بەرەحمو بالادەستەوە فەرمانم پێ کراوە: کە لەناو ئەم نەتەوەدا یەکەم کەس‌بم ، کە گەردنکەچ بم بۆفەرمانی یەزدان، بۆ هەموو کارێکی باشو پەسەند پێشەنگو سەردەستە بم، هەر شتێک بانگەوازی بۆ بکەم بۆ خۆم یەکەم کەس بم بڕوای پێ بێنمو لە پێناویا تێکۆشم خەباتی بۆ بکەم ﴿وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ دوای ئەوەی گەردنکەچو پابەندی فەرمانی خودا بووم، پێم گوتراوە: کە لە گروپی موشریکەکان نەبمو هەرگیز هاوشان بۆ خودا بە ڕەوا نەبینمو کەس نەکەم بەشەریکی یەزدان، ئەمن بێبەریم لە خۆتانو ئایینتان؛ هەرگیز من ئایینی ئێوەم پێ قبووڵ ناکرێ!!.

بە کورتی من فەرمانم پێ کراوە بە پابەندبوون بە ئایینی ئیسلامو یەکتاپەرستی، نەهیم لێ‌کراوە لە فرەخوداییو بێدینی، بێبەریم لە شیرکو هەوا خواهانی!.

ئەمجار پەروەردگار فەرمانی بە پێغەمبەرﷺکرد کە سزای ئەوانە دیاری بکا کە سەرپێچی فەرمانو نەهی‌یەکانی پەروەردگار دەکەنو پێی فەرموو: ﴿قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ئەی فروستادە! بەو موشریکو خوانەناسانە بڵێ: من دەترسم ئەگەر سەرپێچی فەرمانی پەروەردگار بکەمو لێی یاخی ببم، کەسزاو تۆڵەی رۆژێکی گەورەترو ترسناکو بێ‌ئامانم تووش ببێ، کە رۆژی قیامەتە، رۆژێکی سامناکو خەتەرناکە، ئەو رۆژەی پەروەردگار مەخلوقاتی تێدا کۆدەکاتەوەو بەوردی حیسابو لێکۆڵینەوەیان لەگەڵدا دەکا، رۆژەکەی وەصفدار کراوە بەگەورە، چونکە کاری گەورەی تێدا روودەدا، پەروەردگار تێیدا دەردەکەوێو، دیوانی لێکۆڵینەوەو تۆڵەو پاداش دادەنێ، رۆژێکە کەس وەسەر کەسی ناپەرژێو

ڕۆژی نەفسی نەفسی‌یە، ڕۆژێکە کڕین‌و فرۆشتنی تێدا نیە، خزمایەتی‌و دۆستایەتی‌و تکا کاری بۆیەکتر لەگۆڕێ نیە، جگە لەخودا کەس خاوەن دەسەلات نیە، هەموو شتێ بەدەس خودا خۆیەتی، تەرازووی خێرو شەڕی، وردبین‌و ورد خوێنەرەوەیەو گەردیلەو بچوکتریش حلێب دەکا!! جا کە ئەم هەڕەشەیە بەم جۆرە ئاراستەی پێغەمبەر کرابێ! ئەی دەبێ خەڵکی‌تر بڵێین چی‌و وەزعی ئەوان چۆن بێ؟؟.

بەڕاستی ﴿مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ﴾ کەسێک ئەو سزاو ترس‌و عەزابەی لێ دوور بخرێتەوەو ڕزگاری ببێ، یان کەسێک لەو سزاو عەزابە لابدرێ نەیگرێتەوەو لی‌ی کەنارگیر بکرێ‌و دوایش بچێتە ناو بەهەشتەوە، ئەوە بێگومان خودا رەحمی پێ کردووەو بەزەیی پێدا هاتۆتەوە، ﴿وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾ ئائەو ڕزگاربوونە لە سزاو عەزاب‌و بەمراز گەیشتن‌و بەبەهەشت‌و نیعمەتەکانی سەرکەوتن‌و بە مرازگەیشتنێکی گەلێ مەزن‌و گەورەیەو هیچ سەرکەوتن‌و بەمراز گەیشتنێکی ناگاتێ.

خودا دەتوانێ زیان لەئادەمیزاد دوور بخاتەوە. شایەتیدانی پەروەردگار بەراستی پێغەمبەر ﷺ رەت کردنەوەی بیروبۆچوونی موشریکەکان دەربارەی فرەخودایی

وَإِن يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا
هُوَ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾
وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ
أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَٰذَا
الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً
أُخْرَىٰ قُل لَّا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

لـە ئایەتـەکانی پێشـوودا پـەروەردگار ئـەوەی روون کـردەوە کـە لـە داخوازیـیـەکانی رەحمـەتی خودایـە کەمۆڵـەتی بـەندەکانی دەدا بـۆ ئـەوەی بـەئارەزووی خۆیـان کاربکــەن ئـەمجار هــەموانیان لــە رۆژی قیامــەتدا کۆدەکاتەوە بۆحیسابو لێکۆڵینەوە، کەسێکیش لەو رۆژەدا سزای لێ لابدرێو لەدۆزەخ دوور بخرێتەوەو بخرێتـە بەهەشتی رازاوەو خۆشەوە ئەوە بـەمراز گەیشتووە!! ئەمجار بەشوێن ئەو روون کردنەوەدا ئەوەش روون دەکاتەوە: کە هەر لەداخوازی رەحمــەتی خودایـە کـە خێرو سـوود بۆبـەندەکانی دەستەبەر دەکاو شەڕو زیانیان لێ دوور دەخاتەوە، لە دونیاشدا جگە لـەخودا کەسـیتر دەسەڵاتی کاریگەرو سەربەخۆی نیە، هەر ئەو هەڵسوڕێنەرو کارگێڕەو هـەموو شتێک بەدەست خۆیەتیو فەرمویێ: ﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ﴾ پەروەردگار هەواڵمان دەداتێ: کە هەر خۆی خاوەنی هەموو شتێکە، زەرەرو زیانو سوودو قـازانج هـەمووی بەدەسـت خۆیـەتی، گۆڕانکـاری دەکـا لەناو دروستکراوانیدا بەو شێوەیەی کە دەیەوێو مەبەستیەتی، کەس ناتوانێ حوکمو بڕیاری هەڵوەشێنێتەوە، یان نەهێڵێ ئەنجام بدرێ، لەم روانگەوە رووی خیطاب دەکاتە هەموو ئـادەمیزادێکو دەفـەرموێ: ئـەی ئـادەمیزاد ئەگـەر زیانو تەنگو چەڵەمەیەکت تووش هـات، ئێشو ئـازارو نەخۆشـیو هـەژاریو دڵتەنگیەکت تووش بوو، کەس نیە بتوانێ ئەو ناخۆشـیەت لەسـەر لابـەرێ ئازارت لەسەر سووک بکا مەگەر خوا نەبێ، جگە لەپەروەردگارت کـەس ئـەو دەسەڵاتەی نیە، هەر ئەو بەتواناو بەدەسەڵاتە بەسەر هەموو شـتێکدا ﴿وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ئەگەر خێرو خۆشیەکت بـۆ دەستەبەر بوو، لەشساغیو دەوڵەمەندیو دەسەڵاتو رێزو نرخێکـت پـێ درا ئـەوە بزانـە لەخوداوەیەو ئەو بۆی رەخساندووی، چونکە خـودا دەسـەڵاتی تـەواوی بەسـەر هـەموو شـتێکدا هەیـە، هـەر زاتـی ئـەو بالادەستو خـاوەن هـێزو توانـاو فەرمانڕەوایە، هەر ئەوە هەموو شتێک گەردنکەچیەتی، هەموو لـووت بـەرزو ملهوڕو خاوەن دەسەڵاتو هێزو توانـا لەئاستی دەسـەڵاتی ئـەودا نموونـەیان نیە! هەموویان قانگەلاشکی بەردەم رەشەبای سـەختن! ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ

عبادە﴾ زاتی بێچوونی پەروەردگار خاوەن قارو دەسەلاتو هێزو توانای بێ وێنەیە لە ژوور بەندەکانیەوە، بالادەستو زاڵە بە سەریانەوە، هەموو کەسو گشت شتێک لە ئاست دەسەلاتی یەزدانیدا هیچو زەبوونە. ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ پەروەردگار زاناو دانایە لە هەموو کارو کردەوەیەکی‌دا، لە هەموو بڕیارو حوکمێکی‌دا، خەبەردارو لێزانە بە دانانی هەموو شتێک لە شوێنی خۆی‌دا، کەسێک شیاوی شتێک نەبێت نایداتێ، کەسێک شیاو نەبێت بۆ لێ ستاندنەوەی خێرو بێری لێ ناسێنێتەوە! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا، وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ﴾فاطر/٢.

لە فەرموودەی صەحیح‌دا هاتووە: کە پێغەمبەرﷺ دەیفەرموو: (خودایە! کەس نیە بتوانێ ببێتە لەمپەڕی بەخشینت، کەس نیە بتوانێ بەخشندە بێ بە کەسێک تۆ بەخشایشت لێ قەدەغە کردبێت، دەوڵەمەندیی کەس تۆ دەوڵەمەند ناکا! هەموو شت هی خۆتەو بۆ خۆتەو بە کەیفی خۆت گۆڕانکاری تێدا دەکەی).

ئەمجار پەروەردگاری مەزن پشتگیری پێغەمبەری خۆی دەکا بە شایەتیدان و گەواهی‌یەک کە گەورەترین شایەتیدانو گەواهیدانە، ڕاستترینو دروستترین شایەتییە، ئەویش شایەتیدانی پەروەردگارە لە نێوان پێغەمبەرو موشریکەکاندا، شایەتیدانێک کێشەی نێوان پێغەمبەرو کافرەکان یەکالا دەکاتەوە! شایەتیدانێک بەڵگەیە لەسەر ڕاستی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدﷺو پشتگیری پەیامەکەی دەکاو پەردە لەسەر حاڵو چۆنیەتی کافرەکان هەڵدەداتەوەو پۆخڵاواتی بیروباوەڕیان دەخاتە ڕوو! دەفەرموێ ﴿قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً؟﴾ ئەی موحەممەد! پێیان بڵێ چ شتێک لە ڕووی شایەتیدانەوە مەزنترە؟ کێ شایەتیدانی ڕاستو دروستوجێگای متمانەیە؟ کە وەلامیان نەبوو، دڵنیابە ناشیان بێ ﴿قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ﴾ بڵێ: شایەتیدانی یەزدان لە شایەتی هەمووکەس گەورەترو ڕاست ترو دروست ترە، خودا شایەدە لە نێوان منو ئێوەدا! جا کە خودا شایەد بێ لە نێوان

پێغەمبەرو موشریکەکان، ئەوە گەورەترین کەس شایەدی دەدا! ئەمجار ئەرکی سەر شانی پێغەمبەر دەست نیشان دەکاو دەفەرموێ: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا ٱلْقُرْآن لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ﴾ ئەی موحەممەد! بڵێ پەروەردگار ئەم قورئانەی بۆ ناردووم بۆ ئەوەی ئێوەی پێ بترسێنم لە سزاو خەشمو قاری خودا ئەگەر بە کافری بمێننەوەو ئیمان نەهێنن! مزگێنی سەرفیرازی دونیاو قیامەتتان دەدەمێ، مژدەی چوونە بەهەشتتان پێ رادەگەیەنم، ئەگەر ئیمان بێنن و بە قسەم بکەن! هەروەها هەمان هەرەشەو مژدە ئاڕاستەی هەموو گەلو نەتەوەیەک بکەم کە ئەم قورئانەی پێ دەگا، لە عەرەبو نا عەرەب! قورئان ترسێنەرو مژدەدەرە بۆ هەر کەسێک بیگاتێ، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ ٱلأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ﴾هود/١٧.

ئیبنو مەردەوەیهیو ئەبو نەعیم لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە: کە فەرموویەتی: هەر کەسێک قورئانی پێ بگا، وەکوو ئەوە وایە: راستەوخۆ پێم راگەیاندبێ! پاشان ئەم ئایەتە ﴿وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا ٱلْقُرْآن لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ﴾ی خوێندەوە بۆ پشتگیری وتەکەی!.

ئیبنو جەریر لە موحەممەدی کوڕی کەعبەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: هەر کەسێک قورئانی پێ بگا وەکوو ئەوە وایە: کە حەزرەتی موحەممەدﷺ پێی راگەیاندبێ!!

عەبدوڕڕەزاق لە قەتادەوە دەربارەی ئایەتی ﴿لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ﴾ دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ئایینی خودا بە خەڵکی را بگەیەنن! لە خوداوە تەبلیغ بکەن، کەسێک ئایەتێکی قورئانی پێ گەیشتبێ بێگومان فەرمانی خودای پێ گەیشتووە.

ئیبنولمونذیرو ئیبنو جەریرو ئەبوشەیخ؛ ئیبنو حەببانی ئەنصاری لە مەحەممەدی کوڕی کەعبی قورەڤییەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: (کەسێک قورئانی پێ گەیشتبێ وەکوو ئەوە وایە: پێغەمبەری بینیبێ) ئەم مانایە سەعیدی کوڕی جوبەیریش گێڕاویەتیەوە.

ئەبوشەیخ لە ئوبەی کوڕی کەعبەوە دەگێڕێتەوە: دەڵێ: بڕێک دیلیان هێنایە خزمەت پێغەمبەرﷺ پێی فەرموون: ئایا ئێوە بانگەوازی ئیسلامتان

پێ گەیشتووە؟ وتیان: نەخێر! ئیتر پێغەمبەرﷺ مەرەخەسی کردنو پاشان ئایەتی ﴿وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ﴾ی خوێندەوە ئەمجار فەرمووی: ڕێگەیان بۆ بەرەڵا بکەن، تا دەگەنەوە شوێنی خۆیان، چونکە بانگەوازییان پێ نەگەیشتووە!

ئەمجار پەروەردگار ئیعلانی بەرائەتی خۆی لە هاوبەش پەیداکەران کردو، فەرمانی بە پێغەمبەرﷺ کرد کە شایەدی بە تاکو تەنهایی خودا بداو بەرائەتی خۆی لە هاوبەش پەیداکەران را بگەیەنێ، یەخەی خۆی لێیان دادڕێو فەرمووی: ﴿أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَى؟؟﴾ پێیان بڵێ: ئایا ئێوە شایەدی دەدەن کە لە تەک خودای مەزندا خودای تر هەن شیاوی پەرستن بن؟! زانایان دەڵێن ئەم شێوە تەقریر دەگەیەنێو مەبەست ئینکارو دووری لە واقیعە! ئەمجار فەرمان بە فروستادەی خۆی دەکا کە وەڵام بداتەوە، دەفەرموێ ﴿قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ﴾ بڵێ من شایەدی وا نادەم، ئەوەی شیاوی پەرستنو خودایەتییە تەنها یەک خودایەو بەس، کەسی تر شیاوی بەندایەتی بۆ کردن نیە! ﴿وَإِنَّنِي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ﴾ من بێ بەریم لە ئەو بتو صەنەمانەی ئێوە بە خودایان دەزانن، جگە لە خودای بێ هاوتا، کەسی تر بە خودا نازانم وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فَإِن شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ﴾الانفال/١٥٠. چونکە شایەتیدانی ئەوان هیچ بنەمایەکی راستی نیە، ئەوان شوێن هەواو هەوەس کەوتوون، لە ئاستی بەڵگەو دەلیلی زۆرو زەبەندەدا گوێچکەی خۆیان ئاخنیوە، چاوی خۆیان قووچاندووە، ئەگینا بەڵگەو دەلیلی زۆر هەن لەسەر تاکو تەنیایی خودا، سەیری خودی خۆیان بکەن، ئەگەر سەیری بوونەوەر بکەن: تاکو تەنهایی خودایان بۆ دەردەکەوێ، تەنانەت لە فیگرەتی ئادەمیزاددا هەستی ئەوەی دروست کردووە کە خودایەک هەیە خاوەنی بوونەوەرە هەموو رەوشتی بەرزیو کەماڵی تێدان لە رەوشتە نزمەکان دوورە! هیچ کەمو کوورییەکی تێدا نیە! خودا بۆ خۆی، فریشتەکانی، زانایان تێکرا شایەتی دەدەن لەسەر تاکو تەنهایی پەروەردگار! وەکوو دەفەرموێ: ﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

وَالملائكةُ وَاُولُو العِلْمِ قائِمًا بِالقِسْطِ، لا إِلَهَ إِلاّ هُوَ العَزِيزُ الحكيم﴾آل‌عمران/١٨.

خاوەن نامەکان پێغەمبەر دەناسن‌و بە دەم خوداوە درۆ هەڵدەبەستن، رۆژی قیامەت موشریکەکان خۆیان لە شەریک دانان بۆ خودا تەبرییە دەکەن

ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمُ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓ ۗ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوٓاْ أَيْنَ شُرَكَآؤُكُمُ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّآ أَن قَالُواْ وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ كَذَبُواْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ ۚ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

ئایەتەکانی پێشوو بە هۆی پرسیارو بیرو بۆچوونی موشریکەکان کە دەربارەی رەوشتی پێغەمبەرﷺ ئاڕاستەی جولەکەو فەلەکانیان کرد، ئینکاری ئەوەیان کرد: کە تەوراتو ئینجیل بەڵگەی ئەوەیان تێدا بن، کە پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدﷺ بچەسپێنن..

پەروەردگار لەوەپێش ئەوەی روون کردەوە: کە شایەتیدانی خودا بۆ چەسپاندنی پێغەمبەرایەتییەکەی بەسەو پێویست بە بەڵگەی تر ناکا! ئەمجار لێرە بەو لاوە ئەوە روون دەکاتەوە: کە ئەو خاوەن نامانە (جوولەکەو مەسیحی) درۆ دەکەن لەوەدا کە دەڵێن: ئێمە موحەممەد ناناسین! چونکە ئەوان پێغەمبەر دەناسن‌و رەوشتو نیشانەکانی لە تەوراتو ئینجیل‌دا روون کردۆتەوە، تەنانەت چۆن کوڕەکانی خۆیان دەناسن ئاوایش پێغەمبەر دەناسن! ریوایەت کراوە کاتێک پێغەمبەر ﷺ چووە مەدینە ئیمامی عومەر بە

(عەبدوڵلای کوڕی سەلام)ی گوت: ئەم ئایەتە بۆ پێغەمبەر نێردراوەتە خوارێ، ئەم ناسینە چۆن چۆنیە؟ عەبدوڵلای کوڕی سەلام گوتی: ئەی عومەر! ئەمن پێغەمبەرم بینی یەکسەر ناسیم؛ چۆن کوڕی خۆم دەناسم؛ بەڵکو باشتریش لە کوڕی خۆم دەیناسم، چونکە من نازانم ژنەکەم چی کردووە، واتە: کێ ئالێ خێزانەکەم خیانەتی لێ نەکردووم! ئەمن شایەدی دەدەم کە موحەممەد رەوانە کراوی خودایەو هیچ شکو گومانم لە وەدا نیە.

بۆیە قورئان ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ﴾ ئەو گەلو ئەتەوانەی لەوە پێش نامەمان بۆ رەوانە کردوون کە جولەکەو فەلەن، پێغەمبەر ﷺ دەناسنو ناسینەکەیان هەڕەمەکی نیە، بەڵکو چۆن کوڕەکانی خۆیان دەناسن ئاواش پێغەمبەر دەناسن. بە هۆی ئەو هەواڵو سەرگوزشتەو پێناسانەی لە پێغەمبەرە پێشینەکانەوەپێیان گەیشتووە! نیشانەکانی پێغەمبەر ﷺ لە کتێبەکانیاندا ئاشکراو نومایانەو هەموو پێغەمبەرێک مزگێنی بە هاتنی حەزرەتی موحەممەدﷺ داوە، پێناسەو رەوشتو زێدو نیشتمانو شێوەی کۆچ‌کردنو نیشانەی گەلو هۆزەکەیان باس کردووە!. بۆیە ئینکاری کردنیان بۆ پێغەمبەرایەتی موحەممەدﷺ جێگای سەرسوڕمانەو دەفەرموێ: ﴿الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ئینکاری کردنیان بۆ پێغەمبەرایەتی موحەممەدﷺ لە وەوە سەرچاوەی گرتووە کە ئەوانە خۆیان لە دەست داوە، بە دەستی خۆیان خۆیان تووشی ئەگبەتیو چارەرەشی کردووە، ئینکاری کردنەکەیان لە هی موشریکەکان دەچێ کە ئەوانیش لەگەڵ هەبوونی ئەو هەموو بەڵگە حاشا هەڵنەگرانە ئینکاری پێغەمبەرایەتی‌یەکەیان دەکرد، کەوابێ هەردوولا موشریکەکانو خاوەن نامەکان داخوازی‌یەکانی عەقڵو ئاوەزو زانستو مێژوویان پاشگوێ خستووەو پەندیان لێ وەرنەگرتووە! موشریکەکانی عەرەبو مالومو قەشەکانی جولەکەو نەصارا بەرژەوەندی ماددیو پلەو پایەی دونیایان بە لاوە گرنگترە لە ئیمان هێنان بە پێغەمبەرێک کە نیشانەو پێناسەی لە تەوراتو ئینجیل‌دا نووسراوەو دەیخوێننەوە، ئەوان پێیان وایە: ئەگەر ئیمان بە پێغەمبەر ﷺ بێنن، پلەو

پایەی لێپرسراویو سەرکردەییان لە کیس دەچێو دەبنە موسوڵمانێکی ئاسایی وەکوو باقی موسوڵمانانی تر.

ئا ئەو موشریکو خاوەن نامانەی ئینکاری پێغەمبەرایەتی موحەممەد دەکەن ئەوانە خۆیان لە دەست داوەو خۆیان بە فەتارەت داوە، لەبەر پەیوەندییان بە پلەو پایەی نا پایەداری دونیاوە لەبەر زەبوونی ئیرادەو ناکەس بەچەییان و پاشگوێ خستنی ئامۆژگاری پێغەمبەرە پێشینەکان! ئەوانە ئەو کۆمەڵو تاقمەن کە ئیمان بە پێغەمبەرایەتی موحەممەدﷺ ناهێنن! ئەوانەن کە گیرۆدەی دوو بیرۆکەی دژ بە یەک بوونەوە، لەسەر خودا درۆ هەڵدەبەستن بە بێ ئەوەی بەڵگەیەکیان هەبێ!.

بیرو باوەڕێک کە بە بەڵگەی صەحیح چەسپابێ بە لایانەوە درۆیەو بڕوای پێ ناکەن، سەریان لێ شێواوەو گومڕا بوون، نازانن چ دەکەن چ دەڵێن، دەمێک دەڵێن: ئەگەر بیویستایە ئێمە هاوبەشپەیداکەر نەدەبووین، باوکانیشمان بتپەرست نەدەبوون! جارێک دەڵێن: خودا فەرمانی پێ کردووین کە بت پەرست بین، جارێکی تر دەڵێن: ئەم بتانەی کە دەیان پەرستین لای خودا تکامان بۆ دەکەن، چەڵێک دەڵێن: (بەحیرەو سائیبە) خودا لێمانی حەرام کردوون، وەختێکیش بۆ ئەوە دەچن کە قورئان درۆو هەڵبەستراوە، یان دەڵێن: سیحرو جادووە، ئیتر بڕوا بە پێغەمبەر ناکەن، ئیمان بە پەیامەکەی ناهێنن!. واتە: ئینکاری کردنی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدﷺ خۆ فەوتاندنە، بە فەتارچوونی نەفسە!

ئەمجار پەروەردگار ئەوە روون دەکاتەوە: کە درۆ هەڵبەستن لەسەر خودا ستەم کردنە لە نەفسو دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ کێ لەو کەسە تاوانبارترە کە بەدەم خوداوە قسە هەڵدەبەستێ؟؟ واتە: هیچ کەس لەو کەسە ستەمکار تر نیە کە لە سەر خودا شت هەڵدەبەستێو لافی ئەوە لێ دەدا کە رەوانە کراوی خودایەو لە کاتێکدا خودا نەیکردووە بە پێغەمبەرو رەوانەی نەکردووە، یان پێیان وایە : کە خودا هاوەڵی هەیە، منداڵی هەیە، یان بت پەرستی دەکەن بەو هیوایە کە بتەکان لە خودایان نزیک بکەنەوەو شەفاعەتیان بۆ بکەن ﴿أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ﴾ هەروەها کەس لەو

کەسە ستەمکارتر نیە کە ئایەتەکانی خودا بە درۆ دەخاتەوە، بەڵگەو نیشانەی هەبوونی خودا رەت دەکاتەوە!.

وەکوو تێبینی دەکرێ: موشریکەکانی مەککە هەردوو تاوانەکەیان ئەنجام دەدان، ئەوە بوو بەدەم خوداوە درۆیان هەڵدەبەستن لە هەمان کاتیشدا نیشانەی تاکو تەنهای خودایان رەت دەکردەوە، بڕوایان بە پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدﷺ نەبوو، ئاشکراشە ﴿إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾ کە ستەم کاران رزگاریان نابێ، درۆ هەڵبەستو بە درۆخەرەوە هەرگیز بە مراد ناگەن، هیچیان بە ئاوات ناگەنو بە سەریانەوە ناچێ: بەڵکو سزاو تۆڵەی ستەمکارییان لیّ دەستێنرێ ﴿وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا﴾ ئەی موحەممەد! ئەو رۆژەیان بۆ باس بکە کە هەموانیان کۆدەکەینەوە بۆ حیسابو لێکۆڵینەوە، ئەوانەی ستەمیان لەخۆیان کردووەو ئەوانەی ستەمیان لە خەڵکی کردووە وێکڕا راپێچی دەشتی مەحشەریان دەکەین! ﴿ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾ ئەمجار روو دەکەینە ئەوانەی کە هاوەڵیان بۆ خودا داناوە بە ئەوسەوەو بە شێوەی لاقرتێو گاڵتەپێکردنو سەر زەنشتەوە، پێیان دەڵێین: ﴿أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ؟﴾ کوانو لە کوێن ئەو خودا درۆزنانەی پێتان وابوو شەریکی خودانو لە دونیادا دەتانپەرستن، هاناتان بۆ دەبردنو پشتتان پێ دەبەستن! ئەوە چییان لیّ هاتووە؟ بۆ لێتان گوم بوون؟ وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ: أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ﴾القصص/٦٢. لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ، لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ﴾الانعام/٩٤.

بەڵام ئەوان لە وەڵام دانەوەدا دەپەشۆکێنو سەریان لیّ تێک دەچێ؛ بەڵگەی دروستو راستیان بە دەستەوە نیە، دەست بە جێ ئینکاری شەریک دانان بۆ خودا دەکەنو لە هەڵوێستی دونیایان پاشگەز دەبنەوە، وەکوو دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ لَمْ تَكُن فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ پاشان ئاکامو سەرەنجامی شەریک بۆ خودا دانانیان، یان ئاکامی کوفرو خودا نەناسییان،

یان بەڵگەو دەلیلیان لە کاتی لێکۆڵینەوەو توێژینەوەمان لـە گـەڵیاندا عـوزر هێنانەوە نیە لەو هەڵوێستو کردارانـەیان، بـەڵکو دەست دەکـەن بـە سـوێند خواردنو دەڵێن: سوێندمان بە خودا ئێمە شەریکمان بۆ خودا دا نەناوە!!

ڤاهیری ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنێ کە لە برێ وێستگەو هەڵوێستی رۆژی قیامەتدا موشریکەکان ئینکاری ئەوە دەکەن کە شەریکیان بۆ خودا دانـابێ، بە خەیاڵی خۆیان ئەو ئیعتیراف نەکردنە سوودی بۆیان هەبێو رزگاریان ببـێ، لە برێ وێستگەو مـەوقعیشدا ئیعتـیراف بـە شـەریکدانانی خۆیـان دەکـەن، وەکـوو لـە ئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ﴾النحل/٨٦. یان دەفەرموێ: ﴿وَلاَ يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾النساء/٤٢. پرسیار لە ئیبنو عـەبباس کـرا دەربـارەی ئایـەتی ﴿ولا يكتمون ا لله حديثا﴾ لە وەلامدا فەرمووی: کافرەکان، کـە بۆیـان روون دەبێتەوە: جگە لە موسوڵمانانو خوداپەرستان کەسی تـر ناچێتـە بەهەشتەوە دەڵێن: وەرن با ئینکاری شەریک بۆ خودا دانان بکەین، لەسـەر ئـەم بنەمایـە ﴿قَالُوا: وَا للهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ ئـەمجار پـەروەردگار دەمیـان مـۆر دەکاو زمانیان دەبەستێ، ئیتر دەستو قاچیان دەکەونە قسە کردنو شایەتیدان ﴿وَلاَ يَكْتُمُونَ ا للهَ حَدِيثًا﴾ واتە: ئەوان لە راسـتیدا ئیعتـیراف بـە واقیعـی حاڵی خۆیان دەکەن دان بە تاوانەکانیاندا دەنێن لەو حاڵە سەر لێ تێکچـوونو شپرێوەدا ئینکاری شەریک دانان بـۆ خـودا دەکـەن، جارێک پـێ لـە راستی دەنێنو جارێکیش ئینکاری دەکەن؛ ئەمەش بە هـۆی تـرسو تاسانو سـەر لێ شێوانەوەیە!! ئـای کـە رووبـەڕوو بوونەیـەکی سـامناکو بەسـەرکردنەوەیەکی ترسناکو مەوقیفێکی ریسواکەرەیە!؟ بۆیــە پـەروەردگار دەفـەرموێ: ﴿أَنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ﴾ سەیر بکەو تێبفکرە، چـەند بـێ ئـابڕوون، چۆن خۆیـان بـە درۆ دەخەنـەوە؟؟ ئـاوا درۆی شـاخدار هەڵدەبەسـتن، ئینکـاری شەریک دانانی خۆیان دەکەنو بەو جۆرە سوێند دەخۆنو دەڵێن: ئێمە هـەرگیز شەریکو هاوەڵمان بۆ خودا دانەناوەو هەڵوێستی وامان نەنواندووە!!

﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ ئـەمجارەش وردبیـەرەوەو تێبفکـرە،

چۆن ئەو شەریکانەی بۆ خودایان هەڵدەبەستن لێیان گوم دەبن کرداری شەریکێ دانانیان بۆ خودا لە بیر نامێنێ، تەنانەت حاشای لێ دەکەنو دانی پیا نانێنو ناچنە ژێری! وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە کە دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ: أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا﴾غافر/٧٣-٧٤.

بڕێ هەڵوێستی سەرپێچیکارانەی موشریکەکان دەربارەی قورئان

وَمِنْهُم مَّن يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِيٓ ءَاذَانِهِمْ وَقْرًاۚ وَإِن يَرَوْاْ كُلَّ ءَايَةٍ لَّا يُؤْمِنُواْ بِهَاۚ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءُوكَ يُجَٰدِلُونَكَ يَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُۖ وَإِن يُهْلِكُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار لە ئایەتەکانی پێشوودا حاڵو چۆنیەتی کافرەکانی لە ڕۆژی قیامەتدا ڕوون کردەوە، سەرلێشێواوی‌و شپرێوییانی دەرخست، بەم جۆرە کە جارێک دەڵێن: شەریکمان بۆ خودا دانەناوەو دەمێکیش ددانی پێدا دەنێنو ئیعتیراف بە هەڵوێستی خۆیان دەکەن، ئەمجار لێرە بەو لاوە پەیامی ئەوە ڕا دەگەیەنێ کە هەندێک لەو موشریکانە ئیمان ناهێننو چییان لە گەڵدا بکرێ، چەند هەوڵو تەقەڵلایان لەگەڵدا بدرێ بێ سوودە!.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئەبو سوفیانی کوڕی حەربو وەلیدی کوڕی موغیرەو نەچری کوڕی حاریسو عوتبەو شەیبە کوڕانی ڕەبیعەو ئومەییەو ئوبەی کوڕانی خەڵەف گوێیان لە پێغەمبەر ﷺ گرتو دوایی ڕوویان کردە نەچرو وتیان: ئەی ئەبو قوتەیلە! ئەوە موحەممەد چ دێژێ؟ ئەویش وتی: سوێند بەو کەسەی ئەم شوێنەی کردووە بە ماڵی خۆی نازانم چی دەڵێ: تەنها دەبینم دوو لێوی دەجوڵێنێو چیرۆکو سەربردەی کۆن دەگێڕێتەوە، وەکوو چۆن من دێرۆکی کۆنتان بۆ دەگێڕمەوە، نەچر زۆر بە دەمو پل بوو، بۆ گێڕانەوەی

سەرگورشتەی رابوردووان زۆر کات چیرۆکی خۆشو بە تامی بۆ قورەیشی‌یەکان دەگێڕایەوە.

ئەبو سوفیانیش وتی: من بڕێک لە قسەکانی بە حەقو راست دەزانم، ئەبو جەهل وتی: نەخەیر وانیەو تۆ هەڵەی، ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی نارده خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ﴾ لەو موشریکو کافرانە کۆمەڵێک هەن دێنە لات بۆ ئەوەی گوێ لە خوێندنەوەی قورئانت بگرن، بانگەوازو ئامۆژگاری تۆ ببیستن؛ وەلحاڵ ئەوە سوودیان پێ ناگەیەنێو قازانجی لێ ناکەن، چونکە ﴿وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا﴾[1] . ئێمە دڵیانمان پەردەپۆش کردوونو لە ئایەتەکانی قورئانو ئامۆژگارییەکانت حاڵی نابن، گوێچکەیانمان ئاخنیونو قسەو ئامۆژگاری بەسوود نابیسن! واتە: دروست کردنی لەمپەرو پەردە کە ناهێڵن ئەوانە لە قورئان حاڵی ببنو پابەندی ببنو ماناکانی قبووڵ بکەن بە هۆی هەڵوێستی لاساکەرەوانەی خۆیانە، بە هۆی پشت هەڵکردنو روو وەرگێڕانی دەست ئەنقەستی خۆیانو سوور بوونیان لەسەر مل نەدان بە حەق! ئەوان بە ویستی خۆیان ورد نابنەوە لەو ئایەتو ئامۆژگارییانەی دەیبیستن بە وردی بیری لێ ناکەنەوە بۆ ئەوەی جیاوازی بخەنە نێوان حەقو بە تاڵەوە!

ئایەتەکە تەشبیهو لێکچواندنی پەردەو لەمپەڕە مەعنەوی‌یەکان بە پەردەو لەمپەڕە حیسسی‌یەکانی تێدایە، واتە: دڵ کە لە قسەی باش حاڵی نەبێو تێی نەگا وەکوو کیسەیەک وایە: کە پەردە پۆش کرابێو هیچ شتێکی پاڵ نەکەوێ، گوێچکەیەک کە ئامۆژگاری بە سوود وەرنەگرێو پەندو ئامۆژگاری کاری لێ نەکەن بیستنو نەبیستنی چون یەکە، گوێ لێ بوون بە بێ کار پێکردن هیچ سوودی نیە، ئەو کەسەی ئایەتی قورئان دەبیستێو کاری پێ ناکا وەکوو ئەوە وایە: گوێچکەی بە قوڕقوشم هاخندرابێ.

بۆیە بۆ چەسپاندنی ئەم راستی‌یە دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا﴾ چەندێک بەڵگەو دەلیلو نیشانەی ئاشکراو روون ببینن لەسەر

---

[1] أكنة: کۆی (کنان)ە وەکوو چۆن (اسنه) کۆی (سنان)ە بە مانا پەردەو داپۆشەرە! (وقر) واتە: گوێ گرانی.

هەبوونی خودای تاکتو تەنیاو بێ هاوەڵ، لەسەر راستی پێغەمبەرایەتیو پەیامت ئەوانە بڕوایان پێ ناکەنو کاریان تێ ناکەن! نە تێدەگەنو نەویژدانیان هەیە دان بە راستیدا بنێن، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَهُمْ مُعْرِضُونَ﴾الانفال/٢٣. ئەوانە گومراییەکەیان بە جۆرێکە هیچ ئامۆژگاریو بانگەوازییەك کاریان تێ ناکا ﴿حَتَّى إِذَا جَاؤُكَ يُجَادِلُونَكَ﴾ تەنانەت کار دەگاتە ئەوە ئەوانە دێنە لاتو دەمەدەمێت لە گەڵدا دەکەن، دەیانەوێ بیروباوەڕی پوچو بەتاڵی خۆیان بە ئایینی راستو حەق بخەنە بەر چاوو ئایینی راستی تۆ بە درۆ بخەنەوە! ﴿يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ ئەو خودا نەناسانە کە گوێیان لە قورئان دەبێ دەڵێن: ئەمە جگە لە چیرۆکە هەڵبەستراوە کۆنەکانی گەلە پێشینەکان بەو لاوە هیچی تر نیە! ئەمە لەو چیرۆکە درۆو توڕەهاتانەیە: کە مێشکی رەشە خەڵکەکەی پێ بەنج دەکەن! ﴿وَهُمْ﴾ ئەوانەی وێڕای بە درۆخستنەوەی پێغەمبەر ﴿يَنْهَوْنَ عَنْهُ﴾ داکۆکی لەوە دەکەن خەڵك بڕوا بە پێغەمبەر بکەنو گەردنکەچی فەرمانەکانی قورئان بن ﴿وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ﴾ بۆ خۆشیان لێی دوور دەکەونەوە.. واتە: ئەوانە دوو تاوان بە یەکەوە ئەنجام دەدەن، نە بۆ خۆیان سوود لە قورئان وەردەگرن نە دەهێڵن کەسانی دیکە سوودی لێ وەربگرن!.

حاکمو هی تریش لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە دەڵێن: ئەم ئایەتە دەربارەی ئەبو گالیب هاتۆتە خوارێ: داکۆکی لە پێغەمبەر ﷺ دەکرد نەیدەهێشت کافرەکانی قورەیش ئازاری بدەن! بۆ خۆشی ئیمانی پێ نەدەهێناو لە پەیامەکەی دوور دەکەوتەوە!

ئیبنو ئەبی حاتەم لە سەعیدی کوڕی هیلالەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ئەم ئایەتە دەربارەی مامەکانی پێغەمبەر ﷺ هاتۆتە خوارێ! کە بە ئاشکرا پارێزگاریان لێ دەکردو نەیاندەهێشت کافرەکان زیانی پێ بگەیەنن! وەکی تریش لە ناخەوە ئیمانیان پێ نەدەهێناو لێی دوور دەکەوتنەوە ﴿وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ﴾ سەرەنجامیش ئەوانە هەر خۆیان بە

فەتارەو فەوتاندن دەدەن، خۆیان تووشی چارەرەشی‌و بەدبەختی دەکەن، کەچی هەست بەو بەدبەختی‌یەی خۆیان ناکەن، بەڵکو پێیان وایە: پێغەمبەر ﷺ بە فەتارە دەدەن‌و لە ناوی دەبەن، بێگومان ئەمە یەکێکە لە موعجیزەکانی پێغەمبەر ﷺ چونکە هەموو ئەوانەی دژایەتی پێغەمبەریان کردو بەردەوام بوون لەسەر دژایەتی کردنی لەناو چوون‌و فەوتان‌و بە مرا دنەگەیشتن، بڕێکیان بە کارەساتی تایبەتی‌و بڕێکیشیان لە شەڕی بەدردا کوژران هەندێکیشیان لە شەڕەکانی تردا لەناو چوون، دیارە بە شوێن بە هیلاک چوونی دونیایاندا بە فەتارە چوونی قیامەتیش هەیەو تووشی دەبن! ئایەتەکەش هەردوو بە هیلاک چوونەکان دەگرێتەوە هەرچەندە لە هی دونیادا ئاشکرا ترە.

هەڵوێستی کافران لە کاتی بینینی دۆزەخدا، یان چۆنیەتی بە هیلاک چوونیان

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُواْ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُواْ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ
رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾ بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُواْ يُخْفُونَ مِن
قَبْلُ ۖ وَلَوْ رُدُّواْ لَعَادُواْ لِمَا نُهُواْ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوٓاْ إِنْ
هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾

لە وەپێش نیشانەو رەوشتی ئەوانەی دیاری کرد کە ناهێڵن خەڵک شوێن پێغەمبەر ﷺ بکەون‌و بۆ خۆشیان لێی دوور دەکەونەوە، لە سەرنجامدا ئەوەی راگەیاند: کە ئەوانە تەنها خۆیان بە هیلاک دەبەن‌و چارە رەشی تووشی خۆیان دەکەن! ئەمجار لەم ئایەتانەی دواییدا چۆنیەتی ئەو بە هیلاک چوونیان شی دەکاتەوەو هیواو خۆزگە خوازییان لە کاتی بینینی ئاگری دۆزەخدا دیاری دەکاو، دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ﴾ لەم ئایەتە پیرۆزەدا پەروەردگار سەرەنجام‌و حاڵ‌و چۆنیەتی کافرەکان دیاری دەکاو

دەفەرمویّ: ئەی بیسەرو گوێگر! ئەگەر تۆ ئەو کافرو خوانەناسانە ببینی لەو کاتەو ساتە سامناکەدا کە فریشتەی سزاو تۆڵە، دۆزەخیان پیشان دەدەنو دوایی راپێچی ئەو دەریا سوتمانەیان دەکەنو تینو گەرمایی ئاگریان پێ دەگاو هالاوی گەرمو شالاوی بڵێسەی بێئامانیان بۆ دێو دەزانن کار لە کار ترازاوەو سەرەنجامی بەدبەختیو چارە رەشی خۆیان دەبینن، سەرت سوڕ دەمێنێو ساموو دەهشەت دەتگرێ، حاڵو وەزعێکت چاو پێ دەکەوێ بە وشەو رستە دەرنابڕدرێو ناتوانی بە قەڵەمو بە زوبان باسی بکەی!!!

تۆ دەبینی ئەو کاتە ئەوان پەشێمان دەبنەوە بەڵام پەشێمانی بێسوودە، ئاواتەخوازن جارێکی دی بگێڕدرێنەوە بۆ دونیا!! هاواریان لێ هەڵدەستێو ﴿فَقَالُوا﴾ دەڵێن[٢]: ﴿يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ﴾ خۆزگا بگێڕدراینایەوە بۆ جیهانو بچوینایەوە بۆ سەر حاڵی سروشتی رابردوومانو ﴿وَلاَ نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا﴾ ئایاتو نیشانەکانی تاکێو تەنیایی خودامان بە درۆ نەخستایەتەوە، بە رێکێو پێکی بڕوامان پێ بکردنایەو پابەندی فەرمانو نەهی‌یەکانی پەروەردگارمان بوینایەو ﴿وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ لە تاقمو گرۆهی موسوڵمانان بووینایەو بڕوامان بە خوداو تاکێو تەنیاییو باڵا دەستی زاتی پاکی هەبوایە، بڕوامان بە رۆژی قیامەتو هەبوونی فریشتەو راستیو پیرۆزی کتێبە ئاسمانیەکانو پێغەمبەران ببوایە، لە ئاوانەکانی لەوەپێشمان پەشێمان بوینایەوە، کردارو رەفتارمان باش بوایەو خودامان لە خۆمان رازی بکردایە!!

پەروەردگار رەتی دانەوەو فەرمووی: ﴿بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُواْ يُخْفُونَ مِن قَبْلُ﴾ واتە: نەخەیر! ئەوان لەم ئاوات خواستنیاندا راست ناکەن ئەگەر راستیش بکەن ئەو حەزو ئاواتانەیان نایەنە دی چونکە ئەگەر بشبرێنەوە بۆ جیهان ئەوان لەسەر کوفری خۆیان بەردەوام دەبن، حاڵو وەزعیان گۆڕانی بەسەردا نایەتەوە، لە بیرباوەڕی پڕوپوچی خۆیان پاشگەز نابنەوە!

---

[٢] زۆر جار قورئان هەواڵی داهاتوو بە تەعبیری رابردوو ئەنجام دەدا بە مەبەستی موبالغەکردن لە پەیدابوونی‌دا بۆ ئەوەی شکو گومان لە پەیدابوونی‌دا نەبێ!

واتە: ئەم ئاواتو تەمەننا کردنەیان لەبەر ئەوەنیە کە حالو سروشتیان گۆڕا بێ، بەڵکو لەبەر ئەوەیە: ئەو شتەی لە دڵی خۆیاندا دەیانشاردەوە لێیان ئاشکرا دەبێ، ئاکامی ئەو بیروباوەڕە خراپو پوچەیان چاو پێ دەکەوێ! سزای خراپەکارییان توش دێتەوە، ئیتر دەکەونە ئەمری واقیعەوەو خەمو پەژارە روویان تێ دەکاو روناکییان نامێنێو کەس نیە لە هاواریان بێو ئاواتەخوازی رزگاربوونن بەوەی بگەڕێندرێنەوە بۆ دونیاو واز لەو هەڵوێستو کردارانەیان بێنن کە بوونە هۆی بەدبەختیو چارە رەشی هەتا هەتاییان، وەکوو چۆن کەسێک ئازارێکی هەبێو نەخۆشییەکی پڕ ئازاری هەبێ داخوازی مردنیەتی بۆ ئەوەی لەو ئازارە رزگاری ببێ! نەک لەبەر ئەوەیە کە مردنی پێ خۆش بێ!.

پوختەی قسە ئەوەیە: پەروەردگارمان ئەوەمان بۆ روون دەکاتەوە کە تەمەننا کردنی ئەو کافرانەی کە تەمەننا دەکەن، ئەوە ناگەیەنێ گۆڕانکاری بەسەر سروشتییاندا هاتووە، بەڵکو بەهۆی ئەوەوەیە: کە ئەو شتانەی لە خەڵکیان دەشاردەوە ئاشکرا دەبێ، سەرەنجامی کردارە خراپەکانیان دێتەوە رێ، لە تۆڵەی ئەوەدا ئاگری دۆزەخ دەوریان دەدا، ئەوانیش بۆ ئەوەی لەو چارە رەشییە رزگاریان ببێ، ئەو هەولو تەقەللایە دەدەن، ئەو پێشنیارو تەمەننایە دەردەبڕن، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ، وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا، وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾الزمر/٤٧-٤٨.

ئەمجار پەروەردگار بێ پەروا لەم پەشیمان بوونەوەیەیان بە درۆیان دەخاتەوە، ئەوە رادەگەیەنێ کە پەشێمان بوونەوەو تەمەننا کردنەکەیان بە راست نیە، دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا﴾ ئەگەر بشگەڕێندرێنەوە بۆ دونیا، ئەوە دەگەڕێنەوە بۆ سەر خراپەکارییەکانیانو دەست دەکەنەوە بە سەرپێچی کردنو دوورووییو تاوانکاریو کوفرو بێدینی، چونکە سروشتی تاوانکاری لەگەڵ خوێنیان تێکەڵاو بووە، سەرپێچیکردنو درۆو دووروویيو تاوانکاری شتێکی سروشتییە لە جەستەیاندا رەگی داکوتاوە، ئەگەر -لە فەرزێکدا- بگێڕدرێنەوە بۆ دونیا سەر لە نوێ ئینکاری زیندوو بوونەوە

دەکەنو بڕوا بە حیسابو تۆڵەو سزاو پاداشتی قیامەت ناکەن! ئەگەر بگەڕێندرێنەوە بۆ جیهان بڕوا بە ژیانی جیهان دەکەنو بڕوا بە ژیانی قیامەت ناکەن! دەڵێن: ژیان هەر ژیانی دونیایە و دەژین ژیان بەسەر دەبەینو زەمانە لە ناومان دەبا، پاداشو سزای قیامەت نیەو بێ بناغەیە.. زیندووبوونەوە نیە، ژیان هەر بریتی‌یە لە ژیانی جیهان، ئەمە هەڵوێستی ماددە پەرستەکانە؛ ئەوانەی کە بڕوایان بە بە غەیب نیە! ﴿وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ ئەوان لە تەمەننا کردنو وادەدان بەوەی ئەگەر بگەڕێندرێنەوە بۆ جیهان کاری چاك دەکەنو ئیمان دەهێنن، درۆ دەکەنو درۆزنن‌و ڕاست ناکەن ئەگەر بگەڕێنەوە بۆ دونیا هەمان هەڵوێستی لەوە پێشیان دەنوێننەوەو ﴿وَقَالُوا إِنْ هِيَ إِلاَّ حَيَاتُنَا الدُّنْيَا﴾ دەڵێن: ئەم ژیانە کە هەیە تەنها بریتی‌یە لە ژیانی جیهانو بەس، ژیانی تر نیەو ﴿وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ﴾ ئێمە کە مردین جارێکی تر زیندوو ناکرێینەوە دوای ژیانی دونیا ژیانێکی تر نیە!!. هەر بەو جۆرە هەموو گرۆهە مادد‌ی‌یەکان بڕوایان بە غەیب نیەو هەرگیز چاوەڕوانی خێرو چاکەیان لێ ناکرێ!

هەڵوێستی موشریکەکان لە حزوری پەروەردگاردا لە ڕۆژی قیامەتدا، یان چۆنیەتی حاڵیان لە قیامەتداو حەقیقەتی دونیا

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُواْ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُواْ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُواْ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُواْ يَٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾

لە ئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار باسی حاڵو چۆنیەتی کافرەکانی کرد، ئەوەی روون کردەوە کە ئەوان چۆن ئینکـاری حەشـرو نەشرو زیندووبوونـەوەو رۆژی قیامـەت دەکەن لەم ئایەتانەی دواییدا حاڵو چۆنیەتی ئەو کافرانە بـەیان دەکا کە لە رۆژی قیامـەتدا چییان بەسەر دێو تووشـی چـی دەبـن.. ئـەمجار حەقیقەتی دونیا دەست نیشان دەکـاو بەرامبەریـەکی نێـوان دونیـاو قیامـەت دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ﴾ ئە تۆ ئـەی پێغەمبـەر! یان ئەی بیسەر! ئەگەر ببینی ئەو کاتەی کافرەکان؛ ئەوانەی هاوەڵیان بۆ خودا داناوە، پێغەمبەرەکانی خودایان بە درۆ خستۆتـەوە، کە تۆ ببینی لەو کاتەیدا کە فریشتەی تایبەت ئەوانە را دەگرێ بۆ حیسابو لێکۆڵینـەوە، بـۆ پرسیارو وەلامو دادگـایی کردنیـان دەستنیشـانکردنی ئاکامیـان دەبینـی وەزعیـان شپرێوە، دیمەنیان چرژاوو بزرکاوە بە جۆرێک کە زمان کۆڵەو پێنـووس کۆڵـە لە دەربرینی ئەو دیمەنو تەعبیرێک نیە بتوانێ ئـەو وەصفـە بگەیـەنێ! جا وەکوو یەکێک پرسیار بکا بڵێ: ئەمانـە لـەم حـاڵو وەزعـەدا چییـان ئاراسـتە دەکرێو چ قسەیەکیان پێ دەگوترێ؟؟.

﴿ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ﴾ ئەو کاتە پەروەردگار پێیان دەفەرموێ: ئـەرێ ئەم زیندوو بوونەوەو حەشرو نەشرو بەهەشتو دۆزەخو باڵادەستی من و تـاکو تـەنیاییو بـێ بـاکیم حەقیقـەت نـین؟ ئـەوەی لـــە دونیــادا لەســەر زمــانی پێغەمبـەرەکانم لـەم بـارەوە پێتـان راگـەیاندرا راست نـەبوو؟ هیــچ شـکو گومانێکی تێدایە؟ ئەوەتا چۆنتان پێ را گەیەندراوە، ئاوا هاتۆتە دی، کـەچی ئێـوە بـە درۆتـان خسـتوونەتەوە! ئیـتر کافرەکـان لـە وەلامـی ئـەم پرسـیارە ریسواکەرەدا ﴿قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا﴾ دەڵێن: بەڵێ: سوێند بـە پـەروەردگار ئەمـە حەقیقەتو چەسپاوەو هیچ شکو گومانی تێدا نیە، سەیرە بـەم جـۆرە دان بـە تاوانباری خۆیاندا دەنێنو سوێند لەسەر کافریو خوا نەناسی خۆیـان دەخـۆنو شایەدی لەسەر کوفرو خراپەکاری خۆیان دەدەن! ئیعتیراف بەوە دەکـەن کەلـە دەنیادا کافربوونو سـەرپێچی فـەرمانی خودایـان کـردووە!! ئیـتر پـەروەردگار وەلامیان دەداتەوەو بریاری یەزدانی دەردەچـێ، ﴿قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا

﴿كُنتُمْ تَكْفُرُونَ﴾ پەروەردگار دەفەرموێ : دەی کە ئەوە کردارو هەڵوێستتان بوویێ و ئاوا بۆ خۆتان ددان بە تاوانەکانتاندا بنێن، دە سزای بە ئێش بچێژن بە هۆی کوفرو بێدینیو بە درۆخستنەوەی پێغەمبەرەکان بەهۆی ئەو هەڵوێستەی کە لە دونیادا لەسەری بەردەوام بوونو تا مردن لەسەری سوور بوون.

ئەمجار پەروەردگار بە شێوەیەکی گشتی هەواڵی ئەوە رادەگەیەنێ کە هەر کەسێک زیندووبوونەوەو حەشرو گەیشتن بە خودا بە درۆ بزانێ خەسارەتمەندەو سەرەنجامی چارە رەشییەو دەفەرموێ: ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللهِ﴾ بێگومان خەسارەتمەندبوون ئەو کافرو خوا نەناسانەی بڕوایان بە قیامەت نەبوو، بڕوایان بە زیندووبوونەوە نەبوو حیسابو لێکۆڵینەوەی خودا لەگەڵیاندا بە درۆ دەزانیو پێیان وابوو شتی وا نابێو نایەتەدی. هەرچی پەروەردگار لەسەر زوبانی پێغەمبەرانی وادەی دابوو ئەوان بە درۆ حلێبیان دەکردو گاڵتەیان پێ دەهاتو بە خەیاڵ پڵاویان دەزانی! هۆی ئەم خەسارەتمەندییەیان بڕوا نەبوونیانە بە رۆژی قیامەت، چونکە ئینکاری کردنی زیندووبوونەوەی پاش مردنو بڕوا نەکردن بە هەبوونی حیسابو لێکۆڵینەوەو پاداشو سزا سروشتی مرۆڤایەتی چەواشە دەکاو بیرو هۆشی ئادەمیزاد دەشێوێنیو بەرەو تاوانو ستەمکاری پەلکێشی دەکەن، لەم بارەوە لە ئینکاری کردنی رۆژی قیامەت هەوڵو تێکۆشانی کافرەکان کورت هەڵدێنێ لەسەر بەدەستهێنانی خۆشییە کاتییەکانی دونیاو پێشبڕکێ کردنی نا شەریفانە بۆ داپینکردنیان، لە خۆبایی بوونو هەوڵدان بۆ زاڵبوون بەسەر خەڵکی تردا و چەوساندنەوەیانو ملهوڕی کردن لەسەر زەوی، ئاژەڵ ئاسا ئادەمیزاد تێک بەردەبنو هیچ شتێک لە شەڕو هەرا نایانگێڕێتەوە جگە لە بێدەسەلاتی، هێزو توانا حوکم دەکاو بێ دەسەڵات بەش خوراو دوابڕاوە!

ئەمە راستییەکی حاشا هەڵنەگرە، ئەوەتا: پێشکەوتووترین گەلو نەتەوەی سەر زەوی لە بواری زانستو فەلسەفەدا ئەوانەن کە باڵەخانەی شارستانییەت بە تۆپو دەبابەو تەیارەو باروت تێک دەڕوخێنن، وشکو تەڕ بەیەکەوە دەسوتێنن، شارو پردو کارگەو پرۆژەی خزمەتگوزاری لێک

هەڵدەوەشێننو بەو پەڕی دڕندەییو بێ ویژدانیەوە وڵات وێران دەکەن! ئەو بێ بڕواو ملهوڕو سەرپێچیکەرانە لەسەر هەڵوێستی ناڕەوای خۆیان بەردەوام بوون ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَآءَتۡهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغۡتَةً﴾ هەتا لە ناکاوێکو لە پڕ قیامەتیان هاتە سەرو ڕۆژی دونیا خرابوونیان پێ گەیشتو مردن یەخەی پێ گرتن تۆزقاڵێک بواری نەدان. پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (مَنْ مَاتَ قَامَتْ قِيَامَتُهُ) کەسێ مرد ئەوە بە نیسبەت ئەوەوە قیامەت رابووە. جا ئەو کاتە کە ڕوویەڕووی سەرنجامی چارە ڕەشی خۆیان دەبنەوەو تاکامو مەصیری خۆیانیان بۆ ڕوون دەبێتەوە هاواریان لێ هەڵدەستێو ﴿قَالُواْ يَٰحَسۡرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطۡنَا فِيهَا﴾ دەڵێن: ئەی خەفەتبارو خەسارەتمەند خۆمان لەو سەوداو مامەڵەی ئێمە کردوومانە، چەند ڕەنج بە خەسارو مایە پوچین شتێکمان نەکردووە پاداشتی تێدابێ بۆمان! هەرچی کردوومانە بریتیە لە تاوانو باری گوناهی گران کردووین.

جا ئەوان پەلکێش دەکرێن بۆ حیسابو لێکۆڵینەوە، هیچ بڕوایەکیان بە خۆیان نیە، دەزانن کە تاوانبارن ﴿وَهُمۡ يَحۡمِلُونَ أَوۡزَارَهُمۡ﴾ حاڵو وەزعیان بەو جۆرەیە کە تاوانەکانیان لە کۆڵ داوە لە ژێر باری گوناهدا نقەیان دێ ﴿أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ﴾ ئاگاداربەو بزانە کە ئەوان کۆڵێکی خراپیان لە کۆڵ داوەو بەدبەختو چارە ڕەشن!!.

ئەمجار پەروەردگار حەقیقەتی دونیا ئاشکرا دەکا دەفەرموێ: ﴿وَمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَآ إِلَّا لَعِبٞ وَلَهۡوٞ﴾ حاڵی دونیا جگە لە گاڵتەوگەپ زیاتر هیچی تر نیە، واتە: کردەوەی ئادەمیزاد لە جیهاندا دوو جۆرە: جۆرێکیان هیچ سوودو قازانجی تیادا نیە ئەوەش کردەوەی دونیایی ڕووتە؛ کردەوەیەک کە دونیایی بێو بەس، کە زۆربەی کردەوەی خەڵک لەو جۆرەیە. ﴿وَلَلدَّارُ ٱلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ﴾ بێگومان ماڵی قیامەت باشترین ماڵە بۆ خودا پەرستانو ئەوانەی ترسی خودایان لە دڵو دەرووندایە، بە پێچەوانەی دونیاوە کاری قیامەت هەمووی پڕ بایەخو باشو سوودمەندن، گاڵتەو گەپی تێدا نیە، کاری خودا پەرستانو ڕاستاڵان ئەوانەی دونیا ئاوەدان دەکەنەوە بە کارو

کردەوەی قیامەت، فەرموودەیەکێ هەیە ئیبنو عەبدولبەڕ لە ئەبو سەعیدی خودریەوە ریوایەتی کردووە، تیرمیذیش لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتی کردوو بە حەدیسێکی حەسەنو غەریبی داناوە: دەڵێن: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (الدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ، مَلْعُونٌ مَا فِيهَا، إِلَّا مَا كَانَ مِنْ ذِكْرِ اللهِ وَالْعَالِمِ وَالْمُتَعَلِّمِ شَرِيكَانِ فِي الأَجْرِ، وَسَائِرِ النَّاسِ هَمَجٌ لاَ خَيْرَ فِيهِ)[٣].

لە گێڕانەوەیەکی تردا کە تیرمیذی لە سەهلی کوڕی سەعدەوە ریوایەتی کردووە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى مِنْهَا كَافِراً شَرْبَةَ مَاءٍ)[٤].

ئەمجا لە کۆتایی ئایەتەکەدا دەفەرموێ: ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ ئەم راستییە دووپات دەکاتەوە کە ئادەمیزادەکان زۆربەی کات بیرو هۆشیانو کردارو گوفتاریان وا ئاراستە ناکەن کە لەگەڵ بەرژەوەندی خۆیان بگونجێ! بەڵکو زۆر جار لە رێگەی بیرکردنەوەو کردارو گوفتاریانەوە زیان بە خۆیان دەگەیەنن. ئەوەش دەگەیەنێ کە گوێ نەدان بە دونیاو کۆڵ پێوە هەڵنەگرتنی کارێکی پەسەندە، چونکە زۆربەی کاری دونیا گاڵتەو گەپەو سەرەنجامی سوودبەخش نیە، خۆشی و لەززەتەکانی کاتین، کاڵاو شتو مەکەکانی بەر قەرار نین، بە پێچەوانەی کارو باری قیامەتەوە؛ کە سوودی باشیان هەیە لە رزەتو خۆشی بەردەوامو پایەدارە، خۆهەڵوگیرکردن بە قیامەتەوە باشە بۆ کەسێکێ خۆ لە کوفرو بێدینیو تاوان بپارێزێ! کە وابێ بۆچی هۆشتان نایەتەوە؟ بۆ تێناگەنو ئەم راستییانە هەزم ناکەن؟!!.

---

[٣] دونیا نەفرەت لێکراوە، ئەوی لە دونیاشدایە نەفرەت لێکراوە، مەگەر شتێکێ یادی خودای تێدابێ، یان سەربکێشێ بۆ یادی خودا، مامۆستاو خوێندکار هاوبەشن لە پاداشدا، ئیتر خەڵکانی تر بێ سەرو بەرن، هیچ خێرو سودێکیان تێدا نییە.

[٤] واتە: ئەگەر دونیا لای خودا نرخی باڵە مێشوولەیەکی هەبوایە قومە ئاوێکی لێ نەدەدا بە کافر.

غەمباریی پێغەمبەر ﷺ بەهۆی ڕوو وەرگێڕانی گەلەکەیو هۆی بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەرانی پێشوو

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُۥ لَيَحْزُنُكَ ٱلَّذِى يَقُولُونَ ۖ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَـٰكِنَّ
ٱلظَّـٰلِمِينَ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ
فَصَبَرُوا۟ عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا۟ وَأُوذُوا۟ حَتَّىٰٓ أَتَىٰهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَـٰتِ
ٱللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَآءَكَ مِن نَّبَإِى۟ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾ وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ
فَإِنِ ٱسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِى ٱلسَّمَآءِ فَتَأْتِيَهُم
بِـَٔايَةٍ ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْجَـٰهِلِينَ ﴿٣٥﴾

پاش ئەو موناقەشەو داکۆکـی کـردنو بەربەرەکانیـەی کـە لەئایەتـەکانی پێشوودا ئاماژەی بۆ کرا، ئەمجار دێتە سەر کاریگەریی ئەو سەرپێچیکردنەی کافرەکان لەسەر دڵو دەروونی پێغەمبەر ﷺ و دڵ خۆشی دانـەوەی پێغەمبـەر بەوەی کە ئەو هەڵوێستەی کافرەکان شتێکی تازە بابەت نیـەو لـەوە پێشـیش گەلو نەتەوە پێشینەکان هەمان هەڵوێستیان لەگەڵ پێغەمبەرەکانیاندا بـووە، بۆ ئەوەي پێغەمبەر ﷺ دڵی بەخۆی نەمێنێ..

تیرمیژیو حاکم لە ئیمامی عەلییەوە ریوایەت دەکەن: دەفەرموێ: ئـەبو جەهل بە پێغەمبەری گوت: ئێمە خۆ بەدرۆ ناخەینەوە، بەڵکو پەیامەکەت بـە درۆ دەزانین! ئیتر پەروەردگار ئایەتی: ﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللهِ يَجْحَدُونَ﴾ ی ناردە خوارێ. سوددی دەڵـێ: ئەخنەسـی کـوڕی شورەیقو ئەبو جەهلی کوڕی هیشام بەیەکێ گەیشتن، ئەخنەس بە ئەبو جەهلی گوت: ئەی ئەبولحەکەم تۆ دەربارەی موحەممەد چی دەڵێی و ئێـم بگەیەنـە، ئایا ڕاست دەکا یان درۆ؟ ئێستا هەر خۆمانینو کەس گوێی لێ نیـە ڕاسـتم پێ بێژە! ئەبو جەهل گوتی: وەڵلاهی دڵنیابە موحەممەد ڕاسـت دەکـاو هیـچ

کاتێ ئەو پیاوە درۆی نەکردووە، بەڵام شتێک هەیە: ئەویش ئەوەیە: ئەگەر بەرەبابی قوصەی ئاڵاو ئاوگێڕانو حیجابەو دیوەخانو پێغەمبەریەتی بۆ خۆیان قۆرخ بکەن ئەدی چی بۆ بەرەبابەکانی تری قورەیش بمێنێتەوە؟ ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارێ، کەواتە: هەردوو ریوایەتەکە کۆکن لەسەر ئەوە کە ئایەتەکە دەربارەی ئەبو جەهل هاتۆتە خوارێ!.

موقاتیل دەڵێ: ئەم ئایەتە دەربارەی حاریثی کوڕی عامیری کوڕی نەوفەلی کوڕی عەبدی مەنافی کوڕی قوصەی کوڕی کیلاب هاتۆتە خوارێ: کە ئەم خوانەناسە بەئاشکرا پێغەمبەری بە درۆ خستەوە، بەڵام کە لەگەڵ خاوو خێزانی خۆیدا دادەنیشت دەیگوت: موحەممەد پیاوی درۆ نیەو من جگە لە راستگۆیی هیچی تری گومان لێ ناکەم، ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردە خوارێ: کە دەفەرموێ: ﴿قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ﴾ ئێمە زانیومانەو دەزانین کە ئەو کافرو خوانەناسانە تۆ بە درۆ دەخەنەوەو پەیامەکەت رەت دەکەنەوە، ئەتۆش بەو هەڵوێستەیان دڵتەنگ دەبیو غەمو پەژارە دادەگرێ، چونکە تۆ دڵسۆزی ئەوانیو بەرژەوەندی ئەوانت مەبەستە، بەڵام ئەوان نەفامو گێلو تێ نەگەیشتوون، وەکوو لە ئایەتێکی تردا ئەم هەڵوێستو دڵسۆزییەی پێغەمبەر ﷺ دوویات دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا﴾ الكهف/٦. یان دەفەرموێ: ﴿فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ﴾ فاطر/٨.

سەرچاوەی ئەم هەڵوێستو بەدرۆ خستنەوەی کافرەکان بۆ تۆ شتێکی دەست ئەنقەستەو سەرپێچی‌کردنی بێ بنەماو بێ بناغەیەو بەڵگەیان بە دەستەوەنیە، ﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ﴾ ئەوان لە راستی‌دا تۆ بە درۆزن نازانن، ئەتۆ لە دیدی ئەوانەوە راستگۆو متمانە پێ‌کراوی لەوەپێش درۆیان لێ نەبیستوویو خیانەتیان لێ نەبینیوی، هەموو کردارو گوفتارێکت لە ناویاندا ئەمانەتو راستی بووە، ﴿وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ بەڵکو ئەوانی ستەمکارو سەر رەق بەربەرەکانی حەقو راستی دەکەن، ئینکاری

نیشانەکانی ئایەتەکانی خودا دەکەنو بەڵگەی تاکو تەنیایی خوداو راستی پەیامەکەت رەت دەکەنەوە! لەبەر کورتە ناموسیو لەدەست نەدانی بەرژەوەندیە تایبەتیە تەسکەکەی خۆیان بروات پێ ناکەنو بەربەرەکانێت دەکەن؛ ئەگینا دەزانن کە تۆ پێغەمبەریو راست دەکەی!!.

ئیبنو ئەبی حاتەم لە ئەبو یەزیدی مەدەنیەوە ریوایەتی دەکا: دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ تووشی ئەبو جەهل بوو، تەوقەی لەگەڵ کرد پیاوێک بە ئەبو جەهلی گوت: ئەوە چیە دەتبینم تەوقە لەگەڵ ئەو هەتیوە دەکەی؟.

ئەبو جەهل وتی: سوێند بە خوا من دەزانم کە ئەو پێغەمبەرە، بەڵام کەی رەوایە بۆ ئێمە شوێن بەرەی عەبدول مەناف بکەوین؟ ئەمجار ئەبوزەید ئایەتی ﴿فَإِنَّهُمْ لاَ يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللهِ يَجْحَدُونَ﴾ی خوێندەوە.

ئەبو صالحو قەتادە دەڵێن: مانای ئەم رستەیە ﴿وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ...الاية﴾ بەڵام ئەو ستەمکارانە دەزاننو ئاشکرایە لایان کە تۆ رەوانەکراوی خودایو کەچی ئینکاری دەکەنو دژی ئەو حەقو راستیە دەوەستن، تۆش ئەی پێغەمبەر خەفەت بەو هەڵوێستەی ئەوان مەخۆ، پەرۆشی ئەوانت نەبێ، صەبرو ئارام بدە بە دڵی خۆتو چاو لە پێغەمبەرەکانی پێش خۆت بکە! ئەوە سروشتی ئادەمیزادە لە سەردەمی کۆنو نوێدا ﴿وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ﴾ دڵنیا بە کە لە پێش تۆدا چەند پێغەمبەرێک -بە تایبەتی ئولولعەزمەکان- بە درۆ خراونەوەو ئازار دراون، ﴿فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا﴾ ئەوانیش خۆیان را گرتووەو سووربون لەسەر هەڵوێستی خۆیان و کۆڵیان نەدا ﴿حَتَّى أَتَاهُمْ نَصْرُنَا﴾ تا خودا یارمەتی بۆ ناردوونو بە مراد گەیشتوون وەکوو دەفەرموێ: ﴿وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللهِ؟ أَلاَ إِنَّ نَصْرَ اللهِ قَرِيبٌ﴾ هەڵبەتە یارمەتی خودا لە کاتی پێویستدا حازرو ئامادەیە ﴿وَلاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ﴾ ئەمە دابو نەرێتی خودایە بۆ هەڵوێستی گەلو نەتەوەکان بەرامبەر پێغەمبەرەکانیان، سوننەتو دابو نەرێتی خودا گۆڕانی بەسەردا نایە، خاوەن پەیام دەبێ

ئەزیەتو ناخۆشی ببینیٚ، تووشی جۆرەها ناڕەحەتی ببیٚ! صەبر بگرە وەکوو چۆن پێغەمبەرە ئولولعەزمەکان صەبریان گرت! دڵنیا بە خودا داکۆکی لە خاوەن بڕواکان دەکا، ئەمە بڕیاری خودایەو بڕیاری خودا پاشگەزبوونەوەی تێدا نیەو وادەو بەڵێنی دێنە جێو هەرگیز گۆڕانیان تێدا ناکریٚ!

وێنەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە کە دەفەرمویٚ: ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ﴾فاطر/٤. یان دەفەرمویٚ: ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَ ثَمُودُ﴾الحج/٤٢. ئایەتەکە دڵدانەوەیەکی ترە بۆ پێغەمبەرو شارەزا کردنیەتی بۆ دابو نەرێتێکی‌هەمیشەیی نێوان پێغەمبەران لەگەڵ گەلەکانیاندا، بۆ ئەوەی بزانیٚ کە ئەو یەکەم کەس نیە کە ئاوا بە درۆ دەخرێتەوە! کەوابیٚ ئەرکی سەرشانی پێغەمبەرە کە خۆڕاگریٚ لەسەر پەیامی خۆیو کۆڵنەدەریٚ بۆ ئەنجامدانی ئەو ئەرکەی پیٚی سپێردراوە! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ﴾الاحقاف/٣٥. یان دەفەرمویٚ: ﴿وَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا﴾المزمل/١٠.

بێگومان پێغەمبەرﷺ بەو پەڕی ئیخلاصو لێبڕانەوە پەیڕەوی ئەم فەرمانەی پەروەردگاری کردو لەسەر گوێڕایەڵی خۆی بەردەوام بوو، هەمیشە لە تێکۆشانو هەوڵدان و بانگەوازی کردندا بوو! ئاکامی ئەم خۆڕاگریو صەبرو ئارامەی بەروبوومی بەخشیو بانگەوازی ئیسلامی سەرکەوتنی بە دەست هێناو، ئایینی ئیسلام گەییشتە زۆربەی کونو قوژبنی سەرزەویو چرای رووناکی ئەم ئایینە پیرۆزە لە هەموو شوێنێکدا درەوشایەوەو ئاڵای (لا اله الا الله محمد رسول الله) لە زۆربەی ناوچەکانی دونیا هەڵکرا، حیکمەتی ئەم دووبارە کردنەوەو سێبارە کردنەوەی فەرمان بە صەبر گرتنو بار قووڵیە دەرکەوت، کە جار دوای جار پەروەردگار فەرمانی بە پێغەمبەری خۆشەویستی خۆی دەکرد کە صەبر بگریٚو چاو لە پێغەمبەرەکانی پێشوو بکا، چونکە چاو لێکردنو شوێن کەوتنی خۆگران ئارامی دەدا بە دڵو دەروونو عەزیمەت بەهێز دەکاو هومێدی رزگار بوون نزیک دەکاتەوەو مژدەی

سەرکەوتن دەبەخشێ، وکو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾الانشراح/٥-٦.

ئەمجار پەروەردگار جەختی لەسەر ئەوە کردەوە: کە گۆڕانکاری لە دابو نەریتی خودادا نیەو فەرمووی: ﴿وَلَقَدْ جَآءَكَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَلِينَ﴾ بێگومان ئێمە سەرگورشتەی پێغەمبەرەکانی پێشوومان بۆ گێڕاویتەوە، باسی هەڵوێستی گەلو نەتەوەکان بەرامبەر پێغەمبەرەکانیانو خۆگرتنی پێغەمبەرەکان لەسەر ئەم بە درۆ خستنەوەو ئازاردانەی گەلەکانیانو کۆمەکی خودا بۆ پێغەمبەرەکانو زاڵبوونیان بەسەر دوژمنەکانیاندا بە دوورو درێژی شی کراوەتەوە، چۆن وانیە: ﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ يَوْمَ يَقُومُ الأَشْهَادُ﴾غافر/٥١. یان دەفەرموێ: ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ﴾الروم/٤٧.

یارمەتی خودا بۆ بەندەکانی مەرجی خۆی هەیە، کە بیروبڕوای پتەوە بە بالا دەستیو تاکو تەنیایی خودا هەرکاتێ ئەو مەرجە هاتە دی، ئیتر یارمەتی خودا ئامادەیە، هەرکاتێ موسوڵمانان راستگۆبن لەگەڵ خودادا، خودا یارمەتییان بۆ دەنێرێ ﴿وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُه، إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾الحج/٤٠. یان دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾محمد/٧.

ئەمجار پەروەردگار ویستی کە بە تەواوی شوێنەواری غەمو پەژارەی سەرپێچیکردنی کافرەکان لە دڵی پێغەمبەر دەربهاوێو زیاتر دڵنیای بکا کە بەرپرسیارێتی بڕوا نەکردنی ئەو کافرانە لە ئەستۆی ئەودا نیەو پێویست ناکا بە ئیمان نەهێنانی ئەوان ئەم دڵگران بێو فەرمووی: ﴿وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ﴾ ئەگەر روو وەرگێڕانی ئەوانت لەسەر شان قورسەو زۆرت پێ ناخۆشە کە بڕوات پێ ناکەن دڵگرانی بەوەی کە داوای موعجیزەی جۆراو جۆرت لێ دەکەن پەڵپت پێ دەگرن، جارێک دەڵێن: ﴿لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ مِنَ الأَرْضِ يَنْبُوعًا﴾ جارێکی تر دەڵێن: دەبێ بە چاوی خۆمان بیبینین فریشتە لە ئاسمانەوە کتێب بۆ ئێمە بێنێتە خوارێ هەروەها ئەو پەڵپو

بیانووەی کە خودا لە سورەتی (الاسری) ئایەتی(٩٠-٩٣) باسی کردوون ...هتد. ئەوە ﴿فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ﴾ ئەگەر دەتوانی تونێلێک لە زەویدا لێ بدەو زەوی کون بکەو پێیدا بگەڕێ ﴿أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ﴾ یان پەیژەو قالدرمە هەڵبەستە بەرەو ئاسمان پێیدا سەر بکەوە بۆ حەوت تەبەقەی ئاسمانو پێیاندا بگەڕێ ﴿فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ﴾ موعجیزەیەک لەو موعجیزاتەی ئەوان داوای دەکەن بۆیان بێنە!! بەڵام تۆ تەنها پێغەمبەرو رەوانە کراوی بۆ سەر ئادەمیزادو راگەیاندنت لەسەرە، ناتوانی بە بێ ویستی ئێمە هیچ شتێک ئەنجام بدەی، هیچ پێغەمبەرێک ناتوانێ موعجیزە بنوێنێ، ئەگەر یارمەتی خودای لەگەڵ نەبێ. ئەتۆ پەیامی خۆت بگەیەنە، بە دڵسۆزی ئەرکی سەرشانی خۆت ئەنجام بدە، کاریگەری پەیامەکەت لە دڵو دەروونیاندا بە دەست خودایەو دەسەڵاتی تۆی تێدا نیە، ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى﴾ ئەگەر خودا بیویستایە هەموومانی دەخستە سەر رێبازی ئیسلام و هیدایەتی دەدانو ئیمانی لە دڵدا دروست دەکردنو وەکوو فریشتە هەموویان خودا پەرست دەبوون، یان وای دروست دەکردن کە ئامادە باشییان تێدابێ بۆ ئەوەی مل بۆ حەق نەوی بکەنو بە قسەی پێغەمبەران بکەن، بەڵام خودای پەروەردگار ویستو ئیرادەی وایە: ئادەمیزاد جوداوازییان هەبێ، هەر کەسە بۆ خۆیو بە ویستی خۆی رێبازی حەق یا ناحەق هەڵبژێرێ، هەر کەسە بەرپرسیاری کردەوەی خۆیەتی، پاداشو سزا بە گوێرەی کردەوەکانی وەردەگرێتەوە، سروشتی ئادەمیزاد وا دروست کراوە کە بیرو باوەڕی جیاوازیان هەبێ، ویستی خودا وایە. ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا﴾یونس/٩٩. یان دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ..﴾هود/١٨٩. ئیبنو عەبباس لە بارەی مانای ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى﴾ دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ پێی خۆش بوو سەرجەم ئادەمیزاد ئیمانی پێ بهێننو شوێنی بکەون! پەروەردگار پێی راگەیاند کە تەنها ئەوانە بڕوات پێ دەکەن کە لە زانستی خودادا بە بەختەوەر

نووسراون.

جا ئەی موحەممەد! ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! کە ئەم راستیانەت بۆ دەرکەوتو زانیت ویستی خودا دەربارەی دروست کراوانی خۆی چۆنەو چۆن نیە! زانیت کە دابو نەریتی خودا گۆڕانکاری تێدا نیە، ﴿فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ﴾ تۆ مەچۆرە ریزی ئەوانەوە کە نازانن سوننەتی خودا چۆنە، مەبە بە یەکێك لەوانەی کە ئاگاداری دابو نەریتی خودا نین لە بوونەوەردا! وردبەرەوە لەو شتانەی کە پێچەوانەی سوننەتی خوداو خۆتیان لێ بپارێزە، چونکە دابو نەریتی خودا لە دروست کراوانی خۆیدا حیکمەتێکی زاتی بێچوونەو بۆ خۆی دەزانێ بۆچی وا دەکاو وای کردووە!

رەت کردنەوەی بانگەوازی پێغەمبەر لە لایەن موشریکەکانەوەو پەڵپ گرتنیان بۆ هاتنە خوارەوەی ئایاتو موعجیزە

﴿ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَٱلْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يُنَزِّلَ ءَايَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

لە ئایەتی پێشوودا پەروەردگار ئەوەی روون کردەوە: کە ئەگەر خودا بیویستایە هەموو ئادەمیزادی لەسەر هیدایەت کۆ دەکردنەوە، هەموو کەس موسوڵمان دەبوون، بەڵام نەیویستووە کە سروشتی ئادەمیزاد وا دروست بکات کە هەموویان خودا پەرست بن، یا بە زۆرە ملێ موسوڵمانیان بکا، بەڵکو حیکمەتو ئیرادەی وا داخواز بووە کە جوداوازییان هەبێ بۆ ئامادەباشی بۆ وەرگرتنی فەرمانو نەهی، هەرکەسە بۆ خۆی سەربەستو ئازادبێ بۆ هەڵبژاردنی رێگای راستو حەق، یان چەوتو خراپ، هەیە بە ویستی خۆی رێگای هیدایەت دەگرێتە بەرو هەیە رێگای گومڕایی هەڵدەبژێرێ!

ئەمجار لێرەدا ئەوەمان بۆ روون دەکاتەوە کە گرۆهی یەکەم ئەوانەن کە

گوێ بۆ ئامۆژگارییەکانی پێغەمبەر ﷺ دەگرنو لە نیشانەی بەڵگەکانی ورد دەبنەوە، گرۆهو تاقمی دووەم کە تێناگەنو شت نابیستنو وەکوو مردوو وانو هیچ شتێک کاریان تێ ناکاو فەرمووی: ﴿إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ﴾ روو وەرگێڕانی ئەوانەت لەسەر دڵ گران نەبێ، پێت ناخۆش نەبێ کە ئەو کافرانە روو لە خۆتو بانگەوازییەکەت وەردەگێڕن بڕوا بە تاکو تەنیایی خودا ناکەنو تۆ بە پێغەمبەر نازانن، چونکە کەسانێک گوێبیستی بانگەوازی تۆ دەبن: کە کەلامی خودا ببیستن بە بیستنێکی ژیرانەو تێی بگەن، گوێیان لە حەق بێو رێگای هیدایەت بگرن، سروشتیان پاک بێو حەقخواز بن، دڵو دەروونیان پاڵفتە کراوو بێ غەلو غەش بێ راستی وەربگرن؛ بەلام کافرو خوانەناسەکان ئەوانە روو لە خۆتو بانگەوازییەکەت وەردەگێڕنو تۆ پێکیشی ئەوەیان لێ دەکەی کە بڕوات پێ بکەنو موسوڵمان ببن، ئەوانە لە ریزی مردوواندانو، دەنگی حەق نابیستن، لە بانگەوازی تۆ تێناگەنو لە قسەی باشو بەسوود حاڵی نابن، چونکە ئەوان لە بەڵگەو نیشانەکانی خودا ورد نابنەوە، پەندو ئامۆژگاری لە ئایەتەکانی قورئان وەرناگرنو بیرێک لە خۆیان ناکەنەوە! هۆی ئیمان نەهێنانو واز نەهێنانیان لە کوفرو بێدینی ئەوەیە: کە بە رێکو پێکی فکر لە قورئان ناکەنەوەو لە ئایەتەکانی ورد نابنەوە وەکوو مردوویەکی بێ گیان و بێ هەستو خوست وان، ئەوانە دڵیان مردووە وەکوو مردووی حەقیقی وانو بە تۆ زیندوو نابنەوە وازیان لێ بێنە ﴿وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ﴾ مردوو خودا زیندوویان دەکاتەوە ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ﴾ ئەمجار بۆ لای پەروەردگار دەگەڕێنەوە، لە پاش مردن سەرلەنوێ زیندوویان دەکاتەوەو راپێچی دەشتی مەحشەریان دەکاو دادپەروەرانە حیسابو لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ دەکاو سزاو تۆڵەیان لێ دەستێنێ، مەبەست بە رستەی ﴿وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ﴾ نموونە هێنانەوەیە بۆ دەسەڵاتی پەروەردگارو هەر ئەو دەتوانێ کە ناچاریان بکا بۆ ئیمان هێنان، چونکە هەر ئەم دەتوانێ لە رۆژی قیامەتدا مردووان لە گۆڕ راست بکاتەوە، ئەمجار بۆ لای خۆی دەیانباتەوەو کۆیان دەکاتەوە، هەر خودا دەتوانێ دڵو دەروونیان بە بیروباوەڕ ئاوەدان

بکاتەوە، ئەتۆ ئەی پێغەمبەر! دەسەڵاتی ئەوەت نیە بە تۆپـزی موسـوڵمانیان بکەی! هیدایەت دانی ئەوان بەدەست خودایە نەک بە دەست تۆیە!!

ئەمجار پەروەردگار نموونەیەک لە دژایەتیو سەر رەقـیو ئینکـاری ئـەو کافرانە روون دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ﴾ بۆچـی موعـجیزەیـەک لـەو موعـجیزانــەی ئێمــە پێشـنیارمان کـردن بـۆی نەهاتەدیو هیچ کامێ لەو ئایەتانەی بۆ ئـەنجام نـەدران؟ وەکـوو وشـترەکەی صالّحو عـەصای موسـاو سفرەو خوانـی نەتــەوەی ئیسـرائیلو هــەڵقولانی سەرچاوەو دروست کردنی باغو بیستانی بـە دارخورمـاو دار مێـو دەورە دراو، کەوتنـە خـوارەوەی پارچـە پارچـەی ئاسمـان بـۆ سـەریان، هـاتنی کۆمـەڵێک فریشتەو شایەتیدانیان بە راستیەتی پەیامەکەی پێغەمبەر ، دروست کردنـی خانوویەک لە زوخروف، هاتنە خوارەوەی نامەیەک لە ئاسمانــەوەو ئـەمان بـە چاوی خۆیان ببینن!...هتد.

پەروەردگار بەرپەرچی دانــەوەو فـەرمووی: ﴿قُلْ إِنَّ اللهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً﴾ ئەی پێغەمبەر! پێیان بڵـێ: پـەروەردگار دەتوانـێ هـەرکامێ لـەو موعـجیزانـە بنێرێتـە خـوارێ کـە ئـەوان پێشـنیاریان کـردوە، بـەڵام خــودا وا دەخوازێ کــە دوایــان بخـاو بــە دیيـان نـەهێنێ، چونکـە ئەگـەر بـە گوێـرەی پێشنیاری ئەوان موعجیزەکان بنوێنێو ئەوجار بـڕوای پـێ نەکـەن دەست لـە عاست لە ناویان دەباو سزای توندیان دەدا، وەکوو چۆن لەگـەڵ گـەلو نەتـەوە پێشینەکاندا ئەو جۆرە هەڵوێستەی نواندووە، چەند گەلو نەتەوە پێـش ئـەوان پێشنیاری موعجیزەیان کردووەو پەڵپیان لە پێغەمبەرەکـەیان گرتـووە دوایـی کە موعجیزەکە هاتۆتە دیو بڕوایان پێ نـەکردووە خـودا لـە نـاوی بـردوون، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ، وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً، فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا﴾الاسراء/٥٩. کە دەفەرموێ: ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ مەبەستی ئەوەیە: خودا دەتوانێئەو موعجیزەیەی ئــەوان داوای دەکـەن بیهێنێــە دی، وەلێ حیکمــەتو دانـایی خـۆی داخــوازی ئەوەیــە:

موعجیزەکە بەدی نەهێنێ، بەڵام زۆربەی ئەوانە نەفامنو نازانن کە ئەوان کاتێک لە رووی بیانوو و پەڵپەوە داوای ئەو جۆرە موعجیزانە بکەن خودا بۆیان ئەنجام نادا، ئەگەر زاناو ژیر بوونایە لە رووی سوود بەخشیو دوور لە پەڵپ گرتن داوای ئەو جۆرە موعجیزانەیان دەکرد، ئەو کاتە پەروەردگار بە باشترین شێوە داخوازییەکەی بۆ جێ بەجێ دەکردن، چونکە ناردنە خوارەوەی موعجیزە کە بەهۆی پەڵپ گرتنەوە بنێردرێ ئەگەر یەکسەر ئیمانی پێ نەهێنن دەبێتە هۆی لە ناوچوونیان.

واتە: سەرباری هەبوونی قورئان کە وەک رۆژی رووناک وایە، ئەگەر پەڵپ بگرنو داوای موعجیزەی ماددی تر بکەن ئەگەر لە فەرزێکدا ئەو موعجیزانە بێنە دی ئەو کاتە بڕوایان پێ ناکەنو پاشگەز دەبنەوەو ئیمانی پێ ناهێننو دەڵێن: سیحرو جادو بازییە! وەکوو لە شوێنێکی تردا قورئان ئاماژە بە ئەمە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مبين﴾الانعام/٧. یان دەفەرموێ: ﴿وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا، وَيقولوا هذا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ﴾القمر/٢.

زانیاری خوداو دەسەڵاتو توانای تەواوو بێ کەمو کوورییە، هەموو شتێک لە قورئاندا دیاری کراوە

وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُم مَّا فَرَّطْنَا فِي ٱلْكِتَٰبِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي ٱلظُّلُمَٰتِ مَن يَشَإِ ٱللَّهُ يُضْلِلْهُ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار ئەوەی روون کردەوە کە دەسەڵاتو توانای تەواوی هەیە بۆ ناردنە خوارەوەی هەموو موعجیزەو نیشانەیەک، ئەگەر

بەرژەوەندی ئادەمیزاد لە ناردنە خوارەوەی هەر موعجیزەیەکدابێ دەینێرێتە خوارێ، ئەمجار بەڵگەو دەلیل لەسەر ئەوە دەهێنێتەوە بەوە کە هەمیشە زاتی پەروەردگار چاودێری دروست کراوانی خۆی دەکاو بەرژەوەندی هەموو گیانلەبەرێکی لە بەرچاو گرتووە بژێوی هەموویان دابین دەکا! جا کە دیاردەی رەحمەتو فەضلی بگاتە هەموو گیانلەبەرێک، دیارە درێغی ناکا لە ناردنە خوارەوەی هەر موعجیزەیەک ئەگەر بزانێ بەرژەوەندی ئادەمیزادی تێدایەو بەختەوەرییان پێ دەگەیەنێ! دیارە زانستو دەسەلاتو بەتوانایی خودا لەو پەڕی تەواویی‌دانو هەر شتێک پێویستبێ بزاندرێ لە قورئاندا ئاماژەی بۆ کردووە؛ وەکوو دەفەرموێ: ﴿وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي ٱلْأَرْضِ﴾ نیە هیچ گیانلەبەرێک کە بەسەر زەویدا بڕوات ﴿وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ﴾ یان باڵندەیەک کە بە دوو باڵی دەفڕێ ﴿إِلَّآ أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ﴾ مەگەر گرۆو گەلو نەتەوەیەکن لە چەشنی ئێوە، ئەوانیش چینو توێژو کۆمەڵ کۆمەڵو گرۆ گرۆن، وەکوو ئێوەی ئادەمیزاد، رزقو رۆژییان تەمەنو کاتی لەناوچونیان، سروشتو رەوشتو دابو نەریتیان دیاری کراوە، پەروەردگار بە رێوەیان دەباو چاودێری کاروباریان دەکاو بەرژەوەندییان دەپارێزێ، بۆیەش تەنها ناوی باڵندەو پیرۆکی سەرزەوی هێنا، چونکە کافرەکان تەنها هەر ئەوانەیان بە چاو دەبینی، ئەگینا مەلەکوتی ئاسمانەکان گەلێ شتی وا تێدایە کە هەر خودا بۆ خۆی عیلمی پێ‌یەتیو کەسی تر پێیان نازانێ، زیندەوەری وایان تێدایە کە هەر خودا بۆ خۆی دەیزانێو کەسی تر ئاگای لێیان نیە، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ، وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَآبَّةٍ، وَهُوَ عَلَى جَمْعِهِمْ إذا يَشَآءُ قَدِير﴾الشوری/٢٩. هەڵبەتە قورئان کەتەلۆکی بوونەوەرە، وەکوو دەڵێن نامەی کەونە، کورتەیەکە لە زانستو زانیاری لەوحەلمەحفوظ ﴿وَمَا فَرَّطْنَا فِي ٱلْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ﴾ هیچ شتێک نیە لە لەوحەلمەحفوظدا[٥] باسمان نەکردبێو نەخشەو پلانمان بۆ دیاری نەکردبێ

---

[٥] ئیمامی رازیو کۆمەڵێکی تر لە راڤەکەرانی قورئان پێیان وایە کە مەبەست (الکتاب) قورئانە چونکە لامی عەهدو تەعریفی پێوەیەو ئەویش بۆ قورئان دەگەرێتەوە.

(لەوحولمەحفوظ جیهانێکی تایبەتی‌یە لە جیهانی غەیبی خودا، هەر شتێک بووەو دەبێ تێیدا دیاری کراوە، ئەندازەی تەمەنو قەبارەو چۆنیەتی مانەوەو گۆڕانیان تا ڕۆژی قیامەت لەوێدا دەست نیشان کراوە؛ واتە: زانستی هەموو بوونەوەر لای خودا چەسپاوە، هیچ شتێکی لێ گوم نابێو لە یادی ناچێ، رزقو ڕۆژی هەموو گیانلەبەرێک لە وشکانیو دەریاو هەوادا هەمووی لە لایەن پەروەردگارەوە دابین دەکرێ، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِي ٱلأَرْضِ إِلاَّ عَلَـى ٱللَّـهِ رِزْقُهَـا، وَيَعْلَـمُ مُسْـتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾هود/٦.

لە ژیانی دونیادا هەر پەروەردگار دروستکەرو چاودێرو رزقو ڕۆژی دەری گیانلەبەرانە، خۆی بەخێوکەرو بژێو دەریانە ﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَـرُونَ﴾ ئەمجار هەموویان پاش مردن سەرلەنوێ بۆ لای خودا راپێچ دەکرێنەوەو دەبرێنە گۆڕەپانی مەحشەر بۆ حیسابو لێکۆڵینەوەو هەر کەسە بە پێی کردەوەی خۆی سزاو پاداشی دەداتەوە تەنانەت تۆڵەی ئاژەڵی بێ شاخ لە ئاژەڵی شاخدار دەستێنێ!! ئیمامی ئەحمەد لە ئەبو ذەڕەوە -خوای لێ رازیی بێت- دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ دوو مەڕی بینین شەڕە قۆچیان دەکرد، فەرمووی: (يا أبا ذر هَلْ تَدْرِي فيمَ تَنْتَطِحَانِ؟ قَالَ: لاَ قَالَ: وَلَكِنِ اللهُ يَدْرِي وَ سَيَقْضِي بَيْنَهُمَا) واتە: ئەی ئەبو زەڕ! دەزانی لەسەر چی ئەو دوو مەڕە شەڕە قۆچیانە؟ ئەبو زەڕ وتی: نەخەیر، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵام خودا دەزانێو لەوە بەو لاوە دادگاییان دەکا.

عەبدوڵلای کوڕی ئیمام ئەحمەد لە مەسنەدی باوکیەوە ریوایەتێکی ئیمام عوسمان -رەزای خوای لێ بێت- دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (إن الجَمَّاءَ لَتَقْتَصُّ مِنَ القَرناءِ يَومَ القِيَامَةِ) ڕۆژی قیامەت تۆڵەی ئاژەڵی بێ‌شاخ لە ئاژەڵی شاخدار دەستێندرێ! عەبدوڕڕەزاق لە ئەبو هورەیرەوە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: هەموو گیانلەبەرێک ڕۆژی قیامەت زیندوو دەکرێتەوەو دەبرێنە گۆڕەپانی مەحشەر،

ئاژەڵو باڵندەو هەموو گیانلەبەرێکی تر، پەروەردگار بە دادگەری خۆی حیسابیان لەگەڵ دەکا، تەنانەت تۆڵەی ئاژەڵی بێ شاخ لە شاخدار دەسێنێ، ئەمجار پێیان دەفەرمووێ: ببنەوە بە خۆڵ. هەر بۆیەشە کافر دەڵێ: ﴿يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا﴾النبا/٤٠. بەڵام چۆنیەتی ئەو تۆڵە ستاندنە چۆنەو چەندە ئەوە خودا بۆ خۆی دەزانێو ئێمە لێی بێ ئاگاین. ﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ بُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ﴾ ئەو کافرو خوا نەناسانەی ئایەتەکانی خودا بە درۆ دەخەنەوە بڕوا بە تاکێو تەنهایی خودا ناکەن، پەیامی پێغەمبەر بە راست نازانن ئەوانە لە نەفامیو تێنەگەیشتوییدا وەکوو کەڕ وان؛ کە هیچ نابیسێ، بێ زمانو لاڵن بانگەوازی حەق نابیسن بەو جۆرەی سوودی لێ وەربگرن، قسەی حەقو راست ناکەن، ئەوان گۆدە گۆدو لۆژە لۆژیانە لە ناو تاریکیدا؛ تاریکی هاوبەشڕیەیداکردنو بتپەرستی دابو نەرێتی نەفامی و نەزانی! دەی کەسێک قسەی حەق نەبیستێ قسەی حەق نەکا، گێلو گەوجو نەفام بێ، شەوەزەنگی شیرکێو بتپەرستیو دابو نەریتی نەزانی داپۆشیبێ چۆن رێگای حەق و راستی دەدۆزێتەوە؟ چۆن لە قورە لیتەی سەرلێشێواوی دێتە دەرو رزگاری دەبێ؟ ئەوانە وەکوو لە ئایەتێکی تردا باسیان دەکا دەفەرمووێ: ﴿مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا، فَلَمَّا اضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ، صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾البقرة/١٧-١٨. ئەوانە نەفامو نەزان و بێ ئاگان لە تێفکرینی ئەوەو بیرلێ کردنەوەی..! پەروەردگار بۆ خۆی شارەزووی خۆیەتی چی بوێو چۆنی بوێ رێگای لێ گوم دەکاو سەری لێ دەشێوێنێو بەدبەختو چارە رەش دەبێ ﴿وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ کەسێکیش خودا بیەوێ هیدایەتی بدا دەیخاتە سەر رێگای راستو رەوانو بەختەوەری دەنیاو قیامەت دەبێ.

رێگا لێ هون کردنو شارەزایی کردن بە ویستی خودایە، ئەمەش بە گوێرەی زانستی فراوانو بێ سەروبنی خۆی دەربارەی دروست کراوانی خۆی، کەسێک کە خودا رێگای لێ هون دەکا بە هۆی ئەوەوەیە خۆی پشت لە

بانگەوازی حەق هەڵدەکا؛ لەبەر لوتبەرزیو ملهوڕی سەیری نیشانەکانی هەبوونی خودا ناکا. کەسێکیش خودا هیدایەتی بدا، شارەزای بکا بۆ ڕێگای ڕاست بە هۆی ئەوەوەیە بە ڕێکو پێکی عەقڵو هۆشی بەکار هێناوە، بە وردی سەیری بەڵگەو نیشانەکانی خودای کردووە، چاوو گوێچکەو عەقڵو هۆشی خۆی بە باشی بەکار هێناوە، زانستانە هەڵسو کەوتی کردووە کوێرانە لاسایی کەسانی پێش خۆی نە کردۆتەوە، کەواتە: ئادەمیزاد بە ویستو ئیختیاری خۆی کاری چاکە، یان خراپە، ئەنجام دەداو خوداش ڕێگای لێ ناگرێ، پەروەردگار زانیاری بە هەموو گوفتارو کردارێکی ئادەمیزاد هەیە، بەڵام بە کارو گوفتارە باشەکانی ڕازییەوبە خراپەکانی نارازییە.

لە تەنگانەدا پەنا هەر بۆ خودا دەبرێ

قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ
ٱلسَّاعَةُ أَغَيْرَ ٱللَّهِ تَدْعُونَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ
فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَآءَ وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ
لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَآ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا۟
وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾
فَلَمَّا نَسُوا۟ مَا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَٰبَ كُلِّ شَىْءٍ حَتَّىٰٓ إِذَا فَرِحُوا۟
بِمَآ أُوتُوٓا۟ أَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ ٱلْقَوْمِ
ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٥﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار لە ئایەتەکانی پێشوودا ئەو پەڕی نەفامی

کافرەکانی دەست نیشان کرد، ئەوەشی راگەیاند کە عیلمو زانیاری زاتی بێچوونی هەموو شتێک دەگرێتەوەو هیچ شتێک نیە لە بوونەوەردا لە زانستی پەروەردگار یاخی ببێ، ئەمجار دێ راستییەکی تر دەخاتە روو ئەویش ئەوەیە: ئەو خوا نەناسانە ئەگەر بەلاو میحنەتێکیان بەسەردا هات هانا بۆ خوا دەبەنو دەکەونە پاڕانەوەو لالانەوەو لە کاتی ترسو ناخۆشی‌دا باش باش خودا دەناسن، چونکە ئەو کاتە دەچنەوە سەر سروشتو فیطرەتی خۆیان کە یەکتاپەرستی‌یە، دەفەرموێ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتَمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللهِ﴾ ئەی موحەممەد! بەو موشریکو خوانەناسانە بڵێ: وەرن پێم بڵێنو تێم بگەیەنن: ئەگەر سزای سەختی خودا هاتە سەرتانو بەلای سامناکی وەکوو ئەو بەلایانەی تووشی گەلو نەتەوەکانی پێش ئێوە هات؛ تووشی ئێوەش بێ، ئەگەر وەکوو ئەوان زەوی ژێرتان رۆچێ، باوو بۆرانی غەزەبتان بەسەردا بباری، گێژەڵووکەو وەیشوومەو زریانو رەشەباو لافاو راتانماڵێو تێکتانەوە پێچێ، هەورە بروسکە لێتان بدا، ئایا ئێوە جگە لە خودا لەو کاتانەدا هانا بۆ کێ دەبەن؟ ئەگەر قیامەت لەسەرتان رابێو دیاردەو نیشانە ترسناکەکانی بەدی بێن جگە لە خودا، داوا لە کێ دەکەن رزگارتان بکاو ئەو بەلایانەتان لەسەر لابەرێ! ئایا پەنا بۆ بتەکانتان دەبەنو داوا لەوان دەکەن فریاتان کەون؟ یان داوا لە خودا دەکەن؟ ﴿أَغَيْرَ اللهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ ئایا بۆ رزگار بوونتان لەو تەنگو چەڵەمانە جگە لە خودا داوا لە کەسی تر دەکەن؟ ئەگەر راست دەکەن بتەکانتان هاوەڵو هاوبەشی خودان دە داوا لەوان بکەنو هانا بۆ ئەوان بەرن!! نەخەیر ئاشکرایە لە کاتی تەنگانەدا هاوار ناکەنە بتەکانیان ﴿بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ﴾ بەڵکو هەر داوا لە خودا دەکەنو پەنا بۆ ئەو دەبەنو لە بارەگای ئەو دەپاڕێنەوە ﴿فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ﴾ پەروەردگار بە گوێرە حیکمەتو دانایی خۆی، ئەو ناخۆشی‌یەتان لەسەر لادەبا، لەو تەنگو چەڵەمەیە رزگارتان دەکا! ﴿وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ﴾ لە کاتی بەلاو ناخۆشی‌دا ئەو بتانەی دەیانکەنە هاوبەشی خودا لە بیرتان دەچنەوەو بە خەیاڵتاندا نایە هاواریان بکەنێ! جگە لە خودا کەستان بەبیردا

ئایە! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلاَّ إِيَّاهُ﴾الاسراء/٦٧. یان دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلاَّ كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ﴾لقمان/٣٢.

چونکە پەروەردگار لە بنەمادا یەکتاپەرستیو داننان بە هەبوونی خودای بێ هاوتای ئاوێتەی سروشتی ئادەمیزاد کردووە گەردنکەچی بۆ پەروەردگارو بڕوا پێبوونی شتێکی سروشتییەو سەرەکییە، خواپەرستی شتێکی جەوهەرییە لە سروشتی ئادەمیزاددا، بتپەرستیو لادان لە ئایینی حەق لاسایی کردنەوەی خەڵکانی ترە، پەیدا بوو لاوەکییە لە پێکهاتەی ئادەمیزاددا، جا کە ئادەمیزاد دەکەوێتە تەنگو چەڵەمەوە هانا بۆ خودا دەبەنو لەبەر ئەودا دەپاڕێنەوەو دەلاڵێنەوە! چونکە هەستە سروشتییەکە بە ئاگادێ، رۆڵی خۆی دەبینێ! وەکوو دەفەرموێ: ﴿فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لاَ تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ﴾الروم/٣٠.

ئەمجار پەروەردگار بۆ پەندو ئامۆژگاری کردنی ئادەمیزادەکانی سەردەم سەرگوزشتەو بەسەرهاتی گەلە پێشینەکان دەگێڕێتەوە بۆ ئەوەی بە بەندەکانی بزانێنێ کە دابو نەرێتی خودا وایە دەیەوێ بەندەکانی بە جیددی بیپەرستن، هەگیز رازی نابێ کە لاساریو کەمتەرخەمی لە خودا پەرستیدا بکەن!

جا بۆ ئەوەی ئەسپی سەرکەشی گومڕاییان بگێڕنەوە، واز لە بێدینی بهێننو بگەڕێنەوە سەر خودا پەرستیو فەرمووی: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ﴾ لەم ئایەتەدا پەروەردگار سوێند دەخوا بۆ پێغەمبەر کە چەند پێغەمبەرێکی ناردووە بۆ سەر گەلە پێشینەکان، کە زۆر لە گەلی پێغەمبەر دڵڕەقتر بوون، زۆرتر لە شیرکو بێدینیو ستەمکاریدا قوڵ بوبونەوە چونکە گەلی پێغەمبەر لە کاتی تەنگانەو ناخۆشیدا تەنها خودا دەناسنو هاوار دەکەنە ئەو و پەنای بۆ دەبەن، بەڵام گەلە پێشینەکان بە هیچ شتێک دڵیان نەرم نەبوو هیچ بەلاو موصیبەتێک ئەوانی هۆشیار نەکردەوە، ئەی

موحەممەد! دڵنیابەو باش بزانەکە ئێمە ناردوومانە بۆسەر گەلونەتەوەکانی پێش تۆ چەند پێغەمبەرو فروستادەو رەوانەکراوی خۆمان بۆ ئەوەی گەلو نەتەوەکانیان بترسێنن لە سزاو عەزابی خودا ئەگەر سەرپێچی بکەن، مژدەی بەهەشتو پاداشی باشیان بدەنێ ئەگەر پابەند بن بە فەرمانی خوداوە! بەڵام ئەو گەلو نەتەوانە پەندو ئامۆژگاری کاری تێنەکردنو پشتیان هەڵکردو پێغەمبەرەکانیان بەدرۆخستەوەو یاخی بوونو سەرکێشیان کرد ﴿فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَآءِ وَالضَّرَاءِ﴾ ئێمەش بەلاو سزای بەئێشمان بۆناردن، تووشی جۆرەها تەنگو چەڵەمەمان کردن، بەلاو موصیبەتی سامناکمان بەسەردا هێنان ﴿لَعَلَهُمْ يَتَضَرَّعُونَ﴾ بەڵکو ئەوان تەمبێخواردو ببنو واز لەسەرکەشیو بێدینی بهێنن! چونکە بەلاو تەنگو چەڵەمەو ناخۆشی دڵو دەرونی ئادەمیزاد مشتو ماڵ دەکاو خاوێنی دەکاتەوە، وا لە ئادەمیزادی لوت بەرزو لەخۆڕازی دەکا کەچاوێک بەخۆیدا بگێڕێتەوەو بیرێک لەڕابردوو داهاتوی خۆی بکاتەوە، خۆ بخاتە پەنای خوداوە، جا سەرباری ئەم ئامۆژگاریو تاقیکردنەوەو مشتو ماڵ کردنە، زۆربەی زۆری ئەو خەڵکە عارنانێنو پەند وەرناگرن، ئەم هەموو کارەساتە جۆراوجۆرانە کاریان تێناکەن ﴿فَلَوْلاَ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا﴾ دەی بۆچی کە بەلاو کارەساتی دڵ تەزێنی ئێمەیان پێگەیشت نەکەوتنە پاڕانەوەو لالانەوە؟ کاشکێ ئەو تەنگو چەڵەمانە کاریان تێبکردنایەو وەهۆش خۆ بهاتنایەوە، بەڵام کوا ئەوانە ئەوەندە خاوەن هۆشو فامن تەمبێ خواردوو ببن؟ نەخێر تەنگانەو بەلای سەختو سامناک کاری تێنەکردنو دڵیان نەرم نەبوو ﴿وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ بەڵکو دڵیان رەقتر بوو زیاتر گومڕا بوونو سەرکەشیان کرد ﴿وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَاكَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ شەیتانیش رێگای گومڕابوونی بۆ جوان کردنو زیاتر بێدینی لەدڵدا شیرین کردن بەڕاستی کارێکی ناشیرینیان کردو رێگایەکی سامناکیان گرتەبەر کە سەرەنجامەکەی سووتانیانە بەئاگری دۆزەخ! ئەمجار یەزدانی مەزن ئاکامی سەرکەشییان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِرُوا بِهِ﴾ کاتێک روویان وەرگێڕا لەو هەڕەشەو ترساندنەی پێغەمبەرەکان

ئاڕاستەیان کردن، گوێیان بۆ مـوژدە پێدانـی بەهەشتیان نـەگرتو لاسارییان نواند، ئامۆژگاری پێغەمبەرەکانیان لەبیر خۆ بردەوە، زانرا کەئەوانـە بـەهیچ کلۆجێک ئیمان ناهێنن، ئەوەیکە لە عیلمی ئێمەدا چەسپاوە دەرحـەق ئـەوان هاتـەدی ﴿فَتَحْنَـا عَلَيْهِـمْ اَبْـوَابَ كُـلِّ شَـىْءٍ﴾ ئێمـەیش بۆزیـاتر هەڵخەڵەتاندنیانو ڕۆچوونیان لە گومڕاییدا دەرگای رزقو رۆژیمان بۆکردنەوە، هەرزانیو خێرو خۆشی کاتی دونیاییمان بەسەردا رشتن، لەشساغیو ئـەمنو ئاسایشمان بۆدابـین کـردن ﴿حَتـَّىٰ اِذَا فَرِحُوا بِمَا اُوتـُوا﴾ ئـەوەندە ژیـانو گوزەرانمان بۆخۆشو ئاسان کردن ماڵو منداڵی زۆرمان پێدان تا کەیف خۆش بوون پێیو ئەوەندەی تر خۆیان لەخۆ گۆڕاو لـوت بـەرزیان نوانـد ﴿اَخَذْنَـاهُمْ بَغْتَةً﴾ لەناکاوێک گرتمانن، بەسزای بەئێش لەبێخمان دەرهێنانو ئاسـەوارمان بڕینـەوە ﴿فَإِذَا هُـمْ مُبْلِسُونَ﴾ کـاتێک بـەخۆیان زانـی کـەتازە ڕێگـای رزگاربوونیان نیەو لەهەموو خێروخۆشییەک بێبەشنو سەرەنجامی سامناکو سزای سەختی جەهەننەم چاوەڕێیانە!

﴿فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ ئەو گـەلو نەتەوانـەی کـە ستەمیان لەخۆیان کرد بەوەی کە پێغەمبەرەکانیان بەدرۆ خستەوەو سوور بـوون لەسـەر بتپەرستیو بێدینیـی دوابڕاو کـرانو ریشـەو رەچەڵـەکیان لـەبێخ دەرهێـنراو لەناویرانو کەسیان لێدەرنەچوو ﴿والحمدُ لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سوپاسو ستایش هەر بۆ خـودای مـەزنو پـەروەردگاری بوونـەوەرە، لەپاساوی ئـەو نیعمەتـە گەورانـەی کەپـەروەرگار بەسـەر پێغەمبـەرەکانیو خـودا پەرسـتاندا رشـتی کەبـەوجۆرە گـرۆی کوفـرو ئیلحـادو بتپەرسـتی سـزادانو تۆڵـەی ستەمکاری لێستاندنو جیهانی لێپاککردنەوە، ئەمە ئاماژەیە بەوە کە لەناوبردنو لەبێخ دەرهێنانی ستەمکاران نیعمەتی خودایەو بەڵاو موصیبەت پەندو ئامۆژگاریان تێدایەو پێویستە سودیان لێ وەربگـیرێت: ئـەوەش دەگەیـەنێ کـە ڕۆچوون لـە خۆشگوزەرانیو رابواردنو زۆری ماڵو منداڵ جاری وا هەیە دەبنە پێشەکی بۆ هاتنی سزاو تۆڵەی یەزدانی، ئەو خۆشگوزەرانیو ماڵو منداڵ زۆرییە دەبێتـە

مایەی هەڵخەڵەتاندنو لەخشتەبردن (خودا لە هەموو کارێکی ناپەسەند بمانپارێزێ!)

ئایەتەکە ئەوەش دەگەیەنێ کە یادی خودا لەکۆتایی هەموو ئیشێکدا پێویستە، نابێ کەمتەرخەمی لێبکرێ! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ اَنِ ٱلحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ ٱلْعَالَمِينَ﴾. ئیمامی ئەحمەد لە عوقبەی کوڕی عامیرەوە لە پێغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: (هەرکاتێک دیت پەروەرگار وێڕای سەرپێچی کردنی بەندەو تاوانکردنی کەچی ژیانی بەختەوەری پێ دەبەخشێ ئەوە خودا هەڵی دەخەڵەتێنێو لە خلیسکی دەبا، ئەمجار پێغەمبەرﷺ ئایەتی ﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ی خوێندەوە (طەبەرانیو بەیهەقی)یش فەرموودەیەکیان بەم مانایە ریوایەت کردووە. بەڵام رەوشتی موسوڵمان جیاوازە لە رەوشتی کافرەکان، موسوڵمان هەرگیز بەخۆشگوزەرانی لەخۆی بایی نابێو لەکاتی بەڵاو موصیبەتدا خۆڕاگرو بەئارام دەبێت . ئیمامی موسلیم لە صوهەیبەوە فەرمودەیەک ریوایەت دەکا بەمەرفوعی، دەڵێ پێغەمبەر فەرموویەتی: (ئیشی موسوڵمان سەیرە؛ هەموو کارێکی خێروبێرە، ئەمەش بەس بۆ موسوڵمان وایەو بۆ کەسی تر نیە، موسوڵمان ئەگەر خۆشی پێگەیی سوپاسی خودا دەکا ئەمە دەبێتە خێرو بیر بۆی، ئەگەر بەڵاو موصیبەتی توش هات صەبر دەگرێو ئارام دەبێ ئەمەش دەبێتەخێر بۆی!

هەندێ لە بەڵگەی دەسەڵاتو توانای پەروەردگارو تاکو تەنهایی زاتی پاکیو ئەرکی پێغەمبەران

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ ٱللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَـٰرَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم مَّنْ
إِلَـٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ يَأْتِيكُم بِهِ ٱنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ ٱلْـَٔايَـٰتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ
﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ
يُهْلَكُ إِلَّا ٱلْقَوْمُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا نُرْسِلُ ٱلْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ
وَمُنذِرِينَ فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
﴿٤٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا يَمَسُّهُمُ ٱلْعَذَابُ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

لێرە بەولاوەش ئایەتەکان پەیوەندیان بەئایەتەکانی پێشوەوە هەیە، هەر لە تەوەری باسی پێشودا دەسوورێنەوەو بۆ چەسپاندنی هەبونی دەسەڵاتو توانای خوداو بەڵگە هێنانەوەیە لەسەر هەبوونی خودای تاکو تەنهاو بێهاوەڵ، هەروەها لە باسی روونکردنەوەی ئەرکی پێغەمبەرو لێپرسراویەتی ئەو فروستادەیە بەرامبەر گەلەکەیدا دەخولێنەوە، بەجۆرێک کەسەر دەکێشێ بۆ پوچەڵ کردنەوەی بیروباوەڕی هاوبەش پەیداکردن بۆ خوداو بتپەرستی بەهەموو جۆرەکانیەوەو فەرمووی ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ﴾ ئەی پێغەمبەر! بەو هاوبەش پەیداکەرە بەدرۆخەرەوە نابەسەندانە بڵێ : وەرن پێم بڵێن : ئەو کارەی کە ئێوە دەیکەن چییە؟ بەڕاستی جێگای سەرسوڕمانە، چۆن ئاوا لەخودا غافڵو کەمتەرخەمن! باشە پێم بڵێن: ئەگەر خودا ئامێری بیستنو دیتنتان لێ وەربگرێتەوە واتان لێبکات کەڕو کوێر ببن نەهیچ ببیستنو نە هیچ ببینن ﴿وَخَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ﴾ دڵتان مۆربکاو دەرگای تێگەیشتنو هەستکردنی دابخات، ئەم ئامێرانە ئەگەر لەکار بکەون، کاروباری ئادەمیزاد دەشێوێو

بەرژەوەندیەکانی دەفەوتێن، زیانی دینیو دونیایی پێدەگا! دەی باشە ئەگەر خودا ئەم هەستانە لەکار بخا، ئەم ئامێرانە لە ئادەمیزاد بسێنێتەوە کێ هەیە جگە لەخودا ئەو ئامێرانەتان پێ ببەخشێتەوە؟ دیارە هەر خودا ئەم ئامێرانەی پێ بەخشیونو هەر ئەویش ئەگەر لەکار کەوتن وەگەڕیان دەخاتەوە، ساکەوابێ پێویستە کەسی تر بە شیاوی پەرستنو بەندایەتی بۆکردن نەزاندرێ، جگە لەخودا، هەر ئەو شایانی پەرستنو مل بۆکەچ کردنە، کەسی تر رایەی ناکەوێ ئەو پلەو پایەیەی بدرێتێ!.

﴿أُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ﴾ ئەی موحەممەد! سەیر بکە چۆن ئایەتەکان شی دەکەینەوەو راڤەیان دەکەین، مەبەستەکان دووبارەو سێ بارە دەکەینەوە، چمکئو شێوەو شێوازی دەقەکان دەگۆڕینو جۆراو جۆر رایان دەنوێنین، جارێ هومێد بەرنانەو دەمێ هەڕەشە کردنە، لێرە تەرغیبو تەماع بەرنانە، لەوێ ترساندنو هەڕەشە کردنە، هەموو بەڵگەکان ئەوە دەگەیەنن جگە لە خودای باڵا دەستو تاکئو تەنیاو زانا خودای تر نین، هەرچی جگە لەو پەروەردگارە بپەرستێ بەتاڵو تاوانەو لە رەوڕەوەی ئادەمیزاد لای داوەو خۆی چارە رەش کردووەو گومڕاو سەرلێشێواو بووە ﴿ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ﴾ پاشان بڕوانە! ئەوانە چۆن رووی خۆیان وەردەگێڕنو پشت هەڵدەکەن؟!!.

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَذَابُ اللهِ بَغْتَةً﴾ ئەی موحەممەد! پێیان بڵێ: وەرن تێم گەیەننو هەواڵم پێ بدەن، ئەگەر لە پڕێکا بە بێ ئەوەی ئێوە ئاگاتان لێ بێت عەزابی خودا بێتە سەرتانو بە خۆتان نەزانن تا تێکتانەوە دەپێچێ ﴿أَوْ جَهْرَةً﴾ یان پێشەکی ئاگادار بنو چاوتان لە عەزایەکە بێ کە بەرەورووی ئێوە دێ بە ئاشکرا بیبینن! پێم بڵێن! ئێوە لەو کاتەدا چی دەکەنو هەڵوێستتان چی دەبێ؟ خۆ ئەگەر ئەو عەزابە هات ﴿هَلْ يُهْلَكُ إِلا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ؟﴾ جگە لە تاقمو گرۆی ستەمکارو کافر کەسی تری تێدا ناچێو نافەوتێ، سزاکە هەر ئەوانە دەفەوتێنێ کە هاوبەشیان بۆ خودا داناوەو سوورن لەسەر کوفرو بێدینی خۆیان، واتە: دابو نەرێتی خودا وایە لەو جۆرە سزایانەدا پێغەمبەرانو شوێن کەوتوانیان رزگار دەبنو سزاکە ئەوانە

دەگرێتەوە کە ستەمکارو سەر رەقو دڵ رەشن!

ئەمجار ئەرکی سەرشانی پێغەمبەران دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلاَّ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾ ئێمە کە پێغەمبەران دەنێرینو ناردوومانن بۆ دوو مەبەست ناردووماننو کارەکەیان لە دوو شتی سەرەکیدا کورت هەڵهێندراوە، موژدە بدەن بە موسوڵمانان بە بەهەشتو خێرو خۆشی، هەروەها کافرو بێدینەکان لە سزای خودا کە ئاگری دۆزەخە بترسێنن، ئەرکی پێغەمبەر پێ راگەیاندنو بانگەوازیکردنە، ﴿فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ﴾ کەسێک بە پیر بانگەوازییەکەوە بچێو ئیمان بێنێو کرداری باشو چاک بکاو شوێن رێبازی پێغەمبەران بکەوێ ئەوە ﴿فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ ترسی سزای دوا رۆژیان لەسەر نیە، لە سزای داهاتووی دونیاو قیامەت ناترسێن، دڵنیان لە رەحمەتو بەخششی خودا ﴿وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ هەروەها پەرۆشی ئەوەشیان نیە کە لە دونیادا لە پاش خۆیان بە جێیان هێشتووە، چونکە خودا لە هەموو ترسو بیمێک دەیانپارێزێو چاودێرییان دەکا. وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَلاَ يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلاَئِكَةُ، هَذَا يَوْمُكُمُ الذي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾الانبياء/١٠٣.

موسوڵمانان لە دونیادا وەکوو موشریکو خوا نەناسەکان خەمو خەفەت دایان ناگرێو بێ ئومێد نابن، چونکە خاوەن باوەڕ صەبرو ئارام دەگرێو هومێدی پاداشی لای خودای هەیەو بە هیوا دەبێ خودا بۆی پڕ بکاتەوە، پەروەردگار شارەزای کردووە بۆ ئەوەی لەسەر نیعمەتو بەخشش سوپاس گوزار بێ، لە کاتی بەڵاو موصیبەتیشدا خۆگرو بە ئارام بێو خۆی بداتە دەست خودا، ﴿وَالذينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾ ئەوانەی ئایاتی خودا بە درۆ دەزاننو پێغەمبەران بە درۆ دەخەنەوەو گوێ بۆ ئامۆژگارییەکانیان راناگرنو پشتیان لێ هەڵدەکەنو لە فەرمانو رێبازی خودا دەردەچنو تاوان ئەنجام دەدەن، ئەوانە سزای بە ئێشیان تووش دەبێ، سزای کوفرو بێدینیەکەیان لە دونیادا جۆرەهابەڵاو موصیبەتە، سزای قیامەتیشیان سەرباری رقو غەزەبی خودا لێیان، ئاگری دۆزەخە! ئەو خێرو خۆشییەی کە

لە دونیادا کافرو بێدین هەیانە شتێکی کاتیو بڕاوەیە، لە بەرامبەر خێرو خۆشی قیامەتدا هیچو پووچو کەم بایەخە.

سەرچاوەی زانیاری پێغەمبەر نیگو سروشەو ئەرکی ئەو پێڕاگەیاندنە، ترساندنە

قُل لَّآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ۚ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنذِرْ بِهِ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ ۙ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِۦ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَىْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَىْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا۟ أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنۢ بَيْنِنَآ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَعْلَمَ بِٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾

ئەم ئایەتەی دواییش پەیوەندی بە ئایەتی پێشووەوە هەیەو مانای ئەو تەواو دەکا، ئەرکەکانی سەرشانی پێغەمبەرەکان سنووردارو دەست نیشان دەکا، وەزیفەی پێغەمبەرەکان دیاری دەکا بەوەی کە ئەوان تەنها مژدەدەرو ترسێنەرن، ئەوەی پێویستە ئەوان بیکەن گەیاندنی پەیامی خودایە بە خەڵکو بەس!

پەروەردگار لەم ئایەتانەی دوایی‌دا فەرمان بە پێغەمبەری خۆی دەکات

بەوەی کە بە خەڵکەکە رابگەیەنێ کە تەنها موژدەدەرەوو ترسێنەرەو بۆ ئەو دوو مەبەستە سەرەکییە رەوانە کراوە، مافی ئەوەی نیە شت بەسەر خودادا فەرز بکا! دەڵێ فەرمانم پێ کراوە کە سێ شت لە خۆم دوور بخەمەوە دان بە بێ دەسەڵاتی خۆم لەو بارەوەدا بنێمو خۆیان پێوە هەڵنەکێشم، یەکەمیان من گەنجو خەزێنەی خودام لا نیە، دووەم نهێنی نازانم، سێیەم من ئادەمیزادم فریشتە نیم. سوودی ئەم داکۆکی کردنە لە خۆی ئەوەیە: کە پێغەمبەر ﷺ بەندایەتیو ملکەچی خۆی بۆ پەروەردگار را دەگەیەنێ، بە پێچەوانەی ئەو بیرو باوەڕەی کە فەلەو گاورەکان دەربارەی عیسا هەیانە! هەروەها دەست کورتی خۆی رادەگەیەنێ لەوەدا کە ناتوانێ موعجیزەی داواکراو بە گوێرەی ویستی ئەوان بخاتە روو، چونکە هێنانی موعجیزە لە دەسەڵاتو توانای خودادایە ئەو هیچ دەستێکی لەوەدا نیە! مەبەستی ئەوەیە: کە بڵێ: من نەخودام نە فریشتەم ئادەمیزادێکمو نیگام بۆ دێ... پەروەردگار راستەوخۆو بێ پەروا فەرمانی بە پێغەمبەر کردو فەرمووی: ﴿قُلْ لاَ أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَآئِنُ اللهِ﴾ ئەی موحەممەد! بەو موشریکانە بڵێ: کە داوای موعجیزاتی جۆراو جۆرت لێ دەکەنو نازانن پێغەمبەرایەتی چییەو چی نیە، بڵێ: گەنجینەی خودا لە ژێر دەسەڵاتی مندا نیە، توانای دابەش کردنو تەصەروف تێدا کردنیم نیە، ئەوە بە دەس خودا خۆیەتی، چۆنی دەیەخشێو بە کێی دەدا پەیوەندی بە زاتی بێچوونەوە هەیە، من هیچم بە دەست نیە، ﴿وَلاَ أَعْلَمُ الْغَيْبَ﴾ هەروەها غەیب زان نیمو دەربارەی نهێنی هیچ نازانم، ئەوە تایبەتە بە خوداوە هیچی لێ نازانم، جگە لەوەی کە خودا بۆ خۆی بەسەر برێکیدا ئاگادارم دەکا، وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ ، فَلاَ يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَداً إِلاَّ مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ﴾الجن/٢٦–٢٧. غەیب ئەوەیە خەڵك پێی نەزاننو هۆکاری زانینیان دەربارەی نەبێ، غەیب دوو جۆرە:

١– غەیبی حەقیقی: ئەوەیە؛ کە زانینی لە هەموو کەس نادیار بێ، تەنانەت فریشتەش هیچی لێ نازانن، تەنها خودا خۆی دەیزانێ!.

٢- غەیبی نیسبی: ئەوەیە؛ کە زانینی لە برێ تاقمو گرۆی دروستکراوان نادیار بێو لە برێکیان نا، ئەوەتا هەندێ زانیاری نادیار هەیە لە جیهانی فریشتەدا زانراوو ئاشکرایە، فریشتەکان پێی دەزانن بەڵام ئێمەی ئادەمیزاد پێی نازانین.

بەڵام هەندێ شتی نادیار هەیە برێ ئادەمیزاد هۆکاری زانینیان بەدەست هێناوە برێکیشیان بە هۆی نەزانینی هۆکارەکان نایزانن ئەمە ناچێتە چوار چێوەی جیهانی غەیبی یەوە، واتە: ئەو زانیاری یە غەیبی یە نیە کە خودا تایبەتی کردووە بە خۆیەوە بەڵکو نهێنیەکە بە هۆکار دەزانرێ ئەو هۆکارانەش سێ جۆرن:

ا- هۆکاری زانست ئامێز وەکوو بەڵگەی عەقڵی و زانستی: ئەوەتا زانایانی ماتماتیک ئاکامی نادیاری وا دەردەهێنن کە زۆربەی ئادەمیزادی تر پەی پێ نابەن، ئەوەتا برێ زانا بە هۆی زانستی تایبەتی یەوە زۆر پێش وەخت کاتی گیرانی خۆرو مانگ دەست نیشان دەکەن، بە چرکەو سات پاش و پێش ناکا.

ب- هۆکاری عەمەلی وەکوو بروسکەی ئەثیری (تەلەگرافی لاسیلکی) کە هەواڵی دوورە وڵاتانی پێ دەزانرێ.

ج- برە نهێنیەکی تر هەیە، لە رێگای هۆکاری نەفسی یەوە دەزانرێ وەکوو زانیاری یەک کە بە هۆی فیراسەتو ئیلهامو قیبافەوە دەزانرێ، زۆربەی ئەم جۆرە زانیاریانە هەست کردنی نەفسین و جێگای متمانە نین، تا روو نەدەن بروای تەواومان پێیان نابێ.

﴿وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ﴾ هەروەها ناڵێمو لافی ئەوە لێ نادەم کە فریشتەم، بەڵکو من یەکێکم لە ئادەمیزادو نیگام بۆ دێ لە لایەن خوداوە، ئەمن ناتوانم شتێک بێنم کە ئادەمیزاد دەسەڵاتی بەسەردا نەبێ.

بە کورتی من لافی خودایەتی لێ نادەم، نهێنی نازانم، فریشتە نیم کە وابێ داوای شتێکم لێ مەکەن کە لە توانام نەبێ، من بەندەیەکم لە ئادەمیزاد وەکوو ئێوە وام لە سروشتی ئادەمیدا، بە نیگا قورئانم بۆ دێوراقەو مانایم فێر دەکرێ، لەمەشدا من تاکە کەس نیمو لە پێش من زۆر

پێغەمبەر ڕەوانە کراونو ئەرکی سەرشانی خۆیان ئەنجام داوە، ئەرکی پێغەمبەر کارکردنە بە گوێرەی ئەو نیگاو سروشەی بۆی دێ وەکوو دەفەرموێ: ﴿إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ مَا يُوحَى إِلَيَّ﴾ من تەنها شوێن ئەو نیگایە دەکەوم کە بۆم دێ، چیم پێ بگوترێ ئەوە ئەنجام دەدەمو بە موو لێی لا نادەم! بەڵگەی زۆرو زەبەندەشم بۆ هێناون لەسەر ڕاستی ئەوەی کە دەیڵێم، شتێک ناڵێم کە عەقڵی ئێوە قبوڵی نەکا، یان بوونی مەحاڵ بێ، بۆچی ئینکاری دەکەن؟؟.

ئەمجار پەروەردگار سەرزەنشتیان دەکاو ئەوەیان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە گومڕاو شارەزا چون یەک نینو فەرمووی: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الأَعْمَى وَالْبَصِيرُ﴾ ئەی موحەممەد! بەو هاوبەشپەیداکەرە بە درۆخەرەوانە بڵێ: ئایا چۆن یەکسانن ئەوانەی شوێن حەقو ڕاستی کەوتوونو شارەزای ڕێگای حەق کراون لەگەڵ کەسانێکدا کە ڕێگایان لێ گوم بووە لە شەقامە ڕێی حەق لایان داوە!؟ چۆن کوێرو چاو ساغ وەکوو یەکن؟ ﴿أَفَلاَ تَتَفَكَّرُونَ﴾ ئەوە بۆچی بیر ناکەنەوە؟ بۆچی بە وردیو تێبینیەوە سەیری ڕوداوو شتەکان ناکەن تا بتوانن جوداوازی بخەن لە نێوان گومڕایی هاوبەش پەیدا کردنو شارەزایی کردنی ئیسلامداو لە قورئانو بەڵگەکانی تاکو تەنیایی خودا تێبگەنو شوێن ڕێبازی پێغەمبەری ئیسلام بکەونو سەرفرازییو بەختەوەریی هەردوو جیهان دەستەبەر بکەن! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى، إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الأَلْبَابِ﴾الرعد/١٩.

بە کورتی ئایەتەکان لەم تەوەرانەدا دەخولێنەوە یەکەم چەسپاندنو سەلماندنی دەسەڵاتی خودایە بە شێوەیەکی ڕەهاو (مطلق) بە جۆرێکی وا کەس نیە نموونەی ئەو دەسەڵاتەی هەبێ، کە هەبوونی ئەو دەسەڵاتە بەڵگەیە لەسەر هەبوونی خوداو تاکو تەنهایی. دووەم چەسپاندنو سەلماندنی قورئانە کە موعجیزەیەکی هەمیشەییە بۆ ڕاستی ئیسلامو ڕاستی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد ﷺ کە لەخوداوە نێردراوە، دوویات کردنەوەی ئەوەش

کە پێغەمبەرﷺ دەسەلاتی هێنانی موعجیزەی نیە بەبێ ڕەزامەندنی خودا هیچ شتێکی نائاسایی بەبێ یارمەتیو ڕەزامەندی خودا بۆ نایەتە دی. لە هەموو کاروبارێکیدا پێویستی بە پشتگیری پەروەردگار هەیە. ئەمەیە حەقیقەتو ڕاستی پێغەمبەرایەتی!

ئەمجار پەروەردگار فەرمان بە پێغەمبەر دەکا، بەشێوەی هەڕەشەیەکی تایبەتی پێی رادەگەیەنێ کە موسوڵمانان بترسێنێ لە حیسابو لێکۆڵینەوەی قیامەتو دەفەرموێ: ﴿وَأَنْذِرْ بِهِ الذينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾ ئەی موحەممەد: بەهۆی نیگاو سروشەوە لەڕێگەی ئایەتەکانی قورئانەوە، ئەوانە بترسێنە کە بڕوایان بە خودا هەیەو ترسی ڕۆژی حەشرو لێکۆڵینەوەی ئەو ڕۆژەیان هەیە، ترسو بیمی ئەوەیان هەیە کە ببرێنەوە بەر قاپی خوداو بەو تەرازوە وردخوێنو وردبینە حیسابو لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ بکا، ئەوانە بترسێنە کە پێیان وایە ﴿لَيْسَ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ جگە لە پەروەردگار کەسی ترچاودێرو سەرپەرشتیارو یارمەتیدەریان نیە، کەس فریایان ناکەوێو بەهانایانەوە نایە، بیانترسێنە ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ بەڵکو خۆیان لە سزاو تۆڵەی ئەو ڕۆژە بپارێزن؛ کارو کردارێک بکەن کە ببێتە مایەی ڕزگاری و سەرفرازییان لەڕۆژی قیامەت داو پاداشتیان بۆ دوو چەندانەو چەن چەندانە بکاتەوە. واتە: ئەوانە بترسێنە کە بڕوایان وایە: ڕزگار بوونیانو سەرفراز بوونیان لە ئاگری دۆزەخ بەهۆی ئیمانو باوەڕی تەواو و کردارو گوفتاری باشەوە دەبێ، بەهۆی پاڵفتە کردنی دڵو دەروونەوە دەستەبەر دەبێ، نەک بەهۆی پیاوچاکی کەسانی ترەوە، صەلاحو کرداریاشی باوکو باپیرو خزمو کەسوکار ئەوان ڕزگار ناکا، شەفاعەتی شەفاعەتکاران سوود بە ئەوان ناگەیەنێ، وەکوو بیروباوەڕی موشریکەکان کە بێ ئاگان لەوەی تەوەری خۆشبەختی لە دونیاو قیامەتدا پابەندە بە تەزکیەی نەفسو پاککردنەوەی لە هەموو چڵکو پیسییەک کە ئەوەش بەهۆی بیروباوەڕی ڕاستو دروستو ڕەوشتی بەرزو کرداری باش دێتە کایەوە، نەک بە شتی تر!

ئەمجار پەروەردگار نەهی لە پێغەمبەر دەکا لەوەی کە گوێڕایەڵی مشەخۆرو کافرەکانی قورەیش بکا، ئەوانەی کە لەخۆشیو نازو نیعمەتەکانی

دونیـادا دەتلێنـەوە، نـەهی لێ دەکـا کـە دەربـارەی موسـوڵمانە هــەژارەکان گوێڕایەڵی ئەو کافرە مشەخۆرانە نەبێو هیچیان بـە قسـە نـەکاو دەفـەرموێ: ﴿وَلاَ تَطْرُدِ الذينَ ... الاية﴾ ئیبنو حیببانو حاکم لـە سـەعدی کـوڕی ئـەبو وەققاصەوە دەگێڕنەوە کە گوتی: دڵنیا بن ئەم ئایەتە ددەربارەی شەش کــەس هاتۆتە خوارێ: منو عـەبدوڵلای کوڕی مەسعوودو چوار کەسی تر - کافرەکـان بە پێغەمبەریان گوت: ئەوانە دەر بکە ئێمە پێمان عـەیبە لەگەڵ ئەواندا شوێن تۆ بکەوین، ئەگەر ئەوانت لەگـەڵ نـەبن ئێمـە شـوێنت دەکـەوین، ئـەم لەبـەر راهاویشتنو پێشنیارە کاریگەریەکی لـە دڵـی پێغەمبـەردا پـەیدا کـرد: ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی نارده خوارێو هەڵوێستی نـەگۆڕی ئیسـلامی دوپـات کردەوە، بێ باکی پەروەردگارو بێ منـەتی لـە هـەموو ئـادەمیزادو بوونـەوەر راگەیاندوەو فەرمووی: ﴿وَلاَ تَطْـرُدِ الَّذِينَ يَدْعُـونَ رَبَّهُـمْ بِالغَدَاةِ وَالْعَشِـيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾.

ئیمامی ئەحمەدو طەبەرانیو ئیبنو ئەبی حاتەم لە ئیبنــو مەسعوودەوە دەگێڕنـەوە کـە دەڵـێ: کۆمـەڵێ لـە کـافرە ملهــوڕە قورەیشــیەکان بــەلای پێغەمبەردا تێپەڕین لەو کاتــەدا خـەبابی کـوڕی ئـەرەتو صوهـەیبو بیـلالو عـەممار لەلای پێغەمبەر بوون، کافرەکان وتیـان: ئـەی موحەمـمـەد! ئایـا بـە ئەوانە دڵخۆشی؟ ئەمانەن خودا لەناو ئێمەدا منەتی خۆی بەسـەردا رشـتوون؟ ئەگەر ئەوانە دەربکەی ئێمە شوێنت دەکــەوین ئیتر پـەروەردگار ئایەتـەکانی ﴿وأنذِرْ بِهِ الذينَ... ﴾ تا دەگاتە ﴿سَبِيلَ الْمجْرِمِين﴾ی نارده خـوارێ، ئیبنـو جەریری طەبەریو ئیبنولمنذیر لە عیکرمەوە دەگێڕنــەوە کـە دەڵـێ: عوتبـەی کوڕی رەبیعە، شەیبەی کوڕی رەبیعە، موطعیمـی کـوڕی عـەدیو ئـەلحاریثی کوڕی نەوفل لە پیاوماقوڵانی بەرەبابی عەبدولمەنافــو گــرۆی کوفـرو ملهـوڕ، هاتنە لای ئەبو طالیب پێیان گوت: ئەگەر خـوا بکـا برازاکـەت ئـەم کۆمەڵـە کۆیلانە لای خۆی دەربکاو لەخۆی دووریان بخاتەوە رێزی لای ئێمە زیاد دەکاو رەنگە ئێمەیش بیرێک لەوە بکەینەوە کە گوێڕایەڵی بـین، رێخۆشکەر دەبـێ بۆ ئەوەی شوێنی بکەوین! ئەبو طالیبیش ئەم پێشـنیارەی بـە پێغەمبـەر ﷺ گـوت، عومـەری کــوڕی خــەطاب وتــی: خۆزگــە وامــان بکردایــە بزانــین

هەڵویستیان چۆن دەبێ، ئیتر پەروەردگار ئایەتەکانی ﴿وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ...﴾ تا دەگاتە ﴿أَلَيْسَ اللهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ﴾ی ناردە خوارەوە، ئەو موسوڵمانە هەژارو کۆیلانەی کە کافرە ملهوڕەکان پێشنیاری ئەوەیان کردبوو دەریکرێن بیلالو عەمماری کوڕی یاسرو سالم - کە مەولای ئەبو حوذەیفە بوو- صاع کە مەولای ئوسەید بوو- ئیبنو مەسعوودو میقدادی کوڕی عەمرو واقیدی کوڕی عەبدوڵڵای ئەلحەنظەلیو ئەمانە بوون. جا کە ئایەتەکان هاتنە خوارەوە ئیمامی عومەر هاتە لایانو عوزر خواهی بۆ هێنانەوەو لە قسەی خۆی پەشیمانی دەربڕیو ئایەتی ﴿وإذا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا ... الآية﴾ هاتە خوارێ.

تێبینی ئەوە دەکرێ کە ئەم ڕیوایەتانە جوداوازییان تێدایە، بڕێکیان باسی ئایەتە نازڵ بووەکان دەکا تا دەگاتە ئایەتی (٥٣)، بڕێکیشیان ئایەتی (٥٤-٥٥)یشی خستوونەتە پاڵ، ڕیوایەتی یەکەم ئیبنو مەسعوود لەگەڵ سەرانی قوڕەیشدا باسی کردووە، ڕیوایەتە کۆتاییەکە ئیبنو مەسعوود لەگەڵ ئەوانەدا باس دەکا کە پێویستە دەریکرێن، بەهەر حاڵ لەگەڵ هەبوونی ئەو جوداوازیەی نێوان ڕیوایەتەکان بەڵام هەر یەکەیان پشتگیری ئەوەی تریان دەکاو تێکڕا ڕاستی ڕووداوەکەو موناسەبەتەکە روون دەکەنەوە!

بەڵێ پەروەردگار بێ باکانە ڕێگای ئەوەی لە پێغەمبەر ﷺ گرت کە قوڕەیشیە ملهوڕەکان لەخۆی نزیک بکاتەوە، موسوڵمانە بێ وەیەکان لەخۆی دوور بخاتەوە، چونکە تەرازووی خودا تەرازوویەکی تایبەتییە، بەو تەرازووە تایبەتییە شتەکان کێشانە دەکا، گوێ بە هێزو تواناو دەسەڵاتی ئەمو ئەو نادا، ئەو کێ زیاتر خودا پەرست بێ ڕێزی لای خودا زۆرترو زیاترە، بۆیە لەگەڵ پێشنیاری کافرەکان بە پێغەمبەر ﷺ گەیشتو خەتورەیەک بە دڵی پێغەمبەر ﷺدا هات. پەروەردگار ئایەتی نازڵ کردو فەرمووی: ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ﴾ ئەی پێغەمبەر ئەو موسوڵمانانەی دەوروبەرت مەڕەنجێنە، نەچی بۆ دڵ ڕازی کردنی ملهوڕەکانی قوڕەیشو بەهیوای ئەوەی ئەوان دوات کەونو موسوڵمان بن ئەو تاقمو کۆمەڵە

موسوڵمانەی کە لەگەڵت دان دەریان بکەیو لەخۆتیان دوور بخەیەوە، نەکـەی ئەو موسوڵمانە هەژارانەی خوداپەرستی دەکـەنو بـەیانیو ئێـوارە بەندایـەتی خۆیان بۆ خودا تازە دەکەنەوە پاشگوێیان بخەیو دەریان بکەی، نەکـەی ئـەو موسوڵمانانەی هەمیشە خواپەرستو ڕوو لەخوان لەخۆتیان بڕەنجێنی.

مەبەست بە وشەی (یدعون)؛ (یصلـون)ەیـە، واتـە: لەبـەیانیو ئێـوارەدا نوێژ دەکەن، چونکـە لەسـەرەتای هـاتنی ئـایینی ئیسـلامدا دووجـار نوێژیـان دەکرد؛ نوێژێکیان بەیانیو ئـەوی تریـان ئێـوارە، یـان مەبەستەکە گشـتیـەو بەمانا (یعبدون)ەیە، واتە: خوداپەرستی بە هەموو جۆرەکانیەوە، نوێژکـردن، پاڕانەوە، قورئان خوێندن، یادکردنی خودا، کردارو گوفتاری باش.. هتـد. ئـەو موسوڵمانەی کە لە بەیانی ئێوارەدا، یان لە هـەموو کاتـەکاندا خوداپەرستی دەکەنو هانای بۆ دەبەنو لێی دەپاڕێنەوە ﴿يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾ مەبەستیان بـەو خوداپەرستیەو پاڕانەوەیە ڕازی کردنی زاتی پـەروەردگارە، تـەنها بەندایـەتیو ملکـەچی بـۆ ئـەو ئـەنجام دەدەنو طاعـەتو پاڕانـەوەیان بـۆ ئـەوەو بـەس، مەبەستیان ڕەزامـەندی خودایـە، هـەموو دوعـاو بـانگ کـردنو داوایـەکیان ئاڕاسـتەی زاتـی بێچـون دەکـەن، چونکـە هـەر ئـەو زاتـە شـیاوی پەرسـتنو بەندایەتی بۆ کردنو هاوار لێ کردنە!! نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی تـرە کـە دەفەرموێ: ﴿وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الذينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ، وَلاَ تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، وَلاَ تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتبع هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطاً﴾الكهف/٢٨.

سەیرە هەڵوێستی موشریکە ملهوڕەکانی قوڕەیش دەق لـە هەڵوێسـتی گەلە ملهوڕەکـەی حـەزرەتی نـووح دەچـێ کـە دەرەبـەگو بـەناو پیاوماقوڵو لوتبەرزەکانی قەومی نووح پێیان گوت: ﴿وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلاَّ الذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ﴾هود/٢٧. حەزرەتی (نووح)یش پێیانی گوت: ﴿وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الذِينَ آمَنُوا، إِنَّهُمْ مُلاَقُوا رَبِّهِمْ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْماً تَجْهَلُونَ﴾هود/١١٣.

ئەمەش ئەوە دەگەیەنیٚ کە شوێنکەوتوو هاوەڵە پێشینەکانی پێغەمبەر ﷺ وەکوو شوێنکەوتووەکانی پێغەمبەرانی پێش خۆی وان، زۆربەیان چینی هەژارو بیٚ دەسەڵاتو بۆرە پیاو بوون، دوژمنەکانیان دەرەبەگو پیاوماقوولو ملهوڕو مشەخۆرو لووتبەرز بوون، بەچاوێکی سووکو بیٚ نرخ سەیری ئەوانەیان دەکرد کە دەست پێشخەر بوون بۆ ئیمان هێنان، هەمیشە گاڵتەیان پیٚ دەکردن، خۆیان بە هاوشانی ئەوان نەدەزانیو پێیان وابوو ڕەوایە بۆیان کە ئیمان نەهێنن، لەم ڕوانگەوە کە ئەوانەی بڕوایان هێناوە لەو جۆرە کەسانەن کە ناشیٚ ئەمان بچنە ڕیزیانەوە، نەکێ هەر ئەوەندە بەڵکو پێشنیاری ئەوەشیان دەکرد کە پێغەمبەرەکان، ئەو کۆمەڵە هەژارە خاوەن باوەڕە لەخۆیان دوور بخەنەوە وەکوو چۆن کافرەکانی قورەیش هەمان پێشنیاریان خستە بەردەم پێغەمبەر ﷺ.

ئەمجار پەروەردگار ئەوە ڕادەگەیەنیٚ کە خۆی بەرپرسیارە بۆ پاداشت دانەوەی ئەو موسوڵمانانەو کەسی تر ئەو دەسەڵاتەی نییەو دەفەرمویٚ: ﴿وَمَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ پاش ئەوەی خودا بۆخۆی شایەدی بۆ دان کە ئەوان موخلیصو ڕاستاڵن، ڕەزامەندیی خودایان مەبەستە لە کردارو گوفتاریاندا، جا کەوەکوو دەڵێن: ئاوابن، ئەوە ئەی پێغەمبەر! تۆ هەر ئەوەندەت لەسەرە کە ظاهیر بین بیو لەم ڕووەوە هەڵسو کەوتیان لەگەڵدا بکەی، خۆ ئەگەر لە حەقیقەتو ناوەڕۆکدا وانەبن، بەم جۆرە موخلیصو ڕاستاڵ نەبن ئەوە حیسابو لێکۆڵینەوەو لێپرسینەوە لەسەر خۆیانەو زیانی بۆ تۆ نییە ﴿وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ هەروەکوو چۆن تۆش حیسابی خۆت لەسەر خۆتە خۆت لە بیروباوەڕی خۆت بەرپرسیاری ئەوان لەکاری تۆ بەرپرسیار نین، هەرکەسە بۆ خۆی بەرپرسیارە لە کاری خۆی، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ﴾الطور/٢١. یان دەفەرمویٚ: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾المدثر/٣٨. یان دەفەرمویٚ: ﴿وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾الأنعام/١٦٤،الاسراء/١٥، فاطر/٩٨، الزمر/٧.

کەوابێ بۆچی ﴿فَتَطْرُدَهُمْ﴾ دەریان دەکەیی‌و لەخۆتیان دوور دەخەیتەوە؟ وامەکە، ئەوە ئیشی تۆ نیە، چونکە دەرکردن سزادانە سزادانیش دوای حیسابو دادگایی کردن دەبێ، حیسابو دادگایی کردن لەسەر خودایە لەسەر تۆ نیە، تۆ بەس ڕاگەیاندنت لەسەرە! وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُسَيْطِرٍ﴾الغاشية/٢٢. کەوابێ موسوڵمانو خاوەن باوەڕان کۆیلەی پێغەمبەران نین، کردارو گوفتارە ئایینیەکانیشیان بۆ خودی پێغەمبەرەکانیان نین، بەڵکو بۆ زاتی پەروەردگارە، جا ئەگەر پێغەمبەر مافی ئەوەی نەبێ خۆ بەسەر خەڵکدا بسەپێنێ‌و مافی حیساب لەگەڵ کردنو سزادانی ئەوانی نەبێ، ئەوە دیارە خەڵکەکەش مافی ئەوەیان لەسەر پێغەمبەرەکانیان نیە، جا ئەتۆ ئەی پێغەمبەر ! ئەگەر وێڕای ئەم ڕوونکردنەوەو زانینی ئەم ڕاستیانە ئەو موسوڵمانە هەژارانە دەربکەیو لەخۆتیان دوور بخەیتەوە ﴿فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ئەوە تۆ بەو کارەت دەچیتە ڕیزی ستەمکاران، ئەو زۆردارانەی کە ستەمیان لەخۆیان کردووە، بەدبەختی‌و چارەڕەشی سەرەنجامیان بۆ خۆیان هێناوە!

بە کورتی ئەم ئایەتە پیرۆزە ئەم ڕاستیانەی لێ وەردەگیرێن:

١- پێغەمبەر ﷺ خاوەنی گەنجینەی خودا نیەو دەسەڵاتی گۆڕانکاری کردنی نیە لە بوونەوەردا!

٢- پێغەمبەر ﷺ غەیب زان نیە، وەکوو باقی ئادەمیزادەکانی تر ج لە نهێنیەکان نازانێ مەگەر خودا بۆ خۆی هەندێ جار لە برێ نهێنی تایبەتی ئاگاداری بکا.

٣- پێغەمبەر ﷺ لە ڕەگەزی فریشتە نیە، بۆیە بڕە کاروبارێک هەیە لە جیهانی فریشتەدا کە لە ئادەمیزادان نهێنیە پێغەمبەران ئاگایان لێی نیە.

٤- پێغەمبەر ﷺ بەگوێرەی نیگاو سرووش کار دەکا، هیچ بڕیارێک بەبێ ڕێنمویی نیگا (وحی) دەرناکا.

٥- پێغەمبەر ﷺ دەسەڵاتی حیساب لەگەڵ کردنی موسوڵمانانی نیە، هەروەکوو چۆن دەسەڵاتی سزاو پاداشتیشی نیە!

٦- ئەرکی سەرشانی پێغەمبەر ﷺ مژدەدانە بەبەهەشتو ترساندنە لە ئاگری دۆزەخ.

٧- پێغەمبەر ﷺ بە حوکمی ئەوەی کە ئادەمیزادە بەگوێرەی ئیجتیهادو لێکۆڵینەوە بەخەیاڵیدا هات کە موسوڵمانە کۆیلەو هەژارەکان لەکۆڕو کۆمەڵی خۆی دوور بخاتەوە، بەهیوای ئەوەی سەرەک خێڵو پیاوماقوڵانی قورەیش موسوڵمان ببنو بەشوێن ئەوانیشدا دەستو پێوەندەکانیان بێنە ژێر ئالای ئیسلامو بەمەش کۆمەڵی موسوڵمانان زۆر دەبنو چ زیانێکیش بە هاوەڵانی ناگا! ئیتر کە پێغەمبەر ﷺ خەیاڵێکی لەم جۆرەی بەدڵدا هات یەکسەر ئایەتی ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ..﴾ هاتە خوارەوەو پێغەمبەری لەم بیرو بۆچوونە گێڕایەوە..

ئەمەش بەڵگەیەکی ترە لەسەر ئەوە کە قورئان نێردراوی خودایە لەلایەن زاتی کردگاری بێباکەوە بۆ حەزرەتی موحەممەد ﷺ نێردراوە، چونکە ناگونجێو عەقڵ ڕێ نادا، کە بگوترێ: پێغەمبەر ﷺ بۆ خۆی ئەم خەیاڵەی کردو هەر بۆ خۆشی نەهی لەخۆی کرد. ئەمجارە پەروەردگار ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە هەڵوێستو قسەو بیروڕای موشریکەکان دەربارەی موسوڵمانە هەژارو بێ نەوایەکان تاقیکردنەوەو لە بۆتەدانی خۆدایییە بۆ کافرە ملهوڕەکانو دەفەرموێ: ﴿وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ﴾ ئاواو هەر بەو جۆرە برێ ئادەمیزادمان کردووە بە تاقیگەو هۆی ئیمتیحان بۆ برێکی تریان، واتە: ئێمە بەگوێرەی دابو نەریتی خۆمان کە لە سروشتی ئادەمیزاددا دامان ناوە، هەندێکیان دەکەین بە هۆکارو بۆتەی تاقیکردنەوە بۆ ئەوەی حەقیقەتو جەوهەری برێکی تریان دەر بکەوێ! وەکوو چۆن زەرەنگەر ئاڵتونو زیو دەخاتە بۆتەوەو لەناو ئاگردا جۆشی دەدا تا حەقیقەتو جەوهەرەکەیان دەربکەوێ ! بۆ ئەوەی لەسەرەنجامداو بەشێوەی پرسیارێکی ئینکار ئامێز ڕوو بکەنە یەکترو لەبەر خۆیانەوە بڵێن: ئایا ئەمانەن خودا لەناو ئێمەدا هەڵیبژاردوونو نیعمەتی ئایینی پێ بەخشیوون؟ وەکوو دەفەرموێ: ﴿لِيَقُولُوا﴾ بۆ ئەوەی لەسەرەنجامو ئاکامدا کافرە ملهوڕە موشریکەکان بڵێن: ﴿أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ

عَلَيۡهِمۡ مِنۢ بَيۡنِنَآ؟﴾ ئایا ئەم هەژارو لاکەوتەو کۆیلەو بۆرە پیاوانەن کە خودا لەناو ئێمەدا نیعمەتی ئیسلامی پێ بەخشیوون؟ چۆن ئەوانە شایانی ئەو ڕێزەن کە خودا لێی ناون؟!

بەکورتی: کافرەکان دەیانگوت: ئەوە وا نابێو وانیە، ئەگەر ئەمە نیعمەتو بەخشیشی خودایی بێ ئەوە ئێمە لەپێشترینو شیاوترین، چونکە ئێمە خودا ماڵو سامانو ڕێزو دەسەڵاتی داوینێ!! ئەگەر ئەم ئایینە خێرو بێری تێدابوایە دەدرا بە ئێمە نەک بەو هەژارو کۆیلانە.

وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ﴾الاحقاف/١١.

ئیتر خودای مەزن ئەو بیرو بۆچوونەیانی ڕەت کردەوە کە لەڕووی لووتبەرزیو خۆبەزلزانیەوە سەری هەڵداوەو فەرمووی: ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ؟﴾ واتە: ئایا پەروەردگار نازانێ کێ سوپاس گوزارەو شیاوی ئەوەیە کە نیعمەتی ئیمانی پێ ببەخشێ، بەڵێ خودا لە هەموو کەس باشتر دەزانێ کێ شیاوی ئەو نیعمەتەیەو تۆفیقی دەدا بۆ ئیمان هێنانو موسوڵمانیەتی، هەروەها زاناو ئاگادارەو دەزانێ کێ سوورە لەسەر کوفرو بێدینی، ڕیسوای دەکاو تۆفیقو سەرکەوتنی لێ دەگرێتەوە..

بڕێ دیاردەی ڕەحمەتی خودا

وَإِذَا جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلۡ سَلَٰمٌ عَلَيۡكُمۡۖ كَتَبَ رَبُّكُمۡ عَلَىٰ نَفۡسِهِ ٱلرَّحۡمَةَۖ أَنَّهُۥ مَنۡ عَمِلَ مِنكُمۡ سُوٓءَۢا بِجَهَٰلَةٖ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعۡدِهِۦ وَأَصۡلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٥٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ وَلِتَسۡتَبِينَ سَبِيلُ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿٥٥﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار نەهی لە پێغەمبەر کرد کە موسوڵمانە هەژارو کۆیلەکان لەخۆی دوور بخاتەوە، ئەوەی لێ یاساغ کردکە بە هومێدی

موسوڵمان بوونی گەورە گەورەکانی قورەیش موسوڵمانە هەژارەکان لە کۆڕو کۆمەڵی خۆی دوور بخاتەوە، ئەمجار فەرمانی پێ کرد کە ڕێز لە هەموو موسوڵمانان بگرێو سەلاویان لێ بکاو کە هاتنە لای تەحییەی سەلاو و ڕەحمەتی خودایان پێ بگەیەنێ!

عیکریمە دەڵێ: ئەم ئایەتەی دوایی دەربارەی ئەوانە هاتۆتە خوارێ کە لەلایەن موشریکەکان پێشنیاری ئەوە کرابوو کە پێغەمبەر ﷺ دووریان بخاتەوە، جا لەوە دوا هەرکە پێغەمبەر ﷺ چاوی پێ دەکەوتن دەست پێشخەری دەکردو سەلاوی لێ دەکردنو دەیفەرموو: (الحمدُ لِلهِ الذي جَعَلَ فِي أُمَّتِي مَنْ أَمَرَنِي أَنْ أَبدَأَهُمْ بِالسَّلَام) .

ماهانی حەنەفی دەڵێ: کۆمەڵێک خەڵک هاتنە خزمەت پێغەمبەر ﷺ وتیان: ئێمە تاوانێکی گەورەمان ئەنجام داوە، وابزانم وەلامی نەدانەوە، بەهیچ جۆرێک لەم بارەوە قسەی لەگەڵ نەکردن، جا کە ڕۆیشتن ئەم ئایەتە هاتە خوارێ کە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا﴾ واتە: ئەگەر گەلو هۆزێکی موسوڵمان هاتنە لات، بڕوای تەواویان بە قورئانو بە نیشانەکانی خودایەتی ئێمە هەبوو، بە کردارو گوفتار دانیان بەو ڕاستیەدا دەنا، هاتنە لات پرسیاریان دەکرد لە تاوانێک کە ئەنجامیان داوەو هۆکارێکی بەهێز پاڵی پێوە ناون بۆ ئەو تاوانە، پرسیار دەکەن ئاخۆ تۆبەو پەشیمان بوونەوەیان هەیە یا نا؟ ئەوە نائومێدیان مەکە ﴿فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ﴾ پێیان بڵێ: سەلامو ئەمانو دڵنیاییتان لەسەرە دوای تۆبەکردنو پەشیمان بوونەوەتان لێخۆشبوونی خواتان بۆ هەیە، ئەمجار هۆکاری ئەم لێخۆشبوونو دڵنیا کردنەی دیاری کردو فەرمووی: ﴿كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾ پێیان ڕا بگەیەنە کە خوای ئێوە لەڕووی فەضڵو چاکەو ئیحسانەوە ڕەحمەتو بەزەیی بە خەڵکی لەسەر زاتی پاکی باڵادەستی خۆی پێویست کردووە!

بێگومان لە دابین کردنی ئەسبابی ژیان بە هەموو جۆرەکانیەوە، لە فێرکردنی هەموو زانستە کەسبی یەکانە، کە بۆ ئادەمیزادی ڕەخساندوونو

بۆی دابین کردوون، بەڵگەی ئاشکرا هەن لەسەر بەرفراوانیو زۆریی ڕەحمەتو بەزەیی خودا بۆ بەندەکانیو بەخێوکردنیان لەژیانی جەستەییو گیانیدا!!

ئەمجار بنەماو یاسایەکی تایبنی دەربارەی ڕەحمەتو بەزەیی خۆی بۆ موسوڵمانان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سَوءاً بِجَهَالَةٍ﴾ بڕیاری خودا وایە: هەر کەسێک لە ئێوە کردەوەیەکی زیان ئامێزی ئەنجام دا، شتێکی کرد کە سەرەنجامی زیانبەخش بوو، نەزانی پاڵی پێوە نابوو بۆ کردنی ئەو تاوانە، ڕق هەڵسانو تووڕەیی پێی کردبوو، یان هەوەسو ئارەزووی لە ڕادەبەدەر تینی بۆ هێنابوو، وای لێ هاتبوو هەتکی ناموس بکاو سنووری ئایین ببەزێنێ ﴿ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ﴾ پاشان کە هەستی بە خۆی کرد تاوانی ئەنجام داوە پەشیمان بووەوەو تۆبەی کردو کردارو گوفتاری خۆی ڕاستاڵ کردنو پاشماوەی ئەو تاوانەی لەدڵی خۆی دەرهاویشتو، دڵو دەروونی خۆی مشتو ماڵ کردو ، لەچڵکی تاوان پاکو خاوێنی کردەوە، وای لێکرد بشێ لە خودا نزیک ببێتەوە، سیما موسوڵمانو ڕەفتار چاکو گوفتار باشو دڵ پڕ لە ئیمان بوو، ئەوکاتە هەڵوێستی خودا بەرامبەری هەڵوێستێکی میهرەبانانە دەبێ، ﴿فَإِنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ پەروەردگار لێخۆشبوو بە بەزەییە، بەم دوو صیفەتە کە لێخۆشبوونی بەرفراوانو ڕەحمو بەزەیی بێ ئەندازەیە، مامەڵەی لەگەڵ دەکا، لەو تاوانانەی خۆش دەبێ کە تۆبەی ڕاستو دروستی لێ کردوون، بە ڕەحمەتو بەزەیی خۆی دایدەپۆشێو چاکەی لەگەڵ دەکا. وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ، ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ﴾النساء/١٧.

مەرجە دەبێ تاوانبار زوو تۆبە لە تاوانەکەی بکاو درێژە بەتاوانو سەرپێچی نەدا، چونکە کە تاوان لەسەری بەردەوام بوویو درێژەی پێ درا، دڵو دەروون ڕەش دەکاو بەزەحمەت دوایی جڵەوی نەفسو شەیتان دەگێڕدرێتەوە، تاوان لێی دەبێتە خوو شتی سروشتی، بەرهەڵستکاری شتی سروشتیش کارێکی ئەستەمەو زەحمەت ئەنجام دەدرێ!!

پوختەی مەرجەکانی تۆبەی ڕاستەقینە چوار شتن:

١- پەشیمان بوونەوەی بنەڕەتیو حەقیقی لە گوناە.

٢- بڕیاردانو سووربوون لەسەر نەگەڕانەوە بۆ ئەو گوناهە لە داهاتوودا.
٣- گێڕانەوەی ئەو شتانەی کە بە ستەمکاریی لە خەڵکی زەوت کردووە، یان گەردن ئازادییان لێ بەدەست بێنێ. واتە: دەبێ مافی ئادەمیزادان بگێڕێتەوە بۆیان.
٤- بەشوێن تۆبەکردنەکەدا کردارو گوفتاری باش بکا.

ئەمجار پەروەردگار ئەوە ڕادەگەیەنێ کە حەقائیقی بۆ موسوڵمانان شی کردۆتەوە، بۆ ئەوەی لەڕێبازی تاوانباران دوور بکەونەوەو دەفەرموێ: ﴿وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ﴾ ئاوا هەر بەو جۆرە شی کردنەوەو ڕوونکردنەوانە ئەنجاممان دا بۆ بەڵگە هێنانەوە لەسەر تاکو تەنیایی پەروەردگارو ڕاستی پێغەمبەرایەتیو قەزاو قەدەرو ڕۆژی دوایىو زیندوو بوونەوە؛ ئایەتەکانی قورئان درێژە پێ دەدەینو ڕوونیان دەکەینەوەو حەقیقەتی شەریعەتو یاسا ڕوون دەکەینەوە، هەموو حەقو ڕاستییەک دەچەسپێنین کە گرۆی بەتاڵخواز پێیان ناخۆشە، بۆ ئەوەی پێناسەی ڕێبازی تاوانباران بکەینو بۆ موسوڵمانانی ڕوون بکەینەوە، جا کە ڕێبازو نیشانەی تاوانبارانمان دەستنیشان کرد، ئەو کاتە هەر شتێک لەو جۆرانە نەبوو، ئەوە ڕێبازی موسوڵمانانە، ئەمە لەو جۆرە پێناسانەیە: کە بە دژی خۆی دەناسرێ وەکوو لە عەرەبیدا دەڵێن: (والأشياء تعرف بأضدادها).

بڕینەوەی کێشەی نێوان پێغەمبەرو موشریکەکان

قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ قُل لَّا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُل لَّوْ أَنَّ عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾

لە ئایەتی پێشوودا پەروەردگار ئەوەی ڕاگەیاند کە ڕێبازەکان ڕوون دەکاتەوە، پێناسەی ڕێبازی تاوانباران دەکا، حەقیقەتی شتەکان بۆ مەردوومان دەست نیشان دەکا، بۆ ئەوەی ڕێبازی تاوانباران دەربکەوێو بزاندرێ ئەمجار لەم ئایەتەی دوییدا نەهی لە پێغەمبەر ﷺ دەکا کە پەیڕەوی ڕێبازی تاوانباران بکاو دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دونِ ا للهِ﴾ ئەی پێغەمبەر! بەو موشریکە خوا نەناسانە بڵێ: من نەهیم لێ کراوە هەرەشەم لێ کراوە ئەو خودا درۆزنانەی کە ئێوە لەجیاتی خودا دەیانپەرستن بیانپەرستم؛ لێم یاساغو قەدەغەیە کە هانا ببەمە بەر ئەو بتو صەنەمانەی ئێوە هاواریان دەکەنێو هیوای هێنانی خێرو بەرپەرچدانەوەی شەڕیان لێ دەکەن! پێم گوتراوە: کە جگە لە خودای مەزن بتو صەنەم یا بەندەو فریشتە نەپەرستمو هاواریان نەکەمێو لێیان نەپاڕێمەوە، بێگومان هەموو ئەوانە پاشگوێ دەخەمو پێم پیرۆز نینو بە خودایان نازانم لەمەشدا پشتم بە بەڵگەی عەقلیو بەڵگەی حیسیو هەستیارەکانو ئایەتەکانی قورئان بەستووە، کە هەموویان داکۆکی لەوە دەکەنو ئەوە دەچەسپێنن کە نابێ جگە لە خودا کەسی تر بە خودا بزانین، جگە لە خودا کەسی تر نەپەرستین: ﴿قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَ كُمْ﴾ ئەی موحەممەد! پێیان بڵێ: من شوێن هەواو ئارەزووی ئێوە ناکەوم ڕێبازی ئارەزوو بازی ئێوە ناگرمە بەر بەبێ بەڵگە شوێن هیچ کەسێ ناکەوم، ئەگەر شوێن هەواو هەوەسی ئێوە بکەوم ﴿قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا﴾ ئەو کاتە من سەرلێ شێواو گومڕام ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ﴾ من لە گرۆی حەقخوازو هەقپەرستو شارەزا بە ئایینی ڕاست نیم، هیچ بەشێکم لە هەقو ڕاستو شارەزا بە ئایین نیە.

ئەمە ئاماژەیە بەوەی کە کافرەکان هیچ هیدایەتێکیان نیە، بێگومان بەندایەتی کردن بۆ غەیری خودای مەزن گومڕاییو سەرلێ تێکچوونە، ئادەمیزادی ژیرو هۆشمەند قێزی لێ دەکاتەوەو لێی دوورەپەرێز دەوەستێ، خواپەرستنو بەندایەتی کردن بۆ زاتی کردگار نیشانەی هۆشمەندیو ژیرییە، بەڵگەو بورهان دەیسەلمێنێ، بیرو مەنطیقی صەحیح پەسەندی دەکا..

ئەمجار پەروەردگار فەرمان بە پێغەمبەر دەکا: کە بەکافرەکان بڵێ: من لە خوداوە شارەزایی کراوم، ئەو ڕێبازەی من شوێنی کەوتووم ڕێبازی حەقو خواپەسەندە ﴿قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي﴾ ئەی پێغەمبەر! بەو کافرو موشریکانە بڵێ: من کە بیرو باوەڕم پێچەوانەی ئێوەیەو بە پێچەوانەی ئێوە دەجوڵێمەوە، من لە خوداوە شارەزایی کراوم بۆ ڕێبازی ڕاست، بەنیگاو سروش بۆم دەستنیشان کراوە، بە عەقڵو هۆش پەیم پێ بردووە، بەڵگەو دەلیلی عەقڵی، نیشانەو بەڵگەی هەست ئامێز وێڕای قورئان کە پڕە لە بەڵگەی زۆرو هەمە جۆری عەقڵیو کەونی -تەنانەت پێغەمبەریش وەکوو خەڵکی تر ناتوانێ وێنەی بهێنێ- ئەو قورئانەی کە بەبەڵگەو بەیینەی چەسپاو پشتگیری لێ دەکرێو لە هەموو بوارێکی پێویست بۆ دینو دنیا دراوە؛ کەچی لەباتی ئەوەی بیکەنە بەرنامەی ژیانی خۆتانو پەیڕەوی فەرمانو نەهییەکانی بکەن ﴿وَكَذَّبْتُمْ بِهِ﴾ ئێوە ئەو قورئانەی کە بەڵگەی بەهێزی منەو لە خوداوە بۆم هاتووە، بە درۆی دەخەنەوە، جارێک دەڵێن سیحرو جادوبازییە، دەمێک دەڵێن: سەرگوزەشتەی پێشینانە، هاوبەش بۆ خودا دادەنێنو یەکتاپەرستی ناکەن، سەرباری ئەوەش تەماعی ئەوەم لێ دەکەن کە من لەگەڵ ئەو هەموو بەڵگەو ڕاستیانەی کە هەمن شوێن ئێوەی گومڕاو سەر لێ شێواو بکەوم، کە هیچ بەڵگەو دەلیلتان بەدەستەوە نیە، جگە لە لاسایی کردنەوەی بابو باپیرانتان، لاسایی کردنەوەش بە بەڵگە حلێب نیە، بەڵکوو ڕازی بوونە بە نەزانیو نەفامی بابو باپیران!!

کافرەکان سەرباری ئەوەی کە ئیمانیان بە پێغەمبەر نەهێنا گاڵتەشیان پێ کردو دڵیان ئازار دەدا، جۆرەها لەمپەرو شوورەیان دروست دەکردن لەبەردەم بڵاو بوونەوەی ئیسلام، تەحەددای پێغەمبەریشیان دەکردو دەیانگوت: دە ئەگەر ڕاست دەکەی ئیمان نەهێنانی ئێمە دەبێتە هۆی هاتنی عەزاب، گەلە پێشینەکانیش کە ئیمانیان نەهێناوە، خودا بە عەزاب لەناوی بردوون!؟ دەی وا ئێمە ئیمانت پێ ناهێنین با عەزابەکە بێ، ئیتر پەروەردگار فەرمان بە پێغەمبەر دەکا کە پێیان بڵێ: ﴿مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ﴾ ئەو سزایەی کە پەلەم لێ دەکەن بۆتان بێ، بەدەست من نیە، هێنانی لە

دەسەڵاتی مندا نیە ﴿إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلَّهِ﴾ بڕیاری ئەوە بەدەست پەروەردگارە، ئەگەر بیەوێ زوو ئەو عەزابەتان بۆ دەنێرێو بەقوتارتان نادا؛ ئەگەریش بیەوێ سزاکە دوادەخا بۆ ماوەیەکی تر لەبەر حیکمەتو نهێنیەک کە خۆی دەیزانێو، من ئاگام لێی نیە، چونکە پەروەدگار هیچ کارێکی بێ حیکمەت نیەوکاری بێ جێ ناکا وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ﴾ هەموو شتێک لەلای ئەو بە ئەندازەو دیاریکراوە!!

﴿يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ﴾ پەروەردگار چیرۆکو سەرگوزەشتەی حەقو ڕاست بۆ پێغەمبەرەکەی دەگێڕێتەوە، هەموو وادەو بەڵێنو هەڕەشەی ڕاستو بەجێیە، زاتی پاکی ئەو چاکترین دادوەرە بەوپەڕی ڕێکو پێکیو دادپەروەرییەوە دادگایی نێوان بەندەکانی دەکا، حوکمی ڕەوایە، هەرکاتێ ویستی چۆنی بوێ ئاوا ویستی خۆی دێنێتە دیو کەس نیە بێتە لەمپەر!!

وەکوو گوتمان: پێغەمبەر ﷺ گەلو نەتەوەکەی خۆی بەوە دەترساند کە ئەگەر ئیمان نەهێنن، لەسەر شیرک بەردەوام بن، خودا عەزابیان بەسەردا دەبارێنێ، بەسزای کوشندە لەناویان دەبا، گەلەکەشی پێکیشی ئەوەیان لێ دەکرد کە بەزوویی عەزابیان بۆ بێ وەکوو لە شوێنێکی تردا لەسەر زوبانی ئەوان؛ قورئان دەفەرموێ: ﴿اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾الانفال/٣٢.

پەروەردگار ڕێنموویی پێغەمبەرەکەی دەکاو دەفەرموێ: ﴿قُل لَّوْ أَنَّ عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾ ئەی پێغەمبەر! پێیان بڵێ: ئەگەر من دەسەڵاتی هێنانی ئەو عەزابەم هەبوایە لەمێژبوو بۆم دەهێنانو تۆڵەم لێ دەستاندنو کێشەی نێوانی خۆمو ئێوەم دەبڕیەوە کۆتاییم پێ دەهێناو لەو کێشەیە ڕزگارم دەبوو، بەڵام ئەوە دەسەڵاتی منی تێدا نیەو لەو بارەوە هیچم بەدەست نیە، بڕیاری ئەوە لای خودایە، ﴿وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ﴾ خودا بۆخۆی لە هەموو کەس زاناترە بە ستەمکارانو دەزانێ کێ سەر ڕەقو ستەمکارو ملهوڕە، دەزانێ کێ بەتەواوی گومڕا بووەو تازە هیوای ئەوەی لێ ناکرێ بگەڕێتەوە بۆ ئیمانو موسوڵمان ببێ، جا کە ئەو کارە بەدەست من

نەبێ بەدەست خـودا بـێ، هەڵبەتـە خـودا بـۆ خـۆی دەزانـێ و دەتوانـێ چـۆن سزایان دەداو بــە چ شێوەیەک تۆڵـەی ئـەم ملهوڕیـەیان لێ دەسێنێ، دیـارە هێشتا کاتی نەهاتووە، هەر کاتێ وەختی هات ئیتر بە چرکە قوتاریــان نـاداو بە بست بەسەریانەوە ناچێ، وەکوو لە ئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿وَلِكُلِّ أُمَّـةٍ أَجَـلٌ، فَـإِذَا جَـاءَ أَجَلُهُـمْ لاَ يَسْـتَأْخِرُونَ سَـاعَةً وَلاَ يَسْتَقْدِمُونَ﴾الاعراف/٣٤.

کاتی سزادانی ستەمکارانو چۆنیەتی ئەم سزادانە هەر خوا دەزانێو هـەر بەدەستی ئەویشە، دوای دەخا بـۆ کـاتی خـۆیو بـە گوێـرەی ویستی خۆشـی ئـەندازەی دیـاری دەکـا، ئەمانـەو کارەکـانی تریشــی هــەموویان بــەگوێرەی حیکمەتو دانایی خۆی ئەنجامیان دەدا، ئەوەی کـە دواخسـتنی بـەرژەوەندی تێدا بێ دوای دەخا، ئەو کـارەی پەلـەکردنی بـەرژەوەندی تێدابـێ پەلـەی لێ دەکا. لێرەدا پرسیارێک سەرهەڵدەدا ئەویش ئەوەیە دەگوترێ: بە چ شێوەیەک دەتواندرێ دژایەتی مانای ئایەتی: ﴿قُلْ لَوْ أَنَّ مَا عِنْدِي مَـا تَسْتَعْجِلُونَ بِـهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ﴾ لەگەڵ ئەو فەرموودەیــەی پێغەمبـەر ﷺ کـە لـە وەڵامی فریشتەکاندا فەرمووی: (بَلْ أَرْجُو أَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ مِنْ أَصْلاَبِهِمْ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ وَلَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا)، وەڵامەکـەی بـەم جـۆرە دەبـێ: ئـەم ئایەتـە، کـاتێ هاتۆتە خوارێ کە ئەوان بە تەحەدداوە داوای هاتنی سزایان کـردوە، ئامـاژەی ئەوەی تێدایە ئەگەر هاتنی سزاکە بەدەست پێغەمبەر بووایە، لەوانـە بـوو لـە بەرامبەر ئەو هــەموو تەحـەدداو زەخـت لێ کردنـەدا بڕیـاری سزادانەکەیانی بدایەو کۆتایی بە کێشەکە بهێنایە!

بەڵام حەدیثەکەی پێغەمبەر کە عائیشە ڕیوایەتی دەکا ئەوەی تێـدا نیـە کە کافرەکان داوای هاتنەخوارەوەی سزایان لە پێغەمبــەر ﷺ کردبـێ، بـەڵکو فریشتەی تایبەت ئـەوەی بـۆ پێغەمبــەر پێشـنیار کردکـە بیـەوێو ڕێگـا بـدا هەردوو کێـوی دەرەوەی مەککـە کـە بـە (الاخشبین) نـاودەبرێن بەسـەریان بدرێو هەموو کافرە خوانەناسەکان لەناو بـبرێن، بۆیـە پێغەمبـەر ﷺ ڕەحـمو بەزەیی نواندو هیوای خواست کە بۆ خۆشیان باش نەبن نەوەکانیان بـاش بـن.

چیرۆکی ئەم ڕووداوەش وەکوو لە موسلیمو بوخاری لە صەحیحەکەیاندا لە عائیشەوە -خوا لێی رازیی بێت- گێڕاویانەتەوە بەم جۆرەیە:

ڕۆژێک عائیشە عەرزی پێغەمبەری کرد وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا لە ڕۆژی ئوحود تەنگانەترت هاتۆتە پێش؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵێ ناخۆشتر لەو ڕۆژەم توش هاتووە، لەگەڵەکەی تۆوە ناخۆشتر لە ڕۆژی ئوحود کە لە قورەیشیەکانەوە توشم هاتبێ ڕۆژی (العقبة)یە کە بانگەوازیی ئیسلامم ئاڕاستەی بەرەی کوڕانی عەبد یالیل کوڕی عەبد کەلال کرد، بەڵام هیچ گوێڕایەڵیکیان نەنواندو بەو جۆرەی مەبەستم بوو وەڵامیان نەدامەوە، منیش بە غەمناکی ڕێگام گرتە بەر، کاتێکم زانی لای (قرن الثعالب)م کە سەرم بەرز کردەوە ڕوانیم هەورێک سێبەری لێم کردوە، جوبرائیلی تێدایە، بانگی لێ کردم وتی: خوا قسەو باسی گەلەکەت کە دەربارەی تۆ کردیان بیستی، ڕەتکردنەوەکەیانی بینی، ئەوە فریشتەی تایبەت بە کێوەکانی بۆلا ناردوویی بۆ ئەوەی چیت دەوێ فەرمانی پێ بکەی ژێرەو زەبەریان بکا، ئیمجا فەرمووی ئیتر فریشتەی تایبەت بە کێوەکان بانگی لێ کردمو سەلامی لێ کردمو وتی: ئەی موحەممەد! پەروەردگار قسەی قەومەکەتی بیست، خودا منی بۆ لای تۆ ناردووە بۆ ئەوەی چیم پێ بڵێی لێیان بکەم، ئەگەر دەتەوێ: (الاخشبین)یان بەسەردا دەدەم، ئیتر پێغەمبەر فەرمووی: (بَلْ أَرْجُو اللهَ أَنْ يُخْرِجَ مِنْ أَصْلَابِهِمْ مَنْ يَعْبُدَ اللهَ وَلَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا).

زانینی پەروەردگار تەواو و رەهایە، ئەوپەڕی دەسەلاتی هەیە بۆ قارگرتن لە بەندەکانی

﴿وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۚ وَمَا
تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا
يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُم بِٱلَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا
جَرَحْتُم بِٱلنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰٓ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ
ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۖ
وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ
لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ مَوْلَىٰهُمُ ٱلْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ ٱلْحُكْمُ وَهُوَ
أَسْرَعُ ٱلْحَٰسِبِينَ ﴿٦٢﴾

ئایەتەکانی لەمەو دواش پەیوەندیان بە ئایەتەکانی پێشووەوە هەیە، چونکە پەروەردگار لە ئایەتی پێشوودا فەرمووی: ﴿والله أعلم بالظالمين﴾ لەمەدواش فراوانی زانستی خودا ڕادەگەیەنێ، کە زانینی هەموو شتێکە لە هەموو شوێنێکدا فەرمووی: ﴿وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ﴾ گەنجینەی هەموو نهێنیەکان لای خودایە، هەر ئەو دەتوانێ گۆڕانکاریان تێدا بکا، هەروەها کلیلو ئامێرو هۆکاری گەیشتن بە گەنجو خەزێنەکانی لای خۆیەتیو جگە لە زاتی بێچوونی کەسی تر ڕایەی ناکەوێ ئاگاداری بەسەر ئەو نهێنیانەدا پەیدا بکا، هەر ئەوە بەتەواوی زانستی هەیە دەربارەی غەیبو جگە لەزاتی پاکی ئەو هیچ کەسی تر ئاگاداریەکی لەو غەیبە نیە مەگەر

خودا بۆخۆی بەسەر هەندێ نهێنیدا ئاگاداری بکا، کەواتە پێویستە جێبەجێ کردنی بەڵێنەکانی بۆ پێغەمبەرانو هەڕەشەو ترساندنی دوژمنەکانیان بە عەزابو قارلێ گرتن حەواڵەی زاتی بێچوون بکەینو بڕوای تەواویشمان هەبێ کە پەروەردگار خیلاف وادە دەرناچێو چی بەڵێنی بە پێغەمبەرەکانی دابێ دەیانهێنێتە جێ، بەڵام کە جێبەجێ کردنەکە دوادەکەوێ ئەوە لەبەر حیکمەتێکی یەزدانییە!

ئیمامی بوخاری فەرموودەیەکی لە سالمی کوڕی عەبدوڵلا لە باوکیەوە ڕیوایەت دەکا[٦] دەڵێ پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: کلیلی غەیب پێنجن. کە لەم ئایەتەدا ئاماژەیان بۆ کراوە کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ، وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾لقمان/٣٤.

لە صەحیحی موسلیمدا لە عائیشەوە حەدیثێك ڕیوایەت دەکا، دەفەرموێ: کەسێك پێی وابێ پێغەمبەری خودا هەواڵی سبەینێ دەزانێ، دەتوانێ بڵێ سبەینێ فلان شت دەبێ ئەوە بێگومان بوختانی لەسەر خودا کردوە، چونکە خودا دەفەرموێ: ﴿قُل لَّا يَعْلَمُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ﴾النمل/٦٥. یان دەفەرموێ: ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ لَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِن رَّسُولٍ﴾الجن/٢٦-٢٧.

پەروەردگار هیچ شتێکی غەیبی لێ هون نیە، قسەو باسی ناو دڵ دەزانێ، نهێنی ناو دەروون دەزانێ، بەڵکو نهێنی تریش لەوە، ئاگادارە. وەکوو دەفەرموێ: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ﴾النمل/٧٤-٧٥. یا دەفەرموێ: ﴿يعلمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ﴾غافر/١٩.

---

[٦] هەر بوخاری لەڕێگەیەکی ترەوە هەمان حەیثی ڕیوایەت کردووە، ئەوەتا جارێکی تر لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە لە پێغەمبەرەوە ئەم حەدیثەی ڕیوایەت کردووە.

رستەی ﴿لاَ يَعْلَمُهَا إِلا هُوَ﴾ی لە ئایەتەکەدا دووبارە کردۆتەوەو مەبەست جەخت کردنەوەی ڕستەکەی پێشووە. واتە: جوملەیەکی تەئکیدیە.

ئەمجار دەست دەکا بە شیکردنەوەو درێژە پێدانو دەست نیشان کردنی ئەو مانا موجمەلەی کە لە ئایەتەکەدا ئاماژەی بۆ کراوە، بڕێ لەو زانستی یە نهێنی یانە دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿يَعْلَمُ مَافِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ پەروەردگار زاناو ئاگادارە بە هەرچی شتێ کە لە وشکانیو دەریادا هەیە، چەند نهێنی بێ چەند وردو پەنامەکی بێ خودا ئاگای لێیە، هیچی لێ نادیار نیە، تەنانەت گەردیلەیەکیش بێ چ لە زەویو چ لە ئاسماندا بێ خودا پێی دەزانێ، واتە: وەکوو چۆن شتە نهێنیەکان دەزانێ ئەو شتانەش کە ئێوە بەچاو دەیان بینن لێیان ئاگادارە، بەڵام زانینو بینینی ئێوە بۆ شتە بینراوەکان زانینێکی سەر سەرەکی یە، زانینو بینی خودا بنەڕەتیو گشتیو حەقیقی یە! ﴿وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلاَّ يَعْلَمُهَا﴾ لەهەر شوێنێکو لە هەر کاتێک دا پەڵکە گەڵایەک لە دارێک هەڵوەرێ خودا پێی دەزانێو ئاگای لێیەتی، تەنانەت ئاگای لە جوڵانو لەرینەوەی هەموو لاشەو قەبارەیەکە، بەرد بێ یان دارێ، بێ گیان بێ یان گیانداربێ، بەڵکوو بۆ گیانداران زیاتر ئاگاداریو چاودێری هەیە بەتایبەتی بۆ ئەوانەی کە موکەلەفو بەرپرسیارن لە ئەجنەدەو لە ئادەمیزاد هەموو حاڵو چۆنیەتیەکی پەیوەند پێیانەوە بەوپەڕی زانینەوە دەزانێ.

﴿وَلاَ حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الأَرْضِ وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ ئەگەر دانەوێڵەیەک، دەنکە میوەیەک، بەرە دارێک، بکەوێتە ناو کونی درزی زەوییەوە، کشتیار ژێر خاکی بکا، یان بۆ خۆی بکەوێتە خوارێ؛ خودا ئاگای لێیەو پێی دەزانێو لێی بێ ئاگا نیە، وشک بێ یان تەڕ بێ، گیاندار بێ یان بێ گیان بێ، پچوک بێ یان گەورە بێ، بەنیسبەت زانیاری خوداوە چون یەکو یەکسانە! هەر بەو جۆرە زانیاری تەواوی هەیە دەربارەی هەموو بوونەوەر، هەموو ئەو زانستو زانیاریانەی کە هەیەتی بەردەوامو گشتیو نەگۆڕە، هەمووی لە پەڕاوی یەزدانییدا کە لەوحەلمەحفوظە چەسپاوەو دەست نیشانکراوە؛ ئەو لەوحەلمەحفوظەی زانیاری دەربارەی

هەموو شتێک تێدا ڕوون کراوەتەوە، ئەمەنو کاتو شوێنو حالو چۆنیەتی هەموو شتێکی تێدا شی کراوەتەوە.

بۆ بە لەوحەلمەحفوظ دەگوترێ (مبین)؟ چونکە پێش ئەوەی پەروەردگار بوونەوەر دروست بکا ڕاستی ئەو شتانەی تێدا چەسپاونو ڕوونیان دەکاتەوە، چی دەبێو نابێ لە ڕووداوو کارەسات هەر لە سەرەتای بوونەوەرەوە تا کۆتایی هەمووی تێدا تۆمار کراون وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي ٱلأَرْضِ وَلاَ فِي أَنْفُسِكُمْ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا﴾الحديد/٢٢.

ئیمامی ڕازی دەفەرموێ: مەبەست بە (کتاب مبین) زانیاری خودایە نەک لەوحەلمەحفوظ.

بە کورتیو پوختی پەروەردگار نهێنیو ئاشکرا دەزانێ، شتی بەرچاوو پەنامەکی دەبینێ، ئاگای لە تەڕو وشکە، نهێنیو نهێنی تریش دەزانێ، ئاگاداری هەموو شتێکە لە بوونەوەردا (کلیات بێ یان جزئیات) بێ، عەرەضو ڕەنگ بێ، یان ئەصلو ناوەڕۆکو جەوهەر بێ.

ئەمجار پەروەردگار برێ دیاردەی تواناو دەسەلاتی فراوانی خۆی ڕادەنوێنێ هەندێ شێوەی کاریگەری خۆی لە بوونەوەردا دەست نیشان دەکا، ئەو قۆناغانەی ئادەمیزادی پێدا تێدەپەڕێ، چۆنیەتی بەسەر بردنی ژیانو مردنو زیندوو بوونەوەو حیساب لەگەڵ کردنی دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿هُوَ ٱلَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ﴾ واتە: پەروەردگار خودایەکی وەهایە، لەشەودا گیانی بەندەکانی وەردەگرێتەوە لەکاتی نوستندا ئادەمیزاد وەکوو نیمچە مردوویەکی لێ دێو هەست و خوستی لێ دەبڕێ، ئەمە پێی دەگوترێ مردنە بچکۆلە، نیمچە مردن، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿اَللّٰهُ يَتَوَفَّى ٱلأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا، وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا، فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَى عَلَيْهَا ٱلمَوْتَ، وَيُرْسِلُ الآخْرَى اِلَى اَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾الزمر/٤٢.

قورئان لە هەردوو ئایەتەکەدا باسی هەردوو جۆرە مردنەکەی کردووە؛

مردنی بچکۆلەو مردنی گەورە.

﴿وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ﴾ خودا ئاگادارەو دەزانێ بەرۆژ چی دەکەنو چی دەڵێن. ئەم ڕستەیە ڕستەیەکی تێخزێندراوەو ئەوە دەگەیەنێ کە زانستی خودا هەموو شتێک دەگرێتەوەو هیچ هەڵس کەوتێکی مەخلوقاتی خۆی بەشەو و بەرۆژ لێ هون نابێو ئاگای لە هەموو کردارو گوفتارێکیانە، هەموو جوڵانەوەو ئارام گرتنێکیان دەزانێ وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿سَوَاءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ﴾الرعد/١٠.

دوای ئەنجامدانی مردنی بچکۆلە بەسەرتاندا، وێرای هەبوونی زانیاری تەواوو ڕاستو دروست دەربارەی هەموو کارو گوفتارێکی ڕۆژانەتان ﴿ثم يبعثكم فيه﴾ بەئاگاتان دێنێتەوە لەرۆژدا بۆ ئەوەی کاروباری ڕۆژانەی خۆتان ئەنجام بدەن، ئەم هاتوو چوو نووستنو بەئاگاهێنانەوەو هەوڵدانو تێکۆشانەتان بەرۆژو بەشەو ﴿لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى﴾ بۆ ئەوەیە کە ماوەی دیاریکراوی تەمەنتان بەسەر بەرن، هەرکەسە ماوەی ژیانی دونیای خۆی تەواو بکاو ڕۆڵی خۆی ببینێ، چونکە تەمەنو ئەجەلو کاتی مردنو شوێنی، لە زانیاری خودادا لەوە پێش دیاری کراونو براوەتەوە ﴿ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ ئەمجار گەڕانەوەتان بۆ لای خودایە، هەر کە کاتی خۆی هات زیندوتان دەکاتەوەو چیتان کردووە، وەبیرتان دێنێتەوەو دەیخاتەوە بەردەمتانو بەگوێرەی کردارو گوفتارتان سزاو پاداشتتان دەداتەوە، خراپە بە خراپە ، چاکە بەچاکە. زۆر عادیلانە حیسابو لێکۆڵینەوەتان لەگەڵدا ئەنجام دەدا ، کەس نیە دەست بەردەستی بێنێو بتوانێ ببێتە لەمپەرو نەهێڵێ دادگایی خۆی ئەنجام بدات، تەنانەت بەبێ ئیزنو ڕەزامەندی ئەو، کەسێک نیە بتوانێت شەفاعەت بکا ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ﴾ پەروەردگار بەسەر بەندەکانیدا بالادەستە، هەموو شتێک گەردنکەچو دەستەوسانە لەئاست جەلالو گەورەیی خودا ، هەر ئەو دەتوانێ پاش مردن مردوەکان زیندو بکاتەوە، چونکە کەسێک بتوانێ زیندوان بنوێنێو دوایی بەئاگایان بێنێتەوە

دەشتوانێ مردوان زیندو بکاتەوە، یەزدان هەڵسوڕێنەرو کارگێڕی بەندەکانیەتی، چۆنی بوێو چی بوێ لێیان دەکا، دەیانخولقێنێ، دەیانژێنێو دەیانمرێنێ !

﴿وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً﴾ خودا فریشتەی پارێزگار دەنێرێ بۆ پاراستنی جەستەی ئادەمیزاد، شەوو رۆژ پارێزگاری دەکەن، کردارو گوفتاری تۆمار دەکەن، هیچ شتێکیان لەبیر ناچێو هیچ شتێک پاشگوێ ناخەن وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾الانفطار/١٠-١٢. یان دەفەرموێ: ﴿عَنِ ٱلْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ، مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾ق/١٧-١٨. یان دەفەرموێ: ﴿له معقبات من بين يديه ومن خلفه يحفظونه من أمر الله﴾الرعد/١١.

ئیمامی بوخاریو موسلیم لە ئەبوهورەیرەوە حەدیثیکیان ریوایەت کردووە -بەمەرفوعی- دەفەرموێ: فریشتەکان ئاڵوگۆڕی خۆیان لەناو ئێوەدا ئەنجام دەدەن، واتە: لەکاتی نوێژی بەیانیو نوێژی عەصردا هەردوو تاقمەکە لاتان کۆ دەبنەوە، ئەمجا ئەوانەی کە شەو لاتان بوون بەرز دەبنەوە بۆ لای خودای مەزن، پەروەردگار -هەرچەندە بۆ خۆی زۆر لە ئەوان باشتر ئاگای لە ئێوەیە- پرسیاریان لێ دەکا دەربارەی ئێوە، دەفەرموێ: لە چ شێوەو حاڵێکدا بەندەکانی منتان بەجێ هێشتن؟ ئەوانیش دەڵێن: کە بەجێمان هێشتن لەنوێژدا بوون، کە چووین بۆلایان لەنوێژدا بوون.

حیکمەتو مەبەست لە تۆمارکردنی کردەوەی ئادەمیزاد لەلایەن فریشتەی تایبەت -لەکاتێکدا کە خودا بۆخۆی زۆر باش ئاگادارە- هێنانی بەڵگەی ماددی حاشا هەڵنەگرە بۆ بۆردانی ئادەمیزاد، هەروەها ئادەمیزاد کە بزانێ هەرچی دەیکا خێرا فریشتەیەک لایەتیو کردەوەکانی تۆمار دەکا، لەسەرپێچی کردنو ئەنجامدانی تاوان خۆ دەگرێتەوەو روو دەکاتە کاری باشو گوفتاری چاک. قورئانی پیرۆز لە شوێنێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَوُضِعَ ٱلْكِتَابُ فَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ

﴿وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لاَ يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلاَ كَبِيرَةً إِلاَّ أَحْصَاهَا، وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا، وَلاَ يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا﴾الكهف/٤٩.

پەروەردگار فریشتەی چاودێرو پارێزگار دەنێرێ بۆ سەر ئێوە بۆ تۆمار کردنی کردەوەکانتان ﴿حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الموتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا﴾ تا کاتێک تەمەنی ژیانی دونیاتان تەواو دەبێتو کاتی مردنتان دێو مەرگ دەبێتە میوانی یەکێک لە ئێوە، ئەوکاتە فریشتەی نێردراو ڕاسپێراوی ئێمە گیانەکە وەردەگرێتەوە ﴿وَهُمْ لاَ يُفَرِّطُونَ﴾ وەلحاڵ ئەو فریشتە چاودێرو ڕاسپێراوانە کە گیانەکە وەردەگرن کەمتەرخەمی ناکەنو زۆر بە باشیو لێهاتوویی گیانەکە لەخۆیان دەگرنو پەروەردگار چ شوێنێکیان بۆ دەست نیشان دەکا لەوێ دایدەنێن، ئەگەر لەکۆمەڵی چاکان بێ دەیخەنە بەهەشتەوە، ئەگەر لە کۆمەڵی گومڕایان بێ -پەنا بەخوا- دەیخەنە دۆزەخەوە:

ئەو فریشتانەی هەڵدەستن بە گیان کێشان یارمەتدەرو دەستو پێوەندی فریشتەی تایبەت بە گیان کێشانن، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿قُلْ يَتَوَفَّاكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ، ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ﴾السجدة/١١.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: فریشتەی تایبەت بە گیان کێشان (ملک الموت) یارمەت دەرو دەستو پێوەندی هەن، گیان لە لاشە دەردەهێنن، کە گەیشتە گەرو، ئەمجا فریشتەی تایبەت (ملک الموت) وەری دەگرێ.

﴿ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللهِ مَوْلاهُمُ الْحق﴾ پاشان ئەوانەی کە فریشتە گیانیان دەکێشن دەسپێردرێنەوە بە خوداو حەواڵەی دادگایی کردنو حیساب لەگەڵ کردنی خودا دەکرێنەوە! دەبرێنەوە بەر قاپی خودا کە خاوەنی ڕاستەقینەیانەو هەموو کارو بارێکیان بەدەست ئەوە. ئەو خودایەی کە بە حەقو دادپەروەری نەبێ حوکم ناکا، هەرگیز ستەمی لێ چاوەڕوان ناکرێ: ﴿أَلاَ لَهُ الْحُكْمُ﴾ ئاگادار ببنەوەو بزانن کە دادگایی کردنو بڕیار دەرکردن، هەر بەدەست ئەوەو

کەسی تر ڕایەی ناکەوێ دادگایی بکا، بڕیاری جێبەجێ دەکرێو کەس نیە حوکمو فەرمانی هەڵوەشێنێتەوە یان ڕای بگرێو نەهێڵێ تەنفیذ بکرێ ﴿وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ﴾ خودا خێراترین داوەرو سەریع ترین حیساب گەرە، لە کورت ترین ماوەدا لێکۆڵینەوەی بەندەکانی ئەنجام دەدا، حیساب لێکۆڵینەوە لەگەڵ یەکێک، لە حیسابو لێکۆڵینەوەی یەکێکی تری بێ ئاگا ناکا!

لە قورئانی پیرۆزدا لەچەند شوێنێ مانای ئەم ئایەتە دووبارە بۆتەوە وەکوو دەفەرموێ: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾النمل/٧٨، یان دەفەرموێ: ﴿وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾الرعد/٤١، یان دەفەرموێ: ﴿أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾الزمر/٤٦.

ئیبنو عەبدولبەڕ دەڵێ: ئەو نیشانەی کۆڕی هەیە لەسەر حەرامیو خراپییان سود خواردنو پارەو پووڵی گەوادیو ناموس فرۆشیو لۆتیەتیو زوڕناژەنییو جووزەلە لێدانو بەرتیلو بەرتیل کاریی‌وکرێ وەرگرتن لەسەر لاواندنەوەی مردوو و پارەوەرگرتن لەسەر خاڵ گرتنەوەو کتێب گرتنەوەو لاف لێدانی غەیب زانیو هەواڵی ئاسمانی، هەروەها پارە وەرگرتن لەسەر قومارو هەموو یاریەکی بەتاڵ.

توانای دەسەڵاتی خودا بۆ رزگارکردنی ئادەمیزاد لە تەنگانەو تاریکی

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُم مِّن ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ تَدْعُونَهُۥ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنجَىٰنَا مِنْ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ ٱللَّهُ يُنَجِّيكُم مِّنْهَا وَمِن كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

پەروەردگار لەوەپێش بڕێ بەڵگەی لەسەر ڕاستی خودایەتی خۆیو بەرفراوانی زانیاریو باڵادەستیو توانای بێ ئەندازەی خۆی هێنایەوە، چاودێری خۆی بۆ بەندەکانیو ئاگاداری تەواوو تۆکمەی بەسەر بوونەوەردا

ڕاگەیاند؛ لەم ئایەتانەی دوایشدا جۆرێکی تر لە دەسەڵاتو توانای بەرفراوانی خۆی دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ يَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ ئەی پێغەمبەر ! بەو کافرە موشریکانە بڵێ: کە بێ ئاگان لە نیشانەکانی تاکو تەنهایی خوداو دەسەڵاتی بەرفراوانو بێ ئەندازەی پێیان بڵێ: ئەگەر ئێوە لەکاتی گەشتو هاتوچۆتان بۆ هەندەران لەڕێگەی بیابانو دەریاو وشکانیدا تووشی مەترسی باو بۆرانو زریانو گێژەڵوکەو لافاوو ڕەشەبا هاتنو ڕێگاتان لێ تێکچوو شەوەزەنگتان بەسەردا هات، یان ئۆتۆمبیلو شەمەندەفەرێک کە سواری بوون ڕەوتی دەرچوو لێخوڕ دەسەڵاتی بەسەردا نەماو خەریک بوو وەرگەڕێ، یان باڵەفڕەو فڕۆکەی کە سواری بوون لەحەوادا کەوتە حاڵەتی خەتەرەوە، خەریک بوو بکەوێتە خواریو لە هەموو لایەکەوە ترسی مەرگو سەرتێدا چوون دەورەی دانو ئاسۆی ڕزگاربوونتان لێ دیار نەبوو، یان لە بەحردا بەسواری بەلەمو گەمێ کەوتنە ناو گێژاوو شەپۆلی سامناکی دەریای بێ ئامانەوە، مۆتەکەی مەرگ لە هەر چوارلاوە لێتان نزیک بوەوەو کەڵبەی دڕندانەی لێتان گیر کرد! کێ ئێوە ڕزگار دەکا لەو سەخڵەتیو تەنگو چەڵەمەو کارەساتانە!! بەڵێ ئەو کاتە جگە لە پەنای خودا هیچ پەنایەکتان دەست ناکەوێ؛ ئا لەو کاتەدا بە ئاشکراو بە نهێنی بەدەنگی بەرزو هاوار هاوارەوە بە ورتە ورتو لەبەر خۆتانەوە هاواری لێ دەکەنو لێی دەپاڕێنەوەو دەلاڵێنەوەو دەنوزێنەوە، بەشێوەی ملکەچیو بێ دەسەڵاتی دەپاڕێنەوە وادەو بەڵێن دەدەن، سوێند دەخۆنو دەڵێن: ﴿لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ ئەگەر خودا ئەمجارە لەم تەنگو چەڵەمە ڕزگارمان بکاو ترسی مەرگمان لێ بڕەوێتەوە، دەبینە پیاوچاکو سوپاسگوزاری نیعمەتەکانی پەروەردگار دەکەین، دان بەتاکو تەنهاییدا دەنێی، بە دڵسۆزی دەیپەرستینو شەریکی بۆ دانانێین.

وێنەی ئەم ئایەتە لە قورئاندا زۆرە وەکوو دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ، حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ، وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ

مَكانٍ، وَظَنُوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّين، لَإِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِين﴾يونس/٢٢.

یا دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلاَّ إِيَّاهُ﴾الاسراء/٦٧. بەڵێ لەکاتی تەنگانەدا هەموو خودا درۆزنەیەك لەبیر دەچێتەوەو کەس هاواریان ناکاتێ؛ ئەگەر هاواریشیان لێ بکرێ هیچیان پێ ناکرێ، جا ئەی پێغەمبەر! کە ئەم ڕاستیانەت بەگوێچکەدا داو واقیعو ڕووداوت خستە بەر چاویان ﴿قُلِ اللهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُون﴾ بڵێ خودای باڵادەست چەند جار لەم تەنگو چەڵەمانەو هی تریش ڕزگاری کردنو ڕزگارتان دەکا ،کەچی لەگەڵ ئەوەشدا سەرباری ئەو هەموو چاکەو ڕەحمو بەزەییەی خودا، ئێوە کە ڕزگارتان بوو هەڵدەگەڕێنەوەو شەریك بۆ خودا دادەنێنو وادەو بەڵێنی خۆتان نابەنە سەر، خیانەت لە عەهدو پەیمانی خۆتان دەکەن، سوێندی جەخت لەسەرکراوی خۆتان لەبیر دەچێتەوەو پاشگەز دەبنەوە هەروەك نە باتان دیبێو نە باران!! بەمەش سپڵەییو ناکەس بەچەیی خۆتان دوپات دەکەنەوە..

دەسەڵاتو توانای خودا بەسەر سزادانی یاخی بوواندا

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَن يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّن فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُم بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

ئەمجار دوای ئەوەی یەزدان لەئایەتەکانی پێشوودا ئەوەی روون کردەوە کە بەتواناو دەسەڵاتە بۆ ئەوەی هاوبەشپەیداکەران لە تەنگو چەڵەمە ڕزگار بکا، ئەوە ڕادەگەیەنێ کە تواناو دەسەڵاتی ڕەهای هەیە، دەتوانێ بەشێوەی

جۆراوجۆر سزا بەو خوانەناسانە بگەیەنێ، لە شوێنی ئاسایشو بێ مەترسیشدا جۆرەها عەزابیان پێ بگەیەنێ ئەم ڕاگەیاندنو هەڕەشەیەشی بۆ ئەوەیە ئەو خوا نەناسانە پەند وەربگرنو لە هەڵوێستی ناڕاستو نالەباری خۆیان پەشیمان ببنەوەو، بێنە سەر شەقامە ڕێبازی ئیسلامو بەختەوەری دونیاو قیامەت ببن، ئەمەش جۆرە تەعبیرێکە لە چەسپاندنی تاکو تەنهایی خوداو دەفەرموێ: ﴿قُلْ هُوَ ٱلقادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَاباً مِنْ فَوْقِكُمْ﴾ ئەی پێغەمبەر! بەو کافرو موشریکە سەر ڕەقانە بڵێ: پەروەردگار بالادەستە، دەتوانێ جۆرەها سزاتان بۆ بنێرێ، جارێک لەژوور سەرتانەوە سزاتان بەسەردا بباریێنێ وەکوو ئەو بەردە باران کردنەی بەسەر نەتەوەی لوط و ئەصحابولفیلی هێنا، یان وەکوو ئەو ناڵەو گرمو هوڕەی بەسەر گەلی ثەموودی هێنا کە بەهۆی گرمەی لەڕادە بەدەرەوە لەناوی بردن، یان وەکوو ئەو لێزمە بارانو لافاوەی بەسەر گەلی نووحی هێنا: ﴿أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ﴾ یان عەزابتان بۆ بنێرێ لەژێر قاچتانەوە وەکوو بومەلەرزەو بورکانو ڕۆچوون بەزەویدا، وەکوو چۆن قاروونی بەماڵو سامانەوە بەزەویدا بردە خوارێ. ﴿أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ﴾ یان وا سەرتان لێ دەشێوێنێو دەتان کاتە چەند گروپو تاقمێکو هەر یەکەی بەخۆی را و بۆچوونێکی جیای هەبێو هەر فیرقەو کۆمەڵە ڕابەرێکی هەبێو دژایەتیو شەڕو ئاژاوە بکەوێتە ناوتانەوەو تێک بەر ببنو لێک رابکێشن هەر یەکەتان ئازار بەوی ترتان بگەیەنێ!

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: مەبەست بە (مِنْ فَوْقِكُمْ) واتە: لەئەمیرو لێپرسراوەکانتانەوەسزاو ئازارتان بۆ بێ، مەبەست بە (أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ) واتە: لەلایەن هەتیومچەو پیاوی خوارێو خزمەتکارەکانتانەوە تووشی سزاو ناڕەحەتی ببن.

﴿أُنظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الآياتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾ ئەی پێغەمبەر! بڕوانە ئێمە چۆن بەشێوەی جۆراو جۆر بەڵگەیان بۆ دێنینەوە، جارێک لەڕێگەی هەستەکانەوە، دەمێ لەڕێگەی عەقڵ ئاوازەوە، چەلێک لەڕێگەی هەواڵی پەنامەکیو غەیبیەوە، نیشانەی خودایەتیو تاکو تەنیایی خۆمیان بۆ

دوویات دەکەمەوە، بۆ ئەوەی هۆشیان بەبەرخۆدا بێتەوەو بە وردی لە نیشانەکانی خوداو بەڵگەی خودایەتی تێفکرنو پەندو ئامۆژگاری وەربگرنو خۆیان باش بکەنو بەختەوەری هەردوو جیهان بەدەست بێنن!

ئاشکرایە وشەی (عذاب) بەشێوەی نەکیرە هاتووە بۆ ئەوەی هەموو جۆرە عەزابێک بگرێتەوە، ئەو عەزابەی کە زانراوە، ئەوەی لە داهاتوودا دێتە دی، یا ئەو عەزابەی کە شێوەکەی لە ئادەمیزاد نادیار بووە، دوایی پێی ئاشنا بوون، چونکە قورئان تازەگەریی‌و ناوازەیی بەردەوامەو هەرگیز بڕانەوەی نیە، هەواڵی ڕابردوو هەواڵی سەردەمی هاتنە خوارەوەی قورئانو هەواڵی داهاتووشی لە خۆ گرتووە، شایانی باسە مانای ئەم ئایەتە لەسەدەی بیستەمدا بەباشی دەرکەوت، بەتایبەتی دوای ڕوودانی جەنگی یەکەمو دووەمی جیهانیو جەنگەکانی تری کە لەم ساڵانەدا ڕوویان دا زۆر بە ئاشکراو ڕوونی ماناکەی بۆ زانایان دەرکەوت، چونکە ئەو چەکو تەقەمەنیەی کە لەم شەڕانەدا بەکار هێنرا خەڵکی ئاگاداریان نەبوون، بێگومان پەروەردگار عەزابێکی سامناکی ناردە سەر گەلو نەتەوە ئەورووپیەکان؛ ئەوانەی کە جەنگیان دژی یەکتری بەرپا کرد، ئەوەبوو فڕۆکە قومبەلە هاوێژەکان لە هەواوە قومبەلەو باروتی خۆیان دەهاویشتە خوارەوە، هەر قومبەلەیەک هەزاران پارچە ئاسنو مەعدەنی کوشندەی تێدا بوو، ئەم فڕۆکە جەنگیانە هەزاران کیلۆمەتریان دەبڕی بۆ ئەوەی بگەنە جێگەی مەبەستی خۆیانو بارو باروتی خۆیان بەسەر شارو شارۆچکەکانی دوژمندا فڕێ دەداو چەند خانوو گەرەکیان لەگەڵ زەویدا یەکسان دەکرد، کەسانێک کە بینیویانە دەڵێن: کە فڕۆکەکان قومبەلەو باروتەکانی خۆیان ئاڕاستەی شارو شارۆچکەو گوندو کارگەو باڵەخانەکان دەکرد دەتگوت: بورکان دەتەقێ‌و دەیەوێ دەوروبەری خۆی هەڵلوشێ‌و قیامەت ڕابپێ، هەروەها گوللەی تۆپە دوور هاوێژەکان کە دەکەوتنە کارو ئاگرو ئاسنی خۆیان لە دوورەوە ئاڕاستەی شارو سەربازگەو کارخانەو گوندو شارۆچکەکان دەکرد، هەروەها غەواصە جەنگیەکان کە لەژێر ئاودا خۆیان ئامادە دەکرد بۆ ئەوەی بەرەنگاری گەمییە جەنگیەکانی دوژمن ببنەوە ئاگرو باروتی خۆیان ئاڕاستە دەکردنو کەم وا هەبوو ڕێگا بدەن ئەو

گەمیێ جەنگیانە بەخۆیانو سەرنشینەکانیانەوە ڕزگاریان بیێ، بەڵکو زەبری کاریگەریان لیێ دەوەشاندنو نوقمی ژێر ئاویان دەکردنو سەرنشینەکانیان دەبوونە خۆراکی ماسیو گیاندارانی تری دەریا.

لە ەپەنجاکانی سەدەی بیستەمیش بەملاوە خۆمان دیمان چۆن لەشەرەکانی جولەکەو ولاتە عەرەبیەکان، لەشەڕی عیراقو ئیرانو لە بۆردومانی ولاتە هاوپەیمانەکان بۆ سەر عیراق چۆن لەحەواو لەژێرەوە لەهەر چوار لاوە دنیا دەبووە ئاگرو باروتو وەکوو بورکان دەتەقیەوەو نیمچە قیامەتێک ڕادەبوو، بەکورتی کەسێک بەچاوی خۆی ئەم شەڕانەی دیتبێو هاوبەشی جەنگەکانی کردبێ، زۆر بەباشی لەمانای ئەم ئایەتە پیرۆزە حاڵیو دەبیێو باش دەزانیێ تەفسیری بکا! خۆ ولاتو گەلو نەتەوەیەکیش کە قونبولەی زەڕڕەی پێدا درابیێ یان چەکی کیمیاییو بایۆلۆجیو غازە جۆراوجۆرەکانی تێدا بەکار هاتبێو بەو چەکە لیی درابیێ، باشترو چاکتر مانای ئایەتەکەی تێدا ڕەنگ دەداتەوە! کەسانێک کە لەبەر شالاوی ئەو جۆرە چەکانە ڕزگاریان بوویێ دەزانن ناردنی غەزەبی خودا لەژوور سەرەوەو لەبن پێوە کاریگەریەکەی چۆنەو چۆن نیە، چەند سامناکو ترسێنەرە؟ بەلام لەگەل ئەم بەڵگەو ئامۆژگاریو هەڕەشەو تەماع بەرنانەدا زوربەی گەلەکەی تۆ ئیمانیان نەهێناو نەهاتنە سەر ڕێگای ڕاست ﴿وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ﴾ بەڵکو زوربەی گەلەکەت کە قورەیشیەکانن قورئانەکەتیان بەلاوە درۆیە، پەندو ئامۆژگاریەکانت ڕەت دەکەنەوە، گاڵتەیان بەو عەزابە دیێ کە تۆ هەڕەشەیان پیێ لیێ دەکەی ﴿وَهُوَ ٱلْحَقُّ﴾ وەلحال ئەو قورئانە حەقو ڕاستو بیێ شکو شوبهەیە، چی تێدایە ڕاستو دروستە، لە هیچ ڕوویەکەوە بەتاڵیو ناڕاستی ڕووی تیێ ناکا، هەروەها ئەو سزایەی کە هەڕەشەتان پیێ لیێ کراوە، هەر دەبیێ بیگەنیو تووشتان دەبیێو ئێوە لەدەستی قوتارتان نابیێ، ڕاستی قورئانو هاتنی عەزاب بۆ سەرتان دوو شتی حاشا هەڵنەگرنو هەستو عەقلو ویژدان دەیسەلمێنن:

ئەمجار پێیان بڵیێ: من دەسەلاتی ئەوەم نیە، بەزۆر موسوڵمانتان بکەم ﴿قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ﴾ بڵیێ من پارێزەرو خاوەن دەسەلاتو خۆسەپێنەر

نیم بەسەر ئێوەوە، ئەوەم پێ نەسپێردراوە کە بەزۆر ئیمانتان پێ بێنم، ئەرکی سەرشانی من پێڕاگەیاندنە، ڕێگاتان پیشان دەمو تەماعی بەهەشتتان بەرنێمو لە ئاگری دۆزەخ بتان ترسێنم، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾الأنعام/١٠٤. یان دەفەرموێ: ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ﴾الكهف/٢٩. یان دەفەرموێ: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُسَيْطِرٍ﴾الغاشية/٢١-٢٢ یان کە دەفەرموێ: ﴿نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ﴾ق/٤٥. هەموو ئایەتەکان ئەو ڕاستی‌یە دووبارە دەکەنەوە کە پێغەمبەر ﷺ پێیان بڵێ: من ڕاگەیاندنم لەسەرە، ئێوەش بەپیرەوەهاتنو بەگوێ کردن، جا کەسێک شوێنم بکەوێو بەقسەم بکا کامەرانی دونیاو قیامەتی دەست دەکەوێ! کەسێکیش دژم بوەستێو بەقسەم نەکا بەدبەختو چارەڕەشی دونیاو قیامەتە.

ئەمجا پەروەردگار هەڕەشە لەوانە دەکا کە بڕوا بە قورئان ناکەنو گاڵتە بەهاتنی عەزاب دەکەن، دەفەرموێ: ﴿لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ﴾ هەر هەواڵێک قورئان ڕایدەگەیەنێ ڕاستەو کاتو شوێنی پەیدابوونی هەیە، هەموو هەواڵێکی حەقیقەتو ڕاستی خۆی هەیە، هەر دەبێ ڕوویدات تەنانەت با پاش ماوەیەکیش بێ؛ وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ﴾ص/٨٨. ئەمجار بەشوێن ئەو هەڕەشەیەدا هەڕەشەیەکی تری ئاڕاستە کردو فەرمووی: ﴿وَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ لەوە پاش ڕاستی ئەو هەواڵانە حەقیقەتی بەڵێنو هەڕەشەکان دەزانن، پەلە مەکەن وادەو بەڵێن بە زاڵ بوونی پێغەمبەر ﷺ سەرکەوتنی بەسەر دوژمنەکانیدا، هاتنی عەزاب بۆ سەر ئێوەی موشریکو لەخوا یاخی‌بوو دێتە دیو ڕۆژێک لەڕۆژان لە جیهانی واقیعدا دەبینرێن!

روو وەرگێڕانو دوور کەوتنەوە لە هاونشینی ئەوانەی گاڵتە بە قورئان دەکەن

وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟
فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ ٱلذِّكْرَىٰ
مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن
شَىْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَهُمْ لَعِبًا
وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِۦٓ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌۢ بِمَا كَسَبَتْ
لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِن تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَآ ۗ
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ أُبْسِلُوا۟ بِمَا كَسَبُوا۟ ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌۢ
بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

لەوەپێش پەروەردگار ئەوەی روون کردەوە کە پێغەمبەر ﷺ تەنها ڕاگەیاندنی لەسەرە دەسەڵاتی ئەوەی نیە بەزۆر دڵی خەڵک وا لێ بکا بڕوای پێ بکەن، ئەو بەدرۆخەرەوانەش دەبێ سەرەنجامی هەڵوێستی نادروستی خۆیان ببینن، ئەمجار فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەکا کە هەرکاتێ ئەوان وێڕای کوفرو بێدینیو بەدرۆخستنەوەی قورئان دەستیان کرد بە گاڵتە کردن بە قورئانو لاقرتییان بە ئایین کرد، دەست بەجێ ئەو شوێنە، ئەو کۆڕو کۆمەڵە بەجێ بێڵن..

ئیمامی طەبەری لە (السدی)یەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: موشریکەکان کە دادەنیشتن لە کۆڕو کۆمەڵدا دەستیان دەکرد بە گاڵتە کردن بە قورئانو بەپێغەمبەر ﷺ جنێویان پێ دەدا، لاقرتییان پێ دەکرد، ئیتر پەروەردگار فەرمانی بە پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی کرد: کە لەو کاتەدا لەگەڵیان

دانەنیشن‌و کۆڕو مەجلیسەکەیان بەجێ بێڵن تا دەچنە سەر باسێکی تر! سەعدی کوڕی جوبەیرەو ئیبنو جورەیج‌و قەتادەو موقاتیل هەمان ڕیوایەتیان پەسەند کردووە.

﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ ئەی پێغەمبەر! هەر کاتێ تۆو هاوەڵانت یا هەر کەسێکی تر کە موسوڵمان بێ، بینیتان‌و بیستتان کە موشریکەکان گاڵتەو قەشمەری بە قورئان دەکەن، ڕوویان لێ وەرگێڕن، کۆڕو کۆمەڵیان بەجێ بهێڵن، لەگەڵیان دامەنیشن ﴿حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ﴾ تاوەکوو دەچنە سەر باس‌و خواسێکی ترو لەبارەی شتێکی ترەوە ئاخاوتن ئەنجام دەدەن.. شیاوی باسە هەر کەسێکیش ئایەتەکانی قورئان بەشێوەی ناڕاستو بەتاڵ تەئویل بکا، مانایەکێ بەسەر وشەو ڕستەکانی‌دا دابڕێ کە هەڵی ناگرن نابێ گوێی لێ بگیرێ‌و لەگەڵی دانیشن، پێویستە کۆڕو مەجلیسەکەی بەجێ بهێڵدرێ، مەگەر کابرا توانای بەرپەرچدانەوەو دەمکوت کردنی ئەوانەی هەبێ، ئەو کاتە کارەکەی دەبێتە جیهادو کۆشش کردن لەڕێگای خودادا!

﴿وَإِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ﴾ ئەی خاوەن بڕوا! ئەگەر وا ڕێکەوت شەیتان ئەوەی لەبیر بردیتەوە کە دانیشتن لەگەڵ ئەو جنێودەرو گاڵتە بازانە قەدەغەیەو دانیشتی‌و کەوتیتە قسە کردن‌و گوێ گرتن لەگەڵیاندا پاشان بیرت کەوتەوە کە دانیشتن لەگەڵیاندا یاساغە، ئەوە ﴿فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ دوایی بیرت کەوتەوە دامەنیشە لەگەڵ ئەو تاقم‌و کۆمەڵە ستەمکارە کە ستەم لە خۆیان دەکەن بەوەی گاڵتە بە قورئان‌و پەیامەکەت دەکەن‌و بەدرۆت دەخەنەوە! لێرەدا خطابەکە بۆ پێغەمبەرو هەموو موسوڵمانێکە، دەشگونجێ پێغەمبەر ﷺ بەبێ وەسوەسەی شەیتان شتی لەیاد بچێ ئەوەتا قورئان لە شوێنێکی تردا ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە ڕێدەکەوێ پێغەمبەر ﷺ شتی لەبیر دەچێتەوە وەکوو دەفەرموێ: ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ﴾الكهف/٢٤. تەنانەت حەزرەتی ئادەم کە خودا خواردنی داری گەنمی لێ قەدەغە کرد لەبیری چۆوەو لە دارەکەی خوارد! وەکوو

دەفەرموێ: ﴿فَنَسِيَ فَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً﴾طه/١١٥. حەزرەتی موساش فەرمانی خوای لەبیر چووەوە دوایی کە بیری کەوتەوە دەستی کردە پاڕانەوەو ﴿قَالَ لاَ تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ﴾الکهف/٣٣ لە ژیاننامەو سیرەتی پێغەمبەر ﷺ چەسپاوە کتێبەکانی حەدیث (صحاح السنة)تێیاندا تۆمار کراوە، کە پێغەمبەر ﷺ لەنوێژدا سەهوو نیسیانی بەسەردا هاتووە، دوایی پاساوی بەوە داوەتەوەو فەرموویەتی: (إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَنْسَى مَا تَنْسَوْنَ، فإذا نسيتُ فَذكِّرُونِي).

بەلام لە بواری ڕاگەیاندنی سروشو نیگادا، لەگەیاندنی ئاییندا هەموو پێغەمبەران دوورن لە هەڵەو لەبیرچوونەوە، هەر شتێک خودا فەرمانی پێ کردبن بەگەیاندنی لە حەلالو لە حەرام هیچیان لەبیر نەچووەو هەموویان بەڕێکو پێکی گەیاندووە، تەنانەت کە سرووش بۆ پێغەمبەر ﷺ دەهاتو قورئانی بۆ دەخوێنرایەوە، پێغەمبەر ﷺ خێرا خێرا لەبەر خۆیەوە دەیخوێندەوە، بۆ ئەوەی لەیادی نەچێو زوو لەبەری بکا، ئەوە بوو: پەروەردگار پێی ڕاگەیاند کە پەلە نەکا، لەسەر خودایە کە قورئانی لەدڵدا کۆ بکاتەوەو بیچەسپێنێ، وەکوو دەفەرموێ: ﴿لاَتُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ، إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ، فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ، ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾القيامة/١٦-١٩.

لەبیر بردنەوەی شەیتانی نەفرین لێکراو بۆ بڕێ کارو کردەوە لەسەر دڵی بەندە ڕاستاڵەکانی خودا ناچێتە خانەی هەبوونی دەسەلاتو توانا بەسەریاندا، واتە: ئەگەر شەیتان شتێکی لەبیر پێغەمبەر ﷺ یان لەبیر موسوڵمانێک بردەوە، ئەوە ناگەیەنێ کە شەیتان تەصەروفو دەسەلاتی بەسەریاندا هەیە، کەوابێ لەگەڵ ئایەتی ﴿إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ، إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ﴾النحل/٩٩-١٠٠. دژایەتی پەیدا نابێ، واتە: لەبیر چوونەوەی شتێکی باش کە وەپاڵ شەیتان دەدرێو دەڵێن: شەیتان لەبیری بردەوە، لەم ڕووەوە کە گوایە بە وەسوەسەی ئەو ڕوو دەدا بە سوڵتانو دەسەلاتی شەیتان

ئاژمێردرێ بەسەر ئادەمیزادداو ناچێتە خانەی ئەو رێ لێ هەون کردنو گومڕایی کردنەی کە ئایەتی سورەتی (النمل)و ئایەتی تریش کە لەبەندە موخلیصەکانی خودایان بەدوور گرتووە! نەفیان لێ کردووە!؟

بەکورتی ئایەتەکە ئەوە دەچەسپێنێ کە لەبیر چوونەوەی شت لەلایەن موسوڵمانەوە بەهۆی وەسوەسەی شەیتانەوە، ئەوە ناگەیەنێ: کە شەیتان باڵادەستە بەسەریاندا، بەگوێرەی ئایەتەکانی قورئان باڵادەستی شەیتان تەنها بۆ موشریکو کافرە، نەک بۆ موسوڵمان.

﴿وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ چ تاوانێک لەسەر ئەوانە نیە کە خۆ دەپارێزن لە دانیشتن لەگەڵ گاڵتەبازو جنێودەرانو موحاسەبە ناکرێن، ئەمانە کە خۆیان بپارێزن لە کۆبوونەوە لەگەڵ ئەوانەی کە قەشمەری بە قورئانو پەیامی پێغەمبەر ﷺ دەکەن، سزاو تۆڵەی قەشمەری کەرانیان لەسەر نیە، ئەوان کە خۆیان لە تێکەڵ بوونو دانیشتن لەگەڵ گاڵتەکەراندا بپارێزنو لێیان دوورەپەرێز بن، فەرمانی خودایان بەجێ هێناوە ﴿وَلَكِنْ ذِكْرَى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ بەڵکو هەر ئەوەندەیان لەسەرە کە ئامۆژگارییان بکەنو خودایان بیر بخەنەوە، بەڵکو لەخودا بترسنو واز لە جنێودانو گاڵتەکردن بێنن.. موجاهید دەڵێ: واتە: فەرمانمان پێ کردوون کە روویان لێ وەرگێڕن، لێیان دوورەپەرێز بن، بۆ ئەوەی یادی پەروەردگار بکەن پەندو ئامۆژگاری وەربگرن بەڵکوو خۆ بپارێزن لە گاڵتە کردن بە ئایەتەکانی ئێمەو خەریکی یادی خودا بن.

زەمەخشەری دەڵێ: واتە: پێویستە لەسەر ئەوانەی کە لەگەڵیان دادەنیشن کە گوێیان لێ بوو: موشریکەکان جنێو دەدەنو گاڵتە بە قورئانو پێغەمبەر ﷺ دەکەن ئامۆژگارییان بکەنو ناڕەزایی خۆیان دەرببڕن کۆڕەکەیان بەجێ بهێڵن، بەڵکو حەیا بیانگرێو واز لە جنێوو گاڵتە کردن بێنن.

جارێکی تر پەروەردگار فەرمانی بە پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی کرد: کە خۆیان لە گاڵتەکەران بپارێزنو لێیان دوور بکەونەوەو فەرمووی: ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِباً وَلَهْواً﴾ ئەی پێغەمبەر ! هەروەها ئەوانەی شوێن پێغەمبەر

ﷺ کەوتوون! پشت هەڵکەنو ڕوو وەرگێڕن دوورەپەرێزبن لەو موشریکانەی کە ئایینی خۆیان کردووە بە گاڵتەبازاڕ؛ قەشمەری بە ئایینی خۆیان دەکەن بەوەی کە پتپەرستی دەکەن، بۆ خۆیان بتەکە دروست دەکەنو دەیخۆن[1] تەمەنی خۆیان لە شتێکدا بەسەر دەبەن کەسوودی لێ نابینن. ئەمە گاڵتەو خۆ خەریک کردنی بێ سوودە، خۆیان هەڵەوگیر کردووە؛ ڕوو ناکەنە ئیشو کاری باش، ئەمەش ئەوپەڕی لەهوو خۆ خلافاندنە!

﴿وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ خۆشی ژیانی دونیای بێبایەخ بای تێکردوونو لەخۆیان بایی بوون، ژیانی قیامەتو خۆشی دوارۆژیان فەرامۆش کردووە، ژیانی دونیایان بەسەر ژیانی قیامەتدا هەڵبژاردووە، خەریکی لەززەتو خۆشی دونیای بێ بایەخن! لەجیاتی ئەوەی لە ئایەتی قورئان ورد ببنەوەو تێی بفکرنو لێی تێبگەنو پابەندی فەرمانو نەهیەکانی بن، گاڵتە بەئایەتەکانی دەکەنو جنێو بە پێغەمبەر ﷺو هاوەڵانی دەدەنو سوکایەتیان پێ دەکەنو کردوویانن بە هۆکاری پێکەنینو ڕابواردنو کۆڕو کۆمەڵیان پێ گەرم دەکەن!

نموونەی ئەم ئایەتە ئایەتێکی ترە کە دەفەرموێ: ﴿ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا، وَيُلْهِهِمُ الأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾الحجر/٣. جا کە ئەوە هەڵوێستی کافرانە، ئەوە بیرو باوەڕیانە، ئەوە کردارو ڕەفتاریانە، ئەتۆ لە ئیشی خۆت: کە ڕاگەیاندنە درێغی مەکە، ئەرکی سەرشانی خۆت جێبەجێ بکە.. ﴿وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ﴾ تۆ بە ئایەتەکانی قورئان ئامۆژگاری خەڵک بکە، خودایان بخەرەوە یاد لە سزاو تۆڵەی بێ ئامانی بیانترسێنە، تا لەخێرو خۆشیو بەختەوەری دانەبڕێنو لە ئاکاما بەهۆی کردەوەی دونیایان لەدۆزەخدا گیر نەخۆنو نەبنە سوتماکی ئاگری بێ ئامان، تا تەسلیم بە هیلاکەت نەبنو نەبنە بارمتەی کردەوەکانی ژیانی دونیایانو بەدبەختیو چارەڕەشی بۆ هەتا هەتایە لە ئامێزیان نەگرێ: وەلحاڵ ئەو جۆرە کەسانە؛ ئەو نەفسە پیسانە ﴿لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيٌّ وَلاَ شَفِيعٌ﴾ جگە لە خودا خزمو دۆستێکیان نیە؛ کە شەفاعەتیان بۆ بکا لە تەنگانە رزگاریان بکا، یارمەتیدەرو پشتیوانێکیان نیە کۆمەکیان پێ بکا، ئەوانە ستەمکارن ستەمیان لە خۆیان کردووە، کەسێکیش بۆ خۆی ستەم لەخۆی بکا، بەدەستی

خۆی خۆی چارەڕەش بکا، خودا شەفاعەتی کەسی بۆ قبوڵ ناکا، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ﴾الغافر/١٨، یا دەفەرموێ: ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾البقرة/١٥٤. جا وەکوو شەفاعەتیان بۆ ناکرێ یان ئەگەر بۆشیان بکرێ کەڵک ناگرێ؛ جگە لە کردەوەی چاکو رەحمی خودا فیدیەو بەرتیلو بەدەڵیش هیچ سوودێکی نیە، ﴿وإن تعدل كل العدل لايؤخذ منها﴾ ئەگەر ئەو بەقسە هەر شتێک ببەخشێ لێی وەرناگیرێ، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا، وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ﴾البقرة/١٢٣. پەروەردگار بەم یاسا تۆکمەیە مەبدەئێکی سەرەکیو نەریتی سەردەمی نەزانی هەڵوەشاندنەوە، کە پێیان وابوو: بتەکانیان لە دوا رۆژدا شەفاعەتیان بۆ دەکەنو لە سزای خودا رزگاریان دەبێ، وەکوو چۆن لە دونیادا بەهۆی بەرتیلو واسیتەو تکا کردن، بڕێ جار تاوانبار لە سزای پێویست رزگاری دەبێ! لەهەمان کاتدا بنەمایەکی سەرەکی دەچەسپێنێ؛ ئەویش ئەوەیە لە قیامەتدا رزگار بوونو رەزامەندیی خودا بە هیچ شتێک دەستەبەر نابێ مەگەر بە کردەوەی چاکو بڕوای پتەوو تۆکمەی وا کە دڵو دەروون پاک بکاتەوە!

بەڵام کەسێ نەفسی خۆی نزم بکاتەوە، کارو کردەوەی بیخاتە گێژاوی تاوانو گوناهەوە، ئایینی خودا بکاتە گاڵتە بازاڕو هۆی رابواردنو گەرم کردنی کۆڕو مەجلیس، بە ژیانی جیهانی بێ بەقا لەخۆی بایی بێ، ئەوە رۆژی قیامەت شەفاعەتی بۆ ناکرێو ئەگەر بۆشی بکرێ بێ سوودەو کەڵکی نیە؛ تەنانەت ئەگەر بیەوێ بەرتیلو فیدیەش بدەن لێیان وەرناگیرێ!

ئەمجارە ئەوە رادەگەیەنێ کە ئەم گومڕابوونو چارەڕەشیو بەندبوونەیان لە دۆزەخدا بەهۆی کردەوەی ناپەسەندی خۆیانەوە دەفەرموێ: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا﴾ ئەوانەی کە ئایینیان کردووە بە گاڵتەبازاڕو بە ژیانی دونیای بێ بایەخ لە خۆیان بایی بوون، ئەوانە بۆخۆیان پاداشتی باشیان

لەخۆیان یاساغ کردو خۆیان سپارد بە سزاو بەهەشتی ڕازاوەو فراوانیان لێ قەدەغە کرا، ئەوانە بەهۆی ئەنجامدانی کردەوەی خراپو ناپەسەند تووشی ئەو چارەڕەشی‌یە بوون! ئەوانە لە پاداشتی ئەو خۆ گومڕایی کردنە ئەو خۆ کردنەیان بە بارمتە لە دۆزەخدا ﴿لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ﴾ ئاوی کوڵاتووی تام ناخۆشیان دەدرێتێ بۆ خواردنەوە، ئاوی گەرمو ناسازو بۆن ناخۆشیان دەرخوارد دەدرێ: کە ناوسکیان دادەوەشێنێ، ڕیخۆڵەکانیان لەتلەت دەکا! ﴿وَعَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ هەروەها سزای بە ئێشیان دەدرێ، بە ئاگری سووتێنەر کە بە جەستەی ئەوان هەڵدەگیرسێندرێ، ئەم سزاو ئازارانەیان ﴿بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾ بەهۆی ئەو کوفرو بێ دینیەی کە بەدرێژایی تەمەنیان لەسەری بەردەوام بوون، بەجۆرێک سووربوون لەسەر کوفرو بێ دینی بەتەواوی لە ڕێبازی سەرفرازیو کامەرانی لایانداوە، واتە: قوڵبوونەوەیان لە کوفرو گومڕاییدا گەیشتۆتە پلەو ئەندازەیەک کە ئامادەباشی ئەوەیان تێدا نیە کە ڕوو بکەنە ڕێگەی هەقو ڕاست!!

ئەمەش پەندو ئامۆژگارییە بۆ کەسانێک کە لە قورئان تێدەگەن، هەر بەوەندە کە بەتەسکەرە موسوڵمانن لەخۆیان بایی نابن، گەیشتوونە ئەو قەناعەتە کە موسوڵمانی ڕاست ئەو کەسەیە قورئان بکاتە پێشەوای خۆیو فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ بکاتە بەرنامەو ڕێبازی ژیانی خۆی، بەخەیاڵی سەوزو زەرەخەون لەخۆی بایی نەبێو بەهیوای شەفاعەتو تکای تکاکاران پاڵی لێ نەداتەوە..

بەهرەو سەروەریی ئیمان بەخوداو ریسوایی هاوەڵدانان بۆ خودا

قُلْ أَنَدْعُواْ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰٓ أَعْقَابِنَا
بَعْدَ إِذْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ كَٱلَّذِى ٱسْتَهْوَتْهُ ٱلشَّيَٰطِينُ فِى ٱلْأَرْضِ حَيْرَانَ
لَهُۥٓ أَصْحَٰبٌ يَدْعُونَهُۥٓ إِلَى ٱلْهُدَى ٱئْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۖ
وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ
ٱلَّذِىٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ ۖ
وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ ٱلْحَقُّ ۚ وَلَهُ ٱلْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ ۚ
عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

ئیمامی (السدی) دەڵێ: موشریکەکان بە موسوڵمانەکانیان گوت: ئێوە واز لە ئایینی (محمد) بهێنن‌و شوێن ڕێبازی ئێمە بکەون! ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردە خوارێ‌و فەرمووی: ﴿**قُلْ أَنَدْعُوا مِنْ دونِ اللهِ مَالاَ يَنْفَعُنَا وَمَالاَ يَضُرُّنَا، وَنُرَدَّ عَلَى أَعْقَابِنَا**﴾ ئەی (محمد) ! پێیان بڵێ: ئایا ئێمە جگە لە خودای باڵادەستو خاوەن نەفعو سوودگەیەنەر، شتێک بپەرستین کە نەتوانای سوود گەیاندنی هەبێ، نە بتوانێ زیانمان پێ بگەیەنێ! ئایا دەتانەوێ بەرەو دواوە بگەڕێینەوە بۆ کوفرو بێ دینی؟! پاش ئەوەی نووری ئیمان بە ئیسلام دڵو دەروونی ڕەوشەن کردووینەوەو ڕزگارمان بوو لە گومڕایی، ئایا گونجاوو پەسەندە ئێمە سەرلەنوێ کافر ببینەوەو ڕێگای بەدبەختی بگرینەوە بەر؟!

بەکورتی: ئەوە شتێکی نەگونجاوو کارێکی نەفامییە، لەبەر ئەم هۆیانە:
١- هەڵگەڕانەوەو ڕوو وەرگێڕانە لە بانگەوازی پەروەردگاری باڵادەستو بەتوانا، ئەو خودایەی کە بیەوێ زیان دوور دەخاتەوە، کە بیەوێ سوود

دەبەخشیٚ رووتیٚکردنە لە بانگەوازی بیٚ دەسەلاتی وا توانای سوودو زیانی نیەو بەکەڵکی خودایەتی نایە.

٢- ئەمە گەڕانەوەیە پاشەو پاش خۆ هەڵداشتنە.

٣- کەسیٚکێ خودای بەبەزەییو بە ڕەحم لە گومڕایی ڕزگاری کردبیٚو خستبیٚتیە سەر ڕیٚگای هیدایەت، کەس ناتوانیٚ گومڕای بکا، وەکوو دەفەرمویٚ: ﴿مَنْ يَهْدِي اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَلَيْسَ اللهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ﴾.

ئەمجار لە شیٚوەیەکی سەرنج ڕاکیٚشدا ویٚنەی هەڵگەڕاوە لە ئایین لە ناشیرین حاڵیٚکدا کە بەخەیاڵی عەرەبەکاندا دەهات، نەخشەکیٚش دەکاو دەفەرمویٚ: ﴿كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الأَرْضِ حَيْرَانَ﴾ واتە: بیٚ ئاگا پاشەو پاش بگەڕیٚنەوە وەکوو ئەو کەسەمان لیٚ بیٚ کە شەیتان لەسەر هەواو ئارەزووی نەفس بە گیٚژو وڕی بردوویەتی بەزەویداو بیٚ عەقڵو نەفام بە بیابانو چۆڵەوانیدا دەسوڕیٚتەوە، نازانیٚ لەکویٚوە بۆ کویٚ دەچیٚ! شەیتان لە زەویدا سەرگەردانی کردووە، وەلحاڵ ئەو سەرلیٚشیٚواوە ﴿لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا﴾ چەند دۆست برادەریٚکی هەیە، لەسەر ڕیٚگای ڕاستو دروست لە دوورەوە بانگی لیٚ دەکەنو دەڵیٚن: وەرە لای ئیٚمە، ڕیٚگای ڕاستت نیشان دەدەین لە گومڕاییو سەر لیٚ شیٚواوی ڕزگار ببی!

پوختەی پەندو مەثەلەکە ئەوەیە: کەسیٚکێ دوای ئیمان هیٚنان لە ئیسلام هەڵگەڕیٚتەوە، وەکوو کەسیٚکێ وایە کە عەشقو شیٚتی وای لیٚ کردبیٚ ڕووی لە چۆڵو بیابان کردبیٚ، حەیرانو سەرلیٚ شیٚواو ملی ڕیٚگای هاتوو نەهاتی گرتبیٚو نەزانیٚ بۆ کویٚ دەچیٚو چی دەکا، لەکاتیٚکدا، هاوەڵانی لەسەر ڕیٚگای ڕاست جیٚ هیٚشتبنو هەمیشە بانگی لیٚ بکەنو پیٚی بڵیٚن: وەرەوە بۆ لای ئیٚمە ولامیان نەداتەوە، چونکە ئەو کوێرانەو نەفامانە ملی لیٚ ناوە چەندیٚکێ بانگی لیٚ بکەن ئەو گویٚی لیٚ نیە، بەقسەیان ناکا، ئەمە مەثەلو پەندی کەسانیٚکە کە شویٚن ڕیٚبازی گومڕایان کەوتوون، بتپەرستی دەکەنو وا دەزانن لەسەر حەقنو هومیٚدیان بەو بتپەرستیی‌یەی خۆیان هەیە، هەتا مردن پەخەیان

دەگرێو جگە لە پەشیمانیو هیلاکەتو چارەڕەشی چی تریان دەست ناکەوێ.

ئەی پێغەمبەر ! بانگەوازی ئەوانە بکە، بۆ سەر ڕێگەی ڕاستو ﴿قُلْ: إِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدَىٰ﴾ پێیان بڵێ: ئەو هیدایەتو ڕەهنومایەی خودا کە لە قورئاندا ناردویەتیە خوارێ ئەوە هیدایەتو شارەزایی کردنی ڕاستەقینەیە، ڕێبازی ئیسلام ڕێبازی حەقو ڕاستە، نەک ئەو ڕێبازەی ئێوەی کافر لەسەری دەڕۆنو پەیڕەوی دەکەنو کوێرانە لاسایی باوکو باپیرانتان دەکەنەوە!

ئەمجار پێیان بڵێ: ﴿وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ فەرمانمان پێ کراوە کە پابەندو گەردن کەچ بین بۆ پەروەردگاری بوونەوەرو ئێمەیش پابەندو گەردنکەچ بووین ﴿وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ﴾ هەروەها فەرمانمان پێ کراوە: بە پەیڕەوی کردنی بەرنامەی ئیسلامو بەجێ هێنانی نوێژو تەقوا کردن؛ بەجێ هێنانی نوێژەکان لەکاتی خۆیانداو بەو شێوەیەی کە خودا فەرمانی بە کردنیان کردووە، نوێژکردنێک کە دڵو دەروون پاک بکاتەوە، ئادەمیزاد لە خراپەو خراپەکاریی بگێڕێتەوە، تەقواش بریتی یە لە خۆپاراستن لە هەر شتێک کە لە ئاکامی سەرپێچی کردنی ئایینی خوداو شەریعەتی پیرۆزی پەیدا دەبێ.

واتە: پێیان بڵێ: ئێمە بەسێ شت فەرمانمان پێ کراوە بە ئیخلاص بۆ خوداو شەریکی بۆ قەرار نەدەین، نوێژەکانمان بە ڕێکو پێکی ئەنجام بدەینو خوداپەرستی بکەینو جگە لەزاتی پاکی کەسی تر بەخودا نەزانین، لە هەموو حاڵێکیشدا تەقوای خودا بکەین بەنهێنیو بە ئاشکرا خۆمان لەو شتانە دوور بگرین کە لێی یاساغ کردووینو سەرپێچی فەرمانەکانی نەکەین. ﴿ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ خودایەکی وەهایە: هەر بۆلای ئەو دەگەڕێندرێنەوە، ڕۆژی قیامەت هەمووتان دەچنە بەر قاپی یەکەی ئەوو، حیسابو کیتابتان لەگەڵ دەکا، لەسەر کردارو گوفتارتان، سزاو پاداشتان دەداتەوە، جا کەواتە ناگونجێو نابێ جگە لەو خودا خاوەن دەسەڵاتە، کەسی تر بە خودا حلێب بکرێ! ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ﴾ پەروەردگار دروست کارو بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوییە، خاوەنو هەڵسوڕێنەری کاروباریانە،

چییان تێدایە دروستکراوی زاتی پەروەردگارن، هەموو شتێکی لە کاتو شوێنی خۆیدا بەدیهێناوەو حیکمەتو دانایی خودا دەگەیەنن! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ، وَمَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ﴾الدخان/٣٨-٣٩. یان دەفەرموێ: ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا﴾آل‌عمران/١٩١. بەڵێ هەموو کارێکی لەسەر بناغەی زانستو تواناو حیکمەتە، بۆ خۆی کەریمی کارسازە، هەر شتێک بیەوێ بیکا دەیکا. ﴿وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ﴾ (وشەی (یوم) کە مەنصوویە یان عەطفە بۆ سەر وشەی (تقوی)ی پێشەوە یان بۆ سەر وشەی (خلق) یان لە پێشەوە فیعلێکی وەکوو (أذکر) مەزندە دەکرێ). خۆ بپارێزن لە سزاو تۆڵەی ئەو رۆژەی کە خودا بە هەر شتێک بفەرموێ ببە دەبێ، هیچ هێزو توانایەک نیە بەرهەڵستی بێو نەهێڵێ مەرامی خۆی بێنێتە جێ!

﴿قَوْلُهُ الْحَقُّ﴾ هەموو فەرمانو وتەی ئەو راستو حەقن، هەر شتێ بیەوێ دروستی بکاو بەدی بێنێ، لە کاتی خۆیداو بە بێ دوا کەوتن چۆنی بوێ ئاوا دێتە دیو، ئاتاجی بەکەس نیەو، رەزامەندی کەسی ناوێ، هەر ویستو ئیرادەی خۆی پەیوەندی بەو شتەوە کرد، فەرمانی تەکوینی ئاراستە کرد، دەست بەجێ بە بێ دوا کەوتن ئەو شتە پەیدا دەبێ!

﴿وَلَهُ الْمُلْكُ﴾ خاوەنیەتی راستی، سەڵتەنەتو دەسەڵاتی تەواو هەر بۆ ئەوە کە خودایەکی بێ هاوەڵو بێ هاوسەرو بێ باوکو دایکو کوڕو کچە، تاکو تەنیاو فەردو صەمەدە، واتە: کە لە جیهاندا بە رواڵەت بە شێوەی مەجازی دەڵێن: ئەوە مڵکی فلانەو ئەمە مڵکی فیسارە لەو دونیا ئەوەش نامێنێ، بەڵکو مڵکایەتی تەواو و هی هەموو شتێک بۆ خودایە، ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾ لەو رۆژەدا کە فوو دەکرێ بە کەڕەنای صووردا جگە لە مڵکایەتی خودا هیچ خاوەنییەک نیە، تەنانەت بێ بڕواکانیش بۆیان دەردەکەوێ کە هەر خودا خاوەنەو کەسی تر خاوەندیەتی نیە.

ئەو خودایە خودایەکە ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ زاناو ئاگادارە بەسەر نهێنیو ئاشکرادا.

عالەمی غەیب: ئەو عالەمەیە کە لە ئێمە نادیار بێ، عالەمی شەهادە ئەو عالەمەیە کە بە چاو ئێمە دەیبینین. ئیبنو عەبباس دەڵێ: غەیب واتە: نهێنی، شەهادە واتە: ئاشکرا ﴿وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ﴾ پەروەردگار دانایە لە بەدیهێنانو دروست کردندا هیچ شتێک دروست ناکا، هیچ یاسایەک دانانێ ئیللا حیکمەتو بەرژەوەندی تێدایە خەبیرو ئاگادارە بەسەر نیەتو مەبەستی ناو دڵو دەروونو هەموو قسەو باسێک!.

کێشەو وتو وێژی حەزرەتی ئیبراهیم لەگەڵ ئازەرداو هۆی وازهێنانی ئیبراهیم لە هاوەڵ دانان بۆ خودا

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً إِنِّيٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِيٓ إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلْأَفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَآ أَكْبَرُ فَلَمَّآ أَفَلَتْ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَآ أَنَا مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

لێرە بەو لاوە یەزدانی مەزن چیرۆکو سەرگوزشتەی حەزرەتی ئیبراهیم لەگەڵ ئازەری باوکیدا دەربارەی بەتاڵیو هیچو پوچی بتپەرستیو بە خودا زانینیانمان بۆ دەگێڕێتەوە، بۆ ئەوەی پێغەمبەری ئیسلام هەڵوێستی ئیبراهیم بکاتە بەڵگە لەسەر عەرەبە موشریکەکان، چونکە هەموو گەلو هۆزێک هەموو نەتەوەو چینو توێژێک دان بە ڕێزداریی، پایەبەرزیی حەزرەتی

ئیبراهیمدا دەنێن، ئیددیعای ئەوە دەکەن کە لە سەر ئایینی ئـەون، جولەکـەو گاور بە ڕێزەوە ناوی دەبەنو ئیعتیراف بە پلەو پایەی دەکەن، جا کە ئیبراهیم ئاوا بەرەنگاری گەلو نەتەوەکەی ببێتەوەو بەو جۆرە موناقەشەیان لەگەڵ بکـا دەربارەی بتپەرستی؛ جار لە دوای جـار بـە بەڵگـە بۆڕیـان بـدا! ئـەوە ئـەرکی سەرشانی عەرەبەکانە کە خۆیـان بـە نـەوەو وەچـەی ئـەو دەزانـن هەسـت بـە هەڵەی خۆیـان بکـەنو واز لـە بتپەرسـتی بهێنـن!! دەی بـا گوێچکـەمان شل بکەین بۆ ئەو بەرەنگاری بوونەوەو موناقەشەیەی ئیبراهیم لەگەڵ گەلەکـەیدا کە قورئان تۆماری کردووەو دەفەرموێ: ﴿وإِذْ قَالَ إبراهيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِـذُ أَصْنَامًا آلِهَـةً؟﴾ ئـەی موحەممـەد! یـادی ئـەوە بکـەرەوە، ئـەو چیرۆکـە بـۆ گەلەکەت بگێڕەوە کە ئیبراهیم بە ئازەری[٧] باوکی گوت: سەرزەنشـتی کـردو، ڕەخنەی لێ گرت: لـە شێوەیەکی نـارەزایی دەربڕیـندا وتـی: ئایـا تـۆ بـە چ عەقڵێک چەند بتێک دەکەیە خوداو دەیان پەرستی؟! جگە لە خودا طاعـەتو بەندایەتی بۆ ئەوان دەکەی؟! لە کاتێکدا خودای حەقو راسـت (اﷲ)یـە ئـەو کەسەیە کە بەدیهێنەری تۆو ئەوانیشە، هەر ئەو شـیاوی پەرستنو بەندایـەتی بۆ کردنە، کەسی تر مافی ئـەوەی نیەبـە خـودا حلێـب بکـرێو بەندایـەتی بـۆ ئەنجام بدرێ!!.

﴿إِنِّي أَرَاكَ وَ قَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ بێگومان، من خـۆتو گەلەکـەت دەبینم لە گومڕایی ئاشکرادان، خۆتو ئەوانـەی وەک تـۆ بتپەرستی دەکـەن، ئەم هەیکەلـە داتاشـراوو دروسـتکراوانە بـە خـودا دەزانـنو بەندایـەتییان بـۆ دەکەن، سەرلێشێواوو نەفامن سەریان لێ تێک چـووە، ڕێبـازی ڕاسـتو حـەق نادۆزنەوە، لە زەلکاوی نەفامیو نەزانیدا کوێرانە دێنو دەچن، هەڵسوکەوتو بیروباوەڕتان بێ بناغەوپووچو بەتاڵە، هەموو خاوەن هۆشو فامێک هەست بە سەرلێشێواوی ئێوە دەکا، چونکە زۆر ئاشکراو نمایانە! دەی کـێ لـەو کەسـە گومڕاترە چ گومڕایییەک لەوە ئاشکراترە پەیکەرێک بپەرستێ کە لەدار، یان

---

[٧] لە بارەی زێدو بنەچەی حەزرەتی ئیـبراهیم و ئـەو سـەردەمو ڕۆژگـارە تێیـدا ژیـاوە سـەیری تەفسیری مەنار ج٧/٥٣٤-٥٤٠ دەکرێ.

بەرد، یان لە مەعدەنێک دروست کرابێ؟ بێ‌ی بە دەستی خۆت پەیکەرێک داتاشی، ئەمجار پلەو پایەی خودایەتی بدەیتێ‌و بیپەرستی‌و بە پیرۆزی بزانی!! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ﴾الصافات/٩٥-٩٦؟؟ بە راستی جێگای سەرسوڕمانە ئادەمیزادێکی خاوەن هەستو هۆش‌و ئاوەزو بیرو ئەندێشە دارو بەردێکی بێ گیان لە خۆی بە پیرۆزتر بزانێ‌و بیگەیەنێتە پلەی خودایەتی‌و بیپەرستێ؟ دەی ئێوە چۆن ئەو بتانە دەکەنە خودای خۆتان؟ خۆ ئێوە لەوان بەرزترن‌و رێزدارترن، ئێوە عەقڵ‌و هۆشتان هەیە، بتەکان بێ گیان‌و بێ هەستن، ناتوانن مێش‌ومێشوولە لە خۆیان دوور بخەنەوە، دەی چۆن ئێوە دەیان کەن بە خوداو دەیانپەرستن‌و هیوای ئەوەتان پێیانە پارێزگاریتان بکەن، سوودتان پێ ببەخشن‌و زیانتان لێ دوور بخەنەوە؟! من بێزارم‌و دوورم لەو بت پەرستی‌یەو ئێوە لە ئەوپەڕی ناپەسەندی‌و نەفامی‌دا دەبینم، رێگاتان لێ تێکچووەو سەرلێ‌شێواوو چارەڕەش‌و بەدبەختن، سەرەنجام‌و ئاکامتان چارەڕەشی‌و بەدبەختی ناو دۆزەخەو من لە ئێستاوە لێتان بێبەریم!!

جا وەکوو ئاوا گومڕایی‌و سەرلێشێواوی باوکی‌و گەلەکەیمان پێشان ئیبراهیمدا، پێمان زاناند: کە ئازەرو گەلەکەی لە چ گومڕایی‌و بتپەرستی‌و نەفامی‌یەکدان؛ ئەمجار زیاتر دڵی ئیبراهیممان رەوشەن کردەوە، هەستەکانیمان فراوان کرد، بە شێوەیەکی روون‌و ئاشکراتر، دەسەلاتو توانای خودایەتی خۆمانمان پیشاندا: ﴿وَكَذَٰلِكَ نُرِي إبراهيمَ ملكوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ واتە: هەر بەو جۆرە، جار دوا جار گەورەیی‌و فراوانی‌و رێکو پێکی بوونەوەرمان پیشانی ئیبراهیمدا، وامان لێ کرد بە هەستی روون‌و تێفکرینی وردو بیری بەرفراوانەوە سەیری مەلەکوتی ئاسمانەکان‌و زەوی بکا، لە ئەستێرەو رۆژو مانگ سەرنج بدا، لە جۆگەو چۆم‌و دەریاو کێوو دەشتو بیابان رامێنێ، خودایەتی خودایان تێدا بدۆزێتەوە، بە دیهێنەری بە راستی بناسێ‌و بەندایەتی خۆی بۆ رابگەیەنێ‌و ببێتە ئەو پێغەمبەرە ئولولعەزمەی کە نموونەی پیاوچاکان‌و خودا پەرستانە، ئەو پێغەمبەرەی بە دووربینی خودایی، بە هەستی پاکی، بە دڵی رەوشەن‌و دەروونی بێ‌خەوشی بوونەوەری

بینی، بەسەر وردیاتو شاراوەی ئاسمانو زەویدا ئاگادار بوو، بۆ ئـەوەی لـەم رێگەوە بەڵگە لەسەر تاکو تەنیاییو باڵادەستی خودا بهێنێتەوە! مـەلەکووتی بەرزاییو زەویمان پیشاندا، گەلێ شتمان پێ ناساند، دەروونیمان گوشاد کرد، تێفکرینیمان راست ئامێز کرد، بەرچاومان رووناک کرد، شارەزاییمان کرد بـۆ رێبازی بەڵگە هێنانەوەو بۆڕدانی بەرامبـەرو دژ هەڵوێست، کۆمـەکیمان پـێ کرد، بوونەوەرو مەلەکووتمان وەکوو پەڕاوێک خستە بـەردەمو خوێندییـەوەو تێی گەییشت، ﴿وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ﴾ بۆ ئەوەی دڵنیا بێ، قەناعەتی تەواو پەیدا بکا، کە هیـچ کـامێک لـە بـتو ئەسـتێرەو رۆژ ناشـێ بـبن بـە خـودا، ناگونجێ بە خودا بزاندرێن، چونکە هەموویان تازە پەیدا بوون: کاتێک بـووە ئەوانە نەبوون دوایی بـەدی هێـنراون؛ بەدیهێنـەرێک بـەدی هێنـاون، دروسـت کارێک دروستی کردوون، هەڵسوڕێنەرێک هـەڵیان دەهێنـێو ئاوایـان دەکـا، چاودێرو سەرپەرشتیارێک لە هاتوچۆو هەڵسوڕانیاندا جڵەویان دەکێشێ، ئـەو دیاردانە بەڵگەو نیشانەی هـەبوونی خودایـەکی باڵادەسـتو بـە توانـاو زانـاو دانـان، پەروەردگاریـەتی یـەزدان دەچەسـپێنن، بەڵگـەو دەلیلـی بـەهێزن بـۆ بۆڕدانی موشریکە گومڕاو سەرلێشێواوەکان.

یەقینو دڵنیا بوون: جۆرە زانیارییەکی چەسپاوو قەطعی‌یە دوای لاچوونی شوبهەو گومان بە هۆی تێفکرینو رامانەوە پەیدا دەبێ!

ئـەمجار پـەروەردگار بـڕێ لـەو شتانەی کـە پێشـان ئیـبراهیم درا لـە مەلەکووتی ئاسمانو زەوی دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبًا﴾ کاتێک ئیبراهیم شـەوی بەسـەر هـات ئەسـتێرەیەکی گـەورەی پرشـنگداری بینـی، لـە ئەسـتێرەکانی تـر ورشـەدارتر بـوو، روونـاکیو درەوشـانەوەی لـە ئەسـتێرەکانی تـر جـودا بـوو، ئـەویش یـان ئەسـتێرەی (موشتەری) یان (زوهرە) بووە، جا وەکـوو دەڵێـن: بـڕێ لـە گـەلو نەتـەوەی ئیبراهیم ئەستێرە پەرست بوون، ئەستێرەی موشتەری گەورەترینو ناسراوترین خودا درۆزنەیەک بووە کە بڕێ ئەستێرە پەرسـت لـە رۆمـانو یۆنانـە کۆنـەکان دەیانپەرسـتن! گـەلو نەتـەوەی ئیـبراهیمیش لـەو سـەردەمەدا مامۆسـتاو پێشەوای ئەستێرە پەرستان بـوون، ئیـبراهیمیش بەمەبەستی بناغـەدانان بـۆ

موناقەشەو قسە لەگەڵ کردنیانو لە ئاکاما بۆڕدانیان ﴿قَالَ هَذَا رَبِّي﴾ وتی: ئەو ئەستێریە خودای منە، کە دروست کراوی ئادەمیزاد نیەو کەس دەستی پێ ناگاو روناکئو پرشنگداریشە! خۆی خستە پێری ئەوانو بەدڵی ئەوان دەداو، بۆ ئەوەی بیاخاتە هەڵوێستێکەوە کە دوایی بەڵگەی هێنایەوە، یەکسەر بۆڕیان بدا، لە سەرەتاوە وای خستە دڵیانەوە کە لەسەر بیروباوەڕی ئەوانەو ئەو ئەستێرەیەی بە لاوە خودایە، پاشان بە بەڵگەی هەست ئامێزو عەقڵی گەڕایەوە سەریانو بیروباوەڕی چەسپاو لە دڵیاندا هەڵوەشاندەوە وەکوو دەفەرموێ: ﴿فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ﴾ کاتێک ئەو ئەستێرەیە جوولاو ئاوابوو لە پێش چاو ون نەبوو، وتی: من شتی بێ دەوامی زوو لاچوو ئاوابووم ناوێو خۆشم ناوێو نایپەرستم، چونکە کەسێک سروشت پاک بێ شتێکی خۆش ناوێ کە بەرقەرار نەبێو بە نەمانی دڵ ناخۆش ببێ، چ جای بتپەرستی! کە پەرستن ترۆپکی خۆشەویستی‌یە، عەقڵو هۆشی تەواویش ئەوەی چەسپاندووەو دەیچەسپێنێ، کە پەرستن شیاوی خودایەکی حازرو نزیکئو بیسەرو بیناو چاودێرە، کە هەمیشە لە هیچ شتێک بێ ئاگا نابێ، لە هەموو شتێک دا نیشانەکانی هەبوونی دیاربن، لە هەموو شتێکدا بەڵگەی تاکئو تەنهایی خودا بدرەوشێتەوەو رەنگ بداتەوە، بەڵام هەرگیز بە چاوی ئاسایی نەبیندرێ چونکە ئەو شتانەی دەبیندرێن دروست کراوو هاووێنەیان هەیە، خوداش لە هیچ شتێک ناچێ، لە هەموو شتێکدا شاردراوەتەوە، لە هەموو شتێکدا شوێنەواری دیارە، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿لَّا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ بە کورتیو پوختی حەزرەتی ئیبراهیم ئاماژە دەکا بۆ نەزانیو نەفامی گەلو نەتەوەکەی کە ئەستێرەیان دەپەرست، لەم رووەوە کە شتێکیان دەپەرست ئاوابوونو گۆڕانو نەمانی بە سەردا دەهات، هیچ ئاگاداریو هەستو شعورێکیان نەبوو بەرامبەر بەوانەی بەندایەتییان بۆ دەکردن وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنكَ شَيْئًا﴾مریم/٤٢.

ئەمجار لە شەوێکی تـرداو بـۆ هـەمان مەبەستو بەهـەمان هەڵوێستی نەگۆڕی خۆیەوە سەیری مەلەکووتی ئاسمانی کرد ﴿فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَذَا رَبِّي﴾ کاتێ بینی لە ئاسۆوە مانگ هەڵاتو بە روناکی خۆی سەر زەوی رەوشەن کردەوە، وتی: ئەوە پەروەردگاری منـە، ئەمـەیان ورشەو روناکایی زۆرترە جا ﴿فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ: لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ﴾ کە ئەمیش وەکوو ئەستێرەکە ئاوابوو ئیبراهیم بە دەنگی بەرز بـۆ ئـەوەی گەلەکـەی گوێیـان لـێ بـێ وتـی: ئەمـەش خـودا نیـە! خـۆ ئەگـەر پەروەردگارم شارەزاییم نەکاو هیدایەتم نەدا بـۆ رێگـای حەقو یەکتاپەرستی ئەمن لە ریزی گومـڕاو سەر لێشێواواندا دەبم؛ ئەوانـەی رێگایـان لـێ گـوم بووە، هیدایەتیان نەدۆزیوەتەوە جگە لە خودا شتی تریان پەرستووە، بەمەش جارێکی تر بە گوێچکەی گەلو نەتەوەکەیدا دایەوە کە ئـەوان لەسەر رێبـازی پووچو بەتاڵن، هەر کەسێک پـێی وابـێ مـانگ شیاوی پەرستنەو بـە خـودا حلێب دەکرێ، ئەوە گومڕایە! لـە هـەمان کـاتدا ئـەوەی پـێ راگـەیاندن کـە زانینی عەقیدەی راستو بێ خەوش پێویستی بە سروشی خودایی هەیە، بۆیـە لە جاری سـێیەمدا ئیـبراهیم بـە ئاشـکرا بەرائـەتو دوورە پـەرێزیی خـۆی لـە شەریک دانان بۆ خـودا راگـەیاند وەکـوو دەفـەرموێ: ﴿فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي﴾ کـاتێ خـۆر لـە ئاسـۆ بەدەرکـەوت روناکـایی بەسـەر زەویدا پەخش کرد، لە ئەستێرەو مـانگ گـەورەترو روناکـترو بەسوودتربوو؛ وتی: ئەمە خودای منە ﴿هَذَا أَكْبَرُ﴾ ئەمـە گـەورەترین ئەستێرەیە کـە بـە ئاسمانەوە ئێمە دەیبینین، نوورو روناکـایی لـە هـەموان زۆرتـرو بـەهێزترە، شیاوترە بۆ ئەوەی بە خودای خۆمی حلێب بکەم ﴿فَلَمَّا أَفَلَتْ﴾ کـە ئـەویش وەکوو ئەستێرەو مانگ ئاوا بوو، ئیـتر حـەزرەتی ئیـبراهیم داشـی سواربوو؛ کاتی ئەوەی بۆ رەخسا کە بیروبڕوای خۆی بۆ قەومەکەی ئاشکرا بکـاو خـۆی لە موشریکەکان دوورە پەرێز بگرێ ﴿قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ﴾ وتـی ئـەی گـەلو نەتەوەکـەم! دڵنیـابن مـن دوورە پـەرێزم لـە بت پەرسـتیو ئەستێرەو مانگو خۆر پەرستن، هیچیان بە خودا نازانمو نایانکەمـە گـەورەو

خۆشەویستو پەرستراوی خۆم ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ئەمن لە کاتی پاڕانەوەو نزاکردندا لە نوێژو خودا پەرستیدا، روو دەکەمە ئەو خودا کردگارەی کە ئاسمانەکانو زەوی بەدی هێناون، روی خۆم وەردەگێڕم لە گومڕاییو روو لە حەق دەکەم، بە لێبڕاویو راستالانە ئایینی راست پەیڕەو دەکەم، ئایینێک بریتی بێت لە یەکتاپەرستی، بێبەریم لە کۆمەڵی موشریکەکان؛ ئەوانەی لەگەڵ خودادا خودای تر دەپەرستن. بەڵکو من بەدیهێنەری ئەستێرەو مانگو خۆرو ئاسمانەکانو زەوی دەپەرستم؛ ئەو کەسەی هەڵیان دەسوڕێنێو دەیانهێنێو دەیانبا، ئەو خودایەی بەدیهێنەری هەموو شتێکە، خاوەنو خودای هەموو شتێکە، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثاً، وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ، أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾الاعراف/٥٤.

ئەوەی لە ئایەتەکانی رابوردوو وەردەگیرێ ئەوەیە کە نەتەوەی ئیبراهیم بتەکانیان بە خودا دەزانین، پێیان وابوو: شیاوی پەرستنن! ئەستێرەو مانگو خۆریشیان بە ئیلاهـو ئەرباب دەزانین، واتە: پێیان وابوو: ئەوانە گەورەو خاوەنو هەڵسوڕێنەرو رۆڵگێڕن لە بوونەوەردا، حەزرەتی ئیبراهیم ئەوەی بۆ روون کردنەوە کە ئولوهییەتو ربوبیەت هەردووکیان تایبەتن بە خودای کردگارەوەو جگە لە خودای مەزن، بوونەوەر ئیلاهو رەببی تری نین!.

بە کورتیو پوختی حەزرەتی ئیبراهیم کەوتە قسە لەگەڵیانو بە هێدیو لەسەرەخۆ خۆی بۆ دوژمنو بەرامبەرەکەی شل کردو لەگەڵیاندا رۆیی، تا گەییشتە مەبەستو ئەمجار لێیان وەدەست هاتو بۆڕی دان..!

بنەمای داهێنانی پەرستنیغەیری خودا لە بەردودارو ئەستێرەو مانگو خۆر دوو شتە:

ا- بڕێ نەفامو عەقڵ سووک بڕێ دیاردەی دەسەڵاتی خودایان لە هەندێ شتدا بە دی کردووە، ئیتر پێیان وابووە ئەو دیاردە هی زاتی ئەو شتە خۆیەتیو پابەندی سونەنو یاسای یەزدانی نیە، ئیتر ئەو شتەیان بە خودا

زانیوەو پەرستویانە!.

ب- بڕێ مەخلوقات ئەو دیاردە تایبەتییانەیان کردنە هۆکار بۆ پەیوەندی کردن-لە بارەی سوودو زیانەوە- بە خودای کردگارەوە، وایان گومان برد، کە پەرستنی ئەو خاوەن دیاردانە هۆکارێکە بۆ رەزامەندیی خوداو ئەو پەرستراوە جۆراو جۆرانە لای خودای مەزن دەبنە شەفاعەتکار بۆیان.

ئەمجار دوایی هاتوون لە شوێنی ئەو مەخلوقاتە پەرستراوانە پەیکەریان داهێنان، بتو صەنەمیان دروست کردن دەستیان کرد بە پەرستنیانو طاعەت بۆکردنیان!.

بێگومان گەلی ئیبراهیم لە بت پەرستیدا ئەوەندە تێگەیشتبوون کە بتو صەنەمەکان هیچ نابینن‌و نابیستن‌و توانای سوود پێگەیاندن‌و زیان لێدانیان نیە، هەر ئەوەندە بوو لاسایی باوکو باپیرانیان دەکردەوەو کوێرانە بتپەرستییان ئەنجام دەدا، بۆیە بتەکانیان بە خودا دەزانین‌و دەیانپەرستن‌و بەس! پێیان وانەبوو کاریگەری‌و رۆڵی بەرچاویان لە بونەوەردا ببێ، لەبەر ئەوە ئەستێرەو مانگو خۆریان بە خوداو رەب دەزانین، پێیان وابوو: ئەوان کاریگەرییان هەیە لە سەر ئادەمیزادو دەوروبەری لە زەویدا، بڕوایان وابوو: خۆر بەخێوکەرو بژێودەری ئادەمیزادە، پێیان وابوو: مانگ کارو باری پاشاکان هەڵدەسوڕێنێ، گیانی ئازایەتی‌و پیاوەتیان پێ دەبەخشێ یارمەتی سوپایان دەداو دوژمنیان تێک دەشکێنێ، هەروەها وایان دەزانی ئەستێرەی موشتەری پاشای خوداکانە، خاوەن خودای دادوەری‌و یاسایە، پارێزەری ئەو دەرگایانەیە لە خەڵکی، بۆ یەکالا کردنەوەی کێشەکانیان تێیدا ئامادە دەبن، ئەستێرەی مەریخیشیان بە خودای نێچیرو دەسەڵاتی جەنگ دەناسی، ئەستێرەی زوهرەشیان بە خودای کەیف خۆشی‌و خۆشبەختی‌و کامەرانی دەزانی، پێیان وابوو ئەستێرەی (نیو) عەطارید خودای عیلم‌و دانابیە.

لێرەدا پێویستە ئەوە بزانین کە هەڵوێستی حەزرەتی ئیبراهیم هەڵوێستێکی لێزانانەو موناقەشەو موجادەلە ئامێز بوو، بە رواڵەت چوویوە پۆشاکی ئادەمیزادێکی بێ باوەڕەوە کە هەڵوێستی دۆزینەوەی خوداو

بەدیهێنەری راستەقینەی بێ، بۆ ئەم مەبەستە لە دیاردەکانی بوونەوەر رامێنیێو وردبێتەوە! ئەگینا لە حەقیقەتو راستیدا حەزرەتی ئیبراهیم کەسێک نەبووە شکو گومان لە چەسپاندنی خودایەتی خوداو ربوبییەتدا هەبێ، ئەوەتا پەروەردگار ئاوا وەسفی ئەو زاتە پیرۆزەمان بۆ دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا إبراهيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ، وَكُنَّا بِهِ عَالِمِين، إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُون﴾الأنبياء/٥١-٥٠. یان دەفەرموێ: ﴿إِنَّ إبراهيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتاً لِلَّهِ وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ، إجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنهُ فِي الآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِين ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أن إتَّبِعْ مِلَّةَ إبراهيمَ حَنِيفاً وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِين﴾النحل/١٢٠-١٢٣. یان دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِنَّنِي هَدَانِي رَبِّي الى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قَيِمًا مِلَّةَ إبراهيمَ حَنِيفاً وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِين﴾الأنعام/١٦٦.

ئیمامی موسلیمو بوخاری لە ئەبو هورەیرەوە فەرموودەیەکیان ریوایەت کردووە؛ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (كل مولود يولد على الفطرة) لە صەحیحی موسلیمدا فەرموودەیەکی تر هەیە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: خودا فەرموویەتی: (إني خلقت عبادي حنفاء) ئایەتێکی تر هەیە دەفەرموێ: ﴿فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ﴾الروم/٣٠. یان دەفەرموێ: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدمَ مِنْ ظُهورِهِمْ ذُرِيَتَهُمْ الستُ بِرَبكِم؟ قالُوا بَلَى﴾الأعراف/١٧٢.

جا ئەگەر ئەمە حاڵو چۆنیەتی باقی ئادەمیزادانی تر بێ، ئەدی دەبێ چۆن ئیبراهیمێک کە بە خەلیلورەحمان ناو دەبرێ قورئان بە (حنیف)و (قانت) ناوی بردووە بە گوێرەی قورئان هەرگیز حەزرەتی ئیبراهیم شەریکی بۆ خودا قەرار نەداوەو پیاوێک نەبووە لە مەقامو پلەو پایەی گوماندا بێو؟ لە ئەستێرە پەرستییەوە بگاتە خودا پەرستی!؟ کەوابێ هیچ شکو گومانی

تیٚدا نیە کە حەزرەتی ئیبراهیم ئەستێرەو مانگو خۆری بە خودا نەزانیون، بەلام کە بە روالەت تیٚیان فکریوەو دانی بە خودایەتییاندا ناوە، ئەوە بۆ بۆڕدانی قەومە موشریکەکەی بووە، ویستوویە بە قسەو بیروباوەڕی خۆیان ڕێگایان لیٚ بگرێو دەمکوتیان بکاو بەسەریاندا زاڵ ببیٚ!

کیٚشەی نیٚوان حەزرەتی ئیبراهیمو گەلەکەی

وَحَآجَّهُۥ قَوۡمُهُۥۚ قَالَ أَتُحَٰٓجُّوٓنِّي فِي ٱللَّهِ وَقَدۡ هَدَىٰنِۚ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشۡرِكُونَ بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَشَآءَ رَبِّي شَيۡـٔٗاۚ وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيۡءٍ عِلۡمًاۚ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيۡفَ أَخَافُ مَآ أَشۡرَكۡتُمۡ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمۡ أَشۡرَكۡتُم بِٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ عَلَيۡكُمۡ سُلۡطَٰنٗاۚ فَأَيُّ ٱلۡفَرِيقَيۡنِ أَحَقُّ بِٱلۡأَمۡنِۖ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٨١﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمۡ يَلۡبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلۡمٍ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلۡأَمۡنُ وَهُم مُّهۡتَدُونَ ﴿٨٢﴾

وَتِلۡكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيۡنَٰهَآ إِبۡرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوۡمِهِۦۚ نَرۡفَعُ دَرَجَٰتٖ مَّن نَّشَآءُۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٞ ﴿٨٣﴾

جا کە حەزرەتی ئیبراهیم لە رووی بەڵگەو موناقەشەوە ڕێگای لیٚ برینەوەو بۆڕی دان، ئەمجار پەنایان بردە بەر بەڵگەی لاوازترو نەفامانەتر ئیتر لەبەر نەفامیو نەزانی یا بە هۆی لاسایی کردنەوەیان بۆ باوکو باپیریان لەبەر ترسی نەمانی پلەوپایەو ملکو سامانی جیهانی دەستیان کرد بە موناقەشەو موجادەلە لەگەڵ حەزرەتی ئیبراهیم دا وەکوو دەفەرمویٚ: ﴿وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ﴾ نەتەوەکەی ئیبراهیم دەستیان کرد بە موجادەلە کردن لەگەڵیدا، لە بەرامبەر بەڵگە بەهیٚزەکانی ئیبراهیمدا بەڵگەی لاوازیان دەهیٚنانەوە!! سەیرە ئەو بە بەڵگەی حاشاهەڵنەگرو بە گویٚرەی ئاستی هۆشو

بیریان تاکئو تەنیای خودای بۆ دەچەسپاندنو پیێی دەسەلماندن کە بەندایەتی کردنو طاعەت هە دەبێ بە تەنیا بۆ خودابێ! ئەوانیش بەڵگەی گومانـاوی لاوازیان دەخستە روو؛ دەیانگوت هەبوونی چەند خودایەکئو بە خودا زانینی ئەستێرەو مانگئو خۆر چ دژایەتی لەگەڵ بڕوا بە خودا نیە، چونکە ئەو خودایانە لای خودا شەفاعەتمان بۆ دەکەن؛ کوێرانە لاسایی باوکئو باپیری خۆیان دەکردەوە، ئیتر ئیبراهیم ئەوەی پێ را گەیاندن کە سوورە لەسەر هەڵوێستی خۆیو ئەو بەڵگە لاوازانەی ئەوان کاری تێ ناکەن ﴿قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللَّهِ؟﴾ ئایا ئێوە دەربارەی خودا کێشەم لەگەڵ دەکەنو دەتانەوێ بیرەباوەڕی پڕوپووچی ئێوە پەسەند بکەمو جگە لە خودا شتی تر بە شیاوی خودایەتی بزانم؟! ئەوەتان بە لاوە سیرە کە من دەڵێم: جگە لە خودا خودای تر نین؟ دەتانەوێ لەو بڕیارە لەو بیروباوەڕە ژێوان ببمەوە؟ ﴿وَقَدْ هَدَانِ﴾ وەلحاڵ ئەو خودایە ڕێگای هیدایەتی نیشانی من داوە، بیروباوەڕی حەقو راستی خستۆتە دڵو دەروونمەوە، من دڵنیام لە راستی بیروباوەڕی خۆمو، دەزانم کە من لەسەر حەقو راستیم! دەی چۆن گوێ بۆ بیروباوەڕی بێ بناغەی ئێوە دەگرم، چۆن خۆم وەکوو ئێوە گومڕا دەکەم؟ چۆن شوێن لاسایی کردنەوەی ئێوە بکەوم؟ ئێوە بە بێ بەڵگە لاسایی باوکئو باپیرانتان دەکەنەوە من چۆن شوێن ئێوە بکەوم؟!

بەڵگە لەسەر بێبناغەییو پڕوپووچی بیروباوەڕی ئێوە ئەوەیە: ئەم خوا درۆزنانەی ئێوە دەیانپەرستن هیچیان پێ ناکرێ! چ کاریگەرییەکیان لە بوونەوەردا نیە دەی چۆن بە خودایان بزانم؟! دڵنیا بن من بە خودایان نازانمو ﴿وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ﴾ ناترسم کە لە عیلمی خودادا هاتنە خوارەوەی بەلاو موصیبەتێک لەو شتانەوە بۆ من بە هۆی هۆکارێکەوە چەسپابێو من تووشی ئەو نارەحەتییە ببم و زیانم وێ بکەوێ! ﴿أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ﴾ ئایا ئێوە دوای ئەو رونکردنەوەو شی کردنەوەیەش تێنافکرنو ورد نابنەوەو بیرناکەنەوە: کە خوداکانتان هیچیان بەدەست نیە؟ نە دەتوانن زیان بگەیەنن نە دەسەلاتی سوود بەخشینیان هەیە!! دەی کەوابێ ئێوە بۆچی بیر ناکەنەوە هەتا بزانن کە

ئەوانە ناتوانن زیان بە من بگەیەنن یان سوودم پێ بگەیەنن، دەسەلاتی بالا بۆ خودا خۆیەتی، جگە لە زاتی پاکی کەسی تر هیچی بە دەست نیە، جا ئەگەر پەروەردگار برێ سوودی بەخشی بە دروستکراوێکی یان دوورخستنەوەو بەرگری کردنی زیانی پێ بەخشی، ئەوە نابێتە هۆی ئەوە: کە ئەو دروستکراوە لە پلەی دروستکراوەوە بەرز بکرێتەوە بۆ پلەو پایەی خودایەتیو پەرستن.

دوای ئەوەی ئیبراهیم رایگەیاند کە لە خودا درۆزنەکانیان ناترسێ، بەڵکو تەنها لە خودا دەترسێ، ئەمجار سەرسوڕمانی خۆی را گەیاند لەوەی کە نەتەوەکەی ئەو لە خوداکانیان دەیترسێننو بۆ خۆشیان لە خودای مەزن ناترسێن، کە حەق وایە لیێ بترسێنو جێی خۆیەتی: فەرمووی: ﴿وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا﴾ چۆن من دەترسم لەو خودا درۆزنانەی ئێوە کردووتانن بە هاوبەشی خوداو پێتان وایە سوودو زیانیان بە دەستە، لەحاڵێکدا ئێوە ناترسن لەوەی هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن، ناترسن لەوەی دروستکراوێک دەکەنە هاوتای خودای زاناو داناو بەدیهێنەر کە هیچ بەڵگەیەک نیە لەسەر بە خودا زانینی ئەو شتانەی ئێوە بە خودایان حسێب دەکەن، عەقڵو هۆشیش ناتوانن هاوەڵ بۆ خودا بە رەوا بزانن، عەقڵی تەواو رێگە نادا بڕیاری ئەوە بدرێ کە خودا هاوەڵی هەبێ لە بوونەوەردا هاوبەشی کارەکانی بکا، بێگومان بەڵگەی عەقڵیو نەقڵی ئەوە دەگەیەنن کە خودا خودایەکی تاکو تەنیاو فەردو صەمەدە، کەوابوو شەریک دانان بۆ خودا کە ئێوە پەیڕەوی دەکەن ئەوە شیاوی ئەوەیەو جێگای ئەوەیە: کە ترسی لێ بکرێ، نەک من بترسم لە بتەکانی ئێوە، من چۆن لە مردووی بێ گیان بترسم، ئێوە لە خودای خاوەن دەسەلاتو توانا ناترسن؟! جا کە ئەمە حەقیقەتو راستی بێ ﴿فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ چ تاقمو گروپێکیان شیاوی ئەوەیەکە لە سزای خودا ئەمین بێ، کۆمەڵی یەکتاپەرستان، یان کۆمەڵی موشریکەکان؟ کام تاقمو کۆمەڵیان لایەقی ئەوەیە: کە لە ناکامی بیروباوەڕی خۆی دڵنیابێ؟! کام دەستەیەیان رێبازی راستی پەیڕەو کردووەو لە سەر حەقە؟ ئایا

ئەو کەسەی بەندایەتی بۆ خودایەک دەکا: کە خاوەنی هەموو شتێکەو سوودو زیانی بە دەستە، لەسەر حەقە؟ یان، ئەو کەسەی شتێک دەپەرستێ کە هیچی بە دەست نیە؟! کام لەو دوو کۆمەڵە شیاوترە بە دڵنیاییو ئاسایش، کۆمەڵی یەکتاپەرست یان کۆمەڵی موشریکو ناڕاست، ئەگەر ئێوە خاوەنی زانستو تێفکرینو شت دەزانن؟؟! بۆیەش لە شوێنی ﴿أَيُّنَا أَحَقُّ بِالأَمْنِ﴾ رستەی ﴿أَيُّ الفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالأَمْنِ﴾ ی هێنا تا ئاماژە بێ کە ئەم بەرامبەریکردنە گشتییەو هەموو یەکتاپەرستێکو موشریکێک لە هەموو کاتو ساتو شوێنێک دەگرێتەوە، نەک هەر تایبەت بێ بەو کۆمەڵەی سەردەمی حەزرەتی ئیبراهیم، هەروەها بۆ ئەوەی راستەوخۆ پانەویان هەڵەیان نەخاتە ئەستۆو تاوەکوو باش گوێی بۆ بگرنو پەنا بۆ رقەبەریی نەبەن!!

ئەمجار پەروەردگار بە شێوەیەکی روونو ئاشکرا کۆمەڵی شیاو بە ئەمنو ئاسایش دیاری دەکاو دەفەرموێ ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ ئەوانەی شیاوی دڵنیاییو ئەمنو ئاسایشن لە دونیاو لە قیامەتدا کە بڕوایان بە هەبوونو تاکو تەنیایی خودا هەیە، بە لێبڕانو دڵسۆزییەوە بەندایەتی خودا دەکەن، هیچ شتێک ناکەن بە هاوبەشو هاوەڵی، بیروباوەڕیان تێکەڵ بە ستەمو تاوانباری ناکەن، بڕوایان بە خودا بڕوایەکی تۆکمەو دامەزراوە، هاوبەشی بۆ دانانێن.

ئیمامی ئەحمەدو بوخاریو موسلیمو تیرمیذی لە عەبدوڵلای کوڕی مەسعودەوە دەگێڕنەوە: دەفەرموێ: کە ئایەتی ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ هاتە خوارێ، هاوەڵان عەرزی پێغەمبەریان کرد وتیان: باشە قوربان کێ هەیە ستەمی لە نەفسی خۆی نەکردبێ؟ واتە: کێ هەیە تاوانی نەکردبێ، ئیتر ئایەتی ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ هاتە خوارێ ئەمە ریوایەتی ئیمامی بوخارییە! ریوایەتی ئیمامی ئەحمەد بەم جۆرەیە: دەڵێ ئایەتی ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ هاتە خوارێ، زۆر لەسەر شانی خەڵکەکە قورس بوو وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! کێمان هەیە ستەم لە خۆی نەکا؟! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی مەبەست ئەوە نیە کە تێی گەیشتوون! ئایا ئێوە وتە

پیرۆزەکەی بەندەی مەردو ڕاستاڵی خوداتان نەبیستووە کە بە کوڕەکەی گوت ﴿يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ، إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾لقمان/١٣. واتە: مەبەست لە (ظلم) لە ئایەتەکەدا هاوبەش دانانە بۆ خودا! ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَا﴾ ئەو بەڵگە بەهێزانەی کە ئیبراهیم (سەلامی خودای لەسەر بێ) هێنانیەوە بۆ گەلەکەی هەر لە ﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ﴾ تا دەگاتە ﴿وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ بەڵگەی ئێمە بوون ﴿آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ﴾ بە ئیبراهیممان بەخشین‌و فێرمان کرد بۆ ئەوەی بیکات بە رابەرو بەڵگە ﴿عَلَى قَوْمِهِ﴾ بەسەر گەلەکەی‌داو قەناعەتیان پێ بکاو واز لە ڕێبازی پووچی خۆیان بهێنن‌و بێنە سەر ڕێگای حەق‌و خوا پەسەند! ﴿نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ﴾ هەر کەسێک لە بەندەکانی خۆمان بمانەوێ بەرزی بکەینەوە، پلەوپایەی بدەینێ دەیدەینێ، لە دونیادا پلەی زانستو دانایی پێ دەبەخشین پلەی ئیمان‌و باوەڕی دەدەینێ، پلەی زانیاری‌و دانایی، پلەی پێغەمبەرایەتی‌و رابەری دەدەین بە کەسانێک پەسەندیان بکەین‌و هەڵبژێراوی خۆمان بن، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ، مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ﴾البقرة/٢٥٣. لە قیامەتیش‌دا پلەو پایەی بەهەشتیان پێ دەبەخشین بە کام‌و مورادی خۆیان دەگەن، مەبەستی ئایەتەکە ئەوەیە: کە پەروەردگار بە بەخشینی بەڵگەی بەهێزو جۆراو جۆر پلەو پایەی حەزرەتی ئیبراهیمی بەرزکردەوە، ﴿إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ﴾ دڵنیا بە خودای تۆ، دانایە لە گوفتارو کرداردا، هەموو وتەیەکی لە شوێنی خۆیەتی‌و هەموو کردەوەیەکی لە کاتی خۆی‌دا ئەنجام دەدا ﴿عَلِيمٌ﴾ زاناو ئاگادارە بە کاروباری دروستکراوانی، دەزانێ کێ شیاوی هیدایەت دانە، شارەزای دەکا، کێ شیاوی گومڕایی‌یە سەری لێ دەشێوێنێ، چونکە کابرا بە ویستی خۆی ڕێگای ناڕاست دەگرێ‌و گومڕایی هەڵدەبژێرێ، خوداش داخوازییەکەی بۆ دێتە جێ! ئەوانە لە زانستی خودادا وا تۆمار کراون کە ڕێبازی گومڕایی دەگرنە بەرو نایەنە سەر ڕێگای هیدایەت وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ، وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى

﴿يَرَوُاْ ٱلعَذَابَ الأَلِيمَ﴾يونس/٢٩٦. پەروەردگار بەگوێرەی دانایی‌و زانیاری خۆی پلەو پایەی ئەو کەسانە بەرز دەکاتەوە کە شیاوی ئەو ڕێز لێنانو پلەو پایەیەن نەک لە گۆترەو هەڕەمەکی، چونکە هەموو کرداروگوفتارێکی خودا پاکو بێ عەیبن، بە هەوانتەو بێ نەخشە نین.

ئەوەی تێبینی دەکرێ ئەوەیە: ناسینی خودا بە شێوەی تەواو بە نیگاو سروش نەبێ پەیدا نابێ، ناسینی پێغەمبەران بۆ خودا زانینێکی زەروریو ئاشکراو نمایانە، روناکاییەکە دەخرێتە دڵیانەوەو دەروونیان رەوشەن دەکاو هەموو بەڵگەیەکی عەقڵیو نەقڵی بەهێزیان فێر دەکاو بەرچاویان رونو ئاشکرا دەبێ، بە جۆرێک بۆ ئەرکی پێغەمبەرایەتی شیاو بن!.

ئیبراهیم باوکی پێغەمبەرانەو هەموویان لەسەر رێبازی ئەون

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾

ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُواْ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ۚ فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُواْ بِهَا بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ ۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ۗ قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار سەرگوزشتەی حەزرەتی ئیبراهیمی بۆ گێراینەوە (سەلامی خودای لێ بێ) کە چۆن بە بەڵگەی بەهێز بەرامبەرەکانی خۆی بۆردانو بەسەریاندا زاڵ بوو، هەبوونی خوداو تاکو تەنیایی پەروەردگاری چەسپاند! ئەمجار جۆرەکانی نیعمەتو ئیحسانی خۆی بەسەر ئیبراهیمدا دەژمێرێ، یەکەمیان ئەوەیە: کە دەفەرموێ: ﴿وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ﴾ دووەمیان ئەوەیە: کە دەفەرموێ: ﴿نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ﴾ سێیەمیان ئەوەیە: کە دەفەرموێ: ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَقَ وَيَعْقُوبَ كُلاًّ هَدَيْنَا﴾ ئیسحاقو یەعقوبمان بە ئیبراهیم بەخشی واتە: پەروەردگار رێزی لە ئیبراهیم گرت (سەلامی خودای لێ بێ) دوای ئەوەی کەوتە ساڵەوەو پیری پێوە دیار بوو، خۆیو خێزانی بە هیوای ئەوە نەبوون تازە منداڵیان ببێ، کەچی فریشتە هاتنە لایو مزگێنی ئەوەیان پێ دا: کە کوڕی دەبێ، فریشتەکان لە کاتی چوونیان بۆ سەر گەلی لوط بۆ لە ناوبردنیان لایاندایە لای حەزرەتی ئیبراهیمو مزگێنی بەخشینی کوڕێکیان پێدا، ناوی ئیسحاق دەبێ، سارا خاتوونی خێزانی سەری سوڕماو بە لایەوە شتێکی نا ئاسایی بوو، وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ، قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ؟ رَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ﴾هود/٧٢-٧٣.

مزگێنی ئەوەشیان پێدا کە ئیسحاق دەکرێتە پێغەمبەریش. هەروەها کوڕو نەوەو وەچەی لێ دەکەونەوە، وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ﴾الصافات/٧١. ئەمەش ئەو پەڕی مزگێنیو دڵخۆشی کردنەو گەورەترین نیعمەتە، لەوەش خۆشتر ئەوە بوو: کە مزگێنی ئەوەیان پێدا کە ئیسحاقیش کوڕی دەبێو ناوی یەعقوبی لێ دەنێ وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ﴾هود/٧١. ئەم کوڕ پێ بەخشینە لە کاتی پیریدا پاداشو موکافەئە بوو بۆ ئیبراهیم (سەلامی خودای لێ بێ) لە پاساوی

ئەوەدا: کە لە نەتەوەکەی گۆشەگیر بوو، وازی لیٚ هیٚناو زیٚدو نیشتمانی بەجیٚ هیٚشتو بەرەو ئەو وڵاتو شویٚنەی خودا فەرمانی کردبوو، کەوتە ریٚ، ئیتر پەروەردگار قەرەبووی دوورە وڵاتیو گۆشەگیریی لە خزمو کەسو کاری بەوە بۆ کردەوە: کە منداڵی صاڵحو خواناسو بەوەفای پیٚ بەخشین، بۆ ئەوەی ببنە فیٚنکایی چاویو بیرۆشی پیٚ بیٚن! وەکوو لە ئایەتیٚکی تردا دەفەرمویٚ: ﴿فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَ مَا يَعْبُدُونَ مِنْ دونِ اللّٰهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ، كُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا﴾مریم/٤٩. لیٚرەشدا فەرمووی: ﴿ووهبنا له إسحاق و يعقوب كلا هدينا﴾ ئیسحاقو یەعقوبمان پیٚ بەخشین، چونکە کوڕی کوڕیش بە کوڕ حلیٚب دەکریٚ، هەردووکیانمان هیدایەت داو شارەزامان کردن، وەکوو چۆن ئیبراهیممان هیدایەت داو پلەو پایەی پیٚغەمبەرایەتیو حیکمەتو زیرەکیو بەهیٚزی بەڵگە هیٚنانەوەمان پیٚ بەخشی! بۆیەش هەر باسی ئیسحاقی کردو باسی ئیسماعیلی نەکرد، چونکە تەنها ئیسحاق بوو وەکوو موعجیزەو بە شیٚوەیەکی سەرسوڕهیٚنەر بە ئیبراهیم بەخشرا، چونکە لەو کاتەدا ئیبراهیم بۆ خۆی پیر بوو بوو، سارە خاتوونی خیٚزانیشی گەیشتبووە حاڵەتی لە سک وەستانەوەو نائومیٚدیو بەخەیاڵیاندا نەدەهات تازە منداڵیان ببیٚ، بەڵام پەروەردگار لە پاداشی بیرو بیروباوەڕی راستیو چاکەکاری لەگەڵ خەڵکداو ریٚکو پیٚکیو موسوڵمانیەتیو ئیخلاصیدا، هەروەها دەرچوونی لە تاقیکردنەوەی سەربڕینی ئیسماعیلی کوڕیدا، کە لە سەردەمی پیریدا فەرمانی پیٚ کرابە سەربڕینی ئیسماعیلو کردنی بە قوربانی، ئەویش یەکسەر بە مەبەستی جیٚبەجیٚکردنی فەرمانی پەروەردگار ئیسماعیلی پاڵ خستو ویستی سەری بڕیٚ، بەڵام یەزدانی میهرەبان قوربانی بۆ ناردو کارەکەی ئیبراهیمی پەسەند کردو ئیسماعیل لە سەربڕین رزگاری بوو. لە پاداشی ئەو جۆرە هەڵویٚستو کارانەیدا خودا لە حاڵەتی پیریدا ئیسحاقی پیٚ بەخشی. هۆیەکی تریش هەیە: بۆ ئەوەی کە هەر باسی ئیسحاقی کردو باسی ئیسماعیلی نەکرد، هۆیەکەش ئەوەیە، لیٚرەدا مەبەست بەم باسکردنە پیٚغەمبەرانی بەنو ئیسرائیلین ئەوانیش هەموویان لە نەوەی ئیسحاقو یەعقووبن! حەزرەتی

ئیسماعیل جگە لە حەزرەتی موحەممەد هیچ پێغەمبەری تری لێ نەکەوتوونەوە.

حەزرەتی ئیبراهیم لە نەوەی حەزرەتی نووحە، جا وەکوو چۆن هیدایەتی ئیبراهیممان دا ﴿وَنُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ﴾ لە پێش ئەودا هیدایەتی نووحماندا کە باپیری بوو، خودا نیعمەتی پێغەمبەرایەتیو دانایی لە کارو گوفتاردا پێ بەخشی: ئەمەش نیعمەتێکی گەورەو مەزنە، پلەو پایەی حەزرەتی ئیبراهیم دەست نیشان دەکا! مەبەست ئەوەیە: کە بنەچەی ئیبراهیم ڕێزدارترینو پاکو خاوێن ترین بنەچەیە، چونکە پەروەردگار کوڕی وەکوو ئیسحاقی پێ بی‌خشی، کوڕەزای وەکوو یەعقووبی دایێ، هەموو پێغەمبەرەکانی نەوەی ئیسرائیل لە وەچەی ئەم دوو پێغەمبەرانەن، ئیبراهیم بۆخۆشی لە پشتی پێغەمبەرانی بەڕێزو پاکو خاوێنی وەکوو نوحو ئیدریسو شیت پەیدا بووە، باوکو باپیرانی پێغەمبەر بوونو کوڕو کوڕەزاو وەچەیان پێغەمبەر بوون، ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ حەزرەتی داوودو سولەیمانو ئەییوبو یونسو موساو هاروون هەموویان لە نەوەو وەچەی حەزرەتی ئیبراهیمن، ئێمە بەو چەشنە پاداشی پیاوچاکان دەدەینەوە پلەوپایەی پێغەمبەرایەتیو حیکمەت زانست دەبەخشین بە وەچەو نەوەکانیان.

هەندێک دەڵێن: ڕاناو لە وشەی (ومن ذريته) دەچێتەوە بۆ حەزرەتی نووح نەک حەزرەتی ئیبراهیم چونکە قاعیدەیەکی نەحوییان هەیە دەڵێ کە ڕاناو دوو مەرجەعی هەبوون، یەکیان دوورو یەکیان نزیک، بۆ نزیکەکەیان بگەڕێتەوە باشترە، هەروەها چونکە لوطو یونس بە وەچەی ئیبراهیم حلێب ناکرێن هەروەها کوڕ بە (ذرية= وەچە) ناژمێردرێ، ناگونجێ بگوترێ ئیسماعیل وەچەی ئیبراهیمە؛ بەلام ئەم قسەی دوایی وەرناگیرێ چونکە زانایانی زمان دەڵێن (ذرية) واتە: نەوە، ئیتر کوڕو کچی خۆی بێ یان لە وان بەرەو خوارتریێ!

بڕێکیش دەڵێن: (ذرية) بۆ بنەچەو نەوە بۆ هەردوکیان بەکار دەهێنرێ بەڵگەشیان ئایەتی: ﴿وَآيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ﴾

ئەمە ئەگەر مەبەست بە (الفلك المشحون) کەشتی‌یەکەی حەزرەتی نوح بێ.

ئەوانەی کە رایان وایە: راناوی (من ذریته) بۆ ئیبراهیم دەچێتەوە نەک نووح؛ بەڵگەیان ئەوەیە: دەڵێن: باسەکە باسی حەزرەتی ئیبراهیمەو باسی نیعمەتەکانی خودایە کە بە ئیبراهیمی بەخشیون، کە باسی (نووح)یشی هێناوە بۆ رێزلێنانی ئیبراهیمە بۆ ئەوەی رای بگەیەنێ کە باپیریشی نووح بووە واتە: وەکوو وەچەو نەوەکانی پێغەمبەر بوون باوکو باپیریشی پێغەمبەر بوون، هەروەها چونکە لە ئایەتێکی تردا پەروەردگار ئەوەی را گەیاندووە کە پەڕاوی ئاسمانیو حیکمەتی داوە بە وەچەو نەوەی نووحو ئیبراهیمو لە کوڕو نەوەکانیاندا زۆر پێغەمبەر پەیدا بوون، وەکوو دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ، فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾الحديد/٢٦. هەروا قورئان ناوی پێغەمبەرەکان تۆمار دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَزَكَرِيَّا وَ يَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ وَإِسْمَاعِيلَ وَ يُونُسَ وَلُوطًا، وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ئەوەی تێبینی دەکرێ قورئان لەم سێ ئایەتەدا چواردە پێغەمبەری تۆمار کردوون بەڵام نەهاتووە بە گوێرەی مێژوو ریزبەندیان بکا، یان بە گوێرەی پلەو پایەو مەناقیب تۆماریان بکا، چونکە قورئان کتێبێکی مێژوویی نیە رووداو تۆمار بکا، هەروەها پەڕاوی پێدا هەڵدانو مەناقیب نیە، بەڵکو کتێبی هیدایەتدانو پەندو ئامۆژگاریو رەهنومایی کردنە.

برێ لە زانایانی تەفسیر دەڵێن: حیکمەتی ئەم شێوە ریز کردنەی قورئان ئەوەیە: پەروەردگار پێغەمبەرەکانی کردوون بە سێ بەش هەر بەشەیانو تایبەتمەندییەکیان هەیەو لە شتێکدا هاوبەشن.

بەشی یەکەم: کە رێزداران حەزرەتی (داوودو سولەیمانو ئەییوبو یوسفو مووساو هاروون)ن، ئەمانە پەروەردگار دەسەڵاتو فەرمانڕەواییو پێغەمبەرایەتیو رابەری پێ بەخشیون، حەزرەتی داوودو سولەیمان وێڕای پێغەمبەرایەتی پاشاو خاوەن دەسەڵاتو خاوەن سامان بوون، حەزرەتی ئەییووب وێڕای پێغەمبەرایەتی فەرمانڕەواو خاوەن سامان بوو، حەزرەتی یوسف سەرباری پێغەمبەرایەتی وەزیرو فەرمانڕەواو پارێزگار بووە، بەڵام ئەم

دوو بەرێزە توشی بەڵاو موصیبەت بوون صەبریان گرت، کەوتنە خۆشیو بەختەوەرییەوە سوپاسگوزاربوون. حەزرەتی موساو هارونیش وێڕای پێغەمبەرایەتی فەرمانڕەوابوون؛ بەڵام نەگەیشتنە پلەی پاشایەتی، هەردوو پێغەمبەرێک لەم بەرێزانە تایبەتمەندییەکیان هەیە، تەرتیب لە نێوان ئەم جووت جووتانەدا ئەوەیە: لە پلەو پایەی دونیاییدا لە پلەو پایەی بەرزەوە بەرەو نزمی دێتە خوارێ؛ لە پلەو پایەی ئایینیدا رەنگە لە نزمییەوە بەرەو بەرزی بڕۆن! داوودو سولەیمان بەختەوەری ژیانی دونیایانو دەسەڵاتو فەرمانڕەواییان زۆرو بەرفراوان بووە، حەزرەتی ئەیوبو یوسف بەو رێژەیە نەیان بووە، حەزرەتی موساو هارون لە (ئەییوبو یوسف)یش کەمتریان بۆ گونجاوە، بەڵام لە رووی ئاینییەوە وا دیارە حەزرەتی موساو هاروون پلەو پایەی پێغەمبەرایەتیو ماندوبوونو بەری ماندووبوونەکەیان زۆرتر سوودبەخش بووە، حەزرەتی ئەییوبو یوسف لەم بارەوە نەگەیشتوونە ئەوانو ئەو پلەو پایەیان بەو جۆرە پێ نەدراوە، بەڵام ئەمان واتە: ئەییوبو یوسف چونکە لەکاتی بەڵاو موصیبەتدا خۆڕاگربوونو لەئاکامی ژیانی کامەرانیو خۆشگوزەرانیدا سوپاسگوزاربوون، لە حەزرەتی داوودو سولەیمان پلەیان بەرزتر بووە؛ بۆیە پەروەردگار لەدوای ناوهێنانی ئەو پێغەمبەرە بەرێزانە فەرمووی: ﴿وَكَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ﴾ واتە: لە پاداشتی راستاڵییاندا نیعمەتو خۆشگوزەرانیو دەسەڵاتی فەرمانڕەوایی وێڕای شارەزایی بوونو رەهنومایی‌کردنی ئایینو خەڵک خستنە سەر رێگای باشمان پێ بەخشیون.

بەشی دووەم رێزداران حەزرەتی (زەکەرییاو یەحیاو عیساو ئیلیاس)ن ئەمانەش تایبەتمەندیی ئەوەیان هەیە: کە زۆر زاهیدو دونیا نەویست بوون، گوێیان بە خۆشیو رابواردنی دونیا نەداوە، هەوڵی پلەو پایەی پاشایەتیو فەرمانڕەواییو سامانداریان نەبووە، بۆیە یەزدانی مەزن صیفەتی (صاڵح)ی کرد بە پێناسەیان ، هەرچەندە هەموو پێغەمبەرێک صاڵحو چاکەخوازە، بەڵام مەبەستی ئەوەیە: ئەو صیفەتە بەوان شیاوترو گونجاو ترە.

بەشی سێیەم کە ئەم رێزدارانەن؛ حەزرەتی (ئیسماعیلو ئەلیەسەعو یونسو لوط)... بۆیە ئەمانی خستە دواوە لە باسکردندا، چونکە هیچیان

تایبەتمەندی پێغەمبەرەکانی پێشوویان نیە، نە وەکوو کۆمەڵی یەکەم فەرمانڕەوایو دەسەڵاتو پاشایەتییان هەبووە، نەوەکوو بەشی دووەم دونیا نەویستو گۆشەگیر بوون! دوا بە دوای ناوهێنانی ئەم زاتانەو تەفضیلو ڕێزداری بۆ دیاری کردوونو فەمووی: ﴿وَكُلاًّ فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ واتە: هەر یەکێ لەوانمان لە دروستکراوانی دی ڕێزدارتر کردووە، چونکە هەموو پێغەمبەرێکێ لە ئادەمیزادانی سەردەمی خۆی ڕێزدارترە، ئەگەر هەر پێغەمبەرێکێ بەرامبەری بکەی بە ئادەمیزادی سەردەمی خۆی. لەهەموو ئەو خەڵکە ڕێزدارترو گەورەترە، ئەگەر دوو پێغەمبەر یان زیاتر لە سەردەمێکدا هەبوون ئەوە وێڕای ئەوە کە لە ئادەمیزادەکان ڕێزدارترن بۆخۆشیان لە ناو خۆیاندا یەکیان لەوی تریان گەورەو ڕێزدار ترە. بۆ نموونە حەزرەتی ئیبراهیم لە حەزرەتی (لوط) کە هاوچەرخی بووە ڕێزدار ترە، حەزرەتی مووسا لە حەزرەتی هارونی برای، کە وەزیرو یارمەتیدەریشی بووە، ڕێزدار ترە، حەزرەتی عیسا لە حەزرەتی یەحیا کە کوڕی پووری بووە ڕێزدلرو گەورەترە.

ئەمجار پەروەردگار باسی فەضلو گەورەیی خۆی بەسەر پێغەمبەرەکاندا دووبارە دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ بڕێکێ لە باوکو باپیری ئەوانمان هیدایەت داو شارەزاییمان کردنو گەیاندمانن بە ڕێگەی حەقو هێزو توانای بەردەوام بوون لەسەر ئەو ڕێبازەمان پێ بەخشین. هەروەها هەمان نیعمەتو ڕێزداریمان بەخشی بە هەندێ لە کوڕو وەچەو نەوەیان، لە براو برازایان، نەکێ بە هەموانیان، چونکە وەکوو ئاشکرایە هەموو باوکو باپیرو نەوەو براو برازایان ئەم نیعمەتی هیدایەتەیان پێ نەبەخشراوە.. ئەوەتا: باوکی حەزرەتی ئیبراهیم کافر بووە، کوڕی حەزرەتی نووح کافر بووە!!

لە ئایەتێکی تردا ئاماژەی بۆ ئەم ڕاستیە کردووە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَ إِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ، فَمِنْهُمْ مُّهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾الحديد/٢٦.

ئەمجار پەروەردگار وەصفی پێغەمبەرەکان دەکا بەو نیعمەتە تایبەتانەی

کە پێی بەخشیون. دەفەرموێ: ﴿وَاجْتَبَيْنَاهُمْ﴾ هەڵمان بژاردوونو پەسەندمان کردوون چەند ڕێزو فـەضلو تایبەتمـەندیمان پـێ بەخشـیون ﴿وَهَدَيْنَـاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ شـارەزاییمان کـردوون بـۆ ڕێگـەی راسـتو هـێزی مانـەوەو بەردەوامیمان پێداون، بۆ ئەوەی لەسەر ئـەو ڕێبـازە بـەردەوام بـن، ﴿وَذَٰلِكَ هُـدَى اللَّهِ يَهْـدِي بِـهِ مَـنْ يَشَـاءُ مِـنْ عِبَـادِهِ﴾ ئەوەهیدایـەتی خودایـە دەیبەخشێت بە کەسانێک لە بەندەکانی کە بیەوێ پێیان ببەخشێ، ئەم جـۆرە هیدایـەتو شـارەزاییەی کـە بـەو پێغەمبەرانـە بەخشـراوە بـۆ ئـەوەی بگەنـە ئـایینی راسـتو دروسـتو بـەردەوام بـن لەسـەری- هیدایـەتێکی خودایـیو تـەوفیقێکی تایبەتییـە، لـە هیدایـەتو شـارەزایی بوونـی خـەڵکانی دیکـە جیاوازن.

چونکە هیدایەت دوو جۆرە:

١- هیدایەتی تایبەتی: کە لەئاکامی هەوڵو تێکۆشان پەیدا نابێ بـەڵکو بەخشـێکی خـوداو پلـەو پایەیـەکی تایبـەتی تایبەتییـە کـە پلـەو پایـەی پێغەمبەرایەتیو ئامادە باشی بۆ وەرگرتنی نیگاو سروشی ئاسمانیە، خـودا داویەتی بەبەندە هـەڵبژاردە پەسـەند کراوەکـانی خـۆی! ئـەم جـۆرە هیدایەتـە مەبەستە لە ئایەتی: ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ﴾الضحی/٧ دا.

٢- هیدایـەتێکی تـر هەیـە: بـە هـەوڵو تێکۆشـانی ئـادەمیزاد خـۆیو یارمەتی خودایی دەستەبەر دەبێ، ئەم جۆرە هیدایەتە نیعمەتێکە بـۆ هـەموو خوا ناسانو ئیسلامخوازانو ئەم جـۆرە هیدایەتـە کـە ئێمـە لـە ڕۆژدا ڕۆژانـە چەند جـار دووبـارەی دەکەینـەوەو دەڵێـین: ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾الفاتحة/٥-٦. جا ئەو پێغەمبەرانە کە ئـەو پلەوپایەو ڕێزو نرخیانە لای خودا، دەبێ بەوپەڕی هێزو تواناوە، بە ئیخـلاصو دڵسۆزییەوە بەندایەتی خودا بکـەن ﴿وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ تەنانەت ئـەو پێغەمـبەرە هیدایـەت دراوانـە، وێـڕای ئـەو هـەموو فەضلو ڕێزەی هەیانـە، ئەگـەر هاوبـەش بـۆ خـودا دابنێـنو بـە ڕەوای بزانـن پاداشیان پووچ دەکرێتەوە هەوڵو تێکۆشانیان بە فیڕۆ دەچوو وەکـوو کەسـانی

دیکەی خودا لیڕەنجاو کردەوەکانیان دەپوچێنەوەو سوودیان لی نابینن، لێرەدا مەبەست راگەیاندنی ئەوەیە: کە هاوبەش پەیدا کردن بۆ خودا تاوانێکی زۆر زۆر گەورەیەو قەرەبووکردنەوەی نیە. وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ﴾الزمر/٦٥. دیارە وەکوو لە زانستی بەلاغەدا هاتووە دەڵێ (لو) حەرفی شەرطە ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە بە شەرت گیراوە کە هەر دەبێ بێتە دی، تەنانەت جاری وا دەبێ مەرجەکە دەبەستێتەوە بە شتێکی مەحاڵەوە کە هاتنەدی محاڵەو نابێ! وەکوو دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾الزخرف/٨١. یان دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ﴾الانبیاء/١٧. یان دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ، سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾الزمر/٤. مەبەستەکە ئەوەیە: کە یەکەم چینو تاقمو کۆمەڵێک ئەم قورئانە دەدرێ بە گوێچکەیاندا تەمێ خوارد ببنو بترسێن لە هاوبەشپەیداکردن بۆ خوداو بە رەوا بیننی هاوەڵ بۆ زاتی پاکیو واز لە لە بتپەرستیو شەریک بۆ خودا دانان بێنن، چونکە لە جێیەک ئەو پێغەمبەرانە ئەگەر شەریک بۆ خودا دابنێن ئەوە حاڵیان بێ، ئەی دەبێ ئەم خەڵکەی تر کە زۆر دوورن لە کاری چاک چییان بەسەر بێ!؟؟.

ئەمجار جارێکی تر هەڕەشەی بەساموو ترسناک ئاڕاستەی موشریکەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ﴾ ئەو پێغەمبەرانەی باسمان کردن پەیامەکەیان یەک پەیامە، بۆ یەک مەبەست نێردراون، هەموویان بانگەوازییان بۆ خوداپەرستیو بە تاکو تەنیا ناسینی خودایە، ئەو پێغەمبەرانە فەضلو نیعمەتمان بەسەردا رشتوون، کتێبی ئاسمانیمان بۆ ناردوون حیکمەتو داناییمان فێر کردوون، زانستی بەسوودو تێگەیشتن لە ئایینمان پێبەخشیون، داناییمان فێرکردوون، هەموو کارو گوفتارێکیان لە جێی خۆیدایە، پلەو پایەی پێغەمبەرایەتی کە گەورەترین پلەو پایەیە: کە دەدرێ بە ئادەمیزاد پێمان داونو نیگاو سروشمان بۆ کردوون

بە حوکمو ئایینی پەسەندکراوی خۆمانمان بۆ روون کردوونەوە، هی وایان هەبووە بە منداڵی پلەو پایەی پێغەمبەرایەتی دراوەتێ! وەکوو حەزرەتی یەحیاو حەزرەتی عیسا (سەلامی خودایان لەسەر بێ) هی وایان هەبووە هەر سێ بەخششەکەی دراوەتێ -دەسەڵاتی فەرمانڕەوایی، دانایی‌و حیکمەت، پێغەمبەرایەتی‌و رابەری- وەکوو ئیبراهیمو موساو داوود. ئەوەتا: قورئان لەسەر زوبانی ئیبراهیم بۆمان دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: ﴿رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا﴾الشعراء/٨٣. لەسەر زوبانی موسا دەفەرموێ: ﴿فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾الشعراء/٢١. دەربارەی داوودیش دەفەرموێ: ﴿يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْعَدْلِ﴾ص/٢١. دەربارەی داوودو سولەیمان دەفەرموێ: ﴿وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا﴾الأنبياء/٧٩. پێغەمبەری وا هەبووە دەسەڵاتی فەرمانڕەوایی‌و پێغەمبەرایەتی دراوەتێ وەکوو ئەو پێغەمبەرانەی کە حوکمیان بە تەورات کردووە، هەیان بووە تەنیا پایەی پێغەمبەری پێ دراوە. جا ﴿فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ﴾ ئەگەر ئەو موشریکو خودا نەناسانەی مەککە بڕوا بە کتێبە ئاسمانیەکانو فەرمانڕەوایی پێغەمبەرایەتی‌یان نەکەن ئەوە ﴿فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ﴾ ئێمە ئامادە باشیمان خوڵقاندووە بۆ گوێڕایەڵی‌و فەرمان بەرداری‌و پابەند بوون بە فەرمانو نەهی‌یەکانی قورئانەوە لە نێو دڵو دەروونی دەستەو تاقمێکدا کە هەرگیز رووەرگێڕانو پشت هەڵکردنیان لە حوکمو یاسای کتێبە ئاسمانیەکان نیەو بە تەواوی بڕوایان پێ دەکەنو هیچ شکو گومانیان لە راستی‌و دروستی ئەو نیگاو سروشە نیەو نابێ، بە تەواوی بڕوا بە قورئان دەکەن چونکە کاکڵەی هەموو کتێبە ئاسمانیەکانە، بە رێکو پێکی ئیمانی پێ دەهێننو پابەندی حوکمو یاساکانی دەبن، بانگەوازی خەڵکی دەکەن بۆ موسوڵمان بوونو ئیمان هێنان بە پەیامی قورئان، بڕێکیان یەکسەرو دەست بە جێ بڕوای پێ دەکەن، هەندێکیشیان لەوەدوا بڕوای پێ دەکەن!.

ئیبنو جەریرو ئیبنو ئەبی حاتەم لە ئیبنو عەبباسەوە (خوای لێ رازی

بێ) ڕیوایەت دەکەن: دەڵێن: لە مانای ئەم ئایەتەدا فەرموویەتی: ﴿فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ﴾ ئەگەر دانیشتوانی مەککە؛ قورەیشیەکان ئیمان بە قورئان نەهێنن ﴿فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ﴾ دانیشتوانی مەدینەمان ئامادە کردووە بۆ ئیمان هێنانو بەرگریکردن لە ئیسلامو پارێزگاری لە قورئانو بەرنامەی خودا!!

ئەوەی جێگای دڵنیاییەو دەتوانین بە ڕاستی بزانین ئەوە بگوترێ: مەبەست بە ئەو دەستەو تاقمەیەی کە ئامادە باشییان تێدا خوڵقێندراوە بۆ ئیمان هێنان بە قورئانو پارێزگاری لە ئیسلامو بەرنامەی خودا، هاوەڵانی پێغەمبەرن بە گشتی! جا دانیشتووی مەککە یان مەدینە یا هەر شوێنێکی تر بن. ئەمجار پەروەردگار پەیوەندی نێوان ئەو پێغەمبەرانەو پێغەمبەری ئیسلام- صەلاتو سەلام لەسەر هەموویان بە گشتیو حەزرەتی موحەممەد بە تایبەتی- دیاری دەکاو پەیامی هەموویان لە جەمسەرە سەرەکیەکەدا بە یەکەوە دەبەستێتەوە دەفەرموێ: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ﴾ ئەو هەژدە پێغەمبەرەی باسکران لەگەڵ وەچەو نەوەو براو خزمو کەسو کاریان کە خودا هیدایەتی خۆی پێ بەخشیون، ئەوانە ئەو پێغەمبەرانەن کە خودا نامەی ئاسمانیو حیکمەتو زانیاری و دەسەڵاتو فەرمانڕەواییو پلەی پێغەمبەرایەتی پێ بەخشیون، ئەوانە لەسەر ڕێبازی حەقو ڕاست دەڕۆنو شارەزاییو هیدایەتی خودایان پێ بەخشراوە، نەک خەڵکانی کە بتپەرستو خوا نەناسو گومڕان، کەواتە: ﴿فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ﴾ ئەی موحەممەد! لەسەر ڕێبازی ئەوان بڕۆ، وەکوو ئەوان بانگەوازی بۆ یەکتاپەرستی بکە، بەندایەتیو خوداپەرستی ڕاست ئەنجام بدە، ئەخلاقو ڕەوشتی جوان بڵاو بکەرەوە!!.

جا کە ئەم فەرمانە ئاڕاستەی پێغەمبەر ﷺ کراوە دیارە ئاڕاستەی ئوممەتەکەشی کراوە، چونکە ئوممەتەکەی شوێنکەوتووی پێغەمبەرن لەمجۆرە فەرمانانەدا چ فەرمانێک ئاڕاستەی پێغەمبەر کرابێ شوێنکەوتوانیشی دەگرێتەوە!

ئەمجار فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەکاو دەفەرموێ: ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ

علیه أجْراً﴾ ئەی پێغەمبەر! بەو کەسانە بڵێ کە بۆ لایان رەوانەکراوی، بڵێ: من لە پاساوی گەیاندنی قورئان بەئێوە داوای کرێو سوپاسو ماڵو سامانو سوودی تایبەتی ناکەم، هەروەکوو چۆن هەموو پێغەمبەرەکانی پێش من لەسەر بانگەوازیو راگەیاندنی پەیامی خودایبی داوای کرێو سوپاسیان نەکردووە. وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿قُلْ لاَ أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾الشوری/٢٣. ئەمە ئەرکێکە خراوەتە سەر شانمو پەیامێکە پێم سپێرراوە کە بیگەیەنم ﴿إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ ئەم قورئانە کە هەیە بیرخەرەوەو ئامۆژگاریو رێ پیشاندەرە بۆ هەموو جیهانییان، پەڕاوی هیدایەتو بەرنامەی ژیانو کەتەلۆکی بوونەوەرە، تایبەت نیە بە چینو توێژێکەوە، یان بە گەلو هۆزێکەوە، یان بە چاخو سەردەمێکی تایبەتیەوە، یاساو قانوونی خودایە، بۆ ئەوەی لە هەموو کونو قوژبنێکی سەر زەوی هەموو گەلو نەتەوەیەک تا دونیا دونیایە کاری پێ بکەن، پابەندی فەرمانو نەهیەکانی بنویە موو لیّی لا نەدەنو بیکەنە بەرنامەو پرۆگرامی ژیانی دونیایان و لە هەڵسو کەوتیاندا رەنگ بداتەوە.

ئەوەی تێبینی دەکرێ: لەم ئایەتەدا هەژدە پێغەمبەر ناویان تۆمار کراوە، حەوت پێغەمبەری تریش هەن لە قورئاندا ناوی پیرۆزیان هاتووە ئەوانە: ئادەم باوکی ئادەمیزاد، ئیدریس، هوود، ذولکیفل، صالح، شوعەیب، حەزرەتی موحەممەد کە سەردارو کۆتایی پێغەمبەرانە، کۆی هەموویان دەکاتە بیستو پێنج پێغەمبەر ناسینیان پێویستەو ئیمانو باوەر بە هەبوونیان ئەرکی سەرشانی هەموو موسوڵمانێکە، چونکە پەروەردگار لە قورئاندا یەکە یەکە ناوی تۆمار کردوون. ئێمەیش لێرەدا ناوی پێغەمبەرەکان بەم شێوەیە تۆمار دەکەین:

ئادەم، ئیدریس، نوح، هود، صالح، ئیبراهیم، لوط، ئیسماعیل، ئیسحاق، یەعقوب، یوسف، ئەییوب، شوعەیب، موسا، هاروون، یونس، داوود، سولەیمان، ئیلیاس، ئەلیەسەع، زەکەریا، یەحیا، عیسا، ذولکیفل، ئەمجار سەرداری هەموویان حەزرەتی موحەممەدﷺ.

ئایەتەکە ئەوە دەگەیەنێ کە ئەرکی سەرشانی پێغەمبەرانو پلەو پایەیان

جیا جیایە، هی وایان هەیە یەزدان پلەو پایەی پێغەمبەرایەتیو پاشایەتیو دادگایی کردنو فەرمانڕەوایی دراوەتێ، هی وایان هەیە تەنها مەقامی پێغەمبەرایەتی پێدراوە! وەکوو کەمێک لەوە پێش لە راڤەی ئایەتەکە روون کرایەوە.

هەندێ لەو پێغەمبەرانە ئێستاش شوێنکەوتوویان هەن وەکوو ئایینی جولەکەو مەسیحیو ئیسلام، هەندێکیان شوێن کەوتوویان نەماون، وەکوو شوێنکەوتوانی حەزرەتی ئیسماعیلو ئەلیەسەعو یونسو لوط. ئایەتەکەش ئەوە دەگەیەنێ کە تێکڕا پێغەمبەران لە فریشتەکان رێزدارترن، چونکە پەروەردگار دوای ناوهێنانی پێغەمبەرەکان فەرمووی: ﴿وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ عالەمین کۆی عالەمە، عالەمیش ناوە بۆ هەموو هەبوو (وجود)ێک جگە لە خودا، فریشتەش بۆ خۆیان عالەمێکن پێغەمبەران لەوانیش رێزدار ترن!

وەکوو زانیمان ئایەتەکانی لە سێ تەوەرەدا دەسوڕێنەوە جەخت لەسەر سێ ئەرکی سەرەکی دەکەن، چەسپاندنی تاکو تەنیایی خودا، پێغەمبەرایەتی، زیندوبوونەوە.

سەلماندنی پێغەمبەرایەتیو ناردنی نامە ئاسمانییەکان

وَمَا قَدَرُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِۦٓ إِذْ قَالُوا۟ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَىْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِى جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ ۖ تَجْعَلُونَهُۥ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۖ وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوٓا۟ أَنتُمْ وَلَآ ءَابَآؤُكُمْ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۚ وَٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۖ

وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

جا وەکوو زانیمان پەروەردگار لە ئایەتەکانی پێشووداو لە سەر زوبانی حەزرەتی ئیبراهیم، بەڵگەی جۆراو جۆری لەسەر تاکو تەنیایی خودا هێنایەوە، هاوبەش پەیداکردنی بۆ خودا رەت کردەوە، چەند بەڵگەی حاشا هەڵنەگری خستنە روو، ئەمجار دەست دەکا بە چەسپاندنی کاری پێغەمبەرایەتی و دەفەرموێ : ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾.

ئیبنو ئەبی حاتەم لە سەعیدی کوری جوبەیرەوە، دەگێرێتەوە: دەڵێ: پیاوێکی جولەکە کە ناوی مالیکی کوری صەیف بوو: هاتە خزمەتی پێغەمبەرﷺ دەستی کرد بە وتەی ناڕێکو پێک لە خزمەتیا! ئیتر پێغەمبەرﷺ فەرمووی سوێندت دەدەم بەو خودایەی تەوراتی بۆ موسا ناردووە، ئایا تۆ لە تەوراتدا ئەوەت خوێندووەتەوە کە خودا مرۆڤی قەڵەوی خۆش ناوێ!؟ کابراش مالێکی قەڵەوی ورگ پان بوو، رقی هەڵساو سوێندی خوارد کە خودا هەرگیز ئایەتی بۆ سەر ئادەمیزاد نەناردووەتە خوارێ! بڕێ لە هاوڕێ جولەکەکانی وتیان: هەی خوا گرتوو؟ چۆن خودا تەوراتی نەناردووە بۆ سەر موسا ؟! ئەویش سوێندەکەی پێشووی دووبارە کردەوە، ئیتر ئەم ئایەتە هاتە خوارەوەو فەرمووی: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ......الآية﴾.

موحەمەدی کوری کەعبی قورەظی دەڵێ: پەروەردگار فەرمانی بە حەزرەتی موحەممەد کرد کە پرسیار لە ئەهلی کیتاب بکا دەربارەی خۆیو چۆن لە تەوراتدا باسی کراوە؟ ئیتر حەسودی بردنیان بە حەزرەتی محمد وای لیّ کردن کە بڕوا بە نامەی خوداو پێغەمبەری خوداش نەکەنو وتیان: هەرگیز خودا هیچ نامەیەکی بۆ هیچ ئادەمیزادێک نەناردووە، ئیتر پەروەردگار ئەو ئایەتەی ناردە خوارێ کە دەفەرموێ ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ بێگومان ئەوانەی ئینکاری نیگای خودایی دەکەن بۆ ئادەمیزاد -کە موشریکەکانی قورەیشن یان دەستەو تاقمێکی جولەکەن-بەراستی ئەوانەی خودایان وەکوو پێویست نەناسیوە، وەکوو پێویستە رێزیان لیّ نەگرتووەو بە

پیرۆزیان نەزانیوە کە پێغەمبەرەکەیان بە درۆ خستۆتەوەو بڕوایان پێ نەکرد، ﴿إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ﴾ کاتێ وتیان: خودا هیچ کتێبێکی لە ئاسمانەوە نەناردۆتە خوارێ بۆ سەر ئادەمیزاد.

ئیبنو کەثیر دەڵێ: ئەگەر بگوترێ ئەم ئایەتە دەربارەی کافرەکانی مەککە نازڵ بووە وێ چوو ترە! چونکە ئایەتەکە مەککی یە، واتە: لە مەککە هاتۆتە خوارێ، جولەکەش ئینکاری هاتنە خوارەوەی نامەی ئاسمانی بۆ سەر ئادەمیزاد ناکەن، موشریکەکانی قورەیش ئینکاری ئەوەیان کردووە، پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدیان بە لاوە درۆ بووە، دەیانگوت: چونکە (محمد) ئادەمیزادە بە کەڵکی ئەوە نایەت نیگای ئاسمانی بۆ بێت! وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ﴾یونس/٢. یان دەفەرموێ : ﴿وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَى إِلَّا أَنْ قَالُوا : أَبَعَثَ اللهُ بَشَرًا رَسُولاً ! قُلْ لَوْ كَانَ فِي الأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ بَشَرًا رَسُولاً﴾الاسراء/٩٤–٩٥. لە راستیدا کەسێک خودا بە باشی بناسێت، لە ئەوە حاڵی ببێ کە یەزدان دەسەڵاتی تەواوی بەسەر هەموو شتێکدا هەیەو ئاگاداری هەموو شتێکە لە هەموو شوێنێک، بڕوای وابێ کە رەحمەتو بەزەیی خودا بەشی هەموو کەسێ دەکاو هەرگیز لە بن نایە، ئەو قەناعەتەی بۆ دروست دەبێ کە ئادەمیزادەکان زۆر پێویستیان بە کتێبی ئاسمانی هەیە، زۆر ئاتاجی شارەزاییکردنی پێغەمبەران دەبن بۆ دەستەبەرکردنی خۆشبەختیو کامەرانی هەتا هەتایی، هەروەها بۆ دەستەبەرکردنی پێشکەوتنی ئادەمیزاد لە رووی ماددەو گیانەوە!!

بێگومان کۆمەڵی ئادەمیزاد لە سەرەتادا پشێویو هەرەج مەرەج بووە، جیهان لە ژێر باری ئاثارامیو فەوضادا دەیناڵاند؟ پەروەردگار پێغەمبەرانی ناردن بۆ ئەوەی کۆمەڵگا رێک بخا، قانونو یاسایان رێک بخەن، قانونو یاسایان فێر بکەن، ئەخلاقو رەوشتی جوانیان لە ناودا بڵاو بکەنەوە، رێگای پێشکەوتنو شارستانییان نیشان بدەن، رێبازی ئیصلاحی کۆمەڵایەتیو

ڕەوشتی‌یان فێر بکەن، دەستی ستەمکارو ملهوڕ بگێڕنەوە لە ستەمکاری‌و چەوساندنەوەی هەژاران! جا کەسێک ئینکاری پەیامی پێغەمبەران بکا، دیارە بە باشی خودا ناناسێ‌و ڕێزو پیرۆزی بۆ دانانێت! ئەمجار پەروەردگار پێغەمبەر دەرس دادەدا کە چۆن بیروڕای موشریکە عەرەبەکان ڕەت بکاتەوە، ئەوانەی کە ئینکاری نیگاو پێغەمبەرایەتی دەکەن، فەرمانی بە پێغەمبەری خۆی؛ حەزرەتی محمد کردو فەرمووی: ﴿قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا﴾ ئەی محمد! پێیان بڵێ: کێ تەوراتی ناردە خوارێ بۆ سەر موسای کوڕی عیمران؛ ئەو تەوراتەی کە بریتی‌بوو لە نوورو ڕوناکی‌یەکی پرشنگدارو تاریکایی ڕامالی، هیدایەت بوو بۆ ئەوانەی پابەندی بوونو شوێنی کەوتن، لە تاریکایی‌و گومڕایی ڕزگاریان بوو، گەیشتن بە نوری حەق! بە هۆی هیدایەتو ڕەهنومایی تەوراتەوە بوون بەجۆرە ئادەمیزادێکی تر.... خۆ ئێوە بۆ خۆتان دان بە گرنگی تەوراتدا دەنێن ئاواتە خوازی ئەوە بوون کیتابێکی ئاواتان بۆ بێ، ئەی ئەوە نیە دەتانگوت: ﴿لَوْ أَنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ﴾الانعام/١٥٧. هەر بەو جۆرە تەورات کاریگەری هەبوو لە ژیانو هەڵسوکەوتی نەتەوەی ئیسرائیلدا، هەتا گۆڕانکاریان تێدا کرد، دەقەکانیان تێکدان، زۆر لە حوکمەکانیان شاردەوە، ئەگەر مالمێکیان پرسیارێکی ئاینیی لێ بکرایەو حکمی تەوراتەکە بە ویستی ئەو نەبوایە حوکمەکەی لە پارچە کاغەزێکدا دەنووسیەوە، ئەوەی مەبەستی بوایە پیشانی کێشەکەرانی دەداو زوربەی حوکمەکانی تری دەشاردەوە. هۆیەکەش ئەوە بوو نوسخەی تەوراتەکە هەر لای مالمەکان بوو نەیاندەهێشت بۆرە پیاوەکان فێری ببنو بیخوێننەوە! ئەم شاردنەوەیان لەو دەقانەدا دەکرد کە دوای ڕوخانی بەیتولمەقەدیس‌و دەرکردنی جولەکە بۆ عێراق نوسیبویانەوە، واتە: ئەمە جگە لەو دەقانەی کە جولەکە پێشینەکانیان لە بیریا ن چووبوەوە! بەهۆی ڕووخانی بەیتولمەقدیس لێی فەوتابوو، وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِرُوا بِهِ﴾المائدة/١٣. بێگومان مالمە جولەکەکان

حوکمی رەجم کردنی زیناکەریان لە پێغەمبەر ﷺ لە مەدینەدا شاردەوە، بەڵکو لەوەش گەورەتریان پەردەپۆش دەکرد! مزگێنی هاتنی پێغەمبەری ئیسلامو رەوشتو نیشانەکانیان دەشاردەوە دەیان گۆڕیو دەیانکرد ئیتر پەروەردگار فێری پێغەمبەری کرد کە ئەم ئایەتە بەسەر جولەکەو غەیری جولەکەدا بخوێنێتەوەو روویان تێ بکاو بڵێ: ﴿تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا﴾ حوکمەکانی تەورات دەکەنە پارچە پارچە، واتە: هەر بەشێکی بتانەوێ دەری بخەنو ئاشکرای بکەن لە پارچە کاغەزێکدا دەینووسنەوەو بڵاوی دەکەنەوە بەناو جولەکەکاندا، بەشێکی زۆریشی کە حەز ناکەن بڵاوی بکەنەوە دەیشارنەوەو ناهێڵن رەشە خەڵکەکە پێی بزانن! ئەمجار روو بکەرە عەرەبەکانو پێیان بڵێ: ﴿وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ﴾ پەروەردگار بەهۆی قورئانەوە هەواڵی رابوردوانو رووداوی داهاتوانی فێر کردوون، هەواڵو سەرگورشتەیەک کە نە ئێوە زانیوتانە نە باوکو باپیرتان زانیویانە، نەدەشتانزانی، بەمەش منەتو فەضلی خودا رادەگەیەنێ بەسەر پێغەمبەرو موسوڵمانانادا: بەوەی کە قورئانی پیرۆزی بۆ ناردوون، بنەمای بیرو باوەڕی بەبەڵگەوە فێر کردوون، رەوشتی بەرزو چۆنیەتی مامەڵە کردنی لەگەڵ ژیاندا بۆ روون کردونەوە، جۆرەکانی خودا پەرستی بۆ دیاری کردوون بۆ ئەوەی دڵو دەروونی خۆیان پاک بکەنەوە، یاسای مامەڵەو گۆڕینەوەی کالای بۆ روون کردونەوە، بۆ ئەوەی کۆمەڵانی ئادەمیزاد سوودی لێ وەربگرن، هەروەکو چۆن بنەمای یاسای ژیانی بۆ دامەزراندوون، فێری ئەوەی کردوون کە هەوڵ بدەن ئازادیو رێز دانانو مرۆڤایەتیو یەکسانی لەناو کۆمەڵدا بڵاو بکەنەوە، ئەو راستیە بچەسپێنن کە تەرازووی رێزو نرخ طاعەتو خودا پەرستیە، کێ تەقواو کردەوەی باشی زۆرتر بێ رێزدارترە!

زومەخشەریو هەندێکی تر لە راڤەکەران پێیان وایە: ئەم ئایەتە کە ﴿وعلمتم....﴾ خیطابە بۆ جولەکەکان واتە: ئەی کۆمەڵی جولەکە! ئێوە لەسەرزوبانی پێغەمبەری ئیسلام بە هۆی ئەو قورئانەی بۆی نێردراوە فێری

گەلێ یاساو شەریعەتو دابو نەریتو هەڵسو کەوتی جوان بوون، کە لەوە پێش نە ئێوەو نە باوکو باپیرانتان وێڕای ئەوەی هەڵگری تەوراتیش بوون نەیان زانیوە!! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ﴾النحل/٧٦.

هەندێک لەو شتانەی کە جولەکەکان بەلایدا نەچوونو ئیسلام دەستەبەری کردووە تەواوکردنی ئایینی خۆیانە بەوە کە بنەماکانی بیروباوەڕی چەسپاندنو روونی کردنەوە، بە بەڵگەوە شی کردنەوەو پشتگیری لێ کردن، ئەخلاقو رەوشتی جوانی فێرکردنو دابو نەرێتی لەباروگونجاوی خستە روو کە میانەڕەویی بوو لە هەموو شتێکدا، لە نێوان بیرو بۆچوونی جولەکەو مەسیحیدا ئایینێکی مام ناوەندی هێنایە کایەوە، ئەحکامی عیباداتو خودا پەرستیو مامەڵە کردنی وا ئاراستە کردن کە سوودی بۆ تاکو کۆمەڵ هەبێ، فەرمان رەوایی کردە شوراو هاریکاری لە نێوان ئەهلی حیللو عەقددا شەریعەتی وا دانا کە یەکسانی بنوێنێ لە نێوان هەموو رەگەزو هۆزو نەتەوەو چینو توێژەکانی کۆمەڵدا، جولەکەیەک لەبەر بنەچەو نەسەب، عەرەبێک لەبەر رێزو حەسەب لە یەکتر جیا نەکاتەوە مەرایی لەبەر موسوڵمان نەکا لەبەر ئەوە موسوڵمانە ستەم لە کافرێک نەکرێ لەبەر ئەوەی کافرە، بەڵکو تەرازووی هەموو هەڵسەنگاندنو رێزو نرخێک کردەوەو خوا پەرستیو پابەند بوونە بە فەرمانو نەهییەکانی قورئانەوە! کەوابێ دەبوایە زانایانی ئایینی جولەکەو مەسیحی دوای هاتنی حەزرەتی موحەممەد بەم ئایینە بێ وێنەیە کە تەواوکەری هەموو ئایینەکانو هیدایەتە بۆ مرۆڤایەتی-دەبوایە دەست پێشخەر بوونایە بۆ بڕوا کردن بە پێغەمبەرو ئایینەکەی چونکە ئەوان بەلای خۆیانەوە خاوەن عیلمو زانستن! دەی خۆ وا چاوەڕوان دەکرێ لە خاوەن عیلمو زانست کە پەیڕەوی عیلمو زانستی خۆی بکا، ئەگەر یەکێک هات لەو زاناترو راست ترو گونجاو تری پێ بوو یەکسەر بچێتە سەر بیروباوەڕی ئەوو شوێنی بکەوێ نەک بە پێچەوانەوە! بەلام حەسوودیو رەگەز پەرستی مالمو قەشەکانی جولەکەو مەسیحی و کورسی پەرستیو پلەو پایە خۆشەویستی دونیایان وای لێ کردن کە بە پێچەوانەوە هەڵسو کەوت بنوێنن.

ئیمامی طەبەری ریوایەتێکی تری بۆ ئایەتەکە بە لاوە پەسەندە! کە ﴿يَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ يَبْدُونَهَا وَيُخْفُونَ كَثِيرًا﴾ بە گوێرەی ئەم قیرائەتە خیطابی ئایەتەکە بۆ عەرەبە موشریکەکانەو هەواڵدانە لە جووەکان بەوەی ئەنجامیان داوە؛ کە هاتوون تەوراتیان لە چەند پەڕە کاغەزێکدا دەنووسیەوە بۆ ئەوەی گۆڕانکاری تێدا بکەن، دەهاتن کە ئەو دەقانەی کە لەگەڵ مەبەستی گلاوی خۆیان دەگونجاو بۆ ڕێ لە خەڵک گوم کردنو فێڵو تەڵەکە بازی دەستی دەدا لە چەند پارچە کاغەزێکدا دەیان نووسیەوەو بڵاویان دەکردەوە، بڕێک لەو دەقانەی کە بەدڵی مالمەکانیان نەبوو لەگەڵ نەخشەی خۆیان نەدەگونجا دەیانشاردەوەو ژێر لێویان دەدا، بڕێکیش لەو شتانەی دەیانشاردەوە عەرەبەکان پێیان دەزانی، یان قورئان هەواڵی پێ دابوو؛ کە وابێ ئایەتەکە خیطاب نیە بۆ جولەکەکان بەڵکو خەبەریان لێ دەداو هەڵسو کردەوەیان بۆ عەرەبەکان دەگێڕێتەوە، لەسەر ئەم رایە ئایەتەکە مەککەییەو مەدینەیی نیە واتە لەمەککە هاتۆتە خوارێ.

سەیید قوطب خوای لێ رازی بێ ئەم شێوە قیرائەتەی پەسەند کردووە، لەسەر ئەو قیرائەتە ئاوا تەفسیری کردووە: ئەی موحەممەد! بە عەرەبەکان بڵێ: کێ ئەو نامە ئاسمانییەی -کە موسا هێنای بۆ بەنو ئیسرائیل- ناردۆتە خوارێ کە رێ نیشاندەرو نورو روناکاییو هیدایەت بوو بۆ ئادەمیزاد، لەو نامەیەی کە جولەکەکان دەیکەنە پارچە پارچە بڕێکی دەشارنەوەو ناهێڵن رەشە خەڵکەکە بیان بینن، هەندێکیشی دەردەخەن بۆ بەجێهێنانی مەبەستە تایبەتییەکانی خۆیانو ئەنجامدانی فێڵو تەڵەکە بازیو سەرلێ شێواندنی ئادەمیزادان، ئەمجار پەروەردگار روبەڕوویان بووەوەو منەتی خۆی بە سەردا کردن؛ بەوەی کە هەندێ هەواڵو رووداوی جولەکەکانیان بۆ دەگێڕێتەوە، کە لەپێش هاتنە خوارەوەی قورئاندا هیچیان لێ نەدەزانی، کەوابێ ئەرکی سەرشانی ئەوانە کە سوپاسی خودا بکەن نەک ئینکاری ئەوە بکەن کە خودا بە نیگا ئەم زانیارییەی بۆ پێغەمبەری خۆی ناردبێ!.

پەروەردگار لە پاش ئاراستە کردنی پرسیارەکە لێیان نەگەڕا بۆ خۆیان وەڵامی پرسیارەکە بدەنەوە، بەڵکو فەرمانی بە پێغەمبەر کرد کە باسەکەیان

لەگەڵ یەکالا بکاتەوەو نەهێڵێ بیکەنە گۆڕەپانی کێشەو دەمەدەمێ! بۆیە بە پێغەمبەری فەرموو: ﴿قل: اللّٰه﴾ ئەی موحەممەد! بڵێ خودا ئەو کتێبەی ناردۆتە خوارێ بۆ سەر موسا، هەروەها ئەم قورئانەی بۆ من ناردووە، یان بڵێ: خودا ئێوەی فێری قورئان کردووە، ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ﴿قل: اللّٰه﴾ واتە: بڵێ خودا ئەو کتێبەی ناردۆتە خوارێ. ئیبنو کەثیر دەڵێ: لێرەدا هەر ئەم مانایەی ئیبنو عەبباس پەسەندە.

﴿ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾ پاشان ئەی موحەممەد! وازیان لێ بێنەو لێیان گەڕێ، با لە نەزانیو گومڕایی خۆیاندا یاری بکەن تا مردن یەخەیان پێ دەگرێو چنگیان لێ قایم دەکاو دەیانجەڕێنێ، جا ئەو کاتە دەزانن سەرەنجامی باش بۆ ئەوانە، یان بۆ بەندە خودا پەرستەکانە!!

ئەمجار پەروەردگار رۆڵی قورئان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَهَٰذَا الْكِتَابُ أَنزَلْنَاهُ﴾ ئەم قورئانە کتێبێکە ناردومانەتە خوارێ بۆ سەر تۆ، شارەزایی تادەمیزاد دەکا بۆ تایینی حەقو رێبازی راست، هەروەکو چۆن لەوەپێش تەوراتمان ناردۆتە خوارێ بۆ سەر موسا، ئەم قورئانە ﴿مُبَارَكٌ﴾ خێرو بەرەکەتی زۆرو زەبەندەیە، لە هەموو روویەکەوە بەرەکەتی تێدایە، مویارەکو پیرۆزە لە بنەمادا چونکە پەروەردگار لە لای خۆیەوە ناردویەتیە خوارێ، پیرۆزە چونکە بۆ سەر دڵی بێ خەوشی پێغەمبەر نێردراوەتە خوارێ، پیرۆزە لە رووی قەبارەو پەڕەو دێڕو وشەکانیەوە، قەبارەی کەمو مانای زۆر، ئەو مانایەی قورئان دەیانگەیەنێ بە چەندەها کتێبی لەو قەبارەیە ئەنجام نادرێن، پیرۆزە چونکە ئاراستەی فیطرەتو سروشتی ئادەمیزاد کراوە، چ لەوە پیرۆزترە کە خودا بۆ خۆی دەربارەی بفەرموێ پیرۆزە! ئەمە ئەو پەڕی پلەی پیرۆزییە!.

﴿مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ ئەم قورئانە تەصدیقی ئەو مانایانە دەکا کە لەپێش خۆیەوە لە لایەن خوداوە ناردراونە خوارێ، باوەڕ دەردەبڕێ بەو کتێبانە لەو شێوەیەیاندا کە گۆڕانکاریان تێدا نەکراوە، بڕوای بەو کتێبانە نیە لە شێوەی گۆڕاویاندا، بڕوایان بەرامبەر دەردەبڕێ چونکە ئەو نامانە بیرو

باوەڕیان بە حەق هێناوە، بنەمای عەقیدەیان چەسپاندووە، هەموو ئایینەکان لە بارەی عەقیدەو بیروباوەڕەوە یەكێ پەیامن، بەلام لە بارەی شەریعەتو ڕێبازەوە هەموو گەلو نەتەوەیەكێ شەریعەتو ڕێبازی خۆی جیاوازە.

مامۆستا سەیید قوطب دەڵێ ئەوانەی لە بارەی ئیسلام دەنوسنو دەڵێن: ئیسلام یەکەم ئایینە کە بیروباوەڕی تەواوی دەربارەی یەکتاپەرستی هێناوە، یان بیروباوەڕی تەواوی دەربارەی حەقیقەتی پێغەمبەرایەتیو پێغەمبەر هێناوە، یان یەکەم ئایینە کە عەقیدەی تەواوی دەربارەی قیامەتو زیندووبوونەوە هێناوەو پێشیان وایە ستایشی ئیسلام دەکەن ئەوانە لە ڕاستیدا قورئان ناخوێننەوە، ئەگەر قورئانیان بخوێندایەوە دەیان بیست پەروەردگار ئەوە دەچەسپێنێ کە هەموو پێغەمبەرەکانی ﷺ یەکتاپەرستی تەواویان هێناوە کە بە هیچ جۆرێك دیاردەی هاوبەش پەیدا کردنو هەوەڵدانان بۆ خودایان تێدا نییە.

هەموویان حەقیقەتی پێغەمبەرایەتییان بە نەتەوەو ئادەمیزاد ڕاگەیاندووە، ئادەمیزادیەتی پێغەمبەریان بۆ گەلەکانیان روون کردۆتەوە، هەموویان گوتویانە کە سوودو زیانیان بە دەست نییە، غەیب زان نین هەموویان گەلەکانیان ترساندووە لە سزاو حیسابو لێکۆڵینەوەی ڕۆژی دوایی ، هەروەها هەموو لایەنەکانی تری عەقیدەیان بە خەڵکی ڕاگەیاندووە، قورئان کە تەصدیقی کتێبە ئاسمانییەکان دەکا تەصدیقی ئەو عەقیدەو بیروباوەڕە دەکا کە تێیاندا هاتووە پێش گۆڕانکاریو دەست لێدانیان.

ئەو قسەو قسەلۆکانەی ئەو نووسەرانە دەیڵێن: ئەوە دیادەیەکە لە دیاردەکانی ڕۆشنبیری ئەوروپایی کە پێیان وایە: عەقیدەو بیروباوەڕ-هی ئاسمانیشی لەگەڵدا بێ-گۆڕانکاری گەشەکردنی تێدا دێتە جێ واتە: بەگوێرەی گۆڕانو پێشکەوتنی ئادەمیزاد عەقیدەو بیروباوەڕ دەگۆڕێ!!؟ هەرگیز ناتواندرێ داکۆکی لە ئیسلام بکرێ بە ڕوخاندنی ئەو بنەما

عـەقیدەییو بیروباوەڕانـەی کـە قورئـان دەیانچەسپێنێ! دەی بـا نووسـەرانو خوێنەران لەم جۆرە هەڵخلیسکانە خۆ بپارێزن[1].

ئەمجار حیکمەتی ناردنە خوارەوەی ئەم قورئانە وێڕای پشتگیری کـردنو بە راسبت دانانی ناوەڕۆکی کتێبە ئاسمانی‌یـەکانی پێـش خـۆی دەست نیشـان دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ هەروەها بۆ ئـەوەی بـەم قورئانە دانیشتوانی مەککەو دەوروبـەری لـە هـەموو کـونو قوژبنێکـی سـەر زەوی بترسێنێ لە سزای توندو سەختی یـەزدان، ئیبنـو عـەبباس دەفـەرموێ: مەبەست بە ﴿مَنْ حَوْلَهَا﴾ هەموو وڵاتانی سەر زەوی‌یە وکـو پـەروەردگار لـە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿قُلْ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾الاعراف/١٥٨.

یـان دەفـەرموێ: ﴿وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأُنذِرَكُم بِهِ وَمَن بَلَغَ﴾الانعام/١٩. هەروا چەند ئایەتێکی تریش هەن کە ئەوە دەچەسـپێنن کـە پێغەمبـەرﷺ پێغەمبەرایەتی‌یەکـەی گشـتی‌یەو بـۆ سـەر هـەموو ئـادەمیزاد نێردراوە لە حەدیثی صەحیحەین‌دا چەسپاوە کـە پێغەمبـەرﷺ فەرمویـەتی: (أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ مِنَ الأَنْبِيَاءِ قَبْلِي) ئـەمجار لـەم پێنجانـە ئەمەیان تێدایە (وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً) بۆیە دوا بەدوای ئەوە فەرمووی ﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ هـەر کەسێک بڕوای بە زیندووبوونەوەو رۆژی قیامەت هەبێ بڕوا بەم کتێبە پیرۆزە -کـە قورئانـە- دەکـەن بـە مـەرجێ بانگـەوازیان بگـاتێ، چونکـە تـەواوترین هیدایەتیان تێیدا دەست دەکەوێ.

ئەم ئایەتە ئاماژەی ئـەوەی تێدایـە کـە ئـەو خەڵکـەی مەککـەو غـەیری مەککەش کە ئیمانیان بە قورئان نەهێناوە، دیارە ئیمانیان بە زیندووبوونـەوە نەبووە بۆیە ئینکاری پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدیان کردووە!

[1] في ظلال القرآن ج ٣/٢٠٤-٢٠٥.

﴿وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ ئەو موسوڵمانانەی کە بڕوایان بە ڕۆژی دوایی‌و قورئان هەیە، ئاگاداری نوێژەکانیشیان دەکەن لە کاتی خۆیاندا ئەنجامیان دەدەن روکن‌و مەرج‌و هەیئەتەکانیان بە ڕێکو پێکی بەجێ دێنن! بۆیەش لە ناو هەموو جۆرە عیبادەتەکاندا بە تایبەتی باسی نوێژی کرد چونکە نوێژ کۆڵەکەی ئایینەو بناغەی هەموو جۆرە عیبادەتەکانی ترە، ئەگەر نوێژ بە ڕێکو پێکی ئەنجام بدرێ خاوەنەکەی لە هەموو جۆرە تاوانێک دەگێڕێتەوە، هەمووجۆرە عیبادەتەکانی تر جێبەجێ دەکا! ئەی ئەوە نیە قورئان لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ﴾العنكبوت/٤٥.

درۆ هەڵبەستن لە سەر خوداو سزای درۆ هەڵبەست

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِىَ إِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَىْءٌ وَمَن قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ ۖ ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ غَيْرَ ٱلْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ ءَايَٰتِهِۦ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَٰدَىٰ كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَٰكُمْ وَرَآءَ ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ ۚ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

لە ئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار ئەوەی روون کردەوە کە قورئان نامەیەکی ئاسمانی‌یەو لە لایەن خوداوە نێردراوە بۆ سەر موحەممەد، ئەویش

وەکوو تەورات وایە کە ئێوە ئیعتیراف بەوە دەکەن کە بۆ موسا هاتووە، هەر وەکوو ئەوەشی چەسپاند کە هەموو پێغەمبەرەکان ئادەمیزادن، ئەمجار دوای ئەوەی باسی هەندێ هەڕەشە دەکا کە ئاراستەی ئەو کەسانە کراوە کە بە درۆ ئیدیعای پێغەمبەرایەتی دەکەنو خۆیان بە رەوانە کراوی خودا دەزانن فەرمووی: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾ کێ لەو کەسە ستەمکارترە کە درۆ بەدەم خوداوە هەڵدەبەستێ؟؟، واتە: کەس لەوانە ستەمکارترنییە کە لە سەر خودا درۆ هەڵدەبەستن وەکوو ئەوانەی کە دەڵێن: خودا هیچ نیگاو سروشێکی بۆ کەس نەناردووە! یان دەڵێن: خودا هاوەڵو منداڵی هەن ﴿أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ﴾ یان بڵێ: نیگام بۆ کراوەو سرووشم بۆ هاتووە لە کاتێکدا هیچ نیگاو سروشی بۆ نەهاتووە، وەکوو ئەو درۆو بوختانەی کە موسەیلەمەی درۆزن لە وڵاتی یەمامە بڵاوی کردەوەو خۆی کردە پێغەمبەرو وتی نیگام بۆ هاتووە! یان ئەسوەدی ئەلعەنەسی لە وڵاتی یەمەن کە ئیدیعای پێغەمبەرایەتی کرد، یان طولەیحی ئەلئەسەدی کە لە ناو هۆزی ئەلئەسەددا خۆی کردە پێغەمبەر، هەروەها هەر کەسێکو لە هەر شوێنێکو لە هەر چەرخێکدا ئیدیعای پێغەمبەرایەتی بکا!. ﴿وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ﴾ هەروەها کێ لەو کەسە ستەمکارترە کە بڵێ: منیش دەتوانم کتێبێکی وەکوو قورئان دا بنێم، بڵێ من دەتوانم کتێبێکی وەکوو قورئان کە خودا ناردوویەتیە خوارێ واتە: نامەیەکی وەکوو قورئان بەلیغو فەصیحو رەوان بخەمە روو وەکوو ئەو کۆمەڵە موشریکەی وتیان: ﴿لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا﴾الانفال/٣١. مەبەست وتەکەی ئەلنەضری کوڕی ئەلحاریثە (النضر بن الحارث) کە دەیگوت: قورئان چیرۆکو سەرگوزشتەی کۆنینەی پێشینانە یان دەیگوت شیعرو هەڵبەستە ئەگەر بمانەوێ دەتوانین وەکوو ئەوە بڵێینو قورئانێکی ئاوەها دابنێین!.

ئەمجار پەروەردگار هەڕەشەی خۆی ئاراستەی ستەمکاران کردو فەرمووی: ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ﴾ خیطابەکە بۆ

پێغەمبەرەﷺ هەروەها بۆ هەموو بیسەرو خوێنەرێکە. واتە: ئەگەر تۆ ئەی موحەممەد هەروەها ئەی بیسەرو خوێنەر! ئەگەر تۆ ببینی ئەوکاتەی ستەمکاران دەکەونە حاڵی مردنەوە، ئێشو ئازاری گیانکێشان لە هەموو لایەکەوە دەوریان دەدا، شتێکت دەبینی کە باسی ناکرێو نایەتە گوفتارو نوسینو چۆنیەتی حەقیقەتەکەی! بە خوا نەبێ بەیان ناکرێ، ئەگەر بەیانیش بکرێ کەس ناتوانێ گوێی لێ بگرێ. ﴿وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ﴾ حاڵو وەزعیەت وایە فریشتەکان دەستیان بۆ درێژ دەکەن بۆ وەرگرتنەوەی گیانیان بە ئەوپەڕی گرژیو تووڕەییو مڕومۆچیو توندو تیژییو لێدانو تێهەڵدانەوە؛ وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرسوێ: ﴿فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَ أَدْبَارَهُمْ﴾محمد/٢٧.

ئەمجار پەروەردگار فەرمانکردنی فریشتەکانمان بۆ دەگێڕێتەوە کە بە شێوەی سووکایەتی پێکردنو ئەزیەتدانیان لە کاتی دەست درێژ کردنیان بۆ گیانکێشانیان پێیان دەڵێن: ﴿أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ دەی خێراو بێ راوەستان گیانەکانتانمان پێ بدەن! یان ئەگەر ئازان دە گیانەکانتان لەم حاڵەتە رزگار بکەن!

زومەخشەری دەڵێ: ئەمە تەمثیلو لێچواندنی کرداری فریشتەیە لە کاتی گیان کێشانی ستەمکارانا بە کردەوەو هەڵسو کەوتی خاوەن قەرزێک کە چووبێتە سەر قەرزدارەکەو بە گیری هێنابێو چنگی لە یەخەی گیر کردبێو مۆڵەتی نەداو پێی بڵێ: دەی هەر ئێستا ئەو ماڵەی من کە وا بەلاتەوەیە بمدەرەوە سوێندم وابێ لێرە ناهێڵم بڕۆی تا لێت نەستێنمەوە، لەم شوێنە ناجوڵێم تا لە میلی چاوت ئەو پارەیە دەرنەهێنم.

هەندێک دەڵێن: پێویست ناکا تەمثیلو تەشبیهی تێدا بەکاربێنین بەڵکو دەتوانین لە سەر حەقیقەتی خۆیان بیانهێڵینەوە، چونکە دەگونجێ فریشتە بچێتە سەر شێوەی ئادەمیزادو بە شێوەی ئاخاوتنی ئادەمیزاد لەگەڵیدا گفتوگۆ بکەن.

هۆی ئەم کێشمە کێشمەو لێدانو تێهەڵدانە ئەوەیە کافرو خوانەناس کە

دەگاتە سەرەمەرگ فریشتە موژدەی سزای دۆزەخی پێ دەدەن‌و نارەزامەندی خودای پێ رادەگەیەنن، ئیتر گیانەکەی لە جەستەیدا ئاخێ دەبێ‌و نایەوێ بێتە دەرێ جا فریشتەکان لێی دەدەن بۆ ئەوەی گیانەکەی بە دەستەوە بدا[٢]و پێی دەڵێن: ﴿اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ غَيْرَ الْحَقِ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ ئەمرۆ ئەو پەڕی سووکایەتیتان پێ دەکرێ! وەکوو چۆن ئێوە درۆتان لەسەر خودا هەڵدەبەست، لوتبەرزیتان دەنواند لە شوێنکەوتنی نیگاو سروشی ئاسمانی‌و پەیڕەو کردنی ڕێبازی پێغەمبەرەکانی، بڕواتان بە نیشانەکانی خودا نەدەکردو پێغەمبەرەکانیتان بە درۆ دەخستەوە، شتی نابەجێ‌و نا حەقتان بەدەم خوداوە بڵاو دەکردەوە؛ وەکوو ئەوە هەندێکیان دەیانگوت: خودا هیچ نیگایەکی نەناردووە بۆ هیچ کەس. یان ئەوانەی کە لافی پێغەمبەرایەتیان لێ دەداو دەیانگوت نیگامان بۆ کراوەو لە راستیشدا هیچ نیگایان بۆ نەکراوە، یان ئەوانەی کە ئینکاری کۆمەڵێک صیفاتی خودایان دەکرد یان خێزان‌و کوڕو کچیان بۆ دادەنان!.

کە دەفەرموێ: ﴿اَلْيَوْمَ﴾ واتە: ئەمرۆ مەبەست رۆژی مردنەکەیە ئەو رۆژەی کە گیانیان دەکێشرێ‌و سزای‌گیانکێشانیان پێ دەگا. دەشگونجێ مەبەست ئەو کاتە درێژو ناخۆشە بێ کە لە دوا مردنیان لە بەرزەخو قیامەتدا سزا دەدرێن.

مامۆستا موحەممەد عەبدە ئەو رایەی بەلاوە پەسەندە کە دەڵێ: مەبەست بە ﴿اَلْيَوْمَ﴾ رۆژی قیامەتە، هەروەها دەفەرموێ دەستدرێژکردنی فریشتە بۆ ستەمکاران بە مەبەستی سزاو ئازاردانیان لە رۆژی قیامەتدا دەبێ‌و ئەو کاتە پێیان دەڵێن ﴿اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ﴾ جگە لەم تەفسیرە تەفسیری تر ناگونجێ بۆ ئەم ئایەتە مەگەر بڵێین: کاتی مردن سەرەتای رۆژی قیامەتە[٣]. ئەمجار پەروەردگار لە رۆژی قیامەتدا پێیان دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ بێ شکو

---

[٢] تفسير المنير ج ٧/٥١٧.

[٣] تەفسیری مەنار ج ٧/٦٢٦-٦٢٧.

گومـان ئێـوە ئێسـتا هـاتوون بۆ لای ئێمـە بـە تـەنیاو رووتو قــووتو بـێ ناوونیشانی دونیاییتان، بێ داروده‌ستەو یاساوڵو خزمەتکارو خزمۆکەسو کار، بێ ماڵو سامانو چەکو تەقەمەنیو پۆشـاکو ئـامێری خۆسەپاندنو هۆکاری خەڵک چەوساندنەوە، کەسێکتان لەوانە لەگەڵ نیە کـە بـە هـاوەڵو هاوبەشـی خوداتان دەزانین یا پێتان وابوو لەم رۆژەدا شەفاعەتتان بۆ دەکەنو تکاکارتان دەبن لە سزای خودا رزگارتان دەکەن! لە سەرەتادا چۆنمـان دروسـت کـردوونو چۆن لە دایک بـوون بـە رووتو قووتـی، ئـاوا هاتوونـەوە بـۆ لامـان تەنانـەت سوننەتیش نـەکراون!! حـەزرەتی عائیشـە (رەزای خـوای لێ بـێ) کــە ئــەم ئایەتەی خوێنـدەوە وتـی ئـەی رەوانـەکراوی خـودا! ئـەی رۆ....! بـۆ شـەرمگا (العورة) ئەی هاوار ژنو پیاو بەیەکەوە بــە رووتـی حەشر دەکرێـنو برێکیـان سەیری ئەوانی تریان دەکەن؟! پێغەمبەر فەرمووی نا کەس سەیری شـەرمگای کەس ناکا ئــەم ئایەتـەی خوێنـدەوە ﴿لِكُلِّ امْرِيءٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ﴾عبس/٢٧. کەس وەسەرکەسی ناپەرژێ.

﴿ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ﴾ ئـەو مـاڵو منداڵـەی پێمـان بەخشی بوون هەموویتان بە جێ هێشــتووە، چـی مـاڵو سامانێ خـودا پـێی بەخشیبوون، چی منداڵو خێزانو حزمەتکارو دارو دەستەی لەگــەڵتان بـوو لـە دەنیادا هەمووتان جێ هێشــتووەو سوودی لێ وەرنـاگرن بـەڵکو زیانتـان پـێ دەگەیەننو سزاتان لە سەر سەختتر دەکەن!

﴿وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَائَكُم الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيهِ شُرَكَاء﴾ نـابینین شەفاعەتکارەکانتان لەگەڵتان بن، ئەو بتو صەنەمانەی دەتانپەرستنو پێتـان وابوو شەفاعەتتان بۆ دەکەن، ئەو بتو صەنەمانەی کە پێتان وابوو هاوبەشـی خودان لە پەرستشی ئێوەداو شیاوی طاعەت بۆ کردنن وەکوو خودا، واتــە کـە ئەوان بە خودایان زانینو پەرستیانن ئەوە دەگەیەنێ وەکوو خودا کردوویانن بە پەرستراوو خـاوەن دەرحـەق بـە خۆیـان. دەی کـوان ئـەو خـودا درۆزنانـەی بـە هاوبەشی خوداتان حلێب دەکردن لە کوێن؟ نەهاتوون لەگەڵتان؟! بە جێماون!!.

﴿لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ﴾ بێگومـان لــەم رۆژەدا کــە رۆژی قیامەتــە هــەموو

پەیوەندییەکی دونیاتان پچڕا! هیچ پەیوەندییەکی دۆستایەتی، خزمایەتی، لێپرسراویەتی، بەرژەوەندیتان لەگەڵ یەکتر نەماوە کار لە کار ترازاوەو هەر کەسە خەمی خودی خۆیەتی کەس وەفریای کەس ناکەوێ ﴿وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ﴾ ئەو بتو صەنەمانەی کە لە جیهاندا پێتان وابوو شەفاعەتتان بۆ دەکەن لێتان ون بوونو نایان دۆزنەوەو (حیسابتان بیتی بووە) پەروەردگار لەو مەشهەدە سامناکەداو لە سەر سەری ئەو هەموو حەشاماتەی دەشتی مەحشەر بۆ زێدە ریسوا بوونو سزادانو ناهومێد کردنیان بانگیان لێ دەکاو دەفەرموێ: کوان ئەو شتانەی بە خوداتان دەزانین؟؟ دەبا بێن فریاتان بکەون! وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ﴾القصص/٦٢. هەروەها پێیان دەگوترێ ﴿أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ، هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ أَوْ يَنْتَصِرُونَ﴾الشعراء/٩٢-٩٣. بە راستی مەشهەدێکی سامناکەو بارودۆخێکی خەتەرناکە! خودا ئێمەو هەموو موسوڵمانێک بە سەر بەرزی لێی رەهاکا.

دەسەڵاتی خودا لە بوونەوەردا

﴿إِنَّ ٱللَّهَ فَالِقُ ٱلْحَبِّ وَٱلنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ ٱلْمَيِّتِ مِنَ ٱلْحَىِّ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ ﴿٩٥﴾ فَالِقُ ٱلْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ ٱلَّيْلَ سَكَنًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلنُّجُومَ لِتَهْتَدُوا۟ بِهَا فِى ظُلُمَـٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا ٱلْـَٔايَـٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا ٱلْـَٔايَـٰتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجْنَا بِهِۦ نَبَاتَ كُلِّ شَىْءٍ فَأَخْرَجْنَا
مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ ٱلنَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ
وَجَنَّٰتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۗ ٱنظُرُوٓا۟
إِلَىٰ ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَيَنْعِهِۦٓ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكُمْ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

پاش ئەوەی پەروەردگار لە ئایەتەکانی پێشوودا تاکو تەنیایی خۆی ڕاگەیاندو بە بەڵگە چەسپاندی، چۆنیەتی پێغەمبەرایەتی روون کردەوەو هەبوونی رۆژی قیامەتو رووداوەکانی را نواندن! ئەمجار لێرەدا گەڕایەوە بۆ ئاراستەکردنی برێ بەڵگە لەسەر هەبوونی خودای کردگارو کارسازو بەدیهێنەر: کە بە کورتیو پوختی دەربارەی دروستکردنو بەدیهێنانو گیانپێدانو مراندنو ئەندازەکردنی شتەکانو نەخشەو شێوەی هاتو چۆی هەسارەو گەڕۆکەکانو ئەستێرەو مانگو خۆرو گۆڕانی شەوو رۆژ دەدوێن، ئەوەتا لەم ئایەتانەی دواییدا دەربارەی برێ لە دیاردەی دەسەڵاتو توانای سەر سوڕ هێنەرو حیکمەتو لێزانیوکاردروستی پەروەردگار دەدوێو دەفەرموێ: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ فَالِقُ ٱلْحَبِّ وَٱلنَّوَىٰ﴾ بێگومان پەروەردگار دەنکە تۆمو دانەوێڵە لە ناو زەویدا لێک دەکاتەوەو چکەرەی پێ دەکاو دەیڕوێنێو سەوز دەبێو نەشونما دەکاو دونیا دەکاتە گوڵو گوڵزارو شەوزاییو شیناوەرد! جۆرەها گژوگیاو رووەکو دانەوێڵەو میوەو بەروبووم لە هەموو رەنگو روخسارو تامو بۆنێک بەرهەم دێنێ، بە راستی ئەم دیاردانە گەورەترین بەڵگەن لەسەر هەبوونی خودایەکی بالا دەستی کردگاری کارسازو خاوەن حیکمەتو تواناو دانا! ئێمەی ئادەمیزاد بە وردی سەیریان ناکەینو لەبەر دووبارە بوونەوەو سێبارە بوونەوە پێیان ئاشنا بووینو بەلامانەوە شتێکی ئاسایین ئەگینا لە حەقیقەتدا بەڵگەو دەلیلی دەسەڵاتو کارسازی پەروەردگارن، لە لاپەڕەی بوونەوەردا تابلۆی پڕ نەخشو نیگاری خودای کردگارن! ئەی ئەوە نیە یەزدان بۆ خۆی رستەی ﴿فَالِقُ ٱلْحَبِّ وَٱلنَّوَىٰ﴾

تەفسیر دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ﴾ گژوگیاو دارو درەختی نەشو نما کەری شێوە زیندوو لە دەنکە تۆمو دانەوێڵەیەکی رەقو تەقی نیمچە مردوو دەردێنێ! لە رێگەی رێکخستنی هۆکارو کارتێکراوەوە بەم شێوە دەنکە تۆمو دانەوێڵەکان لە ناو خاکا بچێندرێن بە ئاو ئاو بدرێنو هەوا سازگار بێ کار سەردەگرێو تۆم دەتەقێو سەوز دەبێو وەبەر دێ!

پەروەردگار کشتو کاڵی سەوزو دارو درەختی زیندوو لە مردوویەکی رەقو تەق دەردێنێ! مەبەست بە زیندوو لێرەدا غیذا وەرگرتنو نەشو نما کردنە، مەبەستیش بە مردوو شتێکە کە غیذ وەرنەگرێو نەشو نما نەکا وەکوو گڵو دەنکە تۆمو هێلکەو تۆمی ئادەمیزادو ئاژەڵ! ئەگەر بگوترێ زانستی تازە دەری خستووە کە هێلکەو تۆمی ئادەمیزادو ئاژەڵ گیانیان تێدایە! دەڵێین: مەبەستمان گیانێکە رووالەتیو جموجوولی ئاسایی تێدابێ! ئێستا برێک تەفسیری زانستیانەی تر بۆ ئەم ئایەتە دەکەنو دەڵێن: مەبەست بە دەرهێنانی زیندوو لە مردوو ئەوەیە کە زیندوو لە مردوو پێک دێ ئەوەتا زیندوو بە خواردن نەشو نما دەکا خواردەمەنیش مردووەو بێ گیانە!

﴿وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ﴾ هەروەها پەروەردگار دانەوێڵەو دەنکە تۆمی رەقو تەقو بێ گیان لە گژو گیاو دارو درەختی نەشو نماکەر دەردێنێ، هەندێک دەڵێن: مەبەست بە مردوو ئیفرازاتی جەستەیە وەکوو: شیرو ئارەق و شتی تر کە لە جەستەی ئادەمی یا گیانداری تر دێتە دەرێ! ﴿ذَٰلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ؟﴾ بەدیهێنەری ئەم شتانە ئەو کەسەیە کە ئەوپەڕی دەسەلاتو حیکمەتو لێزانی هەیە ئەویش پەروەردگاری تاکو تەنیاوبالادەستو کار رەنگینو بێ هەمتایە! دەی ئێوە چۆن لە حەق لادەدەنو روو دەکەنە بەتاڵ؟ بە چ عەقڵێک لە تەک خودادا شتی تر بە خودا دەزانو دەیپەرستن؟ چۆن شتێک دەکەنە هاوبەش بۆ خودا کە دەسەلاتی هیچی نییە؟ تەنانەت شتی وا دەپەرستن مردوو بێ گیانە!؟

﴿فَالِقُ الإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا﴾ پەروەردگار بەدیهێنەری رووناکاییە، درِ بە تاریکایی دەداو رووناکایی بەیانی دەردەکەوێ دونیا

رووناک دەبیّو ئاسۆ رەوشن دەبیّتەوەو تاریکایی دەرەویّتەوە، شەو بە خۆیو تاریکی را دەبیّو رۆژ دیّتە شویّنی، رووناکایی پرشنگی خۆی بە جیهاندا پەخش دەکا.

لیّرەدا پەروەردگار دەسەلاتو توانایی خۆی بە سەر بوونەوەردا دیاری دەکا، ئەوە را دەگەیەنیّ کە دەسەلاتی بەدیهیّنانی شتی دژ بە یەکی هەیە، کە فەرمووی: ﴿فَالِقُ الإِصْبَاحِ﴾ دژەکەشی هیّنایە پیّشەوەو فەرمووی: ﴿وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا﴾ شەوی بەدی هیّناوە بۆ ئارامگرتن تیّیدا، کە بە تاریکایی خۆی جیهان دادەپۆشیّو دونیا کشو مات دەبیّو گیاندارەکان تیّیدا ئارام دەگرنو ماندویان دەحەسیّتەوە کفتو کۆی ئیشو ئازاری ئیشکردنی رۆژیان دەنیشیّتەوە! وەکوو لە شویّنیّکی تردا دەفەرمویّ ﴿وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا﴾النبأ/٩-١١. لە شەودا گیانداری ماندوو بە ئیشی رۆژ دەحەسیّتەوەو تیّیدا ئارام دەگریّ، ئارامگرتنەکە ئارامگرتنی جەستەو ئارامگرتنی بیرو ئەندیّشەو هۆشو دڵ و دەروونە! شەو کاتی ئارامگرتنە چونکە زوربەی جمو جوڵی کە لە رۆژدا دەکریّ بە شەو ئەنجام نادریّ چونکە رۆژ رووناکەو دونیا رەوشەنە، شەو تاریکەو جیهان داپۆشراوە زوربەی گیانداران لە ئادەمیزادو ئاژەڵو باڵندەو خشۆکەکان واز لە گەڕانو کارکردن دیّنو دەگەڕیّنەوە بۆ ماڵو هیّلانەو لانەی خۆیان، بۆ حەسانەوەو پشوودان، کە ئەو حەسانەوە تەواو نابیّو نایەتە جیّ بەبیّ نووستن، چونکە بە خەو ئەندامەکانی جەستە، هەستو بیرو هۆش ئارام دەگرنو جموجووڵی ئیختیاریان دەوەستیّ! ئەندامەکانی ناوەوەی جەستە وکو دڵو گورچیلەو جیهازی هەزمو میّشک تا ئەندازەیەک هیّواش دەبنەوە؛ لیّدانی دڵ کەم دەبیّتەوە، هەناسەدان لە سەرەخۆتر دەبیّ هاتووچۆی خویّن لە بۆرییەکانی خویّندا کەمیّک سستی تیّ دەکەویّ بە تایبەتی لە سەرەتای نووستندا کە هەست کردن لاواز دەبیّ تەنانەت دەتوانین بلّیّین: نیمچە مردنیّکی بەسەردا دیّ، جیهازی عەصەبی دەحەسیّتەوە بۆ ئەوەی هەموو ئەندامەکان بحەسیّنەوە!

﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا﴾ خۆرو مانگ دێنو دەچن بە ئەندازەو بە حیسابو بە ژمارە بۆ گەیشتن بە ئاکامی خۆیانو تەواوکردنی رێڕەوی دیاری کراو بۆیان، خۆرو مانگ هەڵدەسورێن بۆ ئەنجامدانی بەرژەوەندی مەخلوقات، هەڵاتنو ئاوا بوونیانو ئەو گۆڕانکارییەی روودەدا لە گواستنەوەو دیمەنیان هەموو بە حیسابەو دیاری کراوەو نەخشەی داڕێژراوەو ئەوان ئەنجامی دەدەن، بۆ هەر یەکەیان قۆناغی دیاری کراوو رێڕەوی تایبەتیو شوێنی هەڵاتنو ئاوا بوونی خۆی هەیە، لە چوار وەرزی ساڵدا بە گوێرەی گۆڕانی شەوو رۆژ گۆڕانکاری بەسەر کاریگەرییان لە زەویدا دێ، بەلام هەمووی بە گوێرەی ئەندازەو حیسابی بۆ دیاری کراو وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ﴾الرحمن/٥. یان دەفەرموێ: ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ﴾یونس/٥.

پەروەردگار لەم ئایەتەدا سێ نیشانەی ئاسمانی دیاری کردن:

١- دڕدانی تاریکایی شەوو دەرکەوتنی ئاسۆی بەیانی، پەخش بوونەوەی روناکایی بەسەر زەویدا کە جوانیو رازاوەیی بە وجود دەبەخشێ.

٢- دروست کردنی شەو بۆ حەسانەوەی جەستەو بیرو هۆش.

٣- دروست کردنی خۆرو مانگ بۆ زانینی مێژوو ساڵو وەرزو کات....

ئاشکرایە ئادەمیزاد چەند پێویستی بە زانینی کات هەیە بۆ زانینی کاتی خودا پەرستیو مامەڵە کردنو مێژووی رووداویان.

زانایانی ئاسمان شوناسی کۆکن لەسەر ئەوە کە زەوی دوو جۆر سوڕانەوەی هەیە، سوڕانەوەیەکی بە دەوری خۆی بە بیستو چوار کات ژمێر ئەنجامی دەداو شەوو رۆژ لە ئەنجامی ئەم سوڕانەوەدا پەیدا دەبن. سوڕانەوەیەکی تری هەیە بە دەوری خۆردا لە ماوەی ساڵێک دا ئەنجامی دەدا بەمەش چوار وەرزە پەیدا دەبن.

﴿ذلك﴾ ئەو دەستکردو بەدیهێنانە، ئەو کار دروستیو کردەوە بەرزانە، ئەو رێکو پێکیو هاتوو چۆو هەڵسوڕانە، ئەو گۆڕانکاری مردنو ژیانە

﴿تقدیرُ ٱلعَزِیزِ ٱلعَلِیمِ﴾ ئەندازەدارکردنو نەخشەکێشانی پەروەردگاری بالا دەستو زاناو کار سازە، کە بە دەسەلاتی بالاو زانستی فراوانو رەهاو توانای لە بن نەهاتوو حیکمەتو لێزانی خۆی بوونەوەری بەدی هێناوەو لێکی داوەو هەڵی دەسوورێنێ، هیچی بێهودە دروست نەکردووە، ئەوە ملیۆنەها ساڵە ئەو هەموو هەسارەو ئەستێرە کاکەشانە، مانگو خۆرو زەوی‌و ئەو هەموو قەبارە زەبەللاحانەی کە هەر خودا دەزانێ چەندنو چەند زلن! دێنو دەچنو هەڵدەسوڕێن، بەو ئەندازەی بۆیان دانراوەبە گوێرەی ئەو نەخشەی بۆیان کێشراوە پاشو پێش ناکەنو ناتلێ نابنو لە رێگەی خۆیان لانادەنو لێک ناخشێنو دەعم ناکەنو بەنزینو گازیان لێ نابڕێو بورغویان ناسوێن، هەر یەکەیان لە تەوەرەی خۆیدا ئەرکی خۆی ئەنجام دەدا وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾.

ئەمجار پەروەردگار نیشانەیەکی تری تاکو تەنیایی‌و بالا دەستی خۆی لە نیشانەکانی عالەمی بالادەس دەکاو لە تەکیا سوودو قازانجەکەشی دەست نیشان دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلنُّجُومَ لِتَهۡتَدُوا۟ بِهَا فِي ظُلُمَٰتِ ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ﴾ پەروەردگار خودایەکی وەهایە ئەستێرە پرشنگدارەکانی بۆ ئێوە کردووە بە نیشانە، بۆ ئەوەی لە ناو تاریکایی وشکانی‌و دەریادا رێگەوبانی خۆتان بدۆزنەوە، جا ئەو تاریکایی‌یە تاریکایی ئاشکرابێ وەکوو تاریکایی شەو یان تاریکایی سەرگەردانی‌و وێڵ بوونی ناو بیابانو دەریا گەورەکان بێ!

هەڵبەتە مەبەست بە ئەستێرە پرشنگدارەکان لێرەدا جگە لە مانگو خۆرە، چونکە بە رواڵەت ئەستێرە نیشانەی شارەزایی‌و رێ دەرکردنن، عەرەبەکان لە سەردەمی خێڵەکی‌و کۆنیاندا بە هەڵهاتنی ئەستێرە کاتیان دیاری دەکرد، چاودێری ئەو ئەستێرانەیان دەکرد کە لە شوێن هەڵاتو شوێن ئاوابوونی مانگدا هەڵدەهاتنو ئاوا دەبوون، لە قۆناغەکانی مانگ رێڕەویان دەکردو هاتوو چۆیان بوو، شارەزا بوونیان بە ئەستێرە بە دوو شێوە بوو:

١- زانینی کات لە شەوداو زانینی وەرزی ساڵ.

٢- زانینی رێگەی هاتووچۆ لە وشکانی‌و دەریادا.

بە پوختی پەروەردگار دوای باسکردنی برێ لەو نیعمەتانەی کە بەهۆی مانگو خۆرەوە بە ئێمە دەگەنو ئەودوانە بە قەبارە گەورە دێنە بەرچاومان، ئەمجار برێ فەضڵو گەورەیی خۆیمان یاد دەخاتەوە بەوەی کە ئەو ئەستێرە پرشنگدارانەی بۆ رام کردووین کە ئەمان لە پێش چاوی ئێمە بە بچووک دیاری دەدەن. بێگومان لەم چەرخەی ئێمەدا دووربینو ئامێری چاودێری (مرصد)ی وا هەیە دووریی ئەو ئەستێرانە هەندێک نزیک دەکاتەوە پرشنگو روناکاییان مەزندە دەکا، زانیارییەکی باش وەدەست کەوتووە دەربارەی خێرایی هاتووچۆیانو دوورییان لە ئێمەو قەبارەو زەبەللاحییانو ئەو شتانەی لێیان پێک هاتوونو، گەلێ زانستی تر دەربارەیان کە لەوەپێش نەزاندرا بوو! ئاشکرایە ئەمڕۆ زانایانی ئاسماناسی (علماء الفلک) بۆیان روون بۆتەوە کە ژمارەی ئەستێرەکان دەیان ملیۆن ئەستێرەی گەورەو بچووکەو بەڵکو زیاتریش✓ .

✓ لێرەدا بە پێویستی دەزانم برێک لە کتێبی پوختەی ئایینی ئیسلام ج١/١١٥-١١٧. راگوێزی ئێرە بکەم کە دەڵێ: لێرانەدا پرسیارێک دێتە پێشەوە، پرسیارەکەش ئەوەیە ئایا ئەم کەونە چەندەو چۆنەو چییە؟! لەوەڵامدا دەڵێین زانایانی ئاسماناسی دەڵێن: زەوی بریتییە لە بەشێک لەبەشەکانی کۆمەڵەی خۆریی (المجموعة الشمسية) کۆمەڵەی خۆریش بەشێکن لە بەشەکانی شارە ئەستێرەکانی بۆشایی فراوان. زیاد لەمانەش چەند نیازکو ئەستێرەی ئاگراویو کلکدارو مانگی تر هەن.
دەی کەوابوو ژمارەی ئەو ئەستێرانەی کە لەمەجەرەی خۆماندا هەنو سەر بە کۆمەڵەی خۆرنو پێیان دەگوترێ کاکێشان (درب التبانة) چەندن؟! لەوەڵامدا دەڵێین: ئەگەر بە چاوی ئاساییو عادەتی سەیریان بکەین دەبینین ژمارەی تێکرای ئەم ئەستێرانەی کە لە دوو نیوە کورەی باشوورو باکوردا دەبینرێن لە شەش هەزار ئەستێرە تێپەڕ ناکەن، بەڵام ئەگەر بە ئامێری دووربینو پێشکەوتوو سەیریان بکەین ژمارەیان زۆر زیاتر دەبێ! زانای ئاسماناس (کابتین) دەڵێ: ژمارەیان بە (٤٠٠٠٠) ملیۆن دادەنرێ. مامۆستا (شابیلی) کە زانایەکی فەلەکی دووربینی زانکۆی (هارڤەرد)ە دەڵێ: ژمارەیان دەگاتە (١٠٠٠٠٠) ملیۆن ئەستێرە، ژمارەی مەجەرەکانیش دەگاتە (١٠٠) ملیۆن مەجەرە، هەر مەجەرەیەکیش چەند ملیۆن ئەستێرەی هەڵگیرساوو

ئاگراوی تێدایە. دەی باشە قەبارەی ئەم ئەستێرانە دەبێ لەبەرامبەر قەبارەی خۆردا چەند بێ؟!

لە وەڵامدا دەگوترێ: خۆر بۆ خۆی ئەستێرەیەکە وەکوو ئەو ئەستێرانەی کەبەئاسمانەوە دەبینرێن، وەلێ کە بەگەورەتر لەوانی تر دێتە بەرچاومان لەبەرئەوەیە کە لەئێمەوە نزیکترە دەنا خۆی ئەستێرەیەکی مام ناوەندییە، بچوکترین ئەستێرەیەک کە تا ئێستا دۆزرابێتەوە ئەستێرەی (فان ماتن)ە، کە رەنگ بێ کەمێ لە گۆی زەوی گەورەتر بێ لەگەڵ ئەوەیشا ملیۆنێ ئەستێرەی ئاوا لەناو قەبارەی گۆی خۆردا بەهاسانی جێی دەبێتەوە. بگرە پتریش، لەلایەکی تریشەوە ئەستێرەی (منكب الجوزاء) ئەوەندە گەورەو زەبەللاحە جێگای ملیۆنەها ئەستێرەی وەکوو خۆری تێدا دەبێتەوە، دەی باشە ئەم ئەستێرانە چەند لەئێمەوە دوورن؟! لەوەڵامدا دەڵێین کۆمەڵەی خۆر، کە زەویش لەوانە، ئەوەندە لە ئەستێرەکانی ترەوە دوورن دەتوانرێ بە گۆشەگیرێکی تەواو حسێب بکرێن لەفەزادا چونکە دووری خۆر لەئێمەوە کەمتر لە (٩٣ ملیۆن میلە)، واتە زیاتر لە چوار صەد جار بەقەی دووریی مانگ لەئێمەوە دوورترە، خۆ کاتێک بمانەوێ رێژەی دووریی ئەستێرەکانی بزانرێ هەزار ملیۆنیش بەش ناکاو باس ناکرێ بەڵکو پێویستە ئەو کاتە قسە لە ملیۆن ملیۆن بکەین، بۆیە زانایانی ئاسماننا‌س هاتوون خێرایی رووناکییان کردووە بە ئامێری رووناکردنەوەو زانینی ئەندازەی دووریی نێوان ئەستێرەکان، واشیان تەخمین کردووە کە خێراییو تیژڕۆیی رووناکیی لە چرکەیەکدا (١٨٦٠٠٠) میلە، دوورترین ئەستێرەی گەرۆک کەناوی پلۆتۆیەو سەر بە کۆمەڵەی خۆرە رووناکی ئەومان بە چوار پێنج سەعات دەگاتێ لەکاتێکا گەیشتنی رووناکی لەنزیکترین ئەستێرەوە چوار پێنج ساڵ دەخایەنێ.

پێشکەوتووترین ئامێری دووربینو وێنەگرتن تا ئەمڕۆ هەر دەتوانێ ئەو ئەستێرانە ببینێ کە دوو هەزار ملیۆن ساڵی رووناکی لە ئێمەوە دوورن. ئەوەش زانراوە کە کۆمەڵە ئەستێرەی سەر بە خۆر بەهێواشی بەدەوری تەوەرە (میحوەری)خۆیاندا دەسوڕێنەوە، هەروەها کۆمەڵە ئەستێرەی تریش هەمان سوڕانەوەو جوڵانەوەیان هەیە.

کەوابوو هەبوونی ئەم هەموو باوێنە ئەستێرەیەو دابەشکردنیان بەو شێوە رێکو پێکەو هەڵسوڕانو هاتووچۆیان بەگوێرەی نیظامو یاسایەکی دیاریکراوی وا کە بەهیچ جۆرێک لێک نەخشێنو دەعم نەکەنو بەری رێگا بە یەکتری نەگرن ئا ئەمانە هەمووی گەورەترین بەڵگەن لەسەر هەبوونی خوایەکی خاوەن دەسەڵاتی بێهاوبەشو بێهاوتا کە

بەڵام تا ئێستا زانایان نەیانتوانیوە دووریی جگە لە چەند ئەستێرەیەک زیاتر بزانن، چونکە ئەوانیتر لەبەر زۆر دوورییان لە ئێمە چ زانیاریەک لە بارەیانەوە دەست نەکەوتووە، هەرچەندە ئێستا رۆژانە دووربینی پێشکەوتووترو ئامێری دووربینتر پەیدا دەکرێن، بەڵام زانیاری ئادەمیزاد زانیارییەکی ئەندازەدارو سنووردارە فراوانی کەونو کائینات خودا نەبێ کەس نازانێ چەندەو چۆنە!. بەڵام وەکوو دەڵێن: (مشتێک نموونەی خەروارێکە) تێڕوانین لە مانگو خۆرو ئەو ئەستێرانەی لە ئێمە دیارن بیرکردنەوەو وردبوونەوە لێیان، دەبنە نیشانەو بەڵگە لەسەر هەبوونی خودایەکی کردگارو بەدیهێنەرو کارساز، بۆیە پەروەردگار کۆتایی ئایەتەکەی بەوە هێنا کە فەرمووی: ﴿قَدْ فَصَّلْنَا الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ مەبەست بە ئایەتەکان لێرەدا یان ئایاتی قورئانی پیرۆزە، یان مەبەست بە ئایات نیشانەو دیاردەکانی بوونەوەرە... .

١- جا لەسەر مەبەستی یەکەم مانای ئەوە دەگەیەنێ: کە ئەم ئایەتەو هەر ئایەتێکی تر لە ئایەتەکانی قورئان کە ئادەمیزاد هەڵدەنێن بۆ تێفکرینو لێ وردبوونەوە لە بوونەوەر؛ هەموویان داناییوکارسازییو دەست رەنگینی خودا دەنوێنن، ئادەمیزاد بەم تێفکرینو لێکۆڵینەوەیە زانستی بۆ زیاد دەبێ.

٢- لەسەر مەبەستی دووەم، واتە: ئەو نیشانەو بەڵگانەی کە بالا دەستیو زانستی فراوانو توانساو دەسەڵاتی رەهاو لێزانی پەروەردگار دەچەسپێنن، کەسێک دەتوانێ ئەو بەڵگانە لە تێڕوانینی بوونەوەرو عالەمی بەرزایی دەربێنێو بیاندۆزێتەوە کە خاوەن زانستو هەستو هۆشی تەواو بێو پەندو عیبرەت وەربگرێ، نەک هەر بەوەندە وازبێنێ بڵێ بە خوا ئەوە شتێکی سەرسوڕهێنەرو ناوازەیە.

کەواتە ئەو ئەستێرانە چۆن لە تاریکاییو وشکانیو دەریادا رێگایان پێ دەدۆزرێتەوە بەو جۆرەش رێگایان پێ دەدۆزرێتەوە بۆ لای خوداو

هیچ بەڵگەیەکی تر نایگاتێ هەر بۆیەشە قورئان دەفەرموێ: ﴿فلا أقسم بمواقع النجوم وإنه لقسم لو تعلمون عظيم﴾الواقعة/٧٥.

تاریکایی‌دڵو دەروونو ژیرییـان پـێ دەڕەوێتـەوە، دەبنـە هـۆی رزگـاربوون لـە گومڕایی‌وگێژاوی سەر لێتێکچوونی بیروباوەڕ...

دوا بەدوای باسکردنی برێ نیشانەی دەسەڵاتو خوایەتی خۆی لـە زەوی‌و ئاسماندا برێ نیشانەی خودایەتی خۆی لـە خـودی خۆمـاندا بـۆ بـاس دەكـاو دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ پەروەردگار خودایـەكی وایە: ئێوەی لە یەك نەفس دروست كردووە كە ئادەمیزادی یەكەمـە بـە بابـە ئادەم مەشهوورە لە رێگەی زاوو زێوە ئێوەی لێ كەوتۆتەوە!

لە كەوتنەوەی ئەو هەموو ئادەمیزادە لە تاقە كەسێك بەڵگـەی بـەهێزو ئاشكرا هـەن لەسـەر دەسـەڵاتو زانستو دانـایی‌و تـاكو تـەنهایی خـودا، وەبیرخستنەوەی ئەم راستی‌یە ئاماژەی ئەوەی تێدایە: كە پێویستە هەمیشـە ئادەمیزاد سوپاسگوزاری نیعمەتە جۆراوجۆرەكانی پـەروەردگاربێ‌و شـارەزایی كردنیشمانە بۆ یەكترناسین‌و هاریكاری كردنی یـەكتری لەسـەر چاكـەو چاكـە خوازی، بۆ ئـەوەی ئـەم جـوداوازی رەنـگو زمـانو نەتـەوەو هـۆزو بـەرەبابو خێزانانە ببنە هۆكاری خۆشەویستی‌و یەكترناسین‌و یارمەتیدانی یەكتری، نەك ببنە هۆی دوژمنایەتی‌و بەربەرەكانی‌و دژایەتی كردنی یەكتری!

﴿فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ﴾ واتـە: بـۆ ئێـوە هەیـە شـوێنی مانــەوە لـە منداڵداندا كـە بـە نوطفـەیی دەخرێنـە ئـەوێوە، هـەروەها شـوێنی مانـەوەی كاتیی كە لە پشتی باوكتاندا بۆ ماوەیەكی كاتی دەمێننــەوە. یـان(مستقر) واتە: مانەوەتان لەسەر زەوی (مستودع)واتە: مانەوەی كاتی لە ژێـر زەوی‌داو لە گۆڕدا[4]. یان بە پێچەوانەوە (مسـتقر) واتـە شـوێنی مانـەوەتان لـە پشـتی باوكتاندا، (مستودع) واتە: شوێنی كاتی مانەوەتان لە منـاڵدانی دایكتـاندا بۆیە پشتی پیاو كراوە بە شوێنی مانەوەی تۆم‌و منداڵدان كراوە بە شوێنی بـە ئەمانەتو كاتی‌ی دانراوی تۆم، چونكە تۆم لە پشتی پیاودا پـەیدا دەبـێ‌و بـە

[4] تفسير المنار ج٧/٣٠٨.

شوێنی قەرارو مانەوەی حلێب دەکرێ، بەڵام منداڵدان وەکوو زەرفێکی کاتیی وەکوو شوێنێکی کاتیی ئەو نوطفەیەی تێدا دادەنرێ[٥].

تەفسیرێکی تر لە ئەبو موسلیمی ئیصفەهانی ریوایەت کراوە دەڵێ: (مستقر) واتە: نێرینە، (مستودع) واتە: مێینە، بۆیە بۆ نێرینە وشەی(مستقر)ی بە کارهێناوە چونکە تۆم (نوطفە) لە پشتی پیاودا دروست دەبێ. لە شوێنی مێینە وشەی (مستودع)ی بەکارهێنا چونکە منداڵدان وەکوو زەرفێک وایە ئەو تۆمەی بۆ ماوەیەکی کاتیی تێ دەکرێ، ئەم دێرە شیعرە عەرەبییەیان کردووە بە شایەد بۆ ئەم مانایە کە دەڵێ:

وَإِنَّمَا أُمَّهَاتُ النَّاسِ أَوْعِيَةٌ مُسْتَوْدَعَاتٌ وَلِلآبَاءِ أبناءُ

یان دەگوترێ: مەبەست بە (مستقر) منداڵدانی دایکە مەبەست بە (مستودع)گۆڕە!! دەتوانین وشەی (مستقر، مستودع) بە شێوەی ئیسمی فاعیل بخوێنینەوەو بیکەین بە موبتەدا بۆ خەبەرێکی قرتاو، بڵێین ﴿فَمِنْكُمْ مُسْتَقَرٌ﴾ واتە هەتانە لە جیهاندا جێگیر دەبێو تەمەنی درێژ بەسەر دەبا، (ومنكم مستودع) هی واشتان هەیە مانەوەی لە جیهاندا زۆر نابێ مردن بە ساوایی یان بە گەنجی هەڵی دەپڕوکێنێ!! تەنانەت ئەگەر بە شێوەی ئیسمی (فاعل)یش نەیان خوێنینەوە ئەم مانایەیان بۆ دەگونجێ[٦]:

خاوەنی مەنار دەفەرموێ دوا مانا کە بەدڵمدا دێ بۆ مانای (مستقر) ئەوەیە: کە مانای گیان بێ (مستودع)یش بە مانا جەستە بێ!، مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس دەفەرموێ: (فمستقر ومستودع) ...... لە پاش ئەوەی کە پەرەتان سەندو زۆر بوونو چەند لقتان لێ پەیدا بوو و بڵاوبوونەوە بە جیهاندا بازە شوێنێکتان کرد بە جێگەی مانەوەو ئارامگرتن، واتە کردنتان بە شارو دێهاتو ئارامتان گرت تیایانا لەبەر ئەوە کە لەگەڵ ژیوارتانا رێنەکەوت وبازێ شوێنیشتان کرد بە شوێنی ئەمانەتی وەچەن کاتو

---

[٥] تفسير المراغي ج٣/٢٠١.

[٦] تفسير المنار ج٧/٦٤٠.

ساتێ تا دێنەوە جوولـە بـۆ جێگـەی موناسـبترو بەسـوودتر[٧] .... بەهـەر حـاڵ تەفسیری تریشیان بۆ ئەم دوو وشەیە کردووە بەڵام بە پێویسـتم نـەزانی زیـاتر درێژە بە باسەکە بدەم!.

﴿قَدْ فَصَّلْنَا الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ بێگومان ئێمـە ئـەو ئایەتانـەی کـە دابـو نەرێتی ئێمە لە بوونەوەردا شـیدەکەنەوە درێژەمـان پـێ داون، ویسـتو ئیرادەی لە بن نەهاتوومان، زانستی فـراوانو دانـاییو لێزانینمـان، بەخششو رەحمو بەزەیی بێ ئەندازەمان شـیدەکەینەوە بـۆ کەسـانێک تێبگـەنو بزانـن مەبەستەکان چینو پەی بە وردیاتو نهێنی ئایەتەکان بەرن.

لە کۆتایی ئەم ئایەتە فەرمووی (یفقهـون)و لـە کۆتـایی ئایـەتی پێشـوو (یعلمـون)ی بـەکار هێنـا، چونکـە دەرهێنـانی حیکمـەتونهێنی لـە دروسـت کردنی ئادەمیزاد لە یەک تاقە کەسو دوایی زاووزێ کردنیانو زۆر بوونو بـڵاو بوونەوەیانو جوداوازی نێوانیان لە رەنـگو دەنگوقـەبارەو شـێوەو روخسـارو زیرەکیوکەودەنیو گـەلێ دیـاردەو رەوشتی تـر کـە دەبنـە هـۆی جـوداوازیو نیشانەی یەکتر ناسینەوە، تەنانەت برای باوکو دایکی لێک جیاوازن، بـەڵکو دوانکـەجیاوازی شێوەو روخسـارو گـەلێ شتی تریـان هەیـە! پێویسـتی بـە قوڵبوونـەوەو تێفکرینـی زۆر ورد هەیـە بـەڵام زانینـی هــەڵهاتنو ئــاوابوونی ئەسـتێرەو بوونیـان بـە نیشـانەی شـارەزایی لـە وشـکانیو دەریـادا شـتێکی ئاشکرایەو پێویستی بە وردبوونەوەی زۆر نییە.

ئـەمجار نیشـانەیەکی تـر لـە نیشـانەکانی دروسـتکردنو بـەدیهێنان لەجیهانی گژوگیاو رووەکدا دەخاتە روو دەفەرموێ: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ پەروەردگار خودایەکی وەهایە کە بەدەسەڵاتو تواناو حیکمەت بە ئەندازە گۆڕانکاری لە بوونەوەردا دەکـا، لـە بەرزاییەوە باران دەبارێنێ، پیتو بەرەکەتو رزقو رۆزیی بـۆ بـەندەکانی لـە زەوی پـێ پێـک دێنـێ، بـەو بارانـە زەوی مـردوو ئـاودێر دەکـاو زینـدووی دەکاتەوە، دانەوێڵەو تۆمـی وشـکو رەقوتـەق سـەر لـەنوێ لێـک دەکاتـەوەو

[٧] تەفسیری نامی ج٣/١٨٣.

چەکەرە دەکاو دەژێتەوەو سەوز دەبێتەوە، جۆرەها گژوگیاو رووەکی جیاجیا لە رەنگو روخسارو تامو بۆنو گەلێ تایبەتمەندی تردا لە زەوی دەردێنێ؛ لە کاتێکدا بە یەک ئاو ئاو دەدرێنو لەیەک ئاخ دەروێن، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ﴾الرعد/٤. یان دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾الانبياء/٣٠. ئەمە کە ئاو هۆی رووانو سەوز بوونە، شتێکی ئاشکرایەو هەموو کەس دەیزانێ، بەڵام لە راستیدا کاریگەری ئاو گەلێ لەوە گرنگترو گەورەترە، چونکە تیۆری زانستیو رای زانایان وایە: کە زەوی لە سەرەتادا پارچە ئاگرێکی گڕدار بووە، لە پاشان سارد بۆتەوەو بووەتە وشکانییەکی کاکی بە کاکی، دوایی بە هۆی بارانو چەند شتێکی ترەوە سەر زەوی خۆڵێکی نەرمی لێ پەیدا بوو ئەمجار ئاو بوو بە یەکێک لەو هۆکارە سەرەکییانەی کە هێزی رواندنو نەشو نمای تیا پەیدا بوو، ئەوەش بە هۆی چەخماخەی هەورە بریسکەوە کە مادەیەکی وەکوو نایترۆجینی لەگەڵ بارانەکەدا دەبارێنێتە سەرزەوی بە بێ ئەو مادەیە خۆڵ هیچی تێدا ناروێ؛ ئەو مادەیە ئێستا پێی دەگوترێ (سماد)..

جا ﴿فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا﴾ بە هۆی ئەو بارانەوە کشتو کاڵو دارستانی سەوزمان وەدەرهێناوە، ساقو پەلو پۆپو تەرزەو توولەمان لێ پەیدا کردوون، ئەمجار ئەو گژوگیاو دارو درەختانە بەرو بووم دەگرنو پێ دەگەن ﴿نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا﴾ دانەوێڵەی بە مل یەکاچوو چین لەسەر چینیان لێ دەردێنین، ﴿وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ﴾ دەردێنین لە دارخورما لە پرژو چڵو پۆپەی سەری هێشووە خورما کە شۆڕبوونەوە، کەسێ بیەوێ دەستی پێیان دەگاو دەتوانێ بیان چنێ، ﴿وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ﴾ هەروەها لەو سەوزاییە، رەزو باغی ترێ پێک دێنین هەروەها باغی زەیتوونو باغی هەنار رێک دەخەین کە لە رەنگو شکڵدا لێک نزیکن بەڵام لە بەروبوومدا زۆر لێک جیاوازن؛ هەیانە بەرەکەی شیرینە، هەیە مزرە، هەیە تاڵە، هەیە تامەکەی ترشە، هەیە تامێکی تری هەیە،

رەنگی بەروبوومەکەش جیاوازوجۆراو جۆرە، رەنگاو رەنگو هەمە چەشنەیە!.

﴿انْظُرُوا اِلَى ثَمَرِهِ اِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ﴾ بە چاوێکی ورد بینییەوە سەیری بەروبوومی ئەو باغانە بکەن، لە دانەوێڵەو بەری گژوگیاو بێستانو باغی جۆراوجۆری بڕوانن، چۆن سەر دەردێنێو پێ دەگاو کامڵ دەبێ!! چۆن لە وشکییەوە تەڕ دەبێتەوەو پڕ دەبێ لە ئاوو خێرو بەرەکەتو جۆرەها ڤیتامینات!! هەموو بەرو بووم میوەیەک تامی خۆی هەیە بۆنو قەبارەوشێوەو روخسارو رەنگی خۆی هەیە، بەراوردێک لە نێوان میوەکاندا بکە، بیر لە تواناو دەسەڵاتی خودای کردگار بکەرەوە، سەیر بکەو بڕوانە ئەو درەختە چۆن لە کاتی زستاندا رەشو رووتو وشکو برینگە، چۆن لە بەهاردا چرۆ دەکاو دەژێتەوەو بەو گەڵا تەڕو تازەیە خۆی دەڕازێنێتەوەو پۆشتەو پەرداخ دەنوێنێ؛ هەریەکەی رەنگو تامو بۆنو بەرامێکی لە خۆ گرتووە وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَفِي الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٍ وَنَخِيلٍ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ، يُسْقَى بِمَاءٍ واحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ﴾الرعد/٤.

﴿إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ بێگومان لەو شتانەی کە فەرمانمان پێ کردن تێیان بفکرن چەند نیشانەو بەڵگەی جۆراوجۆر هەن، لەسەر دەسەڵاتو توانای بەدیهێنەرەکەیان رەحمو بەزەییو حیکمەتی ئەو زاتە دەچەسپێنن، موسوڵمانانی خاوەن بڕوا بە خوداو شوێنکەوتوانی پێغەمبەرانی سوود لەو تێفکرینو ورد بوونەوەیە دەبینو ئیمانیان پێ بەهێز دەبێو دڵیان ئارام دەگرێ.

تێبینی ئەوە دەکرێ پەروەردگار لە ئایەتەکەدا چوار جۆر درەختی باس کردن دار خورما، دار مێو، دار زەیتون، دار هەنار! گژوگیاو رووەکو دانەوێڵەو خەڵەی پێش درەختەکان خست، چونکە بەروبوومی رووەکو دانەوێڵە بژێوە بەروبوومی درەختەکان میوەیە، ئاشکراشە بژێو لە میوە گرنگترە، دار خورماشی پێش درەختەکانی دی خست، چونکە خورما خواردەمەنییەکی گرنگی عەرەبەکان بوو، بۆیەش لە دوای خورما باسی ترێی

کرد چونکە باشترین جۆری میوەیە هەر بە دەرکەوتنی سوودی لێ دەبینرێ بەبەرسیلەیی‌و بە ترێیی پاشان دەکرێ بە دۆشاوو بە سرکە!.

هاوەڵ دانان بۆ خودا، دانانی کچو کوڕو خێزان بۆ خودا

وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ ٱلۡجِنَّ وَخَلَقَهُمۡۖ وَخَرَقُواْ لَهُۥ بَنِينَ وَبَنَٰتِۭ بِغَيۡرِ عِلۡمٖۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ (١٠٠) بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٞۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ (١٠١) ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ فَٱعۡبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ (١٠٢) لَّا تُدۡرِكُهُ ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَهُوَ يُدۡرِكُ ٱلۡأَبۡصَٰرَۖ وَهُوَ ٱللَّطِيفُ ٱلۡخَبِيرُ (١٠٣)

پاش ئەوەی پەروەردگار پێنج بەڵگەی لە سەر خودایەتی خۆی هێنایەوەو کەماڵی تواناو دەسەلاتو رەحمەتی بێ پایانی خۆی چەسپاند؛ ئەمجار دێتە سەر باسی ئەوەی کە هەندێ ئادەمیزادی نەفام هەن ئەجندە دەکەن بە هاوبەشی خودا، یان وەچەو نەوەی بۆ دادەتاشن‌و کوڕو کچی بۆ بە ڕەوا دەزانن، فەرمووی: ﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ﴾ ئەو هاوبەشپەیداکەرانە هاوەڵیان بۆ خودا داناوە لە ئەجندە، فەرمانبەرداریان دەکردن لەو شتانە کە فەرمانیان پێ دەکردن. لێرەدا مەبەست بە جنۆکە فریشتەیە، چونکە ئەوان هەیانبوو فریشتەیان دەپەرستن .

ئەم تەفسیرە لە قەتادەو سوددیەوە ریوایەت کراوە! حەسەنی بەصری دەڵێ: مەبەست بە جنۆکە لێرەدا شەیاتینن! چونکە عەرەبەکان طاعەتی شەیاتینەکانیان دەکرد لە تاوانو شەریک بۆ خودا دانان، بڕێک دەڵێن مەبەست بە جنۆکە شەیتانە بڕێک گەلو نەتەوە بە خودای شەڕیان داناوە، وەکوو ئاگر پەرستەکان کە دەڵێن: یەزدان خودای خێرو رووناکییە، شەیتانیش

خودای شەڕو تاریکی‌یە!

سەیرە! ئەو موشریکانەی جنۆکەیان کردوون بە هاوبەشی خوداو بە قسەی ئەوان بتەکانیان دەپەرستن ﴿وَخَلَقَهُمْ﴾ وەلحال پەروەردگار ئەوانیشو بتەکانیانیشی دروست کردوون غەیری ئەوانەشی بەدی هێناوە! هەر یەزدان بەدیهێنەرەو کەس رایەی ناکەوێ ببێتە هاوبەشی، دەی چۆن دروست کراو دەبنە شەریکو هاوەڵ؟؟ چۆن لەگەڵ خودادا شتی تر دەپەرستن؟! وەکوو حەزرەتی ابراهیم بە قەومەکەی فەرموو: ﴿أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾الصافات/٩٥-٩٦. بە پوختی پەروەردگار تەنها خۆی خودایەو هەر ئەو بەدیهێنەرو خالقە. بۆیە پێویستە تەنها ئەو زاتە پاکە پیرۆزە بپەرسترێو کەس نەکرێ بە هاوەڵو هاوشانی.

﴿وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ لەبەر نەزانیو نەفامی، لەبەر ئەحمەقیو گەمژەیی ئەو موشریکانە هاتوون کوڕو کچیان بۆ خودا داناوە بە بێ ئەوە بزانن چی دەڵێن، نازانن لەسەر حەقن یان هەڵەن، بەڵکو وتەیەکە کوێرانەو نەزانانە لە دەمیان دەردەچێ بەبێ ئەوەی لی‌ی ورد ببنەوەو تێی بفکرن فڕێی دەدەن وشەی (بغیر علم) تەئکیدی مانای (وخرقوا) دەکاتەوە، موشریکە عەرەبەکان دەیان گوت فریشتە کچی خودان، جولەکە دەیان گوت عوزەیر کوڕی خودایە، نەصرانییەکان دەیانگوت عیسا کوڕی خودایە ﴿سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ پاکو بێ عەیبو خەوشە خودا دوورە لەو شتانەی پێیەوە دەڵێن: نە هاوەڵی هەیە، نە کوڕو نەکچی هەیە! ئەو بۆ خۆی بەدیهێنەری هەموو شتێکەو هەڵسوڕێنەری بوونەوەرەو هاو وێنەی نی‌یەو کەسی لێ ناچێو لە کەس ناچێ!

پەروەردگار ﴿بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ بەدیهێنەرو ئەندازیاری ئاسمانەکانو زەوی‌یە، دروستی کردوون بەبێ ئەوەی لە وەپێش وێنەیان هەبووبێ، ﴿أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ؟ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ﴾ چۆن خودا منداڵی هەیە؟ بەچ عەقڵو هۆشێک ئەوانە منداڵو نەوە بۆ خودا دادەنێن؟؟ خۆ پەروەردگار خێزانی نی‌یەو ناشێ خێزانی هەبێ، منداڵی ئاسایی کە دەبێ لە

ئاکامی بە یەکگەیشتنی ژنو مێرد پەیدا دەبێ؛ دەبێ نێرو مێیەکە لە یەک رەگەز بنولە یەک بچن! دەی خۆ خودا کەسی لیْ ناچیْو لە کەس ناچیْ، لە هیچ رەگەزێک نیە لەگەڵ هیچ مەخلوقێکیدا موناسەبەتی هاوشانیو لێکچوونی نییە، چونکە خودا دروست کارو بەدیهێنەری هەموو شتێکە، نە خێزانی هەیە نە منداڵی هەیە! زاتی پاکی جوانکارو دەست رەنگینی کائیناتە، لە ئاسمانو زەویدا خولقێنەری وەچەو نەوەیە لە رێگەی زاوو زێی نێوان نێرو مێوە!! ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ هەموو شتێکی دروست کردووە بە دروست کردن! نەک لیْی بووەو لیْی کەوتۆتەوە، ئەی پێغەمبەر! پێیان بڵێ: ئەوەی کە ئێوە بە کورو کچی خودایان دەزانن ئەوانە دروست کراوی خودان نەک منداڵی بن.

﴿وا للهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ پەروەردگار زانایە بە هەموو شتێک، زانینەکەی هی خودی خۆیەتی، کەس زانینی ئەوی نییە، ئەگەر خودا منداڵی هەبوایە بۆ خۆی لە هەموو کەس پیْی زاناتر دەبوو، ئاماژەی بۆ دەکرد، بەڵام ئەوە درۆیەکی هەڵبەستراوو بێ بناغەیە نە بەڵگەی عەقلی نە بەڵگەی نەقلی نە نیگا هیچ چەشپێنەرێکی نییە!

بە کورتی پەروەردگار هەبوونی منداڵی لە خۆی دوورخستەوە، چونکە ئەو بەدیهێنەری ئاسمانەکانو زەوییە، لە کەس نەبووەو کەسی لیْ نەبووەو نابێ! چونکە منداڵ لە بەیەک گەیشتنی نێرو مێ پەیدا دەبێ نێرو مێیەک یەک رەگەزبن، دەی خۆ خودا لە هیچ رەگەزێک نیە هیچی لیْ ناچی، کەس هاوشانی خودا نیە چۆن منداڵێکی دەبێ هاوشانی بێ؟

جا کە ئەوەمان سەلماند کە خودا منداڵی نیە ﴿ذَٰلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ﴾ ئەی موشریکەکان! ئەوە بزانن ئەو خودایەی کە ئەوە صیفاتو چۆنیەتییەتی زاتی ﴿ا للهُ﴾یەو خودای ئێوەیەو جگە لە ئەو خودای تر نین، بەدیهێنەری هەموو شتێکە، نە خێزانی هەیە نە منداڵ، هیچ چارەو رێگاتان نیە جگە لەوەی کە بیپەرستنو بە تاکو تەنهای بزانن و کەسی تر مەکەن بە هاوشانی، زاتی پاکی بێ خەوشو بێ وێنەیە، نە هاوەڵو نە

هاوشانی هەیە، جگە لە زاتی خۆی هەموو شتێکێ دروستکراوی خۆیەتی، دروستکراویش پێویستە دروستکەری بپەرستێ. پەروەردگار ئاگاداری هەموو شتێکە، زانیاریەکەی زاتییەو لە کەسەوە فێری نەبووە، کەسێکیش دروستکەری هەموو شتێکێ نەبێ هەموو شتێکێ نازانێ، ئەگەر منداڵی هەبوایە بۆ خۆی لە هەموو کەس باشتر پێی دەزانی، خەڵکیشی بەوە ئاشنا دەکرد، بە نیگاو بەڵگەی زانستی پێی دەسەلماندن! بەلام ئەوانەی کە ئەم قسەیە دەڵێنو دەیلێنەوە بوختانێکە هەڵیان بەستووە، هیچ زانستییەکێ پشتگیری ناکاو بەڵگەی عەقڵی نایسەلمێنێ ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ پەروەردگار وێڕای هەبوونی ئەو صیفاتە بەرزانەی، هەڵسوڕێنەری هەموو کاروبارێکە، بوونەوەر دێنێو دەبا بە زانستو دانایی بێ ئەندازە رایگرتووە، بژێوی هەموو بەندەکانی دەدا، بە شەوو بەرۆژ پارێزگارییان دەکا، جگە لەزاتی خودا کەسی تر پارێزگاری پێ ناکرێ، جگە لە خودا کەسی تر پێویستیاتی بەندەکانی پێ دابین ناکرێ، کەوابوو پێویستە ئێمە جگە لە پەروەردگارمان هیوامان بە کەس نەبێ، بۆ هەموو کارێکێ داوای یارمەتی لەو بکەین. ﴿لاَ تُدْرِكُهُ الأَبْصَارُ﴾ پەروەردگار چاو نایبینێ بە بینینێکی وا چۆنیتیەکەی بزاندرێ.

وەکو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ﴾البقرة/٢٥٥.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ﴿لا تُدْرِكُهُ الأَبْصَارُ﴾ واتە لە دونیادا چاو نایبینێ، بەلام موسوڵمانان لە رۆژی قیامەتدا دەیبینن، چونکە خودا بۆ خۆی ئەمە دەچەسپێنێ، وەکو دەفەرموێ: ﴿وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾القيامة/٢٢-٢٣. ئاشکراشە نەبوونی زانیاری تەواو بە زانستی خودا ئەوە ناگەیەنێ کە هەر هیچ زانیارییەکێ نەبێ، وەکو چۆن نەفی بینینی تەواو بە چاو ئەوە ناگەیەنێ کە بینین هەر نەبێ، دەگونجێ خودا ببینرێ بەلام بینینی تەواو نا!!

کەوابوو ج دژایەتییەکێ نابیندرێ لە نێوان ئەم ئایەتەو ئەو فەرموودە

صەحیحانەی پێغەمبەر ﷺ کە بینینی خودا دەچەسپێنن وەکوو دەفەرموێ (إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ وَكَمَا تَرَوْنَ الشَّمْسَ دُونَ سَحَابٍ) موسوڵمانان رۆژی قیامەت خوا دەبینن، بەلام کافر نایبینێ، چونکە قورئان دەفەرموێ: ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ﴾المطففين/١٥. بەلام ﴿وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ پەروەردگار چاوەکان دەبینێ بە بینینێکی تەواو هیچ چۆنیەتیەکی لێ هون نابێ.

﴿وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ پەروەردگار بۆ خۆی زاتێکی لەطیفو نا ماددیە، بە جۆرێک چاو کوێرو کۆڵە لە بینینیو چۆنیەتی نازانێ، بەلام زاتی پاکی هەموو وردیاتو چۆنیەتی شتەکان دەزانێو هیچ زانیاریەکی لێ گوم نابێ!

بە کورتیو پوختی پەروەردگار لەوە پەنامەکیترە چاو ببینێ بەلام ئاگاداری هەموو پەنامەکیو بینینێکە، ئەو بینین دەبینێ بەلام هیچ چاوێک ئەو نابینێ.

بێگومان زانایانی زانستی تەشریح پێشکەوتنێکی زۆریان بە دەست هێناوە دەربارەی پێکهاتەی چاوو ئەرکەکانی دیتنو شێوەی بینین، هەروەکو چۆن زانیاریان دەربارەی چۆنیەتی پەیوەندی نێوان بینراوو چاوەکەیان شی کردۆتەوە بەلام تا ئێستا نەیان توانیوە بە تەواوی حەقیقەتی چۆنیەتی بینینەکە بزانن.

بەڵگەو نیشانەکانی نیگاو دەسەڵاتی خودا ؛ قەلاچۆکردنی شیرک

قَدۡ جَآءَكُم بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَنۡ أَبۡصَرَ فَلِنَفۡسِهِۦۖ وَمَنۡ عَمِيَ فَعَلَيۡهَاۚ
وَمَآ أَنَا۠ عَلَيۡكُم بِحَفِيظٖ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلۡأٓيَٰتِ وَلِيَقُولُواْ
دَرَسۡتَ وَلِنُبَيِّنَهُۥ لِقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ ٱتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ
إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ
أَشۡرَكُواْۗ وَمَا جَعَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظٗاۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ ﴿١٠٧﴾

پاش ئەوەی یەزدانی مەزن بەڵگەی جیا جیای لەسەر تاکو تەنهایی خۆی هێنانەوە، باسی دەسەڵاتو زانیاری بێ سنوورو فراوانی خۆی کرد، دەگەڕێتەوە بۆ سەر باسی بانگەوازی ئیسلامیو پێغەمبەرایەتیو راگەیاندنی نیگای ئاسمانی لە لایەن پێغەمبەرەوەو دەفەرموێ: ﴿**قَدْ جَآءَكُمْ بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ**﴾ ئەی ئادەمیزادینە! بەڕاستی لەلایەن پەروەردگارتانەوە رەهنومایی‌و رێ پیشاندەرتان بۆ هاتووە، ئەو بەڵگەو دەلیلانەی کە قورئان لەخۆی گرتوونو پێغەمبەر ﷺ لە فەرمودەکانیدا شی کردوونەوە؛ بەڵگەی عەقڵیو نەقڵی وا کە چەسپێنەری بیروباوەڕی راستو دروستنو پرۆگرامی ژیانی کامەرانینو یاسای گشتی کۆمەڵنو بنەماو سەرچاوەی ئەخلاقو رەوشتن! جا ﴿**فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا**﴾ کەسێک لە رووانگەی ئەم بەڵگەو دەلیلانەوە حەقو راستی بینی ئەوە سودو قازانجی بۆ خودی خۆیەتی، کەسێکیش لە ئاستی حەقدا کوێرو گومڕا بوو لە رێبازی حەق لایدا ئەو ستەمی لە خودی خۆی کردووە زیانی بەخۆی گەیاندووە! وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا**﴾یونس/١٠٨. یان دەفەرموێ: ﴿**مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ**﴾فصلت/٤٦.

که دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا﴾ واتە: تاوانی ئەو لادانەی لەسەر خۆیەتیو زیان بە خۆی دەگا، ئەمە کینایەیە لە گومڕاییو بێ بڕوایی، مەبەست کوێری نا بینا نیە وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾الحج/٤٦. واتە مەبەست پەردەپۆشیو چەواشەیی دڵودەروونە.

﴿وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ﴾ ئەی موحەممەد! پێیان بڵێ: من رەقیبو چاودێر نیم بە سەرتانەوە، من راگەیەنەرو ترسێنەرم هەر ئەوەندەم لەسەرە پەیامی خوداتان پێ را بگەیەنم ئیتر هیدایەتو گومڕایی بە دەست خودا خۆیەتی.

﴿وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ﴾ وەکوو چۆن لەم سوورەتەدا چەند ئایەتێکمان هێنان بۆ شیکردنەوەو چەسپاندنی تاکو تەنهایی خوداو جەخت کردنەوە لەسەر ئەوە کە جگە لە پەروەردگار هیچ خودای تر نین، هەر بەو شێوەیە، لە هەموو شوێنێکدا ئایەتەکان دەگۆڕینو شییان دەکەینەوەو ئاراستەیان دەکەین، بە شێوازی جۆراوجۆر ئاینیان بۆ روون دەکەینەوە لەبەر ئەوەی ئەو کافرانە نەفامو نەزانن وا بە ئاسانی دەست بەرداری بیروباوەڕی پڕو پووچی خۆیان نابن.

هەروەها ﴿وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ﴾ بۆ ئەوەی موشریکە خوا نەناسە بەدرۆخەرەوەکان لە ئاکامدا بڵێن: ئەی محمد! تۆ راست ناکەی ئەمە نیگای ئاسمانی نیە بۆت هاتووە بەڵکو تۆ ئەمەت خوێندووەو فێر کراوی! واتە: گۆڕانکاری لە شێوەو شێوازی ئایەتەکاندا هەر جارەو بە گوێرەی پێویست ئوسلوبەکەیان دەگۆڕینو ئاراستەیان دەکەین بۆ ئەم مەبەستانەیە:

١- بۆ ئەوەی ئەوانەی ئامادە باشییان تێدایە بۆ ئیمان هێنان بڕوا بکەنو ئیمان بهێنن.

٢- بۆ ئەوەی سەر رەقو کافرەکان بڵێن: ئەمەت لە لای خەڵکی تر خوێندووەو، ئەمە نیگای ئاسمانی نیيە... وەکوو پێت وایە!

کافرەکان پێیان وابوو کە پێغەمبەر لە لای گەنجێکی رۆمی ئاسنگەری

ناعەرەب فێری ئەم قورئانە دەبێ، ئەو کورە گەنجە لە مەککە ناوی قەیس بوو، شمشێری دروست دەکردن، وەکوو لە شوێنێکی تردا قورئان ئاماژە بۆ ئەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ: إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ﴾النحل/١٠٣.

٣- مەبەستی سێیەم لەو ئوسلوب گۆڕینە ئەوەیە کە دەفەرموێ: ﴿وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ بۆ ئەوەی ئەم قورئانەی کە ئەم هەموو ئایەتە جۆراو جۆرانەی لە خۆگرتووە بۆ ئەو کەسانەی شی‌بکەینەوە کە حەق ناسو حەقخوازن، راستی دەدۆزنەوەو شوێنی دەکەون، باطلو پووچ پێناسە دەکەنو خۆی لێ دەپارێزن؛ شیکردنەوەو روونکردنەوە تەنها سوود بەخشە بۆ ئەوانەی خاوەن زانستو هەستنو عەقڵو هۆشیان دەخەنە کار، لە ماناکانی قورئان ورد دەبنەوەو تێیان دەفکرن، ئەوانە لە ئاکامی لێوردبوونەوەو تێفکرین، حەقیقەتو بەڵگەکانی قورئانیان بۆ دەردەکەوێ... بەڵام نەفامو نەزانەکان کە لە ئایەتەکانی قورئان تێ‌ناگەنو هیچ کەڵکیان لێ وەرناگرن پێیان سوودمەند نابن!

ئەمجار پەروەردگار فەرمان بە پێغەمبەرﷺ دەکا کە پابەندی نیگای ئاسمانی بێو لێی لا نەداو دەفەرموێ: ﴿اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ﴾ شوێن ئەو پەیامە بکەوە کە لە پەروەردگاری خۆتەوە بۆت نێردراوە، پابەندی ببەو لێی لامەدە، چونکە ئەوەی لە خوداوە بۆت نێردراوە حەقو راستو دروستەو هیچ گومان لە راستی‌یەکەیدا نیە ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ ئەو خودایەی ئەو پەیامەی بۆ ناردووی خودایەکی تاکو تەنیاو بالادەستەو هیچ خودا نین جگە لە خۆی، کەوابێ شوێن پەیامەکەی بکەوەو خۆت ئامادە بکە بۆ ئەوەی ببیە پێشەواو رابەری ئادەمیزادانو لە گومڕایی رزگاریان ببێ ﴿وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ روو لە موشریکەکان وەرگێڕەو گوێیان پێ مەدەو بەوە خەفەتبار مەبە کە سوورن لەسەر کوفرو بێدینی، بە قسەکانیان کە دەڵێن: تۆ قورئانت لای کەسانی تر خوێندووەو نیگا نیە دڵتەنگ مەبە، لە بەرامبەر قسەکانیاندا

خۆگریەو صەبرو ئارام بگرە، هەتا خودا دەرووی رەحمەتت لیٚ دەکاتەوەو بە سەریاندا زاڵت دەکا! چونکە حەق هەر دەبیٚ سەر بکەویٚ، هەرکاتیٚ گوفتارو کردار بە ئیخلاص ئەنجام دران سەرکەوتن دەستەبەر دەبیٚ! ﴿وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا أَشْرَكُوا۟﴾ خۆ ئەگەر پەروەردگار بیویستایە ئەوانە کافر نەدەبوون، وەکوو فریشتە هەموویان خودا پەرست دەبوون، بەڵام ویستی خۆیەتیو بۆ خۆی حەکیمو دانایە، چی بکاو چی بڕیار بدا کەس نیە بتوانیٚ بڵیٚ بۆ! پرسیاری لیٚ ناکریٚ، ئادەمیزاد مافی ئەوەیان نیە بڵیٚن بۆچی ئەوە وایە: بەڵام ئەوان پرسیاریان لیٚ دەکریٚ! خودا بۆ خۆی دەزانیٚ حیکمەت چیە: کە ئەوانە بە گومڕایی دەهێڵێتەوە! ئەگەر بیویستایە هەموو ئادەمیزادانی دەخستە سەر ڕێگای ڕاست، بەم جۆرە وای دروست بکردنایە کە ئامادە باشییان تێدا هەبوایە بۆ ئیمان هێنان، بەڵام وای دروست کردوون کە ئامادەباشی هیدایەتو گومڕاییشیان تێدایەو ئازادی هەڵبژاردنیشی بۆ ڕەخساندوون، بۆ خۆیان سەربەستن لە هەڵبژاردنی گومڕاییو هیدایەت.

﴿وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ ئەی موحەممەد! تۆ پێغەمبەرو ڕاگەیاندنت لەسەرە، ئێمە تۆمان نەکردووە بە چاودێر بە سەریانەوە گوفتارو کردەوەکانیان تۆمار بکەی، تۆ وەکیلو فەرمانبەری ڕزقو ڕۆزی ئەوان نیت! هیچ کاریگەرییەکت نیە لە هەڵسو کەوتی ئەواندا! تۆ بەسەر ئەواندا باڵا دەست نیت، وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرمویٚ ﴿لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ﴾الغاشية/٢٢. تۆ صیفەتی پاشاو مەلیکی ملهوڕت نیە، تۆ مزگێنی دەری بەبەهەشتو ترسێنەری لە دۆزەخ، خودا حیسابیان لەگەڵ دەکاو پاداشیان دەداتەوە.

جڵەو گیری لە جنێودان بە بتو صەنەمەکان

وَلَا تَسُبُّواْ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَسُبُّواْ ٱللَّهَ عَدۡوَۢا
بِغَيۡرِ عِلۡمٖۗ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمۡ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرۡجِعُهُمۡ
فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُواْ يَعۡمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَأَقۡسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهۡدَ أَيۡمَٰنِهِمۡ
لَئِن جَآءَتۡهُمۡ ءَايَةٞ لَّيُؤۡمِنُنَّ بِهَاۚ قُلۡ إِنَّمَا ٱلۡأٓيَٰتُ عِندَ ٱللَّهِۖ وَمَا يُشۡعِرُكُمۡ
أَنَّهَآ إِذَا جَآءَتۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنُقَلِّبُ أَفۡـِٔدَتَهُمۡ وَأَبۡصَٰرَهُمۡ
كَمَا لَمۡ يُؤۡمِنُواْ بِهِۦٓ أَوَّلَ مَرَّةٖ وَنَذَرُهُمۡ فِي طُغۡيَٰنِهِمۡ يَعۡمَهُونَ ﴿١١٠﴾

ئایەتەکان پەیوەندییان بە ئایەتەکانی پێشەوە لەم بارەوەیە: کە کافرەکان بە پێغەمبەریان دەگوت: تۆ ئەم قورئانەت بە نیگا بۆ نەهاتووە بەڵکو لای خەڵک فێری دەبی، ئیتر وێ دەچێ ئەو کاتە برێ موسوڵمان رقیان هەڵسابێو لە رووی بەرەنگاری کردنەوە جنێویان بە بتەکانیان دابێ ئیتر پەروەردگار ئەوەی لێ قەدەغەکردن، چونکە کە ئێوە جنێوت بە خوداکانی ئەوان بدەن، ئەوانیش قسەی ناشیرین بە خودا دەڵێن، عەبدورڕەزاق دەڵێ: مەعمەر لە قەتادەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: موسوڵمانەکان جنێویان بە بتی کافرەکان دەدا، کافرەکانیش جنێویان بە خودا دەدان، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿وَلاَ تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ...﴾ی ناردەخوارێ ئیبنو عەبباس لە ریوایەتێکدا دەڵێ: کافرەکان بە پێغەمبەریان گوت: ئەی موحەممەد! جنێو بە خواکانی ئێمە مەدە واز بێنە، ئەگینا ئێمەش جنێو بە خوای تۆ دەدەین، ئیتر پەروەردگار نەهی ئەوەی لێکردن کە جنێو بە بتەکانیان بدەن، بۆ ئەوەی ئەوان بە ناحەق جنێو بە خودا نەدەن! فەرمووی: ﴿وَلاَ تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾. پەروەردگار نەهی لە پێغەمبەرو موسوڵمانان دەکا لەوەی کە جنێو بەبتی موشریکەکان بدەن! جا هەرچەندە

جنێودانەکە بەرژەوەندی‌یەکی تێدایە بەڵام چونکە سەر دەکێشێ بۆ ئەوەی موشریکەکانیش جنێو بە خودا بدەن کە ئەمە تاوانێکی گەلێ گەورەو سامناکە، جنێودانەکەیان لێ قەدەغەکراو فەرمووی: ئەی موسوڵمانان! جنێو بە خودای موشریکەکان مەدەن؛ ئەو بتانەی دەیانپەرستن! چونکە لەوانەیە سەر بکێشێ بۆ ئەوەی کە ئەوانیش بە ناحەقو ناڕەوا بۆ تووڕەکردنی موسوڵمانان جنێو بە خودا بدەن، لەم ڕووەوە کە نازانن خودا چەند گەورەو بەڕێزو پیرۆزە! ئەمە ئاماژەیە بۆ ئەوە کە خودا پەرستی‌و بەرژەوەندیی ئیسلامیی هەر کاتێک سەری کێشا بۆ تاوانو مەفسەدە دەبێ وازی لێ بهێندرێ، ئەوەتا: هەر لەم ڕوانگەوە پەروەردگار فەرمانی بە موساو هارون کرد کە لەگەڵ فیرعەوندا بە قسەی نەرمو لەسەرەخۆ ئاخاوتنی لەگەڵدا بکەن، وەکوو دەفەرموێ: ﴿فَقُولاَ لَهُ قَوْلاً لَيِّنًا، لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى﴾طه/٤٤.

جا وەکوو چۆن لە لای ئەو موشریکو خوا نەناسانە خۆشەویستی بتەکانیانمان لە دڵدا شیرین کردوونو لەبەر چاویان ڕازاندومانتەوە ﴿وَكَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ﴾ هەر بەو جۆرە بۆ هەموو گەلو نەتەوەیەک کردەوەکانیانمان لە لا شیرین کردوونو لە پێش چاویان ڕازاندومانتەوە، هەر کەسە بیروباوەڕو گوفتارو کرداری خۆی پێ باشە! هەڵبەتە ئەم جوان کردنو ڕازاندنەوەیە بە شوێن ئیختیارو هەڵبژاردنی ئادەمیزادەکان خۆیان بۆ کردەوەکانیاندا پەیدا دەبێ، واتە: ئەوان بە ویستو سەربەستی خۆیان ئازادانە کردەوەو بیروباوەڕەکانیان هەڵدەبژێرن، ئەمجار خودا لە دڵیاندا شیرینی‌دەکا، ئەمە عادەتو سەننەتی پەروەردگارە لەگەڵ بەندەکانی‌دا، ئەوان بۆ خۆیان ڕێبازی چاک یان خراپ بۆ خۆیان هەڵدەبژێرن، پەروەردگاریش لە لایان شیرین دەکاو توانای ئەنجامدانیشیان پێ دەدا..

ئەم جوان کردنو ڕازاندنەوەیە ئەوە ناگەیەنێ کە خودا تۆبزیو زۆرە ملێیان لێ دەکا! بەڵکو ئەو شیرین کردنە ئەنجەرو ڕەنگدانەوەی هەڵبژاردنی ئەوانە نەک بەو مانایە بێ کە خودا خۆشەویستی کوفرو بێدینی‌و بتپەرستی لە دڵیاندا دەخولقێنێ؛؛ چونکە ئەگەر وابێ، دەبێ ئیمانو کوفر، خێرو شەڕ،

غەریزەی سروشتی بن لە دەروونی ئادەمیزاددا!! ئەو کاتە بانگەوازی بۆ چاککردنو واز هێنان لە خراپە بێهوودەیە، پەروەردگاریش شتی بێهوودە ناکا، هەروەها سزاو پاداش، ناردنی پێغەمبەرانو نیگا بۆ کردنو ناردنە خوارەوەی نامەی ئاسمانی بۆیان بێهوودە دەبێ.

﴿ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ئەمجار پاش ئەوەی کە خودا لێیان دەگەڕێ هەرکەسە بۆ خۆی ئازادانە ڕێبازی ژیانی خۆی هەڵبژێرێ، دوای مردنو زیندوبوونەوەی ڕۆژی قیامەت دەچنەوە بەر قاپی پەروەردگاری خۆیانو هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێنەوە، سزاو پاداشی کردەوەکانیان دەداتەوە، چاکە بە چاکەو خراپە بە خراپە! جا وەکوو ئیبنو جەریری طەبەری لە موحوممەدی کوڕی کەعبی قورەظییەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەرﷺ ئاخاوتنی لەگەڵ قورەیشی‌یەکاندا کرد! لە ئاکاما پێیان گوت: ئەی موحەممەد! تۆ پێمان دەڵێی مووسا عەصایەکی پێبوو لە بەردی دەدا ئاوی لێ هەڵدەقولا، عیسا مردووی زیندوو دەکردەوە، گەلی ثەموود وشتریان هەبوو، بە موعجیزەی صاڵح پێغەمبەر لە بەرد پەیدا بوویوو!! دە تۆش موعجیزەیەکمان لەم جۆرە موعجیزانە بۆ بنوێنە تا بڕوات پێ بکەین، پێغەمبەرﷺ فەرمووی چیتان دەوێ بۆتان بنوێنم؟! وتیان: کێوی (صەفا)مان بۆ بکە بەزێر: پێغەمبەر فەرمووی ئەگەر ئەو موعجیزەم نواند ئیمانم پێ دێنن؟ وتیان: بەڵێ بە خودا باوەڕت پێ دەکەین، ئیتر پێغەمبەرﷺ دەستی کرد بە پاڕانەوەو دوعا کردن! جوبرائیل هاتە خزمەتیو فەرمووی ئەگەر بتەوێ کێوەکە دەکرێ بە زێڕ بەڵام ئەگەر پاش ئەوە بڕوایان پێ نەکردی، لە بێخیان دەردێنین، ئەگەر دەشڵێی لێیان گەڕێ بەڵکو هەیانبێ تۆبە بکاو موسوڵمان ببێ! پێغەمبەرﷺ فەرمووی: باشە لێیان گەڕێ بەڵکو بۆ خۆیان بێنە سەر ڕێگای ڕاستو موسوڵمان بن! ئیتر پەروەردگار ئەم ئایەتەی ناردە خوارێو فەرمووی: ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا﴾. ئەو کافرە موشریکانە سوێندی جەخت لەسەرکراو دەخۆن؛ دەڵێن:

ئەگەر موعجیزەیەکی ماددی، نیشانەیەکی لە توانای ئاسای بەدەرمان پیشان بدەی؛ ئێمە ئیمانت پێ دەهێنین، بڕوا دەکەین کە تۆ پێغەمبەرو رەوانە کراوی خودایو ئەو موعجیزەیەش لە خوداوە بۆ تۆ ئەنجامدراوە!

ئەمەش ئاماژەیە کە ئەوان زۆر سەرپێچیکارو سەر رەق بوون، چونکە پێیان وابوو: کە قورئان ناچێتە چوارچێوەی موعجیزاتەوە! مەبەستیان ئازاردانی پێغەمبەر بوو بەوە کە داوای موعجیزەی جیا جیای لێ بکەن! ﴿قُلْ اِنَّمَا الآيَاتُ عِنْدَ ا للهِ﴾ ئەی موحەممەد! بەو کەسانە بڵێ: کە بە شێوەی هەوانتەو رقەبەرییو گاڵتەجاڕی داوای موعجیزەت لێ دەکەن؛ مەبەستیان فێربوونو شارەزاییو هیدایەت نییە، بەڵکو ئامانجیان ئەزیەتدانو بەرەنگاری کردنە! پێیان بڵێ: سەرچاوەو دەسەڵاتی هێنانی ئەو موعجیزانە لای خودایە، ئەو دەتوانێ ئەو دیاردە نا ئاساییانە لەسەر دەستی من دەربخا، جا ئەگەر مەیلی بوو دەیانکاو مەیلیشی نەبوو نایانکا، ئەو بە گوێرەی داناییو زانایی خۆی کار دەکا، سوننەتو دابو نەریتی خۆی تایبەتییە، کەس نیە بتوانێ کاری تێ بکا، بە بێ رەزامەندی خۆی هیچ پێغەمبەرێک ناتوانێ هیچ موعجیزەیەک بنوێنێ... وەکوو لە شوێنێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ اِلاَّ بِاِذْنِ اللهِ﴾غافر/٧٨. کەواتە: وا باشە ئێمە دەمی تێوە نەدەینو لێی بگەڕێین بۆ خۆی چی بە باش دەزانێ با بیکا، دیارە خوداش ئیشی بێهوودە ناکاو کاری نابەجێ ئەنجام نادا!! لە وەڵامەکە ئەوە دەردەکەوێ کە ئەم جۆرە داواکارییە جێبەجێناکرێتو لەگەڵ حیکمەتو دانایی خودادا ناگونجێت.

ئەمجار دەستنیشانی ئەوە دەکا کە هاتنی ئەو داواکارییانەو جێبەجێکردنیان هیچ سوودی نابێ، چونکە ئەگەر ئەو موعجیزە داواکراوانە بهێندرێتە جێشو ئەوان هەر بڕوا ناهێننو مەبەستەکە نایەتە جێ، بەڵکو ئەگەر لە فەرزێکا موعجیزەکان بێنە دیو ئیمان نەهێنن سەر لەبەر هەموویان لە ناو دەبرێنو ریشەکێش دەکرێن! بۆیە دەفەرموێ: ﴿وَمَا يُشْعِرُكُمْ﴾ چی

تێوەی ئاگادار کردووە؟ ئەی پێغەمبەرو کۆمەڵی موسوڵمانان! کە ئاواتە خوازن ئەو داواکارییانە جێبەجێ بکرێن بەڵکو ئەوانە موسوڵمان ببن کێ بە ئێوەی زاناندووە کە ئەو موعجیزانە هاتن ئەوان ئیمان دەهێنن؟؟ ﴿أَنَّهَا إِذَا جَآءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾[٨]. لە وانەیە ئەگەر ئەو ئایاتو موعجیزانە هاتن ئەوانە ئیمان نەهێنن، چونکە من دەزانم ئەو موعجیزانە ئەگەر بشهێن ئەوانە ئیمان ناهێنن بەلام ئێوە نازانن .

﴿وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ چی بە ئێوەی زاناندووە کە داوا کارییەکەیان جێ بە جێ کراو موعجیزەکانیان بۆ ئەنجام درا ئێمە دڵیان لا نادەین لە تێگەیشتنی حەقو راستیو چاوی دڵیان کوێر ناکەین لە بینین؟؟ کێ دەڵێ لەمپەڕ ناخەینە نێوان ئەوانو حەقو راستی! بە جۆرێک کە حەق بەدی نەکەن!

ئەوان ئەگەر هەرچی نیشانەو موعجیزە هەیە بۆیان بنوێنرێ بڕوا ناکەنو ئیمان ناهێنن، وەکوو چۆن یەکەمجار کە قورئان هات بۆ سەریان لەمپەڕمان

---

[٨] وشەی ﴿أنها﴾دوو جۆر خوێندنەوەی هاتووە ئەگەر بە(مفتوحی) بخوێندرێتەوە دوو مانای هەیە:

أ- (أن)بە مانا(لعل) ئەو کاتە وای لێ دێتەوە (وما یشعرکم لعل الایات اذا جاء لا یؤمنون).

ب- (أن) لەگەڵ دوا خۆی مصدری مؤوەل بێ وشەی(لا)زیادە بێ واتە: وای لێ بێتەوە(وما یشعرکم أن الایات اذا جاءت یؤمنون).

٢- ئەگەر وشەی (انها)بە مەکسووری بخوێندرێتەوە ئەوە دەبێ لەسەر وشەی یشعرکم راوەستێ و بڕیاری ئەوە بدەی کە مەفعولی دووەمی حەذف کراوە واتە وا مەزەندە دەکرێ(وما یشعرکم ایمانکم)ئەو کاتە رستەی (انها اذا جاءت لا یؤمنون) رستەیەکی سەرەتاییو سەربەخۆیە واتە رستەکە وای لێ دێتەوە﴿وما یشعرکم ما یکون منکم اذا جاءت؟) جا وەکوو کەسانێک لێرەدا پرسیارێک راست بکەنەوە بڵێن کە ئایەتەکان ! موعجیزەکان هاتنە دی چی روودەدا؟ وەلامی دانەوەو فەرمووی﴿انها اذا جاءت لا یؤمنون).

خستە نێوان ئەوانو ئیمان هێنان، چونکە بۆ خۆیان بە تەواوی روویان لە حەقو راستی وەرگێڕاوە، وەکوو لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ﴾الحجر/١٤-١٥.

لە راستیدا کەسێک بە بەڵگەکانی قورئان دڵی نەرم نەبێو ئیمان نەهێنێ، ئەم هەموو بەڵگە زانستییانە نەبنە هاندەری بۆ موسوڵمان بوون، موعجیزەی ماددی تر کاری تێ ناکەنو موسوڵمان نابێ. ﴿وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ چی ئێوەی فێر کردووە کە ئێمە لە گومڕایی خۆیاندا نایانهێڵینەوە هەتا سەر گەردان ببن؟ واتە: دەیانهێڵینەوە. لە توغیانو سنوور بەزێنیدا دەیان هێڵینەوە، وازیان لێ دەهێنین لە گومڕایی خۆیاندا بە سەرگەردانی بمێننەوە! بێگومان دڵ کە ئیمان بە ئایەتی زۆرو زەبەندەی قورئان نەهێنێ؛ بڕوا نەکەن بەو هەموو نیشانە جۆراو جۆرانەی کە لە کەوندا بڵاو بوونەوەو قورئان سەرنجیان بۆ رادەکێشێ- ئەوە دڵێکی قەڵبو هەڵگەڕاوەیە، هەر ئەو دڵەیە: کە یەکەمجار بانگەوازی بۆکراو بە پیر بانگەوازییەکەوە نەهاتو حەقی وەرنەگرت! هەر ئەو دڵەیە: کە بانگەوازی قورئانی رەت کردەوە!

چی بە ئەو موسوڵمانانە دەزانێنێ کە پێشنیاری ئەوە دەکەن داخوازی کافرەکان جێبەجێ بکرێ، کە ئەوانە دوای دەرکەوتنی موعجیزەکان لەسەر رەقی خۆیان واز دەهێننو لە گومڕاییدا نامێننەوە؟! چونکە خودا بۆ خۆی دەزانێ کە ئەوان ئیمان ناهێنن، ئەگەر وەڵامی داواکارییەکەشیان بدرێتەوەو ئیمان نەهێنن شیاوی سزای سەختو ریشەکێش کردن دەبن.

بەڵێ خودا دەزانێ ئەگەر فریشتە بێتە لایان، ئەگەر مردوویان بۆ زیندوو بکەینەوەو قسەیان لەگەڵدا بکا وەکوو پێشنیاریان کرد، ئەوان ئیمان ناهێنن، تەنانەت ئەگەر هەموو شتێکی ئەم بوونەوەرە لەسەریان کۆ بکەینەوەو بانگەوازییان بکا بۆ ئیمان هێنان ئەوان ئیمان ناهێنن، مەگەر خودا مەیلی

لیٚ بیٚ، خوداش مەیلی نابیٚ چونکە ئەوان ئامادە نین رو بکەنە خودا،کۆشش ناکەن بۆ ئەوەی یارمەتییان بدا، ئەمە راستییەکەو زۆربەی خەڵکئ لیٚی بیٚ ئاگان.

ئەوانەی لە گومراییدا رۆچوونو نایەنەوە سەر ریٚگای راست لە بەڵگەو دەلیلیان کەم نیە نیشانەو بەڵگەی زۆرو زەبەندەی لە بەردەمدا هەن، بەڵام دڵیان نەخۆشە، سروشتیان شیٚواوە. هیدایەتو تۆفیق پاداشیٚکە نادریٚ بە کەس مەگەر ئەوانەی روو دەکەنە خوداو لە پیٚناو ئاینی خوادا کۆشش دەکەن!

بە یارمەتی خودا ئەمرۆ کە رۆژی هەینی ٢٤ محرم/١٤١٨ ە بەرامبەر بە٣٠/٥/١٩٩٧ لە رەشنووسی ئەم جوزئی حەوتەمە بوومەوە لە سلیٚمانی لە ماڵی خۆمان گەرەکی مامۆستایان لە رۆژگاریٚکدا سوپای تورکیا هاتبووە ناو قوڵایی خاکی کوردستانەوەو بە بیانوی پاکسازی گروپەکانی پەکەکە پیٚشرەوی دەکردو هیچ لەمپەریٚکئ نەبوو لە پیٚشیەوە بەرەنگاری ئەو هیٚرشە بکا.

پێڕستی سەرەباسەکان